

Leo Trotskij

Den unge Lenin

(1936)

Svensk utgåva 1970. Översättning (från tyska): Claës Gripenberg.

Innehåll

Hemorten	1
Familjen	8
Intelligentsians revolutionära väg	14
Den äldre brodern	22
1880-talet	27
Den 1 mars 1887	33
Barndom och skolår	40
Familjen träffas av ödets hårda slag	50
Fadern och de två sönerna	59
Förberedelserna inleds	69
Under reaktionens täckmantel	81
”Samaraperioden”	90
Hungeråret – advokatbanan	101
Den unge Lenin	107
Utvecklingens milstolpar	113
Kronologi	123

Hemorten

Bland mycket annat störtades också Rysslands gamla förvaltningsmässiga indelning av revolutionen. Då försvann de under Katarina II införda guvernementen som under loppet av ett och ett halvt sekel så intimt hade sammanflätats med den politiska regimen, med rättsväsendet och litteraturen att de på sätt och vis hade förvandlats till delar av själva naturen. Guvernementet Simbirsk, där den man som senare blev känd under namnet Lenin tillbragte sin barndom och tidigaste ungdom, var en del av det väldiga område som sammanbinds till en enhet och behärskas av Volga, denna de ryska flodernas drottning.

Den som har vuxit upp vid Volga bär hela sitt liv bilden av denna flod inom sig. Flodens egenart och skönhet beror på kontrasten mellan dess stränder: den högra höjer sig som en hög bergsbarriär mot Asien medan den vänstra som en lågslätt övergår i österns omätliga vidder. Etthundrafemtio meter över havsytan höjer sig över flodens rörliga spegel det berg på vilket staden Simbirsk utbreder sig i sina trädgårdars grönska, staden Simbirsk, denna den mest efterblivna och outvecklade av alla guvernementshuvudstäder i Volgaområdet. De höjder på vilka staden ligger är samtidigt vattendelare mellan Volga och en av dess bifloder, Svijaga; dessa båda floder som på en sträcka av etthundra kilometer löper parallellt – följande en nyck av ytgestaltningen – men i motsatta riktningar: Volga mot söder, Svijaga mot norr. Vid Simbirskberget kommer Svijaga så nära Volga att staden ligger på båda flodernas högra strand.

Vid den tid som inleder vår berättelse – nämligen då familjen Uljanov flyttade till Simbirsk (1869) – hade omkring 220 år förflutit sedan stadens grundande. Storryssarna hade envist trängt fram mot de bördiga trakterna vid Volgas mellersta lopp som redan var bebott av tjuvasjer, mordviner och tatarer, de hade satt sig i besittning av dessa områden och drivit nomaderna öster ut. Och i dessa trakter byggde de befästningsanläggningar av trä. Samma år som England genomförde sin ”stora revolution” (1648) grundades i den moskovitiska tsarens namn på högra Volgastranden staden Simbirsk som förvaltningscentrum för de koloniserade nya områdena och som militär stödjepunkt.

Den vidsträckta ringen av koloniserare, gränsbor och kosacker var emellertid för tsarriket inte bara ett rörligt skydd utan också en fara. Hit, till rikets utkanter, flydde livegna bönder, bestraffade soldater och tjänstemän, över huvud taget alla som hade kommit i konflikt med myndigheterna i Moskva, senare i S:t Petersburg, raskolniker och sekterister av de mest olika slag och inte så få kriminella element. Här rörde sig i det vidsträckta Volgaområdet oförvägna rövare som oroade köpmännen, bojarerna och vojvoderna, som sammanslöt sig till sannskylidiga kavalleriavdelningar, trängde in i städerna, förhindrade skatteindrivningen – och till tack för detta gav dem det förtryckta folket vad de begärde och hyllade och prisade dem i sina folksånger.

Drygt tjugo år efter staden Simbirsk grundande flammade Stepan Razins mångomtalade uppror upp vid Volga. Han samlade kring sig stora skaror av beväpnade, hemlösa människor för att ”göra slut på vojvod och bojar”, under fem år utbredd han fruktan och skräck under sina färder på Volga och i Kaspiska havet, och injagade en oerhörd skräck i Moskva. Tsaritsyn, Saratov, Samara, den ena staden vid Volga efter den andra gav sig åt de upproriska. Simbirsk höll stånd. Stadens adliga och bojarättlingarna utstod belägringen tills hjälp anlände från Kazan. Där, vid Simbirsk, led de upproriska i kampen mot tsarens europeiskt skolade arme ett svårt nederlag. Volgas stränder var översållade med galgar, åttahundra människor avrättades. Den svårt sårade atamanen fördes som fånge till Moskva där han enligt tidens sed fyrdelades. Men Stenka Razins minne levde kvar i Volgaområdet, ja, i hela Ryssland. Kullarna vid Kamysjin där de upproriska hade upprättat sitt läger hette fortfarande ”Stenka

Razinhöjderna”. I folkdiktningen var Stepan alltjämt en av de mest omtyckta gestalterna. Den radikala intelligentsian sjöng entusiastiskt de sånger som de radikala diktarna skrev om Stenka.

Omkring hundra år senare, under Katarina den stora, då Frankrike närmade sig den stora revolutionen, hotade en ny fara: Jemeljan Pugatjev drog i spetsen för en stor härskara av missnöjda och upproriska genom Volgaområdet och intog den ena staden efter den andra. Simbirsk lämnade han emellertid oantastat men i söder kom han ända till Tsaritsyn. Där besegrades han emellertid av reguljära trupper, han utlämnades av sina egna krigskamrater och skickades i en järnbur till Moskva där han mötte samma öde som Razin.

Dessa två uppror i Volgaområdet förkroppsligar det gamla Rysslands speciella bonde-revolutionära tradition. Trots sina väldiga omfång kunde de dock inte bringa folket några lättnader. En av historiens äldsta lärdomar är att ett ”jacquerie” som är hänvisat till sig självt aldrig kan utveckla sig till en verklig revolution. Även om resningen leder till en fullständig seger kan bondeklassen endast lyfta upp nya dynastier på sköldarna och grunda nya feodala kaster; sådan har till exempel hela Kinas gamla historia varit. Det är endast under ledning av en revolutionär klass i städerna som ett bondekrig kan bli till ett verktyg för omgestaltandet av samhället. Men städerna i det gamla Ryssland var samlingsplatser för lantadeln, byråkratin och deras anhängare, och i dem fanns inga progressiva krafter. Detta är också orsaken till att Volga efter de storartade folkrörelserna på 600- och 1700-talen förde ut det gjutna blodet till Kaspiska havet där det spårlost försvann och att det tsaristiska och av godsägarna utövade förtrycket blev ännu outhärdligare än någonsin tidigare. Att Simbirsk i dessa båda fall höll ut berodde utan tvivel på stadens karaktär som en fast stödjepunkt för bojarerna och lantadeln. Och sin reaktionära karaktär bevarade denna stad vid Volgas mellersta lopp in i det sista – både under oktoberomstörtningen och senare under inbördeskriget.

Det gamla Ryssland kunde nästan betraktas som en enda stor by, och guvernementet Simbirsk var en koncentrerad bottensats av det gamla Ryssland. Ännu i slutet av 1800-talet översteg inte stadsbefolkningens andel sju procent av den totala folkmängden, och denna skilde sig dessutom inte i någon högre grad till sin sammansättning från befolkningen i byarna. På stäpperna och i skogstrakterna framträdde de sociala motsättningarna ohöjlt och dubbelt brutalt. Bönderna i Simbirsk hade betydligt mindre jord än vad som var vanligt i det övriga Volgaområdet; en tredjedel av bondgårdarna hade inte ens häst, deras ägare hörde till de verkliga fattigbönderna. Den mest eftersatta gruppen, urinvånarna som tillhörde en främmande stam, måste utstå ett dubbelt förtryck. De största och bästa markerna tillhörde godsägarna; dessa hade i sina händer 73 procent av jorden. Ännu sämre var det ställt med skogarna i guvernementet: av drygt en och en halv miljon hektar skog tillhörde hälften den statliga fastighetsförvaltningen, det vill säga tsarfamiljen, och ungefär hälften godsägarfamiljerna; bönderna, som utgjorde 95 procent av befolkningen, hade endast en femtiondedel av skogsmarken. I sanning, den som ville lära sig att hata det feodala barbariet, skulle vara född i Simbirsk.

Redan den yttre stadsbilden gav en mycket åskådlig uppfattning om guvernementets, och för övrigt också hela landets, sociala struktur. Det gamla Simbirsk bestod av tre mycket olika delar: adelns, köpmännens och småborgarnas. På krönet av det berg som gick under namnet ”Kronan”, låg det förnäma kvarteret – där adeln hade sina boplatser. Här fanns domkyrkan, här fanns förvaltningsbyggnaderna, utbildningsanstalterna, boulevarden. Uthängda skyltar smyckade inte bara ”adelsförsamlingen” och det ”adliga förmyndarämbetet” utan också de ”adliga stadskvarteren” ja, till och med de för adeln reserverade badinrättningarna. Vid de breda gatorna med trätrottoarer låg godsägarnas fristående hus i sina trädgårdar, hus som närmast liknade deras huvudbyggnader på landet.

På boulevarden som löpte längs flodstranden spelade på kvällarna ett militärkapell för en utvald publik. Självaste Volgaområdet med dess armod, dess epidemier, dess förslavade bönder och dess tvångsarbetande pråmdragare förvandlades när man från boulevarden blickade tiotal kilometer både uppåt och neråt floden, till ett ojämförligt panorama med den glittrande vattenytan, de små skogbevuxna holmarna och slätten som utbredde sig mot horisonten.

Från adeln i Simbirsk härstammade många höga befattningshavare och militära befälhavare, som för övrigt aldrig hade förmått utmärka sig i någon högre grad. "Kronans" största stolthet var historikern Karamzin som, enligt en bitande definition av Pusjkin, med enfald och grace hade bevisat "absolutismens nödvändighet och knutpiskans behag". Den under Nikolaj I:s regering mycket smickrade officiella historikern befanns efter sin död värdig ett allegoriskt minnesmärke i sin hemstad. Historiens musa, denna antika gestalt som föga harmonierade med Volgaområdets klimat, flora eller fauna, fick av befolkningen öknamnet "Järnkvinna". Bondkvinnorna, som årligen samlades i Simbirsk för att hälsa den Heliga Gudsmodern från Kazan, riktade enträget sina böner till den hedniska Clio, som de i sin själs enfald tog för martyren den heliga Barbara.

Bergets sluttningar täcktes av fruktträdgårdar, av vilka många var anlagda av fågelfria sekteristiska präster. På andra sidan av den lilla floden Simbirka, som flöt genom staden, låg salutorgen dit på marknadsdagarna bast och tjära, insaltad och torkad volgafisk, bröd, solrosfrö och andra delikatesser lades upp i små högar och staplades upp i dammet; i stabilt byggda hus med tunga regler för dörrarna bodde köpmännen: tyghandlare, mjölnare, spannmåls- och trävaruhandlare. Många av dem hade redan samlat kapital på flera hundra tusen rubel och sneglade mot det adliga bergskränet. Och till slut hade vi småborgarna, anspråkslösa och tillbakadragna människor som bodde i stadens utkanter. Deras små stugor och eländiga hyddor med öppningar i väggen i stället för fönster, med duvslag och starholkar, låg utspridda där, ibland i gropar, ibland på toppen av små kullar, ibland ensamstående, ibland i grupper vid de smala, slingrande gatorna och gränderna, mellan sneda gärdesgårdar. Feta, smutsiga svin och gårdvarar med raggig päls gav liv åt denna föga imponerande stadsbild. Och sedan började redan landsbygden med sina byar, lika fattig och eländig i områdets skogstrakter som på stäppen.

Obarmhärtig och torftig var Rysslands efterblivna "sociala gotik", i synnerhet i de trakter vid Volga där skogen, den storryska statens vagga, fientligt stötte samman med nomadstäppen. De samhälleliga förhållandena saknade fulländning och beständighet, de påminde om dessa oregelbundna byggnadsverk som de ryska kolonisatorerna uppförde åt sig av färskt trä för att få tak över huvudet.

Också de av trä byggda ryska städerna gav intryck av ett provisorium, de härjades om och om igen av eldsvådor och byggdes upp igen i största hast. Under en väldig brand 1864 som rasade i nio dagar förstördes närmare tre fjärdedelar av Simbirsk. Hundratals människor mötte döden i lågorna. Men redan under loppet av följande år höjde sig denna granvirkesfenix med alla sina 29 kyrkor på nytt ur askan. Emellertid växte Simbirsk endast långsamt; under 1870-talet hade staden fortfarande knappt 30 000 invånare: det dystra och hungrande governmentet där jorden brukades med tråplogar behövde ingen större stad; en sådan skulle också ha överstigit dess krafter.

Inte desto mindre var Simbirsk på våren underbart vackert: hela berget blommade av trädgårdarnas prakt, en doft av syrener, av surkörsbärs- och äppelblom, och av hägg stod över bergets adliga krön; i gatukorsningen uppfattade man en skymt av den glittrande Volga som mellan två och tre kilometer bred flöt genom landskapet; på nätterna sjöng näktergalarna i trädgårdarna. Som ett förlorat paradiset minns "Kronans" forna invånare sin hemstad. Men

naturens vårfest var snart förbi, solen brände sönder trädgårdarnas grönska, staden visade sig i hela sin vanvård, med de dammiga gatorna och gränderna som under regniga höstar täcktes av bottenlös lera och om vintern av ett tjockt snötäcke. ”Det är ingen stad, utan en begravningsplats, som alla dessa städer”, sade Gontjarov om sin fädernestad.

Uppe på berget förflöt livet under mättnad, dryckenskap och likgiltighet. Det fanns helt enkelt ingenting som krävde någon brådska. Det var ingen tillfällighet att den i Simbirsk uppvuxne och av denna stad formade Gontjarov skapade en gestalt som Oblomov, inkarnationen av den för herrskapsklassen betecknande apatin, av motvilja mot varje ansträngning, av självbelåten överksamhet – den sanna och oförlikneliga gammalryska typen som hade den feodala rätten till livegenskap att tacka för sin uppkomst, som emellertid länge överlevde denna institution och som ännu i dag inte är helt utdöd. Simbirsk, som låg 1500 kilometer från S:t Petersburg och 900 kilometer från Moskva, hade ännu i slutet av 1800-talet ingen egen järnvägslinje. Tidningen *Gubernskije Vjedomosti* (Guvernementsnyheter), som utkom två gånger i veckan, var den enda politiska tidningen! I slutet av förra århundradet fanns ännu inte en enda telefon installerad i denna stad. Sannerligen, den idealiska huvudstaden för det gammalryska oblomoveriet (Oblomovsjtjina)!

Två med varandra förbundna och samtidigt varandra bekämpande hierarkier, den byråkratiska och den adliga, behärskade staden och guvernementet, som mellan sig delade inflytandet. I spetsen stod guvernören, S:t Petersburgs öga, hos vilken makten var koncentrerad, den som skyddade godsägarklassens sömn mot den pugatjevskas faran. I teorin var det kyrkan som skulle inta den främsta platsen, men i själva verket hade poperna rang någonstans efter köpmännen. Endast biskopen räknades fortfarande som en erkänd medlem av Olympen, som ett slags andlig guvernör med rådgivande befogenheter. Vad tjänstemännen beträffar fanns det en oomkullrunkelig ranglista, en för all framtid fastställd måttstock på människovärdet i tretton olika klasser. Adelsmännen rättade sig dessutom efter de olika nyanserna i det blåa blodet och bemödade sig om att blicka ner på uppkomlingarna och tjänstemännen. Frågan om vem som skulle inta vilken plats i domkyrkan, i vilken ordning man skulle stiga fram för att kyssa det heliga korset eller fru guvernörskans lilla hand gav upphov till lidelsefulla gräl och krigiska grupperingar som oföränderligen slutade med grandiosa dryckeslag och inte sällan med slagsmål. När äran stod på spel, framför allt efter ett större superi, skonade de högädlas herrarna i Simbirsk varken främmande eller sina egna kinder. I de adliga herrskapshusen blomstrade samtidigt smeksamma turgenjevskas unga flickor som, beroende på naturlagarna, småningom utvecklades antingen till giriga godsägarfruar eller missunnsamma tjänstemannafruar.

I början av 1860-talet, när den avslöjande litteraturen kom på modet, besjöng den radikalt inställda diktaren Minajev, själv adelsman från guvernementet Simbirsk, i S:t Petersburg i satiriska dikter sin hemtrakt, ”stockfiskens, smutsens och intrigernas fädernesland”; de förnämsta adelsmännen med deras ”fräcka lyx”, deras upptågsmakare, de högmodiga vitsmakarna, deras livegna harem; de oförlikneliga rumlarna som spelade bort sina bönder på kortspel; de liberala som höll tal till ”den niosvansade kattens ära”; de skenheliga som slog sönder käkbenen på sina tjänare; biskoparna som under mässan knep klockarna så att blånader uppstod; den av hela staden förbannade gymnasieriktorn, ”den byråkratiske skurken”: alla dessa nämndes av den orädda Minajev vid namn i hans klingande jamber. Följden var att när diktaren – som flera årtionden senare hade blivit stillsam och fredlig och som på sin ålders höst återvände till sin fädernestad där en ny generation hade vuxit upp – avlade visiter hos stadens adel, besvarades de av ingen, och ingen följde heller hans kista vid begravningen. Dessa människor höll styvt på familjens ära!

Men till slut var tiden dock inne – det återstod ännu ett årtionde till hundraårsminnet av Pugatjevs och tvåhundraårsdagen av Stenka Razins uppror – för att med en ukas från högsta

ort avskaffa livegenskapen som redan till följd av de samhällsliga förhållandenas utveckling inte längre hade något berättigande. Tsaren tvingade emellertid musjiken, inte bara att betala sin herre för sin frihet, han måste också inlösa den urgamla bondejorden, som dessutom genom denna reform stals till förmån för godsägarna.

”Befrielsen” blev följaktligen en för bönderna dubbelt minerande gigantisk finansoperation.

Dessutom tillförde inlösningssummorna godsägarekonomin vad den tidigare alltid hade saknat, nämligen kontanta pengar. Herrar godsägare avslutade sin gyllene tidsålder med de mest storartade gravöl, var och en efter sina möjligheter: i Paris eller vid Rivieran, i S:t Petersburg eller Moskva, och de anspråkslösare på sina egna gods eller i Simbirsk, i detta guvernementsadelns gemensamma herresäte. Men lösensummorna smälte bort som smör i solsken, och någon upprepning var inte att vänta. De mera företagsamma, som hade förstått att hålla jämna steg med tidens utveckling, förskaffade sig ett säte i Zemstvo (landsständerna) eller fann sin försörjning vid järnvägsbyggena, andra gifte bort sina söner med köpmansdöttrar eller gav de egna döttrar till hustrur åt arvtagare till köpmän.

Men det övervägande flertalet föll offer för den historiska likvideringen. De förpantade sina jordegendomar, tog allt större hypotek, sedan sålde de sina hus i staden och sina ärvda lantgods med alla ekonomibyggnader, de skuggiga trädgårdarna, gipsstatyerna och krocketplanen. Bragta till ruin förbannade de de reformer genom vilka folket skämdes bort, jorden utarmades, mården och hermelingen dog ut i skogarna kring Simbirsk och inte ens Volga gav längre lika feta störor som under den gamla goda tiden. Reaktionärerna ropade på knutpiskan och skickade memoranda till S:t Petersburg i vilka de framhöll hur lämpligt det vore att återinföra livegenskapen. Liberalerna återigen förfasade sig över de långsamma framstegen och offrade i hemlighet pengar åt det revolutionära Röda korset. Men knutpiskans anhängare var ojämförligt talrikare.

I köpmansstadsdelen i Simbirsk, där den konservativa orörligheten hade antagit ännu mera omfattande proportioner än i de adliga kretsarna, ledde reform- och nydaningstiden till att den traditionella vinningslystnaden utvecklades i en dittills okänd omfattning. Det var just från dessa kretsar som de flesta uppköpare av adelns gods och stadsfastigheter kom. I guvernementsolympens allra heligaste trängde nu skäggiga köpmän in, som visserligen ännu ryggade för att byta ut de vadderade skärmmössorna mot mjuka filthattar och de höga stövlarna mot franska resårpjäxor; men sin traditionella underdånighet hade de redan lagt av. Så inleddes på ”Kronan” i Simbirsk denna inte särskilt harmoniska men inte desto mindre bestående symbios mellan adeln, köpmannaståndet och byråkratin, som i olika former satte sin prägel på det officiella Ryssland under drygt ett halvsekel, eller med andra ord från livegenskapens upphävande till det gamla Rysslands sammanbrott 1917.

Det ekonomiska framåtskridandet trängde från väster mot öster och från centrum mot periferin. Också de politiska inflytandena vandrade samma väg. Volgaområdet, denna efterblivna del av ett efterblivet land, kunde inte undgå att influeras av de idéer och försök till handling som förberedde Rysslands revolutionära omgestaltande. Under de tre första årtiondena av 1800-talet var den högt bildade adelsmannen från Simbirsk, statsrådet N.I. Turgenjev, en anhängare av encyklopedisterna och motståndare till livegenskapen, medlem av ett hemligt sällskap i S:t Petersburg, ett av dem som förberedde gardesregementenas misslyckade upprorsförsök den 14 december 1825. Det heroiska och hopplösa försök som gjordes av den progressiva ungdomen i uniform att genomföra en konstitutionell reform, bland vilken otvivelaktigt också eliten av den adliga ungdomen befann sig, slogs ner med kartescher. Turgenjev, som i rättan tid hade räddat sig till utlandet, dömdes i sin frånvaro till döden. Småningom blev han bekant i hela Europa för sin franskspråkiga bok om Ryssland. Dekabristupproret har intagit en plats i Rysslands historia som en vattendelare mellan gardets

höviska statskupper under i 700-talet och den senare befrielsekampen, till vilket det var en dramatisk upptakt.

Traditionen från dekabristupproret blev till en skola för den så kallade fyrtitalsgenerationen som enligt en annan Turgenjev, den berömde romanförfattaren, avlade en "Hannibalsed" att bekämpa livegenskapen. Den mest framstående publicisten under denna generation var A.N. Herzen. På den yttersta vänstra flygeln höjde sig den ryske adelsmannen Bakunins monumentala gestalt, denne demokratiska slavofil som senare skulle bli den internationella anarkismens fader. Simbirsk skänkte dock undantagsvis fyrtitalsgenerationen ingen adlig godsägare utan en ytterst konservativ köpmansson, Gontjarov, som emellertid lyckades med att i Oblomovs gestalt uttala en förintande och oemotsäglig konstnärlig dom över den ryska feodalkulturen.

Krimkriget (1853–1856) slutade med ett sammanbrott för tsarismens föråldrade krigsmakt: ångaren segrade över segelfartyget, kapitalismen över godsägarekonomin. Det sabelskramlande skrytsamma system som hade upprättats på dekabristernas vitnande ben och som kunde upprätthållas i drygt tretti år exploderade med en vidrig stank. Efter tsar Nikolaj I:s, som av A.N. Herzen hade fått öknamnet "Nikolaus knölpåk", gåtfulla död öppnades slussarna för det allmänna missnöjet. Pressen började föra ett häpnadsväckande djärvt språk. Med den ockrande bondebefrielsen inleddes de så kallade "stora reformernas" epok. I de på sina förhoppningar besvikna byarna härskade en dov förbittring. I den progressiva offentligheten kom det till en öppen brytning: som motvikt till de moderata uppträdde nu radikalerna på arenan. Motsättningarna mellan de olika politiska riktningarna kanoniserade den känslige Turgenjev i sin roman *Fäder och söner* som en slutgiltig brytning mellan fyrtitalets och sextitalets människor.

Att reducera hela denna fråga till blott och bart en brytning mellan generationerna var emellertid bara en del av sanningen, och denna del dolde helheten. Om man trängde djupare i saken, kunde man konstatera att kampen hade en social karaktär. De bildade godsägarna, som i sin egenskap av skönandar sörjde förlusten av sina adliga privilegier, avlöstes av ett nytt socialt skikt som inte hade några privilegier och därför inte heller något att sörja. Detta nya skikt saknade visserligen estetisk fostran och nedärvda goda seder, men det var talrikare, mera beslutsamt och uppoffrande. Det rörde sig framför allt om söner till präster, om officerare av lägre rang, lägre tjänstemän, köpmän, bankruttrade adelsmän, ibland också om småborgare och bönder; studenter, seminarister, folkskolelärare, eller med andra ord om så kallade "rasnotjintser", den intelligentsia som inte tillhörde något stånd, men som just vid denna tid hade fått för sig att den skulle ta landets öden i sina händer. I förgrunden trädde nu plötsligt den studerande ungdomen med sina protester, och ordet *student* blev nu under många år för folket en synonym till den av Turgenjev myntade beteckningen *nhilist*.

Samtidigt befriade livegenskapens upphävande den äldre generationen från dess "Hannibalsed" och lämnade den politiskt så att säga i reserv. De liberala västerländskt inriktade hoppades att Ryssland från och med nu långsamt och stegvis skulle närma sig den europeiska civilisationen. "Rasnotjintserna" däremot förträdde med stor skärpa den åsikten att det för det ryska folket fanns i beredskap ett alldeles eget öde, att man kanske kunde undvika det kapitalistiska slaveriet och inleda en direkt kamp mot förtryckarna. Även om man bortser från en viss inblandning av utopism, klingade sextitalsgenerationens förkunnelse ojämförligt mycket tapprare än deras fäders ytliga ed. Inte utan att bli utmanad därtill, svarade Turgenjev 1863 på välmenande råd: "Jag har aldrig skrivit för folket. Jag har skrivit för den klass av allmänheten som jag själv tillhör ...". Men samtidigt sökte nya människor lidelsefullt att finna en väg till folket. I stället för att hålla humanitära botpredikningar med adress till de härskande, beslöt de att uppmana de förtryckta att hata. Liksom Gontjarov vände sig Turgenjev till "sönerna" som han betraktade som missledda ättlingar. Turgenjev inte utan det

för honom typiska koketteriet, Gontjarov hatfyllt och förklenande. I sin roman *Bråddjupet*, vars skådeplats är ett adligt gods utanför Simbirsk, skildrar Gontjarov som ett skändligt exempel hur nihilisten Mark Volochof har djärvheten att försöka ersätta Gud med kemins lagar, hur han av liberala adelsmän lånar pengar som han inte betalar tillbaka, hur han lockar in unga adelsmän på anarkins väg och hur han förför unga adliga fröknar. Den kollektive Volochof visade sig emellertid inte som en försagd yngling, han grämde sig inte över att fäderna fördömde honom utan övergick beslutsamt till angrepp. I och med 1860-talet inleds den oavbrutna, ständigt bittrare revolutionära kampens epok.

Inte bara den högtstående litteraturen utan också den historiska krönikan vittnar om att Simbirsk redan tidigt gjorde bekantskap med nihilisterna: några av dem hade polisen förvisat hit från större och mera betydande städer, andra återigen hade på ort och ställe, och påverkade av de förvisade, antagit deras läror. Det är över huvud taget anmärkningsvärt att övertygade revolutionärer inte sällan under denna epok formades i landets mest gudsförgättna delar. Bland de vänstersinnade studenterna intog till exempel donkosacker och sibirier en framträdande plats, det vill med andra ord säga unga människor som alla härstammade från storbondemiljö, och likaså sådana som kom från gouvernement där adeln spelade huvudrollen, såsom fallet var i Simbirsk. De nya strömningarnas häftiga sammanstötning med de världsfrämmande elementens stelbenta konservatism ledde hos de känsligaste bland dessa ungdomar till en skarp, ofta bitter brytning med de gamla trossatserna och de gamla värderingarna, vilket sedan kom dem att uppoffrande ställa sina krafter i revolutionens tjänst. Efterblivenhet har i allmänhet en benägenhet att i ett visst ögonblick med förintande beslutsamhet slå om till en strävan till framsteg. Det har utvecklingen i Ryssland till full evidens bevisat.

Den förödande branden i Simbirsk 1864 hade, liksom ett antal andra bränder som samma år inträffade både i S:t Petersburg och olika provinsstäder, en gåtfull politisk bakgrund. Regeringen letade efter skyldiga bland polacker och revolutionärer utan att dock kunna finna några. Anhängarna av livegenskapen gav nihilisterna skulden och krävde av denna anledning att bondereformen skulle uppskjutas. För att ge detta krav större eftertryck uppträdde de uppenbarligen i vissa fall själva som mordbrännare. Den av baron Wrangel genomförda undersökningen av orsakerna till branden i Simbirsk gav inget resultat. Två soldater utsågs emellertid till syndabockar och dömdes till döden. Man vet emellertid inte om domen någonsin verkställdes. Senator Zjdanov, som efterträdde Wrangel, insamlade enligt uppgift under loppet av en tvåårig undersökning ovedersägliga bevis för att skulden låg hos ett reaktionärt band, men på väg till S:t Petersburg träffades Zjdanov plötsligt av döden, och hans portfölj med handlingarna blev aldrig återfunnen. Den tredje undersökningsledaren, general Den, satte alla sina föregångares misstänkta på fri fot och inställde undersökningarna med den motiveringen att det inte fanns några utsikter för att de skulle leda till resultat, och 1869, när familjen Uljanov flyttade till Simbirsk, beslöt senaten i S:t Petersburg att ”överlåta hela saken åt glömskan”, vilket också framgångsrikt genomfördes.

I utkanten av stadens adliga kvarter, på samma plats där Stenka Razins härskaror gick ett avgörande nederlag till mötes sedan de hade överlämnat sin ledare vid den avsidens liggande, tysta Streletskgatan, inte långt från fängelset, föddes i en annexbyggnad folkskoleinspektören Uljanovs tredje barn till världen. Denna annexbyggnad är sedan länge försvunnen, och man vet inte ens exakt var den stod. Men man har rätt att anta att den inte i någon högre grad skilde sig från många andra annexbyggnader i den av trä byggda volgastaden. Gossen fick i dopet det klangfulla slaviska namnet Vladimir, detsamma som har burits av så många härskare och höga herrar här i världen. Föräldrarna var emellertid, liksom dopförrättaren långt ifrån att betrakta detta som en profetia. Den vid Volga födde gossen skulle emellertid uppleva att bli det ryska folkets herre och härskare. Simbirsk kommer småningom att ändra namn till

Uljanovsk. Adelförsamlingens hus i Simbirsk blir Bokens hus, och får namn efter Lenin. Tsarernas Ryssland förvandlas till Socialistiska sovjetrepublikernas union.

Familjen

Det var inte bara vännerna, också andra – till och med sådana som senare skulle bli bittra fiender till familjen Uljanov – som använde nästan samma uttryckssätt när de talade om den, om dess flit och harmoni, om renheten i medlemmarnas inbördes förhållanden, om den avspända och levnadsglada stämning som härskade i matsalen när hela familjen satt till bords. Den omständigheten att Uljanovs varken upplevde förnedrande nöd eller demoraliserande överflöd, det exempel fadern gav med sin flit och sin pliktmedvetenhet, moderns aktiva och milda omsorger, det för alla gemensamma intresset för litteratur och musik – alla dessa samverkande faktorer var ytterst gynnsamma för utbildandet av en sund och fast karaktär hos barnen.

Familjens överhuvud, Ilja Nikolajevitj Uljanov, härstammade från småborgerliga kretsar i Astrakan. Hos småborgarståndet förkroppsligades hela den kulturella misär som var rådande i det gamla Rysslands städer. De aktivaste och mest framgångsrika medlemmarna av standet skyndade sig att bli köpmän, eller också fann de efter skolan anslutning till byråkratin och blev småningom, tack vare sin tjänsteställning automatiskt upphöjda i adligt stand. Om man bortser från industriarbetarna, som enligt sina pass fortfarande räknades till bönderna och småborgarna, trots att de varken var det ena eller det andra, utgjordes småborgarna av en brokig samling obetydliga personer, socialt missanpassade, fattiga hantverkare, handelsmän på gränsen till total fattigdom, grönsaksodlare, blivande krogvärdar, människor utan bestämd sysselsättning som hade innästlat sig i förstäderna och som med större eller oftast mindre framgång förtjänade sitt bröd, beroende av de adliga herrarna, tjänstemännen och köpmännen.

Vad småborgaren Nikolaj Uljanov, Lenins farfar, sysslade med, vet vi inte bestämt, men enligt vissa uppgifter var han skraddare och tjänstgjorde i något slags handelsföretag, hur som helst efterlämnade han inte någon som helst förmögenhet åt familjen. Men det var uppenbarligen en mycket ovanlig småborgarfamilj som utmärkte sig genom en utomordentligt envis strävan att förskaffa sig bildning. Efter faderns förtidiga död, som överförde ansvaret för familjen på den äldste sonen, blev denne tvungen att söka sig i privat tjänst. Sin önskedröm, att få studera, överlät han på brodern, den då sjuårige Ilja. Till priset av träget arbete och ständiga umbäranden möjliggjorde den äldre brodern för den yngre att genomgå gymnasiet i Astrakan; sedan underhöll han honom ända tills han hade avslutat sina universitetsstudier och stod på egna ben. Ilja bevarade också hela sitt liv en hängiven tacksamhet till brodern som hade offrat så mycket för honom. Trofasthet, pliktmedvetande, ståndaktighet, beslutsamhet när det gällde att uppnå de fastställda målen – dessa egenskaper finner vi inte helt oväntat på de första fåtaliga sidor som behandlar Lenins förfäder.

Ilja studerade flitigt och framgångsrikt. 1850 blev han inskriven vid fysisk-matematiska fakulteten vid universitetet i Kazan och avslutade sina studier ”i de allmänna ämnena med god, i specialämnena med utomordentlig framgång”. Genom tilläggsexamina förvärvade han sig sedan titeln som ”äldre gymnasielärare i matematik och fysik”. Den unge mannens levnadsbana var i och med detta utstakad. Genast efter sin examen blev han lärare vid adelsinstitutet i Pensa, och därifrån förflyttades han 1863 till gymnasiet i Nizjnij Novgorod. Redan i Pensa hade Ilja Nikolajevitj i sin lärarkollega Veresjnikovs hem lärt känna sin blivande hustru, Maria Alexandrovna Blank, yngre syster till husets härskarinna. Bröllopet, som firades på sommaren 1863, lade grunden till en fast sammansvetsad och lycklig familj.

Ilja Nikolajevitjs studentår sammanföll med slutet av Nikolaj I:s regering. Under denna tid randades åren av vedergällning för den hatade regimen. Över nederlaget i Krimkriget fröjdade

sig till och med de moderata liberalerna, för att inte tala om den radikala intelligentsian. Omsvängningen i landets inre liv var för den unga generationen en viktig politisk skola. Ingen kunde i dessa dagar låta bli att ägna bondefrågan en tanke. För första gången diskuterades nu öppet program för en social omvälvning. Förhållandena i Ryssland jämfördes med förhållandena i Västeuropa och Förenta staterna. Man var övertygad om att framåtskridandet inte längre stod att hejda, att det uppvaknande folket snabbt skulle förmå befria sig från andligt mörker och elände, att intelligentsian med heder skulle skilja sig från sin mission som folkets ledare. Med sådana eller liknande storsinta men kanske inte tydligt utformade tankar inledde den unge pedagogen sin levnadsbana.

Som man kunde vänta sig av Ilja Nikolajevitjs sociala bakgrund och av det för tiden typiska andliga uppvaknandet, var han en för 1860-talet typisk rasnotjintse. Men detta vittutbredda och brokiga skikt hade långt ifrån någon enhetlig politisk åskådning. Endast en liten minoritet bemödade sig om att utforma sina tankar om folkets öden i ett klart skisserat system, och det var endast minoritetens vänsterflygel som på nytt beträdde den revolutionära handlingens väg. Den överväldigande majoriteten av rasnotjintserna nöjde sig under ungdomsåren med allmänt hållna ideal som gav uttryck för deras kärlek till folket, för att sedan under loppet av sin fortsatta karriär grundligt glömma bort dem. Varifrån skulle annars regeringen ha tagit sina ämbetsmän och statsåklagare, varifrån den växande bourgeoisien sina advokater och ingenjörer? Mycket träffande är sålunda den aforism som på den tiden sattes i omlopp: "Le russe est radical jusqu'à trente ans et apres – canaille." (Rysen är radikal till dess han är trettio och sedan – en kanalje.) Ilja Nikolajevitj tillhörde inte den revolutionära flygeln, det finns ingen anledning att anta att han skulle ha skapat sig ett i någon mån färdigt system av samhällseliga åskådningar. Däremot var han under hela sitt liv trogen den elementära princip om sina plikter mot folket som motsvarade hans ursprung och hans karaktär.

Ett par tre av hans gymnasister, som senare nådde aktade ställningar i samhället, ihågkom i pressen med högaktning den unge matematik- och fysikläraren i Nizjnij Novgorod som hade varit sin sak så varmt tillgiven: Han ställde stora krav på sina elever, men ännu högre på sig själv. De elever som hade blivit efter kallade han på söndagarna till gymnasiet där han gav dem gratis kompletterande undervisning, sålunda förlorande sin egen lediga dag. Sitt anspråkslösa värv som lärare i en provinsstad utförde han med en lidelsefull och självtutplånande energi som inte saknade en anstrykning av heroism.

Under sådant arbete förflöt tretton år, av vilka sex som familjefader. Dottern Anna var fem år gammal, sonen Alexander tre och ett halvt när det i familjens liv skedde en förändring som sammanhänge med omvälvningen i landets förhållanden. Reformerna under den nye tsaren sträckte sig också till undervisningsväsendet. Ett nät av folkskolor grundades, dels av undervisningsministeriet, dels av de provinsiella Zemstvoerna. Dessa skolor saknade emellertid både kontroll och ledning från regeringens sida. Ilja Nikolajevitj blev nu erbjuden en befattning som inspektör för folkskolorna i guvernementet Simbirsk, som hade omkring en miljon invånare. Att anta detta erbjudande innebar ett avskedstagande från matematiken och fysiken, ämnen som han älskade, det betydde också att uppge invanda förhållanden och personliga förbindelser. På det nya arbetsfältet väntade honom mer administrativt än pedagogiskt arbete i en obekant miljö och under svåra förhållanden. Dessutom förstorades hans arbetsområde som inte längre omfattade endast en utvald elit av elever, som i gymnasiet, utan barn till det "verkliga folket", det vill säga bönderna. Möjligen skulle också lönen bli högre än en lärares. Ilja Nikolajevitj antog utan tvekan erbjudandet. I september 1869 reste familjen längs Volga till Simbirsk. Där skulle den bli bofast i närmare två decennier.

Den fem år tidigare grundade zemstvo-institutionen blev i Simbirsk i ännu högre grad än annorstädes dominerad av adelsklicken. Skolväsendet däremot anförtroddes, i dess egen

skap av en angelägenhet som inte kunde inbringa några fördelar, vanligen någon liberal. I det fattiga och otillgängliga guvernementet med dess starka inblandning av asiatiska folkelement var det trots god vilja inte lätt att få fart på folkbildningen. Den nyutnämnde folkskoleinspektören, som dessutom var den förste som beklädde denna befattning, fann sig stå inför en sannskyldig öken. Den tidens radikala press framhöll gärna som ett exempel en rysk krets där det på 180 000 invånare fanns sexton skolor och trehundra krogar med brännvinsutskänkning. Den kulturella statistiken för de flesta andra kretsar i landet uppvisade knappast någon fördelaktigare bild. Inte utan skäl skrev den unge publicisten Sjelgunov under reformperiodens inledande tid från sin hustrus hemtrakter: ”Ödemarker, ödemarker, ödemarker, stagnation och slöhet. Vid Gud, det är förskräckligt.” Bönderna hade lärt sig att frukta allt som kom från staten, både fängelser, sjukhus och skolor. De bildade begagnade sig av myndigheterna för att förtrycka folket. Många lärare tog emot betalning av bönderna för att gå med på att inte hindra barnen från att delta i arbetet. Skolinspektörens första uppgift blev nu att likvidera lögnerna och se till att de verkliga förhållandena blev bekanta. Han hade att börja så gott som från noll, nya skolor måste byggas, det lilla fåtal som redan fanns måste omorganiseras, lärare måste skaffas fram, dessa måste utbildas och omskolas. I guvernementet fanns varken järnvägar eller landsvägar. Men trots detta måste Uljanov nästan ständigt vara på resande fot, i vagn eller släde, mellan långt från varandra liggande bosättningar i skogsområdena och på stäppen, genom damm och gyttja och snöstormar. Ständaktigt måste han underhandla med representanter för den lokala representationen, med lärare, böndernas sammanslutningar och tjänstemän, reta upp sig, övertala, ofta anpassa sig, ibland hota. Under de sjutton åren av detta arbete byggdes i guvernementet 450 skolor, och elevantalet fördubblades. För detta i och för sig anspråkslösa resultat hade man i sista hand att tacka Ilja Nikolajevitjs ovanliga förmåga att umgås med människor från de mest olika samhällslager och bildningsnivåer. Denna förmåga, men nu i rikare mått än han själv hade kunnat ana, gav han också sin son Vladimir arv.

Till de minnesanteckningar som efter sovjetregimens införande har publicerats om familjen Uljanov måste man förhålla sig med en viss försiktighet. Till och med samvetsgranna författare är, som i det följande skall visas, benägna att hos föräldrarna upptäcka samma karaktärsdrag som senare präglade sonen. Lyckligtvis har vi till vårt förfogande mycket övertygande skildringar som publicerades vid en tidpunkt då Lenin ännu var ett barn, en yngling, en förföljd revolutionär. Godsägaren Nazarev från Simbirsk, som medarbetade i den liberala pressen och till följd av sin karaktär var starkt benägen för att förfalla till entusiasm, betecknade i ett av sina arbeten folkskoleinspektören Uljanov som en ”sällsynt, ovanlig företeelse”, han skildrade med största entusiasm Uljanovs outröttliga hetsjakt genom guvernementet, och hur han trotsade elementens raseri och människornas likgiltighet: ”En sådan uthållighet och kraft kan endast ha sitt upphov i en gränslös och självutplånande hängivenhet för saken.” (*Vjestnik Jevropij*, 1876).

Redan tidigt upptäckte ministeriet att den energi som utvecklades av folkskoleinspektören i Simbirsk ”förtjänade all möjlig uppmärksamhet”. En 1906 offentliggjord undersökning av folkundervisningens historia framhåller att bland de personer som var verksamma inom folkskoleväsendet i Simbirsk, ”står Ilja Nikolajevitj Uljanov enligt de samtidas enstämmiga vittnesbörd i första rummet”. Sådana fördomsfria vittnesbörd kan inte av någon part betvivlas.

Den potential av samhällelig idealism som Ilja Nikolajevitj hade förvärvat under sina ungdomsår fann här ett fredligt, välmenande och tillförlitligt utlopp. Den själsliga jämvikten var tryggad. Man behövde inte bryta med någonting. Tvärtom, ännu under denna tid stämde Ilja Nikolajevitj, framför allt på sommaren, i det fria, ute på landsbygden, upp en sång från sina studentår, vars text härstammade från den av Nikolaj I hängde dekabrasten Rylejevs penna: Eden om fiendskap mot ”Fäderneslandets gissel”. Det första gisslet var livegenskapen,

den var avskaffad. Det andra gisslet var folkets okunnighet – mot detta förde nu Ilja Nikolajevitj med hela sin kraft krig. Om det tredje gisslet, enväldet, föredrog folkskoleinspektören att inte tala, ja, på det ville han inte ens tänka. Han var en progressivt tänkande tjänsteman, men ingen revolutionär.

I enlighet med hela sitt väsen, i sitt uppträdande och i sitt sätt, var Ilja Nikolajevitj allt annat än en självpupptagen tjänsteman. Tvärtom, han var utomordentligt mänsklig: sällskaplig, uppmärksam, snar till skratt. Under sina ändlösa inspektionsresor kopplade han gärna av hos någon liberal godsägare med samtal om livet i guvernementet, framför allt om skolväsendet. Och när han kom hem, hade han alltid med sig några nya anekdoter från skolornas värld, på vilka livet var så rikt. Dem berättade han gärna under familjens gemensamma måltider, med den för honom typiska mjuka skorrningen, han skrattade mycket och gärna, varvid han lutade hela kroppen bakåt och fick tårar i de små, sneda kalmuckska ögonen. Den som har sett Lenin, som har hört honom tala och skratta, kan lätt föreställa sig hur fadern såg ut – åtminstone när det gäller de mest karaktäristiska dragen: den kortväxta gestalten, de livliga och elastiska rörelserna, de utstående kindknotorna, den lena huden och den tidigt uppkomna skalligheten. Till kroppsbyggnaden var emellertid sonen kraftigare och sattare än fadern.

1874 blev Ilja Nikolajevitj utnämnd till direktör för folkskolorna. Under sin ledning hade han redan flera inspektörer. Nu hade han definitivt avancerat till en av guvernementets ledande gestalter. Vladimirorden och utnämningen till verkligt statsråd inbragte den före detta småborgaren ärtfylligt adelskap. Vid de otaliga polisförhören måste hans söner och döttrar ända till år 1917 under motsvarande rubrik redovisa för sitt adelskap. Men vare sig i hans egen eller familjemedlemmarnas kroppsbyggnad kunde man spåra någonting aristokratiskt. Den breda näsan, de utstående kindknotorna, de korta fingrarna talade sitt tydliga språk om plebejisk härkomst. Dock hade Ilja Nikolajevitj inte det ringaste gemensamt med den ”adlade småborgaren”, hans av naturen demokratiska läggning, hans avsky för all skrytsamhet, hans enkla umgängesvanor var hans bästa egenskaper. Och dem gav han också i rikt mått i arv åt sina barn.

Hans inflytande på barnen var över huvud taget rikt och fruktbart. Visserligen var fadern största delen av tiden ute på resor, och familjen såg honom ofta inte på flera veckor, men också hans frånvaro fick sin speciella betydelse, som om den ständigt hade velat inpräglade i barnen att plikten går före allt annat! Hans aldrig sinande entusiasm för saken, det vill säga för dess väsen och inte för dess form, hans sanningskärlek och öppenhet gjorde fadersbilden helt fri från de byråkratiska drag som barnen alltför väl kände till från gymnasiet. Hans berättelser vid familjens middagsbord om svårigheterna med att övervinna alla de hinder som staplades upp på folkbildningens väg fann i barnen intresserade åhörare. Fadern var för dem inkarnationen av en sak av högre ordning som stod högt över familjekretsens snäva intressen. ”Hans auktoritet inom familjen”, skrev hans äldsta dotter, ”och barnens kärlek till honom var mycket stora.”

Maria Alexandrovna kom från en mera välbärgad och kultiverad familj än mannen. Hennes far, som var läkare och innehade ett gods i guvernementet Kazan, hade enligt dotterdotterns redogörelse med den tidens mått rätt progressiva åsikter. Han bar det allt annat än ryska tillnamnet Blank – om hans nationalitet vet vi tyvärr ingenting – och var gift med en tyska som fostrade barnen i tysk tradition. Familjen bodde uppenbarligen ständigt på landet, fadern ägnade sig med flit åt barnens fysiska fostran, dottern Maria hade en sund barndom och en av konflikter ogrumlad ungdom. Nervositet var någonting för henne helt främmande, och hon älskade sin hemtrakt Kokusjkino. Med hennes bildning var det däremot inte lika väl beställt. Pedagogiska hänsynstaganden, kanske också vissa fördomar, gjorde att föräldrarna inte ville låta dottern lämna landet och studera i en internatskola. För de äldre barnen anställdes en informator. Men under Marias uppväxttid försämrades familjens ekonomiska ställning,

pengarna räckte inte längre till hemlärare, och den yngsta dottern fick en uppfostran av det slag som på den tiden var vanlig för unga fröknar i provinserna: under ledning av en tysk-talande moster undervisades hon i språk och musik, men för övrigt lämnades hon åt sig själv. Senare, när hon hade tillfälle att följa med sina egna barns studier och framgångar, talade hon inte sällan om att hon på sin tid aldrig hade haft någon möjlighet att inhämta lärdom.

Maria gifte sig som tjuugoåttåring, och hennes man var fyra år äldre. Ilja Nikolajevitjs samhällsställning var anspråkslös men trygg. Hustruns hemgift bestod av en femtedel av det inte alltför stora fädernegodset. Äktenskapet hade av allt att döma sitt upphov i ömsesidig tillgivenhet, även om man kanske inte kan tala om några mera lidelsefulla känslor. 1860-talet, som förflöt i den kvinnliga emancipationens tecken, hade tillfogat det förälderliga godtycket när det gällde barnens hjärtangelägenheter ett hårt slag. Dessutom var Ilja Nikolajevitj en självständig man, och Maria Alexandrovnas far hade närmast progressiva åsikter.

De första åren av familjelivet i Nizjnij Novgorod förflöt i lugn och harmoni. Våningen i närheten av gymnasiet var för ryska landsortsförhållanden bekväm och väl möblerad, i närheten bodde andra lärarfamiljer, den unga frun hade inte svårt att finna väninnor med vilka man gemensamt kunde läsa och musicera och förströ sig med samtal. Man prenumererade också på de nya petersburgstidskrifterna i vilka man kunde spåra den dåtida befrielseörelsens pulsslåg. Ilja Nikolajevitj tillbragte sin lediga tid med familjen, på kvällarna läste han ibland högt för den. Det var vid denna tid som Tolstoj's Krig och fred utkom som följetong.

I och med överflyttningen till Simbirsk, vid en tidpunkt då Maria Alexandrovna bar den blivande Vladimir under sitt hjärta, förändrade sig familjens levnadsförhållanden i mycket hög grad. Staden stod långt efter Nizjnij Novgorod, som inte heller hade utmärkt sig genom någon högre kulturell ståndpunkt; man måste hyra sig en lägenhet i yttersta utkanten av "Kronan", man tillhörde inte societeten, man hade inga vänner, ingen "egen krets". Den från småborgarkretsar härstammande folkskoleinspektören med sin halvtyska fru kunde naturligtvis inte tas upp som "likaberättigade" i de adliga kretsarna. Men inte heller med guvernementsbyråkratin, som endast motvilligt anpassade sig till reformepokens följder, tycktes det vara lätt att knyta förbindelser. De pedagogiska kretsarna i Simbirsk var av allt att döma den unknaste och ruttnaste delen av byråkratin. Redan den omständigheten att Uljanov ivrigt engagerade sig för grundandet av nya skolor gjorde honom till en utomstående i kretsen av bestickliga intrigörer. Till följd av sina tillmötesgående och enkla umgängesformer fick han i staden rykte om sig att vara "liberal", och i denna beteckning förenades missunnsamhet och ironi. Tonen inom köpmannakretsarna var ytterst rå och på sitt sätt inte mindre exklusiv än bland adeln. Å andra sidan kunde en regeringstjänsteman, familjefar och lojal medborgare naturligtvis inte heller söka förbindelse med den suspekta radikala intelligentsian.

Familjens isolering drabbade Maria Alexandrovna desto svårare som mannens nya verksamhet förde honom bort från hemmet. Den unga fruns liv var tröttande och enformigt ända tills hon helt gick upp i omsorgerna för barnen och ekonomin. Mannens anspråkslösa lön var den enda grunden för deras existens. Nöd behövde de visserligen inte lida, men man måste om och om igen vända på varje kopek. Den sparsamhet som hennes tyska mor hade inpräntat i henne var nu till god hjälp. Senare upprepade Ilja Nikolajevitj gång på gång för barnen att familjen hade klarat sig endast tack vare den omtänksamt räknande modern.

De första grunderna i vetandet bibragtes de äldre barnen av Maria Alexandrovna. Men undervisningen skedde oundvikligen under de korta pauserna mellan ett otal andra sysselsättningar. 1873, när det femte barnet kom till världen, anställdes för barnen en lärare som också undervisade i folkskolan. Denne överlevde sina viktigaste elever, Alexander och Vladimir, med många år och offentliggjorde senare livfullt skildrade minnen av dem. Ilja Nikolajevitj, som hade det avgörande ordet i uppfostringsfrågor, ansåg det emellertid

nödvändigt att så fort som möjligt skicka barnen till gymnasium. I sin egenskap av tjänsteman inom undervisningsministeriet hade han rätt till gratis undervisning för sina barn i de statliga skolorna, och dessutom fruktade han familjens förvekligande inflytande och föredrog manlig ledning, en reglerad undervisningsgång och en fast skoldisciplin.

Av Annas memoarer, som kännetecknas av en stark dotterlig pietet, framgår inte desto mindre att fadern inte alltid skänkte barnens individuella egenheter tillräcklig uppmärksamhet och att han kanske också begick det felet att han ställde alltför stora krav på dem, framför allt på den äldste sonen som själv fordrade nästan mer än tillräckligt av sig. Faderns auktoritära läggning fann ytterligare näring i religionen. Ilja Nikolajevitj, en matematiker och fysiker, som hade skrivit sin avhandling om bestämmandet av de Klinkerfueska kometernas omloppsbanor enligt Olbers metod, bekände sig emellertid fortfarande i full omfattning till de astrakanska småborgarnas ortodoxa tro och besökte aftongudstjänsten inte bara av plikt känsla i sin egenskap av tsarens ämbetsman utan av inre övertygelse. Han var alltså troende kristen som både fastade och mottog nattvarden.

Det största inflytandet på barnen hade utan tvivel modern. Under loppet av fjorton år var hon sju gånger havande, ett av barnen dog strax efter födelsen men de andra blev vid liv och krävde vård och uppmärksamhet. Modern hade uppenbarligen ett outtömligt förråd av livskraft. Havande och barnaföderska, ammande, fostrande och på nytt havande, alltid i arbete, alltid lugn och sammanjämkande, glad och vänlig, var hon den sanna förebilden för en mor, en fortplantare och vårdare av släktet. De båda äldsta barnen hade aldrig någon barnsköterska. Men också de yngre ammade modern själv, hon var deras lekkamrat, alltid tillstädes, källan till allt gott, alla fröjder, övervakare av att rättvisa rådde i barnkammaren. Vid den av hennes inflytande berodde emellertid inte bara på hennes ständiga närvaro utan också på hennes ovanligt mångfasetterade natur. Det lilla vi vet om de båda föräldrarna tillåter oss att med allra största säkerhet dra den slutsatsen att modern var självfullare än fadern. Hon hade en utstrålning som värmd barnahjärtan och skänkte dem ett tillskotts-förråd av värme för hela deras kommande liv. Hon överöste dem inte med stormande ömhet och kyssar, men hon stötte dem inte heller ifrån sig och överrumplade dem inte heller. Från första början omgav hon dem med uppoffrande kärlek – utan att skämma bort dem och utan att käbbla. Flera decennier senare, när hon redan själv var en gammal kvinna, erinrade sig dottern med djupaste ömhet moderns musikstunder och de ”resor” som hon tillsammans med barnen företog på stolar, vilka i deltagarnas skapande fantasi förvandlades till slädfärder på snötäckta vägar som förde dem fram mellan granar och furor.

Moderns balanserade karaktär berodde inte på egoistisk självbevarelsedrift, som ibland är fallet, utan tvärtom på varmhjärtad osjälviskhet. Hon var en synnerligen sentimental kvinna som mycket intensivt upplevde livets sällsynta fröjder, de ofta förekommande sorgerna och de små alldagliga besvärligheterna. Inte desto mindre gjorde en starkt utvecklad blygsamhet att hon drog sig för häftiga känsloutbrott. Hon led av livets obarmhärtighet inte bara för sig själv utan också för de andra, för sin man och för barnen, och redan detta tillät henne inte att ladda ur sig, att hänge sig åt sina känslor, att ställa till scener, eller med andra ord att försöka avlasta en del av sina lidanden på andra, på sina närmaste. En uteslutande ström av karaktärsstyrka hjälpte henne att efter varje nytt hårt slag av ödet – på vilka det inte var någon brist – återställa den inre jämvikten och skänka sitt stöd åt alla som var i behov av det. Så lysande karaktärsegenskaper är, när de inte paras med andra gåvor, omöjliga att upptäcka för ett utomstående öga, de framträder endast på mycket kort avstånd. Men om det inte skulle finnas sådana oförljknliga kvinnor här i världen, skulle inte livet vara förtjänt av detta namn. Ett aktivt uttryck för sina dolda krafter fann Maria Alexandrovna endast genom sina barn. Denna kvinna dog ett knappt år för tidigt för att bevittna sin sons historiska seger.

Maria Alexandrovna, som var född och uppvuxen i en icke-ortodox familj, hade, trots att hon var fullständigt förryskad, i motsats till sin man inga kyrkliga traditioner, förutom den tyska julgranen. Och hon utmärkte sig sannerligen inte för fromhet. Som dottern berättar ”besökte hon den ryska kyrkan lika sällan som den tyska”. Det står inte ens klart om hon förblev den lutherska läran trogen eller om hon vid sitt giftermål övergick till den ortodoxa tron. Men trots detta bröt Maria Alexandrovna aldrig med religionen, och i livets svåraste ögonblick tog hon med hela sin inneboende lidelse sin tillflykt till den. När den svårt insjuknade fyraåriga sonens liv hängde på en tråd, viskade den svårt bekymrade modern åt sin sexåriga dotter: ”Be för Sasja!” och föll själv förtvivlad på knä framför helgonbilden. Den gången blev hon emellertid förskonad från olyckan. Sasja kunde räddas till livet, och den lyckliga modern lärde på nytt den tillfrisknade gossen att gå. Sjutton år senare – efter vilken ångest, vilka mödor, vilka förhoppningar! – upprepade modern genom gallret till fängelset i S:t Petersburg enträget samma bön till dottern: ”Be för Sasja!” Men den här gången kunde det endast röra sig om hans själs räddning, tsarens rep hade redan strypt den älskade äldste sonen, familjens stolthet och hopp.

Intelligentsians revolutionära väg

I sin egenskap av intellektuell av plebejisk härkomst tillhörde Ilja Nikolajevitj Uljanov byråkratin utan att uppgå i den. Barnen hade inga förbindelser med de byråkratiska kretsarna, deras levnadsbana blev den revolutionära kampen. Innan befrielseörelsen i slutet av 1800-talet utvecklades till en massrörelse, genomlevde den under de första decennierna en mångfasetterad historia i laborieförmått. Man kan inte förstå familjen Uljanovs historia om man inte förstår den självständiga revolutionära rörelsens historia och samtidigt också logiken i dess sammanbrott.

Under en av de berömda politiska processerna på 1870-talet, som blev bekant under namnet ”De 193:s fall”, framförde en av de huvudanklagade tanken att det efter bondereformen utom böndernas led hade uppstått ”en hel fraktion... som var beredd att följa folkets kallelse, och som nu hade utvecklats till en groddcell för ett socialistrevolutionärt parti. Denna fraktion är det *andliga proletariatet*”. Dessa ord av Hippolyt Mysjkin beskriver denna företeelses väsen fullt riktigt, ehuru bedömningen inte är lika riktig. Det feodala samhället upplöstes snabbare än det borgerliga utvecklades. Intelligentsian, som var en produkt av de gamla ståndens sönderfall, fann varken tillräcklig efterfrågan på sitt arbete eller ett verksamhetsfält för sitt politiska inflytande. Den bröt med adeln, med byråkratin och med prästerskapet med deras unkna livsföring och slaviskt iakttagna traditioner. Men den sökte inte heller någon anslutning till det ännu alltför primitiva och okultiverade borgerskapet. Den betraktade sig som socialt oavhängig och var samtidigt nära att kvävas i tsarismens klor.

Sålunda var intelligentsian efter livegenskapens upphävande i stort sett den enda grogrunden för revolutionära idéer, framför allt då den unga generationen, den fattigaste delen av den studerande ungdomen, studenterna, seminaristerna, gymnasisterna, av vilka största delen inte levde under bättre förhållanden än proletariatet, ofta till och med under sämre. Staten behövde intelligentsian och skolade den med tungt hjärta i sina utbildningsanstalter. Intelligentsian längtade emellertid efter en förnyelse av regimen och blev sålunda en fiende till staten. Det politiska livet i landet utvecklades följaktligen för en lång tid framåt till en duell mellan intelligentsian och polisen, i vilken samhällets härskande klasser i mycket ringa utsträckning deltog. Med skadeglädje men inte utan skäl visade statsåklagaren i processen mot Mysjkin på att såväl de ”mera utvecklade skikten”, det vill säga de besittande klasserna och den äldre generationen av intelligentsian, som ”de som inte besatt någon bildning”, det vill säga folkets stora massa, var lika otillgängliga för den revolutionära propagandan. Under sådana förhållanden var utgången av sammanstötningen på förhand given. Då emellertid till följd av det

rådande läget hela tyngden av kampen lades på det ”andliga proletariatet”, krävdes av detta en betydande idealitet och framtidstro.

Intelligentsian, som i sitt medvetande knappt hade hunnit frigöra sig från de medeltida förhållandena och sederna, fann sin kraft i sina idéer. Sedan 1860-talet hade den anslutit sig till en teori enligt vilken mänsklighetens framåtskridande var ett resultat av kritiskt tänkande, och vem kunde väl uppträda som förmedlare av detta kritiska tänkande om inte just intelligentsian? Men eftersom denna intelligentsia samtidigt var orolig för sitt ringa antal och sin isolering, blev den nödsakad att ta sin tillflykt till yviga gester, den svages vapen. Den tog med andra ord avstånd från sig själv för att ha desto större rätt att tala och handla i folkets namn, vilket också Mysjkin gjorde i senare delen av sitt berömda tal. Men begreppet ”folk” var liktydigt med bönderna. Det till antalet alltjämt obetydliga industriella proletariatet kunde än så länge endast uppträda som en tillfällig och osund utväxt till bönderna. Det ”andliga proletariats” tillbedjan av allmogen och bygemenskapen blev sålunda till en avigsida i intelligentsians måttlösa anspråk på att spela rollen som den viktigaste, om inte rent av den enda befördraren av framåtskridande. Den ryska intelligentsians historia utspelar sig mellan dessa två poler: självföraktet och högmodet, den sociala svaghetsens korta och långa skugga.

Intelligentsians revolutionära element identifierade sig inte bara teoretiskt med folket, de strävade också till att smälta samman med detta. De klädde sig i bondekläder, åt liksom musjikerna kålsoppa utan kött och lärde sig att hantera plog och yxa. Det var ingen politisk maskerad, det var äkta handling. Men grunden till allt detta var ett stort självbedrägeri: intelligentsian skapade folket enligt sin egen avbild, och denna bibliska skapelseakt beredde den vid övergången till handling tragiska överraskningar.

Redan de första revolutionära grupperna tog till sin uppgift att förbereda ett bondeuppror. Hade inte de ryska bönderna genom hela sin tidigare historia bevisat sin förmåga att göra myteri? Istället för Stenka Razin och Jemeljan Pugatjev skulle emellertid från och med nu den kritiskt tänkande människan träda. Dessa förhoppningar hängde inte helt och hållet i luften, så tycktes det åtminstone. Under de år då reformen förbereddes och genomfördes var förbittringen stor bland allmogen i olika delar av landet, och här och där såg sig regeringen tvungen att sätta in militär, även om man i de flesta fall kunde nöja sig med det patriarkaliska prygelstraffet. Bondeoroligheterna gav 1860 anledning till att den lilla illegala organisationen ”Det unga Ryssland” grundades i S:t Petersburg. Dess närmaste mål var att genomföra ”... en blodig och obarmhärtig revolution som radikalt måste ändra hela grunden för det existerande samhället”.

Men revolutionen lät vänta på sig. Utan att ändra sin grundläggande bedömning kom intelligentsian till den slutsatsen att det endast rörde sig om ett kortare uppskov. Nya kretsar som arbetade på att förbereda revolutionen uppstod. Regeringen besvarade detta med undertryckande åtgärder vilkas häftighet och grymhet svarade mot omfattningen av dess oro. För försöket att utbreda en proklamation bland bönderna ställdes den berömde ryske publicisten Tjernysjevskij, den unga generationens verkliga ledare, till beskådande vid skampålen, varpå han dömdes till tvångsarbete. Den 4 april 1866 avsköt den tjugofemårige Dmitrij Karakosov, en före detta student som tillhörde lågadeln, mot Alexander II just som denne lämnade Sommarträdgården, den första kulan, som visserligen inte träffade tsaren men som satte slutpunkten för den ”liberala” delen av hans regeringstid.

Förföljelserna i pressen och polisens brutala intrång i fredliga medborgares hem injagade en gränslös skräck i de liberala kretsarna, som inte heller annars hade utmärkt sig genom någon större tapperhet. Byråkratins självständiga element isolerade sig. Från och med denna tid – det måste man åtminstone anta – upphörde Ilja Nikolajevitj Uljanov att stämma upp sångerna från sin ungdom. Undervisningsministern, greve Dmitrij Tolstoj, beslöt att med ett system som

byggde på en steriliserad klassicism förkrympa de unga hjärnorna och sålunda hejda det fria tänkandet i dess linda. Ett fruktansvärt system oktrojerades. Också Alexander och Vladimir Uljanov måste framdeles utstå polisklassicismens tortyr som grundade sig på principen att Aten och Rom endast tjänade som stödjepelare för det tsaristiska S:t Petersburg.

Från den första proklamationen till de första väpnade anslagen mot tsarerna förflöt alltså inte mer än sex år. Så slöt intelligentsian i den första gryningen av sin revolutionära verksamhet den första lilla cykeln: från förhoppningarna om ett omedelbart utlöst bondeuppror över försöken till propaganda och agitation till individuell terror. Ännu återstod många erfarenheter, fel och besvikelser. Men ändå var det just under denna tid, i och med livegenskapens upphävande, som de revolutionära pionjärerens arbete, denna i världshistorien enastående företeelse inleds, ett arbete som under loppet av sex årtionden skapar sina underjordiska kanaler och sålunda förbereder explosionerna 1905 och 1917.

Två år efter processen mot Karakosov försökte den oansenlige landsortsbon Netjajev, religionslärare vid ett prästseminarium, en av de grandiosa gestalterna i de ryska revolutionärernas galleri, att grunda ett sällskap av sammansvurna, "Folkhämd eller bila". Netjajev hade räknat ut att den stora folkresningen skulle börja den 19 februari 1870, på nionde årsdagen av reformens promulgerande, samma dag som de provisoriska förhållandena i byarna enligt lagen skulle ersättas av de slutgiltiga formerna. Det revolutionära förberedelsearbetet var tidsmässigt nog indelat: Det skulle ända till maj 1869 koncentreras till huvudstaden och universitetsstäderna, från maj till september till guvernements- och kretshuvudstäderna, och från och med oktober "i folkets mitt". På vintern 1870 skulle folkets obarmhärtiga hämd mot utsugarna ta sin början.

Men inte heller den här gången blev det någon resning. Hela saken slutade med mordet på en student som misstänktes för förräderi. Netjajev, som flydde till utlandet och av den schweiziska regeringen utlämnades till tsaren, ändade sina dagar i Peter-Paulsfästningen. Enligt de revolutionära kretsarnas språkbruk kom ordet "netjajevism" (Netjajevsjtjina) ännu länge att innebära ett hårt fördömande, en synonym för vågade och icke godtagbara medel för uppnåendet av revolutionära mål. Lenin skulle senare av sina politiska motståndare hundratals gånger beskylldas för netjajevistiska kampmetoder.

Under 1870-talet inleddes revolutionens andra cykel, som redan omspanner ett långt vidare fält, men som till sin utveckling motsvarar den för oss redan bekanta följden av olika skeden: från förhoppningarna om en folkresning och försöken att förbereda en sådan över sammanstötningarna med den politiska polisen i vilka folket inte tog någon del, till den individuella terrorn. Netjajevs sammansvärjningar, som helt och hållet byggde på en enda persons diktatur, utlöste i de revolutionära kretsarna en häftig reaktion mot centralism och blind disciplin. Rörelsen, som efter en kort andhämtningspaus levde upp igen 1873, antog nu karaktären av intelligentsians kaotiska och i stor skala genomförda uppgående i folket. Unga människor, framför allt före detta studenter och studentkor, sammanlagt ett tusental, kolporterade den socialistiska propagandan till alla delar av landet, men framför allt, i ett försök att finna kontakter med det andliga arvet från Stenka Razin och Pugatjev, till Volgas nedre lopp.

Denna till sin omfattning och sin ungdomliga idealism storartade rörelse, den ryska revolutionens verkliga vagg, kännetecknades, som man kan vänta sig av en vagg, av de använda metodernas ytterliga naivitet. Propagandisterna hade varken en samordnande organisation eller ett klart utformat program, inte heller hade de någon erfarenhet av konspiratorisk verksamhet. Och vad skulle de förresten ha gjort med den? Den unga människan som inte hade något yrke, som hade brutit med sin familj och sin skola, som saknade personliga band och förpliktelser, betraktade sig själv som en folkresningens levande kristall. Författning?

Parlamentarism? Politisk frihet? Nej, på dessa västerländska lockbeten nappar hon inte. Hon vill ha en genomgripande revolution, utan eftergifter och utan uppdelning i etapper.

Ungdomens teoretiska sympatier fördelade sig mellan Lavrov och Bakunin. Båda dessa andliga ledare kom från en adlig miljö, båda var fostrade i samma officersskola i S:t Petersburg, Michail Bakunin tio år före Lavrov. Båda ändade sitt liv i landsflykt, Bakunin 1876 då Lenin ännu trampade i barnskorna, medan däremot Lavrov levde ända till 1900, samma år som Uljanov ändrade sitt namn till Lenin. Den före detta artilleriofficeren Bakunin var redan för andra gången i landsflykt och hade övergått från demokratisk panslavism till ren anarkism, då överste Lavrov, lärare vid artilleriskolan och encyklopediskt bildad eklektiker, under sitt legala arbete som journalist utvecklade sin teori om den ”kritiskt tänkande personligheten”, i viss mån de ryska nihilisternas politiska pass. Det fanns ingenting som så passade in på intelligentsians messianism som läran om förpliktelserna mot folket, en lära vars teoretiska självupptagenhet förenades med den ständiga praktiska beredvilligheten till uppoffringar. Svagheten i Lavrovs förkunnelse bestod i att den inte visade någon väg till handling, om man bortser från den abstrakta propaganda som utfördes med hjälp av ett en gång för alla uppenbart evangelium. Till och med helt fredligt inställda kulturarbetare som Ilja Nikolajevitj Uljanov kunde ärligt betrakta sig som lärjungar till Lavrov, men just därför kunde han inte tillfredsställa den mest beslutsamma och aktiva delen av ungdomen.

Bakunins lära visade sig vara ojämförbart klarare och framför allt mera beslutsam. De ryska bönderna klassificerades av honom som ”socialister av instinkt och revolutionärer enligt sin natur”. Intelligentsians uppgift såg Bakunin i en uppmaning till ofördröjlighet ”allmän förstörelse”, ur vilken Ryssland sedan skulle resa sig som en federation av fria gemenskaper. Den mildare propagandan måste av tvång hamna i skymundan för den häftigt anstormande integrala förkunnelsen om omedelbar resning. Beväpnad med bakunismen som snart blev den förhärskande doktrinen, betraktade 1870-talets intelligentsia det som självfallet att det endast gällde att sprida det kritiska tänkandets gnistor för att skog och stäpp skulle förvandlas till ett enda hav av lågor.

”Intelligentsians rörelser”, förklarade senare inför rätta den redan omnämnde Mysjkin, ”har inte framsprungit på konstlad väg, de är ett uttryck för folkviljan.” Denna från allmän historisk synpunkt sett obestridda tanke kunde emellertid inte i något avseende påvisa ett omedelbart politiskt sammanhang mellan folkets missnöje och rebellernas revolutionära planer. Förhållandenas ödesdigra utveckling hade som följd att landsbygden, som under nästan hela Rysslands historia hade varit i uppror, pacificerades just i samma ögonblick som städerna började fatta intresse för landsbygden, och att denna stilla ro blev långvarig. Bondeemancipationen hade blivit en fullbordad verklighet. Musjikerna var inte längre slaviskt beroende av godsägarna. Till följd av de höga spannmålspriserna under 1860-talet nådde den högre stående och aktivare delen av bönderna ett visst mått av välstånd, och det var helt naturligt att det blev dessa bönder som bestämde sina fattigare kollegers sociala åsikter. Den omständigheten, att reformen fick en för bönderna så ofördelaktig praktisk utformning, var de beredda att tillskriva adelns motstånd mot tsarens vilja. Förhoppningarna om en ljusare framtid stödde sig också på tsaren, man hoppades att han skulle rätta till det som godsägarna och tjänstemännen hade fördärvat.

Denna inställning gjorde att bönderna inte bara var otillgängliga för den revolutionära propagandan, den ledde också till att de betraktade tsarens fiender som sina egna. Intelligentsians lidelsefulla och otåliga strävan att närma sig bönderna stötte följaktligen från böndernas sida på den bittraste misstro mot allt vad som kom från herrskapsklassen, från städerna, från de bildade, från studenterna. I byarna mottogs propagandisterna inte bara inte med öppna armar, man avvisade dem och intog en rent fientlig inställning till dem. Denna omständighet ledde till det dramatiska förloppet av 1870-talets revolutionära rörelse och till dess tragiska slut.

Först en ny bondegeneration, som växte upp genast efter reformen och som med ny skärpa fick kännning av jordhungern, de tunga skatterna och förtrycket mot bondeståndet skulle – och denna gång under direkt inflytande från arbetarrörelsen – skrida till att röka ut godsägarna från deras ärvda nästen. Men på detta måste man ännu vänta ett kvartsekel.

Intelligentsians försök att närma sig folket hade hur som helst resulterat i ett fullständigt misslyckande. Varken Volga eller Don eller Dnjepr svarade på maningarna. Den omständigheten att nödig försiktighet inte iaktogs vid det illegala arbetet ledde till att propagandisterna spårades upp. Den överväldigande majoriteten – över 700 personer – var häktade redan 1874. Statsåklagarämbetet iscensatte nu två stora processer som för all framtid finns inristade i revolutionens historia: ”De 50:s fall” och ”De 193:s fall”. De anklagelser som de åtalade över domarnas huvuden slängde i ansiktet på tsarismen kom under flera generationer ungdomens hjärtan att klappa i snabbare takt.

De dyrt betalda erfarenheterna visade att korta utflykter till byarna inte var tillräckligt. Propagandisterna beslöt nu att försöka med ett nytt system, nämligen att på fullt allvar slå sig ner bland folket som hantverkare, köpmän, skrivare, sjukvårdsbiträden, lärare och så vidare. Till sin omfattning var denna rörelse, som inleddes 1876, långt svagare än den kaotiska vågen 1873; besvikelserna och repressalierna hade lett till en uttunning av kadrerna. I och med övergången till ett bofast liv blev propagandisterna tvungna att späda ut bakunismens starka vin med en försvarlig mängd lavrovskt vatten, upproriskheten trängdes tillbaka av kulturarbetet, varvid man endast i undantagsfall hade tillfälle till individuella socialistiska predikningar.

Enligt narodnikernas doktrin, som förnekade varje framtid för den ryska kapitalismen, tilldelades proletariatet under revolutionen över huvud taget ingen självständig roll. Men det föll sig helt av sig självt att den propaganda som från början var avsedd för byarna endast vann bifall i städerna. Historiens skola är rik på läromedel. 1870-talets rörelse är lärorik framför allt såtillvida att det endast var intellektuella och enstaka industriarbetare som samlades kring det program som så omsorgsfullt hade lagts till rätta för att passa bonde-revolutionens massor. Sålunda uppenbarades folklighetssträvandenas ohållbarhet, och för första gången framlades nu kritiska förslag till revidering av detta program. Men innan dessa kunde sammanställas till en realistisk doktrin, som stödde sig på samhällets verkliga tendenser, måste den revolutionära intelligentsian först stiga ner till den terroristiska kampens Golgata.

Den alltför långt i framtiden liggande och på intet vis säkra tidpunkt då folkets stora massa kunde tänkas vakna motsvarade inte de lidelsefulla förhoppningar som hystes av de revolutionära kretsarna i städerna. Regeringens blodiga uppgörelse med det första uppbådets propagandister – årslångt preventivhåkte, dussintals år av tvångsarbete, kroppsaga, fall av sinnesförvirring och självmord – gav upphov till en brinnande önskan att övergå från ord till handling. Men vad kunde så numerärt obetydliga kretsar uträtta, om de inte engagerade sig i enskilda aktioner mot de mest hatade företrädarna för regimen? Terroristiska stämningar började i allt högre grad bryta sig väg. Den 24 januari 1878 sköt en ung flicka, en enstöring, på stadskommendanten i S:t Petersburg, general Trepov, på vars order ett prygelstraff kort dessförinnan hade tillämpats mot en häktad nihilistisk student, Bogoljubov. Det skott som avlossades av Vera Ivanovna Zsulitj – denna framstående kvinna med vilken Lenin mer än tjugo år senare skulle samarbeta i samma redaktion i utlandet – var endast det omedelbara uttrycket för den rådande harmen, men i denna gest låg fröet till ett helt system. Ett halvår senare dödade Kravtjinskij, som visste att hantera dolken lika skickligt som pennan, på en gata i S:t Petersburg den allsmäktige gendarmerichefen Mezentsev. Också här rörde det sig bara om hämnd för stridskamrater som hade lidit hårda öden. Men Kravtjinskij var inte längre någon isolerad företeelse, han handlade som medlem av en revolutionär organisation.

De bland folket utströdda ”bosättningarna” behövde en ledning. Tack vare de erfarenheter kampen hade givit, var det inte svårt att övervinna fördomarna mot centralism och disciplin, som nu stämplades som ”netjajevism”. Provinsgrupperna anslöt sig beredvilligt till ett organiserat centrum. Sålunda grundades av utvalda element organisationen ”Semlja i Volja” (Land och Frihet), en till sin sammansättning och till kadrens fasta sammanhållning verkligt framstående yttring av den revolutionära strävan att identifiera sig med folket. Men allt skarpare blev dessa folklighetsivrarens skepticism till sina förbindelser med folket, som visade så litet intresse för att delta i revolutionärernas blodiga offer.

Vera Zasulitjs och Kravtjinskijs exempel var på sätt och vis en maning till att inte vänta på massorna utan att genast med vapen i hand ingripa till förmån för sig själv och sina meningsfränder. Ett halvår efter mordet på Mezentsev sköt den unge aristokraten Mirskij – denna gång till följd av ett direkt beslut av partiet – på den nye gendarmerichefen Drenteln. Skottet träffade emellertid inte sitt mål. Ungefär samtidigt, på vintern 1879, kom en ansedd partimedlem från landsorten in till huvudstaden och föreslog att han skulle döda tsaren. Alexander Solovjov, son till en obetydlig tjänsteman, som hade studerat på statens bekostnad och sedan blivit lärare i en kretsskola, hade genomgått de revolutionära bosättningarnas hårda skola i Volgaområdets byar innan han förlorade sin tro på propagandans framgång. De ledande personerna i ”Semlja i Volja” tvekade. Det terroristiska språnget ut i det ovissa förskräckte dem. Men den omständigheten att partiet förvägrade sin aktion kunde inte hejda Solovjov. Den andra april avsköt han på Slottsplatsen tre revolverskott mot Alexander II. Tsaren förblev ännu oskadd. Regeringen iscensatte också denna gång en storm av repressiva åtgärder mot pressen och ungdomen.

Solovjovs attentatförsök var för narodnikerna under 1870-talet samma sak som Karakosovs skott för de första propagandaförsöken under det föregående decenniet. Symmetrin är slående. Men det andra revolutionära skedet var beträffande de i rörelsen inblandade personernas antal, deras erfarenhet och hårdhet ävensom kampens bitterhet, oerhört mycket mera betydande än det första. Solovjovs anslag, från vilket ”Semlja i Volja” inte längre ansåg sig kunna ta avstånd, blev ingen isolerad aktion av samma typ som Karakosovs skott. Den systematiska terrorn tas nu upp på dagordningen. Kriget mot Turkiet som underminerade ekonomin och ledde till den ryska diplomatins kapitulation på Berlinkongressen 1879 som helt upplöste samhället, var ett hårt slag för regeringens prestige som hos revolutionärerna födde överdrivna förhoppningar. De tvingades nu att beträda den direkta politiska kampens väg. Efter brytningen med de gammaltroende folklighetsivrarna i juni 1879, som inte var ense med beslutet om lösgörandet från bondebefolkningen, bytte ”Semlja i Volja” skinn och beträdde den politiska arenan under namnet ”Narodnaja Volja” (med den dubbla betydelsen ”Folkvilja” eller ”Folkets frihet”).

Enligt sin programförklaring avstod visserligen det nya partiet inte från den agitation som riktades mot folkets stora tvärtom beslöt man till och med att två tredjedelar av partiets medel skulle användas för detta ändamål, medan endast en tredjedel anslogs till terrorn. Detta beslut förblev emellertid endast en platonisk gest åt det förgångna. De revolutionära kemisterna konstaterade emellertid snart att man relativt lätt i hemmen kunde framställa både dynamit och pyroxylin, två sprängämnen, som hade blivit allmänt bekanta genom det rysk-turkiska kriget. Tärningen var kastad. Samtidigt som de svikna förhoppningarna på propagandan uppgavs och denna agitationsform fick ge vika för terrorn, ersattes också revolvern, som hade visat sig otillförlitlig, med dynamiten. Hela organisationen byggdes om med hänsyn till den terroristiska kampens krav och alla krafter och medel ställdes till förfogande för förberedandet av attentaten.

De revolutionärer som hade flyttat ut på landsbygden kände sig övergivna i sina gudsförgätna byar. Förgäves försökte de bygga upp en självständig organisation, ”Tjornij Peredjel” (Den

svarta fördelningen). Det skulle emellertid småningom bli deras uppgift att tjäna som en bro till marxismen. Men de hade absolut ingen självständig politisk betydelse. Övergången till terror var oåterkallelig. Revolutionärernas programmatiska begrepp förändrades också enligt den nya kampmetodens krav. ”Semlja i Volja” förkunnade som sin lära att en författning i och för sig vore skadlig för folket. Den politiska friheten skulle vara en biprodukt av den sociala omstörtningen, medan däremot ”Narodnaja Volja” erkände att uppnåendet av den politiska friheten var en nödvändig förutsättning för den sociala omstörtningen. ”Semlja i Volja” ville i terrorn endast se en enkel signal till aktion som från ovan gavs de förtryckta massorna. ”Narodnaja Volja” tog till sin uppgift att genomföra omstörtningen genom en terroristisk ”desorganisation” av regeringen. Det som till att börja med hade varit en halvt instinktiv hämndåtgärd för misshandeln av meningsfränder, förvandlades under utvecklingens gång till ett självständigt och vittomfattande system för den politiska kampen. Sålunda försökte den från folket isolerade och samtidigt som historisk förpost utplacerade intelligentsian kompensera sin sociala svaghet med dynamitens sprängkraft. Förstörelsens kemi förvandlades i dess händer till politisk alkemi.

För att svara mot de förändrade uppgifterna och metoderna förflyttades också arbetets tyngdpunkt på ett avgörande sätt: från byarna till städerna, från städerna till huvudstaden. Revolutionens stab skulle numera förläggas i omedelbar närhet av maktens stab. Samtidigt förändrades revolutionärens psykiska struktur och till och med hans yttre uppenbarelse. I och med att man inte längre hyste den naiva tron på folket, tillhörde också sorglösheten i frågor som rörde konspirationerna det förgångna. Revolutionären stramade upp sig, han blev försiktigare, mera framsynt, fylld av beslutsamhet. Varje dag betydde för honom nya dödliga faror. Till självförsvar bar han i livremmen en dolk, i fickan en revolver. Människor, som några år tidigare hade lärt sig skomakarens eller snickarens yrke för att kunna smälta samman med folket, lärde sig nu konsten att tillverka bomber och kasta dem, och att skjuta sig fria för att trygga flykten. Aposteln avlöstes av krigaren. Medan bypropagandisten klädde sig enkelt, nästan i lumpor, och i allt försökte likna ”folket”, strävade revolutionären i städerna till att så litet som möjligt skilja sig till det yttre från de välbärgade och bildade stadsborna. Men hur frapperande denna omvandling än kunde synas, som hade genomförts under loppet av några få år, kunde man dock i de båda kontrasterande gestalterna utan svårighet känna igen en och samma nihilist. I bondens enkla dräkt tillhörde han dock inte ”folket”; i gentlemannens klädsel var han inte borgare. Avfällingen som ville spränga sönder det gamla samhället var tvungen att anta än den ena, än den andra motsatta polens skyddsfärg.

Den revolutionära kampen förvandlades till en rasande tvekamp mellan exekutivkommittén och polisen. Medlemmarna av ”Semlja i Volja” – detsamma gäller senare ”Narodnaja Volja” – utförde de första attentaten som enskilda personer, i de flesta fall utan framgång. Polisen fick tag på dem, och de blev avrättade. Från augusti 1878 till december 1879 gick på två offer från regeringskretsarna sjutton avrättade revolutionärer. Nu återstod ingenting annat än att avstå från alla attentat mot enskilda höga ämbetsmän för att koncentrera alla partiets krafter mot tsaren. Ännu i dag, efter ett halvsekel, kan man inte låta bli att beundra den energi, det mod och den organisationstalang som visades av denna lilla skara av kämpar. Politikern och talaren Sjeljabov, vetenskapsmannen och uppfinnaren Kibaltjitj, kvinnor med oförliknelig karaktärsstyrka – som till exempel Petrovskaja och Figner – tillhörde intelligentsians elit, sin generations blomma. De förstod att helt och fullt underordna sig det frivilligt valda målet och lärde också sina kamrater att göra detsamma.

För dessa hjältar, som hade slutit ett fördrag med döden, tycktes det inte finnas några oövervinnliga hinder. Innan terrorn förintade dem, gav hindren dem övermänskliga själskrafter. De minerade den järnvägslinje på vilken tsarens tåg rullade fram, sedan vägen på vilken tsarens ekipage åkte; de smög sig i arbetaren Chalturins gestalt in i tsarens palats med

en dynamitladdning och sprängde det i luften. Men misslyckande följde på misslyckande. ”Den Allra-högste beskyddar tsaren-befriaren”; skrev den liberala pressen. Men till slut fick exekutivkommitténs energi övertaget över den Allahögstes vaksamhet. Den i mars 1881, efter ett misslyckande av den unge Rysakov, dödade den unge Grinewitskij med den andra enligt Kibaltjits system tillverkade bomben Alexander II på en gata i huvudstaden, och tog samtidigt livet av sig själv.

Den här gången träffade slaget mitt i regimens hjärta. Men snart visade det sig att ”Narodnaja Volja” själv hade förbrunnit i den framgångsrika terrorns eld. Partiets kraft var nästan helt och hållet koncentrerad i exekutivkommittén. Förutom den fanns det endast hjälpgrupper utan självständig betydelse. Den terroristiska kampen även som det tekniska förberedelsearbetet utfördes i varje särskilt fall av medlemmar av den centrala staben. Hur många sådana kämpar fanns det nu kvar? Det kan i dag fastställas med den största noggrannhet: Den första exekutivkommittén omfattade 28 personer. Till och med den i mars 1881 uppgick det sammanlagda antalet medlemmar, som dessutom aldrig var i funktion alla på en gång, till 37. Dessa, som förde en fullständigt illegal existens, det vill säga att de var avskurna från alla sociala och till och med familjeförbindelser, höll alla den politiska polisens krafter på hjälpänn och tvingade samtidigt den nye tsaren att för en tid leva som ”enstöringen i Gatjina”.

Hela världen skakades av dånet från den titaniska attacken mot despotin i S:t Petersburg. Det verkade som om legioner av kämpar stod till det hemlighetsfulla partiets förfogande. Exekutivkommittén sörjde avsiktligt för upprätthållandet av den hypnotiska legenden om dess allmakt. Men med hypnos allena kan man inte länge hålla sig uppe. Och småningom smälte reserverna samman.

Narodovoltserna menade att varje framgångsrikt slag mot fienden måste höja partiets auktoritet, tillföra det nya kämpar, vidga kretsen av sympatisörer och, även om de inte genast kunde väcka folkets stora massa, dock göra den liberala oppositionen djärvare. Men alla dessa förväntningar var rena fantasier. Heroismen fann givetvis efterföljare. Det var väl inte någon brist på unga män och kvinnor som var beredda att spränga sig själva i luften med sina bomber. Men däremot fanns det ingen som skulle ha tagit hand om dessa ungdomar och dirigerat dem. Partiet föll samman. Sin natur likmätigt förbrukade terrorn ojämförligt snabbare de krafter som tillfördes den från den propagandistiska perioden, än nya medlemmar kunde tillföras den aktiva kadern. ”Vi lever på vårt kapital”, sade ledaren för Narodnaja Volja, Sjeljabov. Givetvis väckte processen mot tsarens mördare stormande genklang i de unga enstöringarnas hjärta. Medan S:t Petersburg snart rensades blott alltför effektivt av polisen, uppstod i olika provinsstäder ända till 1885 ständigt nya och åter nya grupper av narodovoltser. Men så långt som till en ny terrorvåg gick det aldrig. Den stora massan av intelligentsian, som hade bränt fingrarna, drog sig bort från den revolutionära branden.

Det stod inte bättre till hos liberalerna, mot vilka terroristerna, sedan de hade vänt sig bort från böndernas stora massa, med allt större förhoppningar riktade sina blickar. Visserligen försökte de borgerliga, under intryck av de diplomatiska nederlagen och det ekonomiska sönderfallet, genomföra en provmobilisering av sina krafter. Men det blev endast en mobilisering av kraftlöshet. Uppskrämda av den växande förbittringen hos de varandra bekämpande krafterna, skyndade sig de liberala att fastställa att Narodnaja Volja inte var någon bundsförvant utan tvärtom det svåraste hindret på vägen till konstitutionella reformer. Eller, som den längst till vänster av de borgerliga stående I. I. Petrunkevitz uttryckte det, ”terroraktionerna skrämmer upp samhället och ger upphov till en bittrare inställning hos regeringskretsarna”.

Sålunda blev vakuumet kring exekutivkommittén, som från början hade framgått ur en relativt brett upplagd rörelse bland intelligentsian, allt större, ju kraftigare dynamitexplosionerna

dånade. Ingen partisanavdelning kan länge hävda sig om den är omgiven av en fientligt inställd befolkning. Ingen illegal grupp kan i längden operera utan sympatiserande hjälpkrafter. Till följd av den politiska isoleringen blev terroristerna slutgiltigt prisgivna åt polisen som med allt större framgång likviderade återstoden av de gamla grupperna och den svaga början till nya. Likvideringen av narodovoltsrörelsen genom en serie av anhöllanden och processer var en helt naturlig följd av samhällets allmänna reaktion under 1880-talet. Vi kommer att stifta närmare bekantskap med denna dystra period i samband med Alexander Uljanovs terroristiska verksamhet.

Den äldre brodern

Till utseendet och karaktären liknade Alexander modern, framför allt under den första ungdomstiden. Eller som systemen skrev: "Samma sällsynta kombination av utomordentlig fasthet och harmonisk karaktär med häpnadsväckande finkänslighet, hjärtevärm och rättrådighet. Men ändå en strängare, mera koncentrerad, manligare karaktär." Kalasjnikov, barnens informator, sade att Alexanders mjölk-vita ansikte, hans dämpade röst och hans lugna rörelser redan under barnåren utstrålade en stor inre kraft. Familjen Uljanovs isolering under de första åren i Simbirsk, bristen på lekkamrater, delvis också de stora krav som fadern ställde på barnen, bidrog säkert till att ytterligare förstärka deras medfödda inbundenhet och koncentration.

På ledsamma och primitiva intryck var det ingen brist. Till detta bidrog den omständigheten att det hus uppe på "Gamla kronan" där Uljanovs bodde inte låg långt från fängelseplatsen. Modern var fullt upptagen med de yngre barnen. De äldre hade ingen barnsköterska, och följaktligen gick de ensamma till detta torg. På helgdagarna samlades på "Gamla kronan" det så kallade "folket", till skillnad från den "Nya kronan", där "publiken" promenerade. Den öppna platsen var snart översvallad med skal av solrosfrön, fiskben och annat avfall. Till påsk lekte man lekar med färgade ägg. Granna klänningar och röda skjortor lyste från karusellen, det ena dragspelet avlöste det andra. På kvällen kunde man ända från torget höra de druckna sjunga, och vilda slagsmål utkämpades. På helgdagarna lät man visserligen inte barnen gå till "Kronan". Men när de på vardagarna rullade sig i dammet, satt och beundrade Volga eller lyssnade till sångfåglarna i fruktträdgårdarna, stördes de inte sällan i sin lek av kedjornas klirrande, av råa rop och eder. Med plågad nyfikenhet stal sig Sasja till en blick genom gallren, och det gick kalla kårar genom honom av vrede och medlidande.

Härliga dagar tillbragte man emellertid på Kokusjkino, morfaderns lantgods i guvernementet Kazan. Dit kom under ferierna de gifta döttrarna med sina många barn, där lekte man glada lekar, man företog utflykter och båtfärder, och senare kom också jakten som Sasja med entusiasm ägnade sig åt. Men i omgivningarna härskade nöd i byarna, hela miljön var fortfarande liksom genomsyrad av stämningen från livegenskapens tid. Karpej, en bonde från grannskapet som också sysslade med jakt och fiske, berättade för Anna och Sasja att han med egna ögon hade sett hur man drev "judebarn" genom guvernementet Kazan till Sibirien, tioåriga gossar som man med våld ryckt från föräldrarna för att omvända dem till "den rätta tron" och fostra dem till tsarens tjänst. Karpejs berättelse skakade och smärtade de unga sinnen i ännu högre grad än Nekrasovs dikter.

Senare, när Alexander redan studerade vid universitetet; läste han i en illegal bok av A. N. Herzen om hur denne på väg till förvisningsorten hade påträffat en konvoj av judiska barn som drevs till Sibirien. Bland dem fanns åttaåringar som sjönk ihop av utmattning och dog på vägen. Herzen kröp ihop i sin släde, grät bittert och förbannade maktlös Nikolaj I och hans regim. Månnro också Sasja grät? Hans syster berättar att han nästan aldrig grät ens som barn. Men så mycket smärtsammare upplevde han orättvisorna, och i sitt inre fällde han bittra tårar.

På frågan ”Vilka är de svåraste lasterna?” svarade Sasja som barn: ”Lögn och feighet.” Han hade alltid sin egen mening, för det mesta uttalad men upplevd och därför fast rotad. Den i sig själv slutne gossen hade inte för någon i familjen nämnt att han inte längre trodde på Gud, men när den troende fadern började hysa sina misstankar och frågade: ”Går du i kväll till aftonmässan?” svarade Sasja med sådan övertygelse nekande, att fadern inte kunde förmå sig att tvinga honom.

1874 inträdde Sasja i gymnasiets förberedande klass. Trots att man nu var inne i en period av fortlöpande reformer var gymnasiet fortfarande att betrakta som ett slags korrektions- och straffkompani för gossar. Det viktigaste tortyrinstrumentet var klassicismen. ”Studiet av de gamla språken”, förklarade undervisningssystemets skapare, ”fostrar redan tack vare svårigheten att nå framgång anspråkslöshet, och anspråkslöshet är det första kännetecknet och det första kravet på verklig bildning.” Klassicismens uppgift var att spela rollen av ett ok av järn, som man påtvingade det barnsliga förståndet.

Kyrkobesöken var underkastade den strängaste kontroll och förgiftade helgdagarna. Mellan två djupa bugningar ända till marken spanade rektorns skarpa ögon mot eleverna i de högre klasserna: I sanning, ser han inte en som fräckt står upprätt medan han själv, rektorn, ligger på knä inför sin Gud? Kortspel, dryckenskap och andra liknande tidsfördriv betraktades som harmlösa synder i jämförelse med deltagande i självbildningscirklar, läsandet av liberala tidskrifter, teaterbesök eller ett inte tillräckligt militäriskt klippt hår. Inbundenhet eller ett stolt uppträdande var i ledningens ögon – och inte alltid utan skäl – yttre tecken på en hemlig inre protest. De ständigt spända reaktionerna ledde i vissa gymnasier till häftiga explosioner, och till och med till sammansvärjningar mot vissa speciellt hatade medlemmar av lärarkåren.

Till slut gick det så långt att greve Loris-Melikov, som en tid hos den uppskrämde tsar Alexander II spelade rollen av liberal polisdiktator, rapporterade för tsaren att ledningen av undervisningsväsendet nu hade lyckats ”mot sig uppegga både de högre ämbetsmännen och prästerskapet, och likaså adeln, det lärda ståndet, zemstvoerna och städerna ...” Under intryck av den första skräcken entledigades nu greve Dmitrij Tolstoj, den hatade skaparen av det ”klassiska” systemet, och han ersattes med den liberale ministern Saburov. Men sådana vindar blåste inte länge. Med vissa svängningar åt det ena och det andra – mest åt det reaktionära – hållet, bibehöll sig skolsystemet ett kvartsekel, även om i viss mån förmildrat, ända till monarkins sista dagar. Hatet mot gymnasiet antog småningom karaktären av en nationaltradition. Det var ingen tillfällighet att Polesjajev i det satiriska poem som vi redan har stiftat bekantskap med ägnade rektorn för gymnasiet i Simbirsk den skarpaste strofen. En annan diktare, Nadson, som tillhörde samma generation som Alexander Uljanov, skrev om sin skoltid:

”Förbannelse över mina skol- och pojkar,
Av frihet, vänskap, kärlek ej ett spår ...”

Alexander hade svårare att stå ut med skolregimens råhet och grymhet än de flesta av sina jämnåriga. Men han bet ihop tänderna och studerade. När Ilja Nikolajevitj kom hem från sina inspektionsresor, övervakade han noga sonens studier och krävde att alla skolarbeten skulle genomföras på ett klanderfritt sätt. Faderns påtryckningar sammanföll med gossens medfödda egenskaper. Han var begåvad av naturen men också mycket flitig. I familjen Uljanov arbetade alla flitigt.

Sasja hade just kommit upp i femte klassen när rektorn från tiden före reformerna, Visjnevskij, efterträddes av Kerenskij, far till februarirevolutionens blivande hjälte. Den nye rektorn lättade något på den unkna polis- och kasernatmosfären i gymnasiet, men till alla väsentliga delar förblev skolsystemet detsamma som det alltid hade varit. Den i mars 1881, när Alexander gick i sjätte klassen, kom från S:t Petersburg ett meddelande som kom andan

att stocka sig i halsen på alla som fick del av det: revolutionärerna hade mördat tsaren. Hela staden surrade av rykten och antaganden. Rektor Kerenskij höll ett tal om det föraktliga dåd som hade förövats mot tsaren-befriaren. Religionsläraren skildrade den av Gud smordes martyrdöd och kallade revolutionärerna ”människosläktets avskum”. Men varken religionsläraren eller någon av de andra lärarna i gymnasiet åtnjöt någon större auktoritet i Alexanders ögon.

Hemma talade fadern mot terroristerna, han hade blivit orolig både i sin egenskap av familjens överhuvud, medborgare och statstjänsteman. Skakad kom Ilja Nikolajevitj från domkyrkan där en dödsmissa hade hållits över den mördade tsaren. Hans egna studentår hade infallit under den mörka tiden efter krossandet av revolutionen 1848. Alexander II:s tronbestigning hade i hans medvetande för all framtid inpräglats som en frihetens era, för kulturarbetaren hade hur som helst öppnats ett verksamhetsfält som han under Nikola j I:s tid inte ens kunnat drömma om. Med bitterhet talade han senare vid många tillfällen om den reaktion som följde på den i mars, och som också hade sina ogynnsamma verkningar på skolväsendet. I faderns kritik kände Alexander utan tvivel igen de liberala tjänstemännens av dramat uppskrämda röst. Men tilldragelsen var så enastående, den hederlige medborgarens upprördhet så förintande, att Sasja inte fann ord för att uttrycka sina förvirrade tankar. Hans medlidande låg hur som helst snarare på de avrättade revolutionärernas sida. Men om den saken sade han inte ett ord, därtill räckte inte hans självförtroende, och dessutom fruktade han att inverka på de yngre syskonen och att sålunda ådraga sig skarpa anmärkningar från föräldrarnas sida. Sådan var han alltid.

Under Alexanders nio år i gymnasiet fanns det aldrig någon anledning att klaga på honom. Han skötte sina studier glänsande, flyttades med högsta utmärkelse från den ena klassen till den andra, använde aldrig ett ohyfsat eller grovt språk, inte för att modet skulle ha fattats honom utan på grund av hans självbehärskning. Gymnasiet var för honom endast en språngbräda till universitetet, och han skred utan glädje men inte desto mindre med glans över denna bro, avslutade gymnasiet som primus i sin klass och belönades med guldmedalj – dessutom två år tidigare än sina jämnåriga.

Alexanders gymnasieår sammanföll exakt med det andra skedet av intelligentsians revolutionära rörelse. Han hade inträtt i den förberedande klassen 1874, då rörelsen ”gå med folket” stod på sin höjdpunkt, och han avslutade sista klassen 1883, då ”Narodnaja Volja” ännu stod i zenit av sin makt.

Simbirsk hade inte stått helt och hållet på sidan av rörelsen: hit blev de opålitliga från de större städerna förvisade, i Simbirsk gjorde de från Sibirien återvändande ett tillfälligt uppehåll, genom Simbirsk reste alltemellanåt i trojka hemlighetsfulla resande, eskorterade av mustaschprydda gendarmer. 1877 och 1878 propagerade gymnasieläraren Muratov i Simbirsk för narodnikernas läror. Han var en aktiv anhängare av den ”svarta omfördelningen”, och under hans inflytande stod en grupp av skolelever, unga militärer och till och med några lärare. Även om Muratov själv efter ett och ett halvt års verksamhet som lärare förflyttades från Simbirsk, upplöstes inte denna krets av ungdomar under de närmast följande åren. Men Alexander hade ingen kontakt med dem. Atmosfären i den egna familjen, där man levde för, bildningen och upplysningen, där man älskade Nekrasov och Sjtjedrin, tillfredsställde uppenbarligen åtminstone tillsvidare de vaknande ideella behoven hos gossen, hos den halv vuxne, hos ynglingen.

Men också under sina tre första år vid universitetet höll sig Alexander avsides från de revolutionära kretsarna. Orsaken måste man söka i hans karaktär, i en viss enhetlighet och likaså en viss tröghet i hans natur. All andlig och till karaktären hörande dilettantism var honom främmande, likaså varje förhastat närmande till människor eller idéer och varje

förhastat avståndstagande från dem. Men när han en gång hade beslutat sig kände han varken fruktan eller tvekan. Det skulle också alla hans medarbetare senare intyga.

Sommaren 1882 tillbragte Alexander största delen av ferierna före sista klassen i annex-byggnadens kök som han hade inrett till ett kemiskt laboratorium. Endast med svårighet kunde han slita sig från sina experiment, ofta kom han senare än alla andra till aftonteet, och ofta måste man ropa på honom två gånger. Ilja Nikolajevitj skämtade alltsomoftast om sonens lidelsefulla intresse för kemin. Alexander log utan att svara och lite nedlåtande. ”I de gemensamma förströelserna deltog han sällan.” Knappt hade han druckit sitt te förrän han reste sig och återvände till arbetet.

Som Anna berättar, ledde Alexanders stora intresse för kemin till att han redan i slutet av gymnasietiden fjärmade sig från henne. Men i själva verket var det inte bara naturvetenskaperna, ja, man kan inte ens säga att det skulle ha varit de i främsta rummet, som var orsaken till detta fjärmande. Alexander hade kommit in i en period då han omvärderade sina dittillsvarande åsikter, en period då de halvvuxna ungdomarna väger människor som ännu i går stod dem nära och inte sällan finner dem för lätta. Alexander deltog alltmera sällan i familjens förströelser, han föredrog att gå på jakt eller att samtala med en kusin som han hade fattat sympati för, en sympati som utvecklade sig till den första blyga kärleken.

I en roman av Tjirikov om livet i författarens fädernestad Simbirsk framställs Alexanders lidelsefulla kärlek till kemin som en medveten förberedelse för en verksamhet som terrorist, men detta måste betraktas som en av många feltolkningar av denne författare som började med att hysa sympati för bolsjevismen och slutade som vitrysk emigrant. Alexander älskade kemin för kemins egen skull. Hans slutna, eftertänksamma, lite långsamma karaktär tydde på den födde naturforskaren. 1883 lämnade han Simbirsk. När Ilja Nikolajevitj tog farväl av sonen innan denne avreste till S:t Petersburg förmanade han honom att ta sig i akt. Åskdånet från de senaste terrorattentaten hade alla fortfarande i alltför färskt minne. Sonen kunde helt uppriktigt ge fadern ett lugnande svar, än så länge låg honom varje tanke på ett deltagande i den revolutionära kampen fjärran. Alexander kastade sig över vetenskapen, i hans huvud susade Mendelejevs formler. Huvudstaden betydde för honom framför allt universitetet.

Den stad han nu kom till var fortfarande det gamla S:t Petersburg med knappt en miljon invånare. Alexander hyrde hos en gammal änka ett rum i vilket – som systemen skriver – ”lugn och en angenäm stämning samt lukten av fotogenen i lampan fyllde hela rummet”. Den oklara otillfredsställelsen med den rådande ordningen som Alexander bar inom sig förstärktes inte under de första åren vid universitetet, den tillspetsades inte. Även om den inte heller förminskades, sköts den ändå tillbaka i hans medvetande. Universitetet öppnade nya horisonter för den unga anden. Alexander var besatt av upptäcktsglädjens demon. Han kastade sig hals över huvud över naturvetenskaperna och drog snart till sig både studiekamraternas och professorernas uppmärksamhet.

Fadern anlog både för dottern och sonen fyrty rubel i månaden för deras underhåll. Man kan utgå ifrån att denna summa var minst dubbelt, om inte rent av tre gånger så stor, som genomsnittsstudenten på den tiden hade till sitt förfogande. Trots Alexanders försäkringar att han gott och väl kunde reda sig med tretti rubel, skickade fadern honom lika mycket som åt dottern. Alexander sade ingenting. Men när han kom till Simbirsk till ferierna, överlämnade han åt fadern sina besparingar från de senaste åtta månaderna, åtti rubel. Det mest betecknande i denna lilla historia är att Alexander under hela vintern inte med ett ord hade nämnt någonting om detta förfarande för sin syster. Han ville inte utöva några påtryckningar på henne, och han ville inte heller inskränka sin egen handlingsfrihet.

För övrigt var förhållandet mellan honom och systemen inte längre så intimt som tidigare. Fadern var förtjust över sonens ståndaktighet, han var ju väl medveten om att det för en ung

man inte saknades frestelser i huvudstaden. Å andra sidan visar denna samma episod att Alexander inte bara stod fjärran från de revolutionära organisationerna utan från alla ungdomens sammanslutningar, annars skulle han säkert ha funnit någon användning för de tio rubel som han inte ansåg sig behöva för eget bruk. Enligt en skildring av studenten Govoruchin som man helt och fullt kan lita på, avböjde Uljanov i slutet av 1885, då han redan hade kommit upp till tredje årskursen, att ansluta sig till några studentföreningar. ”De pratar mycket men lär sig inte just nånting.” Liksom det inom medicinen är otillständigt att en lekman behandlar en sjuk, var det enligt hans pedantiska mening också ett brott för en i samhällsfrågor icke insatt person att beträda revolutionens väg. På samma sätt tecknas också Alexanders karaktär och verksamhet under denna period av andra iakttagare, framför allt av hans äldre syster, om man bortser från enstaka konventionella fraser.

Det finns visserligen också andra vittnesbörd som kanske i högre grad motsvarar den abstrakta bilden av en född revolutionär, men som inte har någonting med verkligheten att göra. I en liten bok, som är tillägnad I. N. Uljanovs minne, skriver den yngsta dottern, Maria, att fadern ”visste, måste veta”, om sonens revolutionära avsikter. I själva verket kunde fadern inte veta någonting om dem, eftersom de inte existerade. De började utbilda sig först på hösten 1886, vid en tidpunkt då fadern inte längre var i livet. När Ilja Nikolajevitj dog, hade Maria ännu inte fyllt åtta år, och om självständiga politiska iakttagelser kunde det alltså på den tiden ännu inte vara tal. Hon stöder sig inte heller på personliga minnen, utan på allmänna psykologiska bedömningar: ”Deras ömsesidiga kärlek var alltför stor, en alltför intim vänskap band dem samman ...” Men helt bortsett från att just kärleken till föräldrarna så ofta låg bakom många revolutionär sons beslut att ända till sista ögonblicket dölja den hotande faran för dem, hade sonen i detta fall ingenting att hemlighålla, det kan man med absolut säkerhet betrakta som fastslaget.

Dessutom ger uttrycket ”intim vänskap” knappast en rätt bild av förhållandet mellan Ilja Nikolajevitj och Alexander. Den äldre systemen framhåller upprepade gånger hur reserverad Alexander redan i de tidigaste barnåren var till och med i den trängre familjekretsen, och hon anser att denna reservation berodde på att fadern ställde alltför stora krav på honom. Genom henne vet vi också att Alexander aldrig berättade för den troende fadern om sina egna religiösa tvivel. Sonens första vägran att besöka aftonmässan kom för Ilja Nikolajevitj som en fullständig överraskning. Båda parter avhöll sig uppenbarligen från alla förklaringar i denna fråga.

Kunde det, frågar man sig, vara annorlunda när det gällde politiken, där kollisionen måste ha blivit ojämförligt häftigare om den hade inträffat under faderns livstid? Maria åberopar sig på ett vittnesbörd av brodern Dmitrij, som när han var elva år gammal säger sig ha varit närvarande under ett långt samtal mellan fadern och Alexander i en trädgårdsallé, ett halvt år före faderns död och ett och ett halvt år före sonens avrättning. Av innehållet i detta samtal förstod gossen visserligen ingenting, men under hela sitt liv bevarade han ett intryck av något mycket viktigt och betydelsefullt. ”I dag är jag fullkomligt övertygad om”, säger Dmitrij, ”att det skildrade samtalet rörde sig om politiska frågor, att det utan tvivel inte var det enda och att det inte hade tillkommit av en slump.”

Denna förmodan av Dmitrij – och det rör sig inte om något annat än en förmodan efter fyrty år – måste man skärskåda mot bakgrunden av de ord fadern gav Anna, som redan då bodde i S:t Petersburg, med på resan: ”Säg Sasja att han åtminstone för vår skull måste ta sig i akt.” Vid tiden för sitt sista sammanträffande med fadern, på sommaren 1885, befann sig Alexander redan i det övergångstillstånd då han i samtal med revolutionärer hade en benägenhet att försvara sin rätt att ägna sig åt vetenskapen, och under sammanstötningar med rådgivare som genom sin livserfarenhet hade blivit visa av skadan, kände ett behov av att försvara den revolutionära verksamheten. På detta plan kan kanske samtalen mellan far och son ha rört sig.

Här måste man emellertid också tillfoga att Alexander inte kunde ha haft något behov av att anförtro fadern sina tankar, i frågor som rörde revolutionen kunde han av honom allra minst vänta någon ideell hjälp.

Men helt bortsett från vad Alexander anförtrodde fadern måste Ilja hur som helst ha varit bekymrad. Mödrar och fäder hade ju ständigt för ögonen alla dessa ungdomar som dömdes till galgen eller till tvångsarbete. Ilja Nikolajevitj hade säkert också otaliga gånger ställt sig frågan om hans son inte hade råkat i en olycka som aldrig kunde gottgöras. På dessa linjer kunde, ja, måste de sista feriesamtalen ha rört sig, i synnerhet kvällen före skilsmässan. Hur många sådana enträgna maningar riktade inte i alla Rysslands hörn både konservativa och liberala föräldrar till sina barn? Den ena sidan sökte en utväg från regimen grymheter och dess lögnar, den andra försökte skrämja genom att framhålla följderna. Och det sista faderliga argumentet, ”ha åtminstone förbarmade med mor och mig”, var visserligen plågsamt, men det kunde sällan övertyga.

Under de första tre och ett halvt åren av sin studenttid var Alexander uteslutande sysselsatt med sina studier. Det var som om han hade velat förse sig med vetande för flera decennier framåt. Men han undgick inte sitt öde ... Det motstånd som han i början hade bjudit det revolutionära inflytandet, liksom den karaktär hans kortvariga revolutionära arbete sedan antog, bestämdes av de djupgående förändringar som under tiden hade skett inom landets politiska atmosfär, och framför allt av intelligentsians inställning. Och det är också här som vi bör söka nyckeln till Alexander Uljanovs öde.

1880-talet

Kort efter den i mars 1881 erbjöd sig ”Narodnaja Voljas” exekutivkommitté i ett öppet brev till Alexander III att med omedelbar verkan avbryta den terroristiska kampen, under förutsättning att den nye tsaren inkallade folkets representanter. ”Utvecklingens gång” är ingen metafor utan en realitet; den kan desavuera alla som inte förstår den. För inte så länge sedan hade narodnikerna häftigt motsatt sig en författning, vilket de betraktade som en inkörsport till kapitalismen. Och nu lovade de att som motprestation för en författning avstå från den revolutionära kampen. Den uppskrämde tsaren grät vid sin läromästares, Pobedonostsevs bröst. Men osäkerheten inom de härskande kretsarna varade inte länge. Terrorakten fann inget gensvar i landet. Bönderna betraktade mordet på tsaren som en hämndeakt från adelns sida. Bland arbetarna var det endast ett litet fåtal som anslöt sig till den revolutionära rörelsen. Liberalerna gömde huvudet i busken. Ingen understödde kraven på en folkrepresentation, en ”zemskij zabor”.

Regeringen blev följaktligen övertygad om att terroristerna inte representerade någonting annat än sin egen heroism, och fattade sålunda nytt mod. Den 29 april bekräftade tsaren i ett manifest sitt orubbliga fasthållande vid absolutismen. Samtidigt igångsattes en pogromrörelse. Från och med nu slog regeringen in på en hård kurs. Överprokuratören för den Heliga synoden, Pobedonostsev, ministern, greve D. Tolstoj och moskvapublicisten Katkov blev andliga fäder för den nye tsarens verksamhet som landets härskare. ”Zemskij zabor”? Man behövde bara tänka på provinsernas zemstvoer, dessa ”skvallerstugor”. Vilka var det som hade ledningen inom dem? ”Odugliga, sedeslösa människor, som inte lever tillsammans med sina familjer, och soul hänger sig åt utsvävningar ...” Sådant inpräntade Pobedonostsev i den unge tsaren som hade rykte om sig att vara en god familjefar.

Det enda som nu återstod för terroristerna var följaktligen att inleda jakten på den nye tsaren. I denna anda utarbetades också aktionsprogrammet av en ansedd narodnik: ”Den ene Sasja efter den andre” (Sasja = diminutiv av Alexander). Men formeln hängde kraftlös i luften. Kapitalet var förbrukat. Och det skulle dröja länge tills en ny generation uppenbarade sig på

arenan. 1883 förrådde provokatören av exekutivkommitténs mest framträdande gestalter. 1884 återvände G. A. Lopatin, som i utlandet hade etablerat intima förbindelser med Marx och Engels, till S:t Petersburg för att blåsa nytt liv i den tynande centrala terrorismen. Men ingenting tycktes lyckas längre. När polisen arresterade Lopatin, lade den också beslag på ett stort antal adresser som gav den möjlighet att likvidera alla som fortfarande tillhörde "Narodnaja Volja". I denna kedja av misslyckanden låg en ödesmättad logik. Den isolerade intelligentsians politiska rörelse hade nu inskränkts till en strävan att mörda tsaren, varigenom terroristerna isolerade sig från själva intelligentsian.

Så som terrorn ursprungligen utfördes, spelade överraskningsmomentet en mycket betydande roll. Men i och med att polisen var förberedd och att den i provokationen hade funnit ett effektivt bekämpningsmedel, hade den lilla skaran av terrorister hamnat i rännsnaran. Organisationsledningens överflyttande från den ene till den andra upphörde slutgiltigt, vad som fanns kvar var ingenting annat än en tradition som i allt högre grad sönderfrättes av tvivel. Nya försök till revolutionär verksamhet under den gamla fanan hade en oorganiserad, i viss mån tillfällig karaktär och ledde inte ens till tillfälliga framgångar. Men ändå skingrades den förlamande skrällen inte så lätt vid tsarhovet. Alexander III lämnade inte Gatjina. Av fruktan för attentat uppsköts kröningen ända till maj 1883. Men något attentat iscensattes inte. Vid kröningen utvecklade tsaren för kretsarnas ledande ämbetsmän ett klart utformat program: "Lyd era adliga överordnade och tro inte på de överdrivna och fjolliga ryktena om en omfördelning av jorden ..."

Till den skarpa kursförändringen till adlig reaktion som var betecknande för 1880-talets bidrog störningarna på världsmarknaden. Den begynnande agrara krisen gav upphov till stora förändringar på idéernas och programmets område. Livegenskapens upphävande sammanföll inte helt tillfälligt med en period av höga spannmålspriser. Det kapitalistiska jordbruket, som innebar en stegring av exporten, medförde stora fördelar för jordägarna. Under den närmaste tiden efter reformen var det endast de mest parasitära jordägarna som gjorde bankrutt, de som inte ens blev hjälpta av lösesummorna för bondejorden. De progressiva godsägarnas sympati för liberala åtgärder som förvandlade det feodala Ryssland till ett adligt-borgerligt Ryssland, varade ända tills spannmålspriserna började sjunka. 1880-talets agrara världskris tilldelade den adliga liberalismen ett hårt slag. Jordägarna kunde nu endast klara sig ekonomiskt under förutsättning att de erhöll direkt finansiellt stöd av staten och att böndernas dagsverks-skyldighet återinfördes, åtminstone delvis. Redan 1862 grundades bondebanken som hjälpte bondebourgeoisien att betala de på ruinens brant stående adliga godsägarna orimligt höga priser för deras jord. Tre år senare bekräftade tsaren i ett speciellt manifest adelns privilegierade ställning inom staten och grundade den gången en adelsbank med uppgift att fördela understöd, som i själva verket var direkta gåvor, åt det adligaståndet.

Nedgången av spannmålexporten till Europa gav å andra sidan möjlighet att fastställa betydligt höjda importtullar på industriprodukter från Europa. Därigenom hjälptes den unga och glupska ryska industrin på benen. Tankarna på fritt arbete inom lantbruket och fri utrikeshandel skrinlades i och med detta. Alexander III återställde i godsägarnas intresse de halvfeodala förhållandena och införde i industriidkarnas intresse skyddstullar som var så höga att de nästan kunde betraktas som en importspärr. Tsarens officiella lösenord: "Ryssland åt ryssarna", innebar att inga västerländska och framför allt inga konstitutionella idéer fick komma till tals. Statsämbetena skulle reserveras för den ryska adeln, den inhemska marknaden för den ryska industrin, gettot för judarna, varförutom Polen och Finland skulle förtryckas i de ryska ämbetsmännens och de ryska köpmännens intresse.

Ett halvt återinförande av livegenskapen och en forcerad övergång till kapitalism – två i motsatt riktning fortlöpande processer – blev tillsammans tongivande för Alexander III:s ekonomiska politik. Både godsägarna och industriidkarna fick allt vad man på folkets

bekostnad kunde få: billig arbetskraft, höga arrendeavgifter, höga priser för industrivaror, och dessutom ett tillskott av subsidier, gåvor, statliga uppdrag. Adelsmännen upphörde med sitt liberala tänkesätt, köpmännen hade ännu inte blivit liberala. Byråkratin utkrävde sin hämnd för de stora reformernas epok. Under hela denne tsars regeringstid utvecklades den politiska reaktionen hämningslöst. De förändringar som ännu hade förblivit i kraft sedan de första tiderna av den föregående tsarens regering reviderades konsekvent till förmån för adelsprivilegierna, de nationella inskränkningarna och det polisiära förmynderskapet. ”De stora reformernas” årtionde (1861 till 1870) ersattes nu av motåtgärdernas årtionde (1884 till 1894).

Den ytterst konservativa liberalen Kavelin, som hade förbindelser med de högsta kretsarna, skrev i hemlighet till en högt aktad ämbetsman: ”Överallt andefattigdom och kretinism, dummaste rutin eller lättja ... Av detta ruttnande as kan man inte göra någonting användbart.” Men utvecklingens gång visade på sitt sätt att Kavelin inte hade bedömt läget rätt. Av det ruttnande aset lyckades man uppföra ett tsarvälde i monumental stil. Sedan förhållandena under de första åren av Alexander III:s regering hade lugnat sig, återvann tsaren sitt självförtroende och sin tro på sin kallelse. Storväxt och grovhuggen, dystert, obildad, med en markerad förkärlek för vodka, feta maträtter och råa skämt, kunde han inte ens komma på den tanken att hans undersåtar kunde ha några rättigheter. Tack vare den dödsfiendskap som rådde mellan Frankrike och Tyskland var Rysslands internationella läge i dubbelt måtto tryggt. Hovet i S:t Petersburg kom i alla avseenden förträffligt överens med hovet i Berlin. Samtidigt öppnade vänskapen med Frankrike outsinliga finansiella perspektiv för tsarismen. Västvärlden med dess parlamentariska ”dåliga teatrar” behandlade Alexander en canaille. När han underlät att besvara en brådslande diplomatisk depesch som nådde honom på sommaren, förklarade han för ifrågavarande minister: ”Europa kan vänta när tsaren beger sig för att fiska.” Om sina krönte kolleger talade tsaren utan omsvep. Drottning Viktoria kallade han ”en gammal intrigant”, Wilhelm II var en ”dagdrivare”, den serbiske kungen Milan ”ett få”, den turkiske sultanen ”en gammal nattmössa”. Många av dessa beteckningar var träffande.

Tsaren saknade inte sunt bondförstånd. Kavelin skrev om honom: ”mycket försiktig, har sitt huvud för sig, ytterst mistrogen, kanske en liten portion förslagenhet.” De trogna och lojala liberalerna var mest bekymrade över att tsaren saknade ”kunskaper och uppfostran”. Däremot var Alexander III fast övertygad om att hans tunga fysiologi var av gudomligt ursprung och att den i alla sina funktioner tjänade Rysslands väl och försynens ändamål. I denna inskränkt-het låg karaktär: man var rädd för tsaren. De gråhåriga och skalliga storfurstarna som slogs med franska skådespelare när de var berusade, hemlighöll sina hjältedåd som fega skolpojkar. När chefen för polisdepartementet Durnovo av oförsiktighet blev inblandad i en snuskig skandal, skrek tsaren: ”Avpollitera det svinet!” Detta hindrade emellertid inte Durnovo från att på nytt bli en allsmäktig minister under Nikolaj II. För att rättfärdiga de höga ämbetsmännens underdånighet inför denne grobian på tronen, sade krigsministern Vannovskij: ”Han är en ny Peter den store med sin knölpåk.” Utrikesministern Lamsdorf skrev i sin dagbok: ”Bara knölpåk, ingen Peter den store.” Polisen behärskade utan möda allt, den behövde bara vinka med lillfingret. Stadsgendarmerna med sina väldiga knävelbollar och sina medaljer, den berömde stadskommendanten Gresser som med sina apelkastade parhästar åkte genom ”sin” stad, statsrådet, den heliga synoden, Pobedonostsev, Peter-Paulsfästningens obevekliga torn, den gamla kanonen som förkunnade tolvslaget – vilken ensemble! Utan att höja ögonbrynen befallde Gresser operans orkester att inte spela så högt för att inte besvära åhörarna. Och orkestern fogade sig, det hade ingen betydelse att partituret var av Wagner. Allt buller var strängt förbjudet, både i litteraturen, på gatan, till och med i musiken.

Den anda som var rådande under denne tsars regering förkroppsligades senare, av allt att döma knappast medvetet, av den rysk-italienske bildhuggaren Paolo Trubetskij i det berömda

minnesmärket över Alexander III i vilket apoteos parar sig med satir: En överfet jätte vilar tungt i en gjutjärnssadel på en häst som snarare påminner om ett övergött svin. I samma orubbligt svinaktiga stil presenterade sig hela det officiella Ryssland. Prövningarna under ett kvartsedel som började med bondeemancipationen och slutade med mordet på Alexander II hade på sätt och vis uppenbarat de nationella principernas, absolutismens, ortodoxins och nationalismens orubblighet. Var det inte nu bevisat att inte ens dynamiten kunde rubba tsarismens fasta grund av granit? Allt tycktes tillskuret och hopsytt enligt mått som hade fastställts av evigheten.

Den ryska satirens nestor, Saltykov-Sjtjedrin, vars livslopp närmade sig sitt slut, beklagade sig bittert i sin tidskrift: "Livet blir långtråkigt och besvärligt ... Människan känner sig som i en tortyrkammare, i vilken hon till råga på allt har fått sig ett slag över huvudet." I dag kan man knappast föreställa sig vilken avgudadyrkan som i den vänstersinnade intelligentsians kretsar ägnades Fosterländska meddelanden, en djärv tidskrift som till sin andliga inställning stod den revolutionära narodnikrörelsen mycket nära. "Vi väntade på nästa häfte", berättar en samtida, "som på en kär gäst som vet allt, som kan förklara allt och berätta allt ..." Det rörde sig inte bara om en litterär publikation utan om ett andligt centrum, grupperingen av de olika riktningarna inom de bildade kretsarna i Ryssland hade sedan urminnes tider, men framför allt sedan bondeemancipationen, skett kring de såkallade "tjocka tidskrifterna". Men den heliga treenighet som hade förklarat "1860-talets onda ande" krig – Pobedonostsev, D. Tolstoj och Kattrov – vakade inte förgäves. Slaget över huvudet lät inte vänta på sig. 1884 indrogs Fosterländska meddelanden. Den radikala intelligentsians värld hade förlorat sin hjulaxel. Samtidigt avlägsnades från biblioteken alla verk av Mill, Buckle och Spencer, för att inte tala om sådana författare som Marx och Tjernysjevskij.

Sista numret av tidningen Narodnaja Volja, som kom ut den 1 oktober 1885, när själva partiet inte längre existerade, skildrade det moraliska tillståndet hos de bildade kretsarna i dystra färger: "Det mest fulländade andliga förfall, ett kaos av de mest olika meningar om de elementäraste frågor som rör det samhälleliga livet ..., personlig och samhällelig pessimism å ena sidan, religiös-social mysticism å den andra ..." De som under 1870-talet hade stått i andra ledet och lyckats bevara livet och friheten, såg sig förundrade omkring: världen hade förändrats så att den knappt stod att känna igen. Fortfarande fanns det emellertid kvar ett ansevärt antal av dem som påyrkade terror. "Man kan tysta ner det mesta", förklarade de om och om igen, "men en bombexplosion kan man inte tysta ner."

Men inte ens terroristerna var desamma som förr. De hade avstått från den utopiska tanken att erövra makten och hoppades nu endast på att med hjälp av sina bomber framtinga eftergifter i liberal anda. Men att egga ungdomen till dödsförakt – till detta behövdes det en stor idé, eller åtminstone en stor illusion, och något sådant fanns inte längre. Förkunnarna av terrorn, som i själva verket hade förvandlats till konstitutionalister, blickade fulla av hopp mot liberalerna. Men den välbärgade och jordägande oppositionen teg. Sålunda undergrävdes terrorn från två håll. Det fanns anhängare av terror men inga terrorister. I de här och där nyuppståndna revolutionära cirklarna härskade en förtvivlad stämning. Den tidens mest omtyckta sång kände en enda tröst: "Ur våra ben skall en skoningslös hämnare uppstå." En av de sista narodovoltserna, Jakubovitj, brännmärkte i patetiska verser sin "av Gud förbannade generation".

1870-talets narodnikrörelse grundade sig på ett revolutionärt hat mot klassamhället och ett utopiskt program. Under loppet av 1880-talet gick den revolutionära oförsonligheten upp i rök men utopismen bestod, men berövad sina vingar växlades den till de småpengar som utgjordes av ett reformprogram för småbrukarna. För att förverkliga detta program återstod narodnikrörelsens epigoner ett enda hopp – nämligen hoppet om de härskande klassernas

goda vilja. ”Vår tid är ingen tid för stora uppgifter”, sade efter liberalernas exempel också de numera fredliga narodnikerna.

Men på detta stadium stannade processen endast för en liten minoritet. Intelligentsians överväldigande flertal sade sig, enligt de bevingade ord som hade lanserats av en av reaktionens publicister, att det var bäst att ”säga upp bekantskapen med arvet” från 1860- och 1870-talen. Beträffande filosofin innebar detta ett avståndstagande från materialismen och ateismen, beträffande politiken ett avstående från revolutionen. Avfällingskap i alla former välldes fram som en bred och strid ström. De solidare skikten av intelligentsian förklarade öppet att de hade musjikerna upp i halsen, att det var hög tid att börja leva sitt eget liv.

De numera färglösa radikala och liberala tidskrifterna upphörde att skriva om de samhälleliga intressenas djupa förfall. Gleb Uspenskij, den mest betydande av narodnikernas skriftställare, beklagade sig över att de en gång så livliga diskussionerna om politiska ämnen i tågens personvagnar nu hade förstummats, det fanns ingenting som man kunde prata om. Men ”livet för livets egen skull”, hade ett mycket anspråkslöst innehåll. S:t Petersburg – klagade den progressiva pressen – hade aldrig varit så färglöst som nu, stiltje i handeln och en rent av skrämmande andlig stiltje. Och ännu sämre stod det till på landsorten. Guvernementsstäderna skilde sig från varandra såtillvida att man i en del drack mera, medan man i andra var mera intresserad av att spela kort. Den konst som vände sig till folket fördömdes i allt högre grad som tendentiös. Intelligentsian vände sig mot den ”rena konsten” som inte oroade dem genom att påminna dem om de olösta uppgifterna och de ouppfyllda förpliktelserna.

Vänsterkretsarnas sångare blev nu den unge diktaren Nadson, en sångare med knäckta vingar, en brusten sträng på sin luta och lungorna angripna av tuberkulos. Den förhärskande tonen i hans melankoliska dikter, som inom kort tid kom ut i flera upplagor, var tvivlet. ”Vi känner ingen utväg”, sade diktaren med tårdränkt röst om sin generation, som hade förlorat den tro som präglade hjältarna och profeterna från en inte alltför avlägsen forntid. Långsamt gick Anton Tjechovs stjärna upp inom litteraturen. Han försökte skratta men hans skratt tystnade i en atmosfär av depression och hopplöshet. Tjechov återgav sig själv och sin tid i *Långtråkiga berättelser* och *I skymningen*, där klagan över livets obarmhärtighet och meningslöshet förenas med en kraftlös förhoppning om en bättre värld ”om trehundra år”. Inom måleriet kompletterades Tjechov av Levitan som målade tröstlösa landskap med kråkor och en av regnet bottenlös bliven landsväg i den höstliga skymningens eländiga belysning. Grått var den förhärskande färgen under denna epok.

Av speciell betydelse för 1880-talet var det inflytande som utövades av greve Leo Tolstoj, inte den sedan länge med all rätt berömda konstnären utan profeten och filosofen. Tolstojs utvecklingsväg skär upprepade gånger den ryska intelligentsians bana, men den sammanfaller aldrig med den. Med djupa rötter i adelns livsformer och oroad över dess förfall, sökte Tolstoj för sig själv nya moraliska normer. Den borgerliga liberalismen var honom förhatlig genom sin inskränkthet, sitt hyckleri och sina uppkomlingsmanér, likaså den radikala intelligentsian som inte hade fast mark under fötterna, som var nihilistisk och benägen att driva allt till sin spets. Tolstoj däremot sökte lugn och harmoni, han ville finna en tillflyktsort från den sociala rastlösheten och samtidigt också från den förfärande dödsångesten.

Samtidigt som den radikala intelligentsian strävade till att befrukta bygemenskapen med sitt ”kritiska tänkande”, bestod för Tolstoj musjikens dragningskraft uteslutande i att han var kritiklös och över huvud taget inte hade några egna tankar. När allt kom omkring var Tolstoj ingenting annat än en botfärdig rysk adelsman – en typ som alltsedan dekabristernas dagar hade varit rätt ymnigt förekommande – men med den skillnaden att hans ånger blickade mot det förgångna, inte mot framtiden. Vad han hade i sinnet var en återgång till den patriarkaliska harmonins förlorade paradiset – men den här gången utan vare sig tvång eller våld. Konstnären

förvandlades till moralist. Och moralisten kallade utan dröjsmål en steriliserad religion till sin hjälp. Den fullblodigaste av alla realister började plötsligt förkunna att livets verkliga mening bestod i att förbereda sig för döden. Han tålde ingen kritik av sin uppenbarelse, han hånade vetenskap och konst, gisslade deras präster och predikade med storartat raseri försoningen. När man klär av meningen i hans filosofi den förföriska dräkt med vilken denne konstnär som inte lät sig tystas smyckade sig, återstår ingenting annat än en beklämmande ovlja att ta ställning: Varje form av kamp mot det onda gör det onda ännu värre. Var och en må söka det goda i sig själv. Den förtryckte får inte hindra förtryckaren att frivilligt avstå från förtrycket. Hela Tolstojs förkunnelse får följaktligen av tvång en negativ karaktär: ”Vredgas inte. Fela inte. Förbanna inte. Kämpa inte.” Detta kompletterades ytterligare med andra, praktiska förhållningsregler: ”Rök inte och förtär aldrig kött.” Kristendomen är inte till sitt innersta väsen en världsförbättringslära utan ett hjälpmedel för den personliga frälsningen, konsten att undvika synder. Hans ideal är tillvaron som munk, och kronan på tillvaron som munk en existens som pelarhelgon. Det var ingen tillfällighet att Tolstojs lära förde honom nära buddismen.

Hans förkunnelse om fåfängligheten i att göra motstånd kunde inte ha fallit i en bördigare jordmån än den som redan var förberedd genom sammanbrottet för ”Narodnaja Voljas” planer och förhoppningar. När kvintessensen av det revolutionära våldet hade gjort bankrutt, föll det av sig självt att man till omväxling skulle ty sig till den kristliga ”kärlekens” harmlösa dryck. När det inte hade lyckats att störta tsarismen, återstod ingenting annat än att fördöma den moraliskt. ”Guds rike finns inom er.” Det moraliska självfullkommandets idé trädde i stället för ett program för samhällliga förändringar. Inom intelligentsians krets gjorde tolstojanismen häpnadsväckande erövringar. Hans adepters försökte, följande mästarens exempel, sy dåliga skor och mura oanvändbara ugnar. Andra avstod från tobaken och från köttlig kärlek, i de flesta fall dock endast för en kortare tid. Andra återigen grundade lantbrukskolonier, i vilka kärlekens evangeliska vin inom kort surnade till den ömsesidiga fiendskapens ättika. Fem fröknar från Tiflis frågade Tolstoj – och pressen upprepade deras fråga: Hur skall vi leva ett heligt liv? Men det blev inget heligt liv. Tvärtom, ju högre upp de sökte reglerna för den personliga moralen, desto djupare sjönk de i den jordiska gytjtjan. Den idealistiske filosofen Vladimir Solovjov försökte ett årtionde senare förklara den ryska upplysningens ställning med följande formel: ”Människan är endast en avart av aporna, och därför måste vi ... sätta in vår själ för de yngre bröderna.” Denna paradox var tänkt som ett hån av den materialistiska inskränktheten, i själva verket blev den emellertid en satir, riktad mot det idealistiska hyckleriet. Det var inte förgäves som den brutala och gudlösa materialismens epok, då människorna riskerar liv och blod för att bana väg för en bättre framtid, avlöstes av ett årtionde av idealism och mystik där alla vände allt ryggen för att desto säkrare rädda den egna själen.

Dessa ideologiska metamorfosers politiska innebörd utmärker sig inte, i synnerhet vid en retrospektiv granskning, av någonting gåtfullt. Intelligentsian, som till största delen hade sitt ursprung i en miljö där fortfarande förborgerliga seder var förhärskande, beträdde, sedan den med sin vänstra flygel hade kämpat sig fram genom en zon av heroisk självupppoffring för folket, efter många bittra misslyckanden den borgerliga återuppståndelsens väg. Den hjältemodige kämpen av i går förvandlades nu till egocentriker. Framför allt måste han frigöra sig från uppfattningen om att han hade ”plikter mot folket”. Litteraturen och filosofin skyndade sig naturligtvis att med glädje hälsa den borgerliga individualismens torftiga uppvaknande och beskriva detta i de vackraste färger. De besittande klasserna gjorde vad de kunde för att tämja intelligentsian som så länge hade berett dem så mycket besvär. Närmandet och försoningen mellan en bourgeoisie som hade blivit civiliserad och en intelligentsia som hade förborgerligats var, allmänt talat, oundvikliga. Men inte desto mindre hade de barbariska

politiska förhållandena på förhand omöjliggjort en friktionsfri och oavbruten utveckling. Det var förutbestämt att den ryska intelligentsian så småningom skulle göra ännu en helomvändning.

Vi måste stifta en ännu närmare bekantskap med 1880-talet, den tid då Alexander Uljanov, student vid universitetet i S:t Petersburg, beträdde den politiska kampens arena, medan hans bror Vladimir fullbordade den naturvetenskapliga linjens kurs vid gymnasiet i Simbirsk.

Den 1 mars 1887

Trots att den 1884 fastställda nya universitetsordningen förbjöd alla slag av studentorganisationer, fortlevde i huvudstaden omkring 20 ”studentnationer” med närmare i 500 medlemmar. Dessa ”nationer” var fullständigt harmlösa föreningar som drev bespisningar och hjälpkassor. I betraktande av att det stora flertalet studenter kom från synnerligen fattiga förhållanden var sådana organisationer absolut livsviktiga. Men regeringen fruktade dem, inte helt utan skäl. Revolutionärerna begagnade sig nämligen av alla tänkbara typer av organisationer för att värva medlemmar, och i det politiska uppvaknandets ögonblick mobiliserade till och med den fredligaste studentnation ungdomen till kamp. Men alltsedan Narodnaja Volja hade slagits till marken gällde S:t Petersburg för att vara fullständigt rensat från revolutionärer, det lilla fåtal som hade undkommit med livet i behåll dolde sig på landsbygden. Stämningen bland studenterna tycktes myndigheterna så lugn att de såg mellan fingrarna med dessa nationer.

Det överväldigande flertalet studenter hade faktiskt vänt sig från politiken. Mot den gråa universitetsbakgrunden avtecknade sig tydligt ett skikt av unga karriärister, av blivande statstjänstemän som redan genom sin klädsel och sitt sätt att ha håret var raka motsatsen till nihilisterna. Den alltid hungriga och liksom tidigare av polisen i tukt och herrans förmaning hållna ungdomen var liksom tidigare missnöjd, men den gjorde inga försök att frigöra sig från sin missmodiga passivitet.

I den allmänna depressionsvågen kunde man dock ibland iaktta brytningar mellan ebb och flod, framför allt i den smala strömfåra som dessa studentföreningar representerade. Först under det tredje studentåret blev emellertid Alexander indragen i dessa studentkretsar, nämligen i den biologiska, nationalekonomiska och litteraturvetenskapliga föreningen. Men också här rörde det sig endast om att bearbeta vetenskapliga åsikter, inte om aktiv politik. Det var emellertid här som han kom i närmare kontakt med de radikala elementen inom studentföreningarna. Alexander började nu ägna mer tid åt att studera sociala frågor. I dessa kretsar kom man på tanken att fira tjugofemårsjubiléet av bondeemancipationen (den 19 februari 1861) med en själamässa för initiativtagarna till livegenskapens upphävande på Volkovokyrkogården. Vilken omvärdering av de ifrågavarande personerna! Den store publicisten Tjernysjevskij hade stämplat bondereformen som rov och bedrägeri, och han fick dyrt betala för sitt nyktra och djärva ställningstagande, som sedan blev grunden för de följande tjugo årens revolutionära rörelse. På Alexander II:s fråga: ”Varför sköt du på mig?” svarade Karakosov, som redan befann sig i händerna på polisen: ”Därför att du lovade bönderna jord och frihet och sedan bedrog dem.” Och ungefär på samma sätt bedömde också Hippolyt Mysjkin och hans meningsfränder, och likaså narodovoltserna, den 19 februari. Men i och med att reaktionens tryck växte, började den föregående tsarens ”stora reformer”, som alltid hade prisats av den liberala pressen, också framstå i ett fördelaktigare ljus för den studerande ungdomen. Bakom Alexander III:s breda rygg kom Alexander II:s gestalt nästan att te sig liberal.

Följden var att bondereformens årsdag småningom fick en revolutionär karaktär, och dess firande förbjöds av polisen. Pressen uppmanades denna gång på förhand att inte offentliggöra

några artiklar med anledning av jubileet. En dödsmässa för de officiella upphovsmännen till reformen var i och med detta stämplad som en protestakt. Kyrkogårdens präst förklarade sig inte utan farhågor beredd att läsa själamässan för befriarna, det vill säga bland andra också för Alexander II som sex år tidigare hade mördats av de äldre bröderna till deltagarna i döds-mässan. Denna politiska tyngdpunktsförskjutning visar oss tydligare än alla polisens förföljelser hur djupgående den samhälleliga reaktionen var. Givetvis var det så att en del av demonstranterna avsåg att med denna dödsmässa hedra, inte byråkraterna utan de författare som hade kämpat för böndernas befrielse, men någon klar uppdelning fanns inte, gränslinjerna flöt samman.

Volkovokyrkogården kom sålunda att bli den första skådeplatsen för Alexander Uljanovs offentliga verksamhet, han deltog nämligen aktivt i förberedelserna för döds-mässan. De liberala kretsar som initiativtagarna vände sig till, lät, som man kunde vänta sig, inte höra av sig. Till mässan infann sig endast studenter, omkring fyrahundra. Polisen kunde tydligen inte besluta sig för att störa den oppositionella bönestunden, eller också hade den blivit tagen på sängen. Ungdomarna skildes emellertid åt nära nog med en känsla av att man hade hemfört en seger. De mest beslutsamma drog härav den slutsatsen att man också framdeles kunde gå vidare på denna väg.

Studentföreningarnas ledare slöt sig nu närmare samman och grundade under de närmast följande månaderna ett förbund för de redan existerande studentföreningarna. Till dettas centrala ledning hörde också Alexander Uljanov. Men centralförbundets verksamhet, som i och för sig var synnerligen anspråkslös, blev snart avbruten av sommarferierna, de sista som Alexander tillbragte vid Volga hos sin familj som redan hade förlorat fadern. På hösten levde emellertid cirkelnas och studentföreningarnas verksamhet upp igen. Ledarna – vilka var desamma både i cirklar och föreningar – kom nu på den tanken att fira den berömde kritikern Dobroljubovs, en lärjunge och medkämpe till Tjernysjevskij, snart infallande tjugofemte dödsdag med en liknande dödsmässa. Den här gången infann sig sexhundra, enligt andra uppgifter ettusen, personer. Men portarna till Volkovokyrkogården var nu låsta, polisen hade inte låtit överrumpla sig. En deputation skickades till stadskaptenen Gresser med en bön om att få hålla döds-mässan, men den möttes av avslag. När studenterna återvände till staden, omringades de av kosacker som tvingade dem att stå stilla två timmar i regnet. Därpå utvisades fyrtio av deltagarna från S:t Petersburg.

Denna i och för sig obetydliga händelse skakade och förvandlade i ordets bokstavliga bemärkelse initiativtagarna till kungörelsen, framför allt Alexander Uljanov. Detta var hans egen personliga erfarenhet, och den hade som resultat att alla hans tidigare iakttagelser och bokliga kunskaper nu koncentrerades till ett brinnande behov att skrida till handling. Hur skulle man bemöta ett sådant godtyckligt våld? Det ledde till ändlösa rådplägningar och djärva planer, till vilkas genomförande endast den nödvändiga kraften fattades. Man författade en proklamation med titeln *Till samhället*, som vände sig till professorerna, de borgerliga godsägarna, advokaterna och författarna. Största delen av kuverten med uppropet hämtades dock av polisen ur brevlådorna, med den påföljd att proklamationen inte ens störde liberalernas lugna sömn. Upphetsningen i studentkretsarna lade sig emellertid småningom. Men under de hetaste dagarna hade en grupp av de mest beslutsamma avskilt sig, och dessa insåg i sin upprördhet att det till följd av rörelsens politiska maktlöshet endast återstod en möjlighet: Terror!

Uljanov försökte visserligen ännu en tid hävda sin gamla ståndpunkt: man får inte ta itu med revolutionens sak förrän man har utarbetat verkligt hållbara åsikter. Men då svarade man honom: Medan du sitter vid dina böcker, vinner våldet i styrka och triumferar. Detta argument verkade så mycket mera övertygande som Alexander i själva verket inte längre ville göra motstånd. Rygga kunde han inte mer. I sin egenskap av en av demonstrationens huvud-

organisatörer, för vilken andra hade fått lida, av författare till proklamationen Till samhället, på vilken ingen hade reagerat, stod Alexander redan under terrorns imperativ. Efter ett kort meningsutbyte i en begränsad krets, anslöt han sig slutgiltigt till den lilla grupp som företrädde den terroristiska riktningen. Endast ett par, tre av de sammansvurna besatt någon erfarenhet och anspråkslösa förbindelser. Allt detta ledde slutligen till aktionen den 1 mars 1887.

Den sista tiden av sitt liv delade Alexander mellan universitetets laboratorium där han utforskade i *Idothea entomon*, en i Baltikum förekommande art av gråsuggan, och de sammansvurnas hemliga laboratorium där han framställde magnesimal dynamit. Beredd att våga sitt liv för mänsklighetens kommande öden fortsatte han trots detta med lidelsefull kunskapsörst sina undersökningar av gråsuggornas synförmåga. Vetenskapen hade honom fortfarande fast i sitt grepp, och det var endast med svårighet som han kunde lösgöra sig från den – som en krigare från sin älskade kvällen före den första och sista kampen.

Inte mindre karaktäristiskt för denne unge man var att han ännu under de sista dagarna före attentatet, redan gripen av den allra högsta spänning, ännu hade själsstyrka att utan hjälp förmedla ett av honom själv författat program för den "terroristiska fraktionen" till trycket.

Från en dödsfällning för initiativtagarna till livegenskapens upphävande till en dödsfällning för en för tidigt avliden radikal författare, och från denna dödsfällning, som aldrig ägde rum, till förberedelserna för ett mord på tsaren, detta är den väg som deltagarna i attentatet tillryggalade på några månader. Senare framställde huvudförsvararen inför rätta sammansvärjningens genesis på ett sätt som i det stora hela motsvarade det verkliga förhållandet: "Dessa människor", sade han, "har dock inte alltid varit terrorister. I augusti 1886 var de helt enkelt 'missnöjda', i november, efter den misslyckade dödsfällningen vid Dobroljubovs grav, var de 'protestanter', och först i januari mognade hos dem beslutet att ansluta sig till den terroristiska riktningen ...".

Den liberale advokaten tillfogade inte att språnget från dödsfällning till bomb endast hade blivit möjligt genom att ett betydande mått av dovt missnöje under det svåra förtryck som var rådande under den nye tsarens färla hade ackumulerats hos de demokratiska delarna av intelligentsian, för att inte tala om folket. Men hur det än var med den saken, ett dumdrigt företag av en liten isolerad krets var på förhand dömt att misslyckas. Om man räknar med att den första revolutionära offensiven mellan åren 1860 och 1866, från den första proklamationen till det av Karakosov avlossade skottet, beträffande den inre följdriktigheten i de på varandra följande etapperna på sätt och vis var ett första utkast till intelligentsians omfattande rörelse mellan 1873 och 1881, så måste episoden 1886-1887 betraktas som en försenad och förtonande slutklang.

Vid middagstiden den 1 mars 1887 anhöll polisen sex unga män på Nevskij Prospekt. En av dem bar under armen en tjock bok på vars pärm man i rikt utsirade bokstäver kunde läsa: *Medicinsk ordbok*. I själva verket rörde det sig om terrorns politiska medicin. Den föregivna ordboken innehöll nämligen dynamit och strykninkulor. Två ytterligare sprängladdningar av cylindrisk form återfanns i händerna på de andra terroristerna. Dessa sprängladdningar var avsedda för Alexander III. Nu inleddes en dittills osedd våg av husundersökningar och arresteringar. Deltagarna i det aldrig utförda attentatet mot Rysslands allsmäktige härskare var emellertid samtliga unga studenter, endast en av dem som hade blivit utsedd till att kasta bomberna var tjugosex år gammal, de fem övriga omedelbart deltagande var mellan tjugo och tjuogoett. Framställandet av sprängladdningarna hade anförtrotts åt en student vid naturvetenskapliga fakulteten som först om tre månader skulle bli myndig. Konstruktörens namn var Alexander Uljanov. Nu kom honom hans sysslande med kemiska experiment i köket till annexbyggnaden i Simbirsk väl till pass.

Initiativtagare till detta företag var den sjuke tjugotreårige studenten Sjevyrjev. Det var han som hade valt ut deltagarna och fördelat arbetet bland dem. Hans revolutionära erfarenhet var obetydlig, vilket ju var helt naturligt. Det uppstod ständigt meningsskiljaktigheter mellan den alltför livlige Sjevyrjev och den eftertänksamme Uljanov beträffande inblandandet av inte tillräckligt prövade nya medlemmar. Men man hade i själva verket inte så mycket att välja på. Organisationen förfogade över skrattretande obetydliga tekniska och finansiella medel. För att anskaffa salpetersyra och etthundrafemti rubel för att täcka kostnaderna, måste någon fara till Vilna, men syran visade sig vara för svag, och pengarna inflöt inte heller genast. För att förse en av organisatörerna med pengar till att fly till utlandet pantsatte Uljanov sin guldmedalj från gymnasiet för etthundra rubel. En pistol som hade utlämnats åt bombkastaren Generalov för att ge honom möjlighet att skjuta sig fri under flykten visade sig vara obrukbar. Med de konspirativa metoderna stod det inte heller bättre till. Hela företaget hängde på en tråd.

Till och med under förberedelserna för den i mars 1881, då ojämförligt mera garvade revolutionärer trädde i aktion, gick den oerhörda spänningen, ju mer den ödesdigra som stunden närmade sig, över i trötthet och apati. Kan man inte tänka sig att tvivel också gnagde på Uljanovs och de andra unga sammansvurnas hjärtan? Det dök upp rykten om att regeringen redan hade fått nys om attentatsförberedelserna. Någon i gruppen föreslog att hela saken skulle uppskjutas till hösten. Men det var förenat med nya faror. Enligt vissa redogörelser skulle Alexander ha förutspått att attentatet skulle misslyckas. Vad som verkar sannolikast är att stämningen bland den lilla skaran av till döden invigda växlade häftigt mellan optimism och hopplöshet. Men viljestyrkan övervann tvivlen. Sprängladdningarna tillverkades, var och en fick sin roll tilldelad, posterna indelades – nu återstod bara att döda, och, hur det än gick, gå under jorden.

I själva verket hade regeringen inte upptäckt någonting misstänkt. Några år av lugn hade kommit polisen att glömma att ständigt tänka på terror. Utan hjälp av provokation var polisen hjälplös när det gällde att upptäcka komplotter. Bland de unga sammansvurna fanns ingen provokatör. Men de lyckades ändå förråda sig själva, och det skedde till följd av en av medlemmarnas ungdom, naivitet och lättsinne. Det var först efter revolutionen, när polisens arkiv öppnades, som man fick klart för sig orsaken till misslyckandet. Studenten Andrejusjkin, som var utsedd till en av bombkastarna, skrev en och en halv månad innan attentatet skulle verkställas till en av sina vänner, en student i Charkov, ett brev som innehöll ett slags hymn till terrorn. Brevet, vars underskrift var oläslig, blev genomlyst. Adressaten i Charkov kallades till polisen och förrådade sin korrespondent i S:t Petersburg. Skriftväxlingen mellan polismyndigheterna drog ut på tiden, i Charkov såg man ingen orsak till att skynda sig. Men till slut fick polisen i S:t Petersburg namn och adress på brevskrivaren och ställde honom under observation. Detta skedde den 28 februari, dagen före det planerade attentatet. Andrejusjkin och några andra iaktogs från klockan tolv till klockan fem på eftermiddagen på Nevskij Prospekt, bärande på några tunga föremål. Polisen kunde emellertid inte ens tänka sig att det skulle ha varit fråga om bomber. De letade efter författaren till det misstänkta brevet, det var alltsammans.

Följande dag ”iaktogs samma personer, sex till antalet, återigen under liknande omständigheter, på Nevskij”. Först nu blev de arresterade. Häpnaden kände inga gränser när man konstaterade att man hade kommit på en grupp av sex terrorister. Alexander III underrättades givetvis utan dröjsmål om denna upptäckt. Tsaren skrev på rapporten: ”Den här gången har Gud räddat oss, men för hur länge?” Tsaren, som inte litade på den gudomliga hjälpen, tillfogade några lovord för de vaksamma poliserna: ”Vi tackar alla tjänstemän och polisagenter för att de inte sover utan arbetar framgångsrikt.” I själva verket hade väl tjänstemännen och poliserna knappast gjort sig förtjänta av några tacksägelse, en lycklig slump hade kommit dem till hjälp.

För övrigt vet man inte hur attentatet skulle ha utfallit om inte slumpen och polisen hade blandat sig i sakernas gång. Bombernas kvalitet blev in i det sista oprövad. När bombkastaren Ossipanov, som inte ens hade blivit fråntagen sin bomb vid arresteringen, kastade sin sprängladdning i vaktstugan för att likvidera sig själv tillsammans med bevakningen, exploderade sprängladdningen inte. Det finns ingen orsak att anta att de övriga sprängladdningarna skulle ha varit effektivare. En artillerigeneral som tillkallades som expert, fann ”sprängladdningarnas konstruktion bristfällig”. Allt var bristfälligt i detta tragiska företag, idéerna, den personella sammansättningen, konspirationen, bombtekniken.

De anklagades samhällsställning karaktäriserades av statsåklagaren på följande sätt: nio studenter, en kandidat från prästseminariet, en apotekarlärling, en småborgare, två barnmorskor, en folkskollärlärling. De anklagades bänk var en spegelbild av intelligentsians understa, mest demokratiska skikt, och dessutom var det endast ungdomen som var företrädd där. ”Alla de anklagade hade inte ens uppnått den medborgerliga myndighetsåldern”, måste statsåklagaren medge, men det hindrade honom inte från att betrakta dem som tillräckligt mogna för galgen. De liberala försvarsadvokaternas ton skilde sig inte från åklagarens. Som ”sant ryska människor” kunde de inte tro att en sådan missgärning hade sitt upphov i den ryska ungdomen, bakom dess rygg sökte de ”utländskt förakt för den ryska helgedomen”. Majoriteten av de anklagade förstod inte att uppföra sig på det rätta sättet under förundersökningen och inför rätta. Det fanns bland dem klenmodiga som blev förrädare. Men också de tappra pratade för mycket och hjälpte åklagarsidan – både mot sig själva och mot de andra.

Bland de anklagade befann sig också Bronislav Pilsudski, son till en rik godsägare, som hade ställt sin våning till Uljanovs förfogande för att han där skulle trycka programmet. Bronslavs köttslige broder, Josef Pilsudski, hämtades från fängelset för att vittna. Bronislav uppförde sig erbarmligt, han förnekade sin sympati för ”Narodnaja Volja”, och åberopade sin svaga karaktär och sitt lättsinne. Josef avgav sitt vittnesmål med stor försiktighet, men medgav att han från Vilna hade skickat ett telegram på ”chiffrerad revolutionär jargong”. Senare utbytte Josef Pilsudski som Polens diktator den ”revolutionära jargongen” mot den fascistiska.

Rättegången lämnade intet tvivel övrigt om att Alexander Uljanov, även om det inte var han som hade haft den allmänna ledningen om hand, dock var sammansvärjningens mest betydande gestalt. Och under de svåraste dagarna, då initiativtagaren och organisatören enligt den på förhand fastställda planen försvann från S:t Petersburg, ”ersatte Uljanov”, som statsåklagaren mycket riktigt konstaterade, ”dessa båda – anstiftaren och anföraren”. Uljanov, som inte hade någon roll att spela under den sista akten på gatan, blev arresterad i studenten Kantjers våning där han hamnade i polisens bakhåll. Det var först genom Kantjer, som röjde allt vad han visste, som myndigheterna fick reda på Uljanovs verkliga roll. Från och med detta ögonblick läste den anklagade Lukasjevitj i ögonen på sin medarbetare vid tillverkningen av bomberna ”det oåterkalleliga beslutet att dö”. ”Om ni finner det nödvändigt, så skyll allt på mig!” viskade Uljanov under förhandlingarna till Lukasjevitj. Många år senare berättade den anklagade Ananjina för sin dotter: ”Han var beredd att låta sig hängas tjugo gånger, om han därigenom hade kunnat lindra de andras öde.”

Uljanovs uppträdande under förhören och inför rätta visar oss denna unga människa som en fullt utvecklad man. Han vill ta på sig själv så mycket som möjligt för att lindra kamraternas öde, men samtidigt drar han sig för att nämna sin ledande roll vid dess rätta namn, för att inte förkläna de andras personliga förtjänster. Han gör anspråk på hela ansvaret men inte på hela äran. ”Jag har”, sade statsåklagaren, ”fullt förtroende för den anklagade Uljanovs vittnesmål, hans vittnesmål motsvarar visserligen inte helt och hållet det verkliga förhållandet, men endast såtillvida att han tar på sig sådant som han i själva verket inte har gjort.” Detta statsåklagarens erkännande gjorde det så mycket säkrare att Uljanov inte skulle komma undan med mindre än en dödsdom.

Det fanns vid denna rättegång förutom domarna, statsåklagaren, försvarsadvokaterna och de anklagade ännu en osynlig men inte desto mindre högst verklig deltagare, nämligen tsaren. I en viss bemärkelse var processen en duell mellan två gestalter: Alexander Romanov och Alexander Uljanov. Tsaren var på den tiden trettio år gammal. Han satt inte böjd över mikroskopet och brydde inte sin hjärna med Marx. Däremot trodde han på ikoner och relikter, han betraktade sig som en ”verklig rysk” tsar, men han kunde varken på ryska eller på något annat språk bygga upp en enda riktig mening. På det av Uljanov författade programmet skrev tsaren egenhändigt: ”Denna utskrift är inte bara ett verk av en sinnesrubbad utan av en ren idiot.” Till konstaterandet i programmet att en verksamhet för att höja folkets nivå var så gott som omöjlig under den rådande politiska regimen, skrev tsaren: ”Det är åtminstone en tröst.” Beträffande den praktiska delen av programmet, som förutom kravet på demokrati också innehöll kravet på nationalisering av jorden, av fabriker och alla produktionsmedel, anmärkte tsaren: ”Rena kommunen.” Speciell uppmärksamhet fäste han slutligen vid Uljanovs ord av den 21 mars: ”Vad slutligen mitt moraliska och intellektuella deltagande i detta företag beträffar, så var det fullständigt, det vill säga att det omfattade allt vad min förmåga och kraften hos mina kunskaper och min övertygelse tillät.” Tsaren skrev på denna sida: ”Denna öppenhet är rent av rörande!!!” Vilket inte hindrade den rörde tsaren från att låta hänga fem anklagade med en sammanlagd ålder av 110 år!

1860-talets terrorister hade gått igenom en förberedande skola för propaganda och revolutionär organisation, och det hade bidragit till att höja deras ålder och erfarenhet. Innan Sjeljabov, Kibaltsjitj och Petrovskaja besteg schavotten hade de utvecklats till politiskt mogna människor och härdade revolutionärer. ”Narodnaja Volja”, som hade uppkommit ur ett försök att skapa en massrörelse, hade, åtminstone på papperet, tagit till sin uppgift att utlösa en resning, för vilket ändamål man på förhand måste försäkra sig om stöd från arbetarna och sympati från en del av trupperna. Men i själva verket måste, som vi har sett, exekutivkommittén koncentrera alla sina krafter på mordet på tsaren. Den revolutionära gruppen av 1887 tog från första början itu med det som på sin tid hade kostat exekutivkommittén halsen. Intelligentsians modlöshet hade på sätt och vis på förhand avskurit de vägar som leder till massorna. Sjevyrjevs och Uljanovs sammansvärjning gjorde inte ens ett försök att nå utanför studentkretsarna, man försökte inte driva någon propaganda, inte ta kontakt med arbetarna, man inrättade inget tryckeri, man gav inte ut någon tidning. Initiativtagarna till terrordådet räknade varken med folkets hjälp eller med stöd från liberalernas sida. De kallade sig inte parti utan fraktion, det vill säga en lösgjord del från ett redan existerande helt. De avstod från alla försök till centralisering, de hade ingen och ingenting att centralisera. De ville gärna tro att det i landet fanns andra grupper som var beredda att handla på eget initiativ och att detta var tillräckligt för att nå framgång.

I sitt tal inför rätta avgav Uljanov en förklaring som gjorde synnerligen starkt intryck – om inte beträffande den terroristiska kampen, så åtminstone beträffande källorna till hans tro på sin kraft: ”Det finns inte hos oss”, sade han, ”några fast sammanfogade klasser som kan hålla regeringen i schack ...”. Samtidigt är ”vår intelligentsia fysiskt så svag och oorganiserad att den från sin sida inte kan ta upp en öppen kamp ...”

En så pessimistisk bedömning av de samhälleliga krafterna måste oundvikligen leda till politisk resignation av samma art som de under 1880-talet förhärskande stämningarna. Men det är allmänt bekant att yttersta förtvivlan inte sällan förvandlas till en källa till chimäriska förhoppningar. ”En svag intelligentsia, som dessutom är ytterst svagt genomsyrad av massornas intressen ...”, avslutar Uljanov, ”kan endast i terroristisk form försvara sin rätt att tänka.” Där har vi de psykologiska utgångspunkterna för aktionen av den 1 mars 1887, detta överraskande försök av ett dussin unga människor som inte hade någonting att stöda sig på men som ändå ville försöka ge det politiska livet en annan riktning.

I avfattandet av gruppens program deltog sex personer. Tre av dem, bland annat Uljanov, betraktade sig som narodovoltser, de tre andra var däremot snarare benägna att kalla sig socialdemokrater. Skillnaden mellan dessa två riktningar var emellertid mycket villkorlig. De så kallade socialdemokraterna började erkänna att marxismen inte bara var användbar för västerlandet utan också för Ryssland. Men när det gällde den ”omedelbara politiska kampen” höll också de reservationslöst på terrorn. Om – sådan var deras tankegång – en revolutionär massrörelse skulle uppstå först i samband med kapitalismens vidareutveckling, hade den revolutionära intelligentsian för ögonblicket ingen annan möjlighet än att betjäna sig av samma vapen som hade fallit ur ”Narodnaja Voljas” kraftlösa händer. I detta var också alla unga eniga, även om de var av olika mening i andra frågor. Terrorn som central uppgift trängde alla andra problem i bakgrunden. Det var alltså inte att undra på att dessa båda schatteringar förenades under namnet ”Narodnaja Voljas terroristiska fraktion”. Såväl den ena som den andra hade blicken riktad, inte framåt utan bakåt. Deras tankar behärskades uteslutande av det bländande exemplet från den i mars 1881. Exekutivkommitténs terror hade visserligen inte lett till det önskade resultatet, men det berodde uteslutande på att den inte fördes till slut. ”Jag tror inte på terror”, sade Alexander Uljanov, som betraktade sig som en narodovolt av ny typ, ”jag tror bara på en systematisk terror”.

Alexander läste ivrigt Marx och andra nationalekonomiska och sociologiska verk. Man kan knappast betvivla att han med sin stora förmåga och sin uthållighet under de sista åren av sitt liv förvärvade betydande kunskaper på detta för honom nya område. Men det rörde sig dock endast om kunskaper. Han hade varken skapat sig en fast förankrad världsåskådning eller en metod. Från Marx teorier ledde han inte de nödvändiga trådarna till den ryska verkligheten, och han medgav själv i intimt sällskap att han i frågor som rörde bygemenskapen och kapitalismen hade förblivit en lekman. Programmet skrev han i sammanhang med den terroristiska sammansvärjningen som ju redan var ett fullbordat faktum. Därav kom sig hans bemödanden att bagatellisera betydelsen av de meningsskiljaktigheter som under 1880-talet gav upphov till den revolutionära rörelsens delning i två läger som sedan aldrig mer kunde försonas. I det stora hela rörde sig denna strid om två alternativ: antingen proletariats klasskamp, eller också studenten med bomben.

Uljanovs program erkände visserligen att det var nöd vändigt att ”organisera och uppfostra arbetarklassen”, men han förlade denna uppgift till en obestämd framtid. Att ”under rådande politisk regim” få till stånd någon revolutionär verksamhet bland massorna, var enligt honom ”nästan omöjligt”. Denna frågeställning kringgick helt enkelt kampens hela väsen. De verkliga marxisterna – sådana som Plechanov och hans vänner – såg i utvecklingen av arbetarnas kamp huvudkraften för störtandet av självhärskardömet.

Den terroristiska fraktionen menade däremot att den ”fysiskt svaga” intelligentsian till att börja med skulle störta självhärskardömet med terrorns hjälp, för att sedan arbetarklassen skulle få möjlighet att beträda den politiska arenan. På detta sätt kom man ovillkorligen till den slutsatsen att bildandet av en socialdemokratisk organisation åtminstone var för tidigt påtänkt.

För att underlätta bedömningen av attentatsmännens subjektiva inställning till de marxistiska perspektiven har vi ett dokument av första rangens psykologiska intresse. Studenten Andrejusjkin, som hörde till dem som var utsedda till bombkastare, och som också ”i det stora hela” accepterade Marx lära, skrev till en vän i samma olycksaliga brev som ledde till sammansvärjningens upptäckt: ”Jag vill inte räkna upp den röda terrorns alla fördelar och dess höga värde, ty därmed skulle jag inte bli färdig förrän detta sekel tar slut, det är nämligen min käpphäst, och därav kommer sig förmodligen också mitt hat till socialdemokraterna.” Från sin ståndpunkt sett hade den expansive Andrejusjkin rätt: Så länge man ännu kunde förlägga den omedelbara övergången från bygemenskap till socialism någonstans till ”teorins” disiga

område, hade dogmen om ”intelligentsians självständiga betydelse” fortfarande en brännande praktisk betydelse. En revolutionär som beredde sig att förvandla sig till en sprängladdning, kunde inte tolerera något förnekande, inte ens det ringaste tvivel på dynamitens oersättliga och avgörande betydelse.

De officiösa sovjetiska historikernas försök att i viss mån skildra den ”terroristiska fraktionen” som en bro mellan den gamla rörelsen och socialdemokratin, för att på detta sätt få möjlighet att framställa Alexander Uljanov som en förbindelselänk mellan Sjeljabov och Lenin, vinner föga tilltro när man närmare analyserar händelserna och idéerna. På teorins område omfattade Uljanovs grupp eklektiska åsikter som var betecknande för den period av depression som 1880-talet faktiskt utgjorde. I praktiken måste man anse att de tillhörde de epigoner av narodovoltsrörelsen vilkas metoder de tillämpade in absurdum. Attentatsförsöket den 1 mars 1887 bar inte inom sig något frö för framtiden och var till sitt väsen den sista, verkligt tragiska konvulsionen av de ”kritiskt tänkande personernas” redan fördömda pretentioner på en självständig historisk roll. Och just i detta bestod också den dyrköpta lära som företaget gav.

Barndom och skolor

Under loppet av fjorton år, från 1864 till 1878, föddes i familjen Uljanov sju barn. Om man utesluter det femte, Nikolaj, som endast levde några dagar, kan man med ledning av alla de uppgifter som vi har till vårt förfogande komma till följande lärrika slutsats: de till karaktären och begåvningen mest framstående barnen i familjen – Alexander, Vladimir och Olga – tillhör den mellersta åldersgruppen, varvid Vladimir intar den centrala platsen. Den äldsta dottern, Anna, och de båda yngsta medlemmarna av familjen, Dmitrij och Maria, höjer sig trots många aktningvärda egenskaper inte eller också mycket litet över medelmåttan. Vid tiden för Vladimirs födelse var fadern trettio, modern trettifem år gammal – en ålder då människans både fysiska och andliga krafter är fullt utvecklade. Med undantag för den yngsta dottern, Maria, föddes de övriga barnen med mellan ett och två års mellanrum, medan moderns organism fick vila fyra år efter Vladimirs födelse.

Det skulle givetvis vara synnerligen värdefullt om man kunde följa Lenins förfäder några generationer bakåt. Hittills har dock knappast någon allvarigare forskning beträffande släktens genealogi företagits. Det är högst sannolikt att det skulle vara mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att med tanke på farfadern, den obekante arkhangelske småborgarens, plebejiska härkomst, upprätta en stamtavla på faderns sida. Folkbokföringsanteckningarna fördes när det gällde småborgare och bönder synnerligen slarvigt, och dessutom föll födelseregistren och andra motsvarande böcker ofta offer för de bränder som härjade på den tiden då praktiskt taget alla byggnader var av trä. En genealogisk egendomlighet kan man emellertid fastställa med långt större säkerhet än om man hade tillgång till de pålitligaste dokument: Ilja Nikolajevitjs ansiktsdrag, framför allt de utstående kindknotorna och de sneda ögonen pekar utan minsta tvivel på en inblandning av mongoliskt blod. För detta talade också Lenins utseende. Men det var inte heller att undra på, sedan urminnes tider utgjordes en betydande del av Astrakans befolkning av tatarer, och enligt de iakttagelser som gjorts av Mendels biologiska skola dominerar i arvsmassan de mongoliska ögonen över de europeiska.

Vad som är svårare att förstå är att tills dato ingenting har publicerats över Lenins förfäder på moderns sida. Det är bekant att Maria Alexandrovna var dotter till läkaren Blank, som var gift med en tyska. Beträffande denna Lenins mormor kan man med säkerhet anta att hon härstammade från en av de tyska kolonierna vid Volga, från vilka inte så få välbärgade och relativt kultiverade familjer hade sitt ursprung. Men Blank själv? Maria Uljanova berättar att morfadern var av småborgerlig härkomst, en progressiv och självständig människa, som just

av denna orsak tidigt lät pensionera sig och övergick till att sköta sitt jordbruk. Om hans nationalitet sägs däremot av någon anledning ingenting. Dock pekar namnet Blank, i synnerhet när det är fråga om en småborgare, på icke-rysk härkomst. Kan det inte vara denna omständighet som ligger till grund för denna egendomliga tystlåtenhet? Man kan ju mycket väl föreställa sig att de officiella memoarförfattarna är i stånd att tänka sig att den ena eller andra detaljen i härstamningen skulle göra Lenins gestalt större eller mindre. Men även om vi bortser från Blanks nationella härkomst, kan vi konstatera att blod av minst tre "raser" flöt i Lenins ådror: storryskt, tyskt och tatariskt. Det enda som kan ta skada av detta konstaterande är den kult som hyllar "renrasigheten".

Vi vet mindre om Vladimirs barndom än om Alexanders. Detta sammanhänger med familjens åldersstruktur. Anna, den som flitigast och mest givande har skildrat familjens liv, och som iakttog Alexanders uppväxt och utveckling på allra närmaste håll, var hela sex år äldre än Vladimir. Maria återigen var nästan åtta år yngre än han. Skillnaden är i båda fallen för stor för intima iakttagelser och skarpa minnesbilder. Vladimirs närmaste kamrat under barnåren, system Olga, dog som nittonåring. Gossens och den halv-vuxne ynglingens gestalt belyses för oss endast av några få episoder som den äldre system har bevarat i minnet. Hon började intressera sig närmare för Vladimir först när denne redan hade utvecklats till yngling. Några brev från Vladimirs barnår finns inte bevarade, och förmodligen skrev han inte heller några, familjen var ju alltid samlad. Inte heller några dagböcker finns bevarade och troligen förde han inte några sådana. Redan från barndomen levde han alltför intensivt för att hinna registrera sina upplevelser.

Volodja (smeksam form av Vladimir) lärde sig sent att gå, nästan samtidigt som den ett och ett halvt år yngre system Olga. Och hans första hjältedåd på peripetikens område var inte särskilt framgångsrika, han föll ofta och tungt, och därvid alltid rakt på huvudet, så att de som bodde i våningen under mycket tydligt kunde följa hans besvärliga bana. "Förmodligen berodde det på att hans huvud hade övervikt", skriver system. Efter varje sådant fall kunde man höra Volodjas tjut i hela huset; över huvud taget försummade han under sina första år inget tillfälle att utveckla sina stämband. "Lidelsen för förstöring", sade Bakunin, som dog i landsflykt när den blivande Lenin var sex år gammal, "är en produktiv lidelse." Volodja var en hängiven anhängare av denna princip, han förstörde alltid leksaken innan han började leka med den. När barnjungfrun skänkte honom en släde med tre hästar av papiermache, gömde han sig först bakom en dörr för att skydda sig för de vuxnas påträngande kontroll och började sedan vrida om hästarnas ben tills de lossnade.

Självständigheten och lidelsefullheten i hans karaktär visade sig uppenbarligen i ett mycket tidigt skede. Ofta måste föräldrarna återkalla den livlige och bullersamme gossen till ordningen. Inte ens ute i offentligheten ville han underkasta sig något tvång. "På en ångbåt får man inte skrika så högt", sade modern till honom när de företog resan till sommarhemmet i guvernementet Kazan. "Men ångbåten skriker ju själv högt", svarade Volodja utan att sänka rösten. Modern påverkade barnen framför allt med förmaningar och tålmodig uppfostran. Men när dessa uppfostringsmetoder visade sig otillräckliga, fördes Volodja in i faderns tomma arbetsrum, där han fick sätta sig i den svarta stolen". Volodja fann sig i detta och tystnade, ibland somnade han till och med in, drabbad av det hårda slaget, men kanske också till följd av den starka lukten av läder.

Fast gossen lärde sig att gå ovanligt sent, var han mycket rörlig. Till följd av sin satta gestalt och obetydliga kroppslängd fick han i familjen öknamnet "Kubysjka" (liten tunna). Leksaker hade han föga intresse för, men däremot bemödade han sig om att uppnå goda resultat i lekar som krävde vighet, skicklighet och kraft. Kurragömma, blindbock, kalkåkning, senare krocketspel och skridskoåkning var han mycket intresserad av.

Sasja var under dessa lekar uppfinningsrik, men till och med när leken pågick som ivrigast behärskad. Volodja ville alltid ”hinna ifatt och komma förbi”, varvid han inte ens drog sig för att använda armbågarna. Också i många andra avseenden skilde sig Volodja redan i den tidigaste barndomen från den äldre brodern. Sasja var uthållig, han älskade att samla och var intresserad av lövsågning; sålunda skärptes den blivande naturforskarens uppmärksamhet och tålmod. Volodja hade däremot ingenting till övers för tålmodsprövande småknåp. En tid samlade Sasja teateraffischer, och en gång hade han omsorgsfullt brett ut dem på golvet. Lille Volodja rusade över de dyrbara mångfärgade affischerna, trampade på dem, skrynklade ihop dem och rev till och med sönder några av dem. Ett sådant barbari var något helt ofattbart för Sasja, hans blick blev dyster, men han slog inte den lille missdådaren och grälade inte ens på honom. Sådana både små och större kränkningar gömde han i sitt inre och klarade upp dem på egen hand. Men hur mycket Volodja än till temperamentet skilde sig från Sasja, försökte han ändå efterlikna honom i allt. På frågan ”Kasja (gröt) med smör, eller mjölk?” svarade han: ”Detsamma som Sasja.” Och liksom Sasja åkte han senare på skridskor ner för den branta bergsslutningen. Broderns starka och harmoniska karaktär imponerade på ”Kubysjka”. Och samtidigt eggades han av spänningen i tävlingen att efterlikna honom. Formeln ”liksom Sasja”, som man inte sällan skämtade om i familjekretsen, hade en dubbel innebörd: erkännandet av den äldre broderns överlägsenhet och strävan att ”hinna ifatt och komma förbi” honom.

Sasja var ordentlig och nästan sjukligt sanningsenlig. List och lögn låg honom lika fjärran som hårda ord och hån; i svåra situationer teg han. I Volodjas sunda sanningskärlek fanns ett element av skälmaktighet. Hans natur, som präglades av en extensivitet som ofta hoppade över skaklarna, gjorde det fullständigt omöjligt för honom att klara sig utan nödlögner. Det var omöjligt att smörja kråset på äppelskal om man inte snattade dem i köket när den vaksamma modern vände ryggen till, man kunde inte rycka benen av pappermachéhästarna om man inte gömde sig bakom dörren, och det var naturligtvis otänkbart att bekänna för en tant som man knappast kände att det just var han, Volodja, som när han gästade henne hade dragit ner en vattenkaraff och slagit sönder den. Men tre månader senare började gossen gråta i sängen innan han somnade och erkände för modern att han inte bara hade haft sönder karaffen, utan att han också hade ljugit för tanten. Av detta kan man se att moralens kategoriska imperativ inte var så främmande för ”Kubysjka” som Lenins talrika fiender senare har påstått.

Kanske man i detta sammanhang ännu bör påpeka att Volodja på intet sätt var något särskilt märkvärdigt barn, det skulle man då snarare kunna säga om den yngsta system, Olga. Han växte upp som ett normalt, friskt och sunt barn, under de första åren var han snarare något efterbliven. Enligt Jelisarovas skildring lärde sig Volodja som femåring att läsa under moderns ledning, också nu samtidigt med system Olga. Om detta stämmer, skulle alltså system ha lärt sig att läsa onormalt tidigt. Kanske man bör lägga ett halvt eller rent av ett helt år till denna tidsangivelse. I sin egenskap av pedagog fick Ilja Nikolajevitj sig tillsänt rätt mycket barnlitteratur. När det gällde att läsa dikter och lära sig dem utantill var det dock Olga som visade den större fallenheten. Utvecklingsmässigt var hon nära förbunden med Volodja, men till karaktären var hon mera lik Sasja. Volodja läste snabbt, men han lät gärna barnböckerna ligga för att i stället springa omkring och göra ofog. Han älskade livet, framför allt i form av rörelse.

I faderns arbetsrum dök alltemellanåt upp nya fysikaliska och andra apparater, med vilkas hjälp barnen under sin fritid blev bekanta med vetenskapens hemligheter. Volodja utmärkte sig då genom att med absolut säkerhet fatta det allra viktigaste redan vid en första antydning. Han blev på så sätt och helt i förbigående både mognare och förständigare.

I motsats till Sasja, som uppträdde mycket uppmärksamt också mot de yngre familjemedlemmarna, var Volodja mycket förtjust i att vid varje möjligt tillfälle pröva sin överlägsenhet på dem. När barnen till moderns ackompanjemang sjöng visan om killingen som blev överfallen av de gråa vargarna, göt Mitja, som var särskilt känslig, vanligen strida tårar. Man försökte övertyga honom om att det inte var nödvändigt att ta så illa vid sig av en obekant killings öde, och då försökte Mitja ta sig samman. Men vad hjälpte det, den gråa vargen gick nu löst på Mitja själv. Så snart visan kom till det kritiska stället sjöng Volodja slutstrofen: ”Av mormodern lämnade de bara hornen och klövarna kvar”, med så skräckinjagande röst, och illustrerade det med så hemska grimaser att den stackars Mitja skakade av snyftningar.

Det var moderns förtjänst att musiken spelade en betydande roll i familjelivet. Barnen sjöng – eller, som barnsköterskan sade, ”skrek” – gärna, och modern ackompanjerade dem. Det berättas att Volodja därvid inte bara visade stor iver utan också ett rätt gott gehör. Någon vidareutveckling av barnens musikaliska förmåga blev det emellertid aldrig tal om. Däremot bevarade de hela livet sin kärlek till musiken.

Informatorn Kalasjnikov, och senare hemlärarinnan Kasjkadamova, förberedde Volodja för gymnasiet. Kalasjnikov minns honom som en kraftigt byggd gosse med i rött skiftande, över pannan lockigt hår, som till det yttre var föga lik de andra barnen i familjen, livlig, med snabb uppfattningsförmåga och snar till skämt. Kalasjnikov som i sin egenskap av lärare i den kommunala folkskolan framför allt hade att göra med barn av främmande folkslag hade vant sig att uttala orden långsamt och halvt sjungande. Den otålige Volodja, som inte hade något behov av ett sådant system, härmade då ogenerat sin lärare. Denna intressanta detalj visar att vördnadsfullhetens planta inte hade slagit rot hos gossen och att han i ett tidigt skede började pröva sina klor också på andra än de yngre syskonen.

1878, när Volodja var åtta år gammal, flyttade familjen Uljanov till ett eget hus, ett mycket anspråkslöst trähus, till vilket emellertid hörde en fruktträdgård som hela familjen skötte och vårdade med största omsorg. Volodja sprang vid tiden för trädgårdsarbetet kanske ännu beskäftigare och ivrigare omkring med sprutkannen än de andra, och när frukten skördades var han, det kan man åtminstone anta, inte heller den siste. Intressant är den ordning som i detta avseende var fastställd inom familjen: barnen visades noga vilka buskar eller träd som var bestämda för dem och vilka som skulle användas för vinterförrådet eller för faderns namnsdag, och alla iakttog strängt dessa föreskrifter. En flicka som var hos dem på besök, bet under en språngmarsch helt övermodigt i ett äpple som ännu hängde på sin kvist, och sprang vidare. Ett halvsekel efter denna katastrof erinrade sig A. Jelisarova: ”För oss var ett sådant ligistbeteende främmande och obegripligt (!)”. Detta i sitt pedanteri rent av rörande omdöme ger en rätt god uppfattning om den patriarkaliska anda som rådde inom familjen, där både fadern och modern upprätthöll disciplinen på olika sätt men båda med stor framgång. Sparsamhet, ordningssinne, aktning för arbetet och dess frukter var egenskaper som den blivande store förstöraren redan i den tidigaste barndomen tillägnade sig. Även om det aldrig skulle ha fallit honom in att kalla oskyldigt barnsligt övermod ”huliganism”, var dock allt slarv och allt slöseri honom djupt osympatiska när han påträffade dem hos

När Sasja var tretton år fick han för sig att lian skulle ge ut en familjetidning, men då han själv inte hade någon fallenhet för författarskap, övertog han rollen som redaktör och författade dessutom charader och rebusar samt skötte om illustrationerna. Den nioåriga Volodja blev under den talande pseudonymen ”Kubysjkin” hans närmaste medarbetare. Till och med den sjuåriga Olga berikade tidskriften med sina kråkfötter. Tidskriften kom ut varje lördag och hette Subotnik. Den femtonåriga Anna, som redan hade stiftat bekantskap med den berömda kritikern Belinskijs artiklar, drog med frätande artiklar i härnad mot en berättelse av den unge litteratören Kubysjkin. Volodja lyssnade med allra största uppmärksamhet till den kritiska avhyvlingen och visade sig inte på minsta sätt förolämpad. Han lade på minnet och

tog lektionen ad notam. Också fadern och modern deltog i de litterära diskussionerna. Deras ansikten strålade av lycka över barnen. ”Dessa kvällar”, skrev Jelisarova, ”var toppunkten på det intima förhållandet mellan oss fyra äldsta och föräldrarna. De efterlämnade ett så ljus och glatt minne!”

När Volodja var nio och ett halvt år gammal inträdde han i gymnasiet första klass. Nu bar han samma uniform ”som Sasja” och stod under befäl av samma lärare med dubbelörnen på mässingsknapparna. Men helt i enlighet med sin karaktär stod Vladimir lättare ut med regimen i gymnasiet med dess våld och dess förljugenhet. Inte ens klassicismen beredde honom något obehag, den blivande skriftställaren och talaren fattade i ett tidigt skede intresse för antikens ordets mästare. Vladimir hade ovanligt lätt att lära sig. Detta livliga och högljudda barn med sitt vida andliga synfält besatt i ovanligt hög grad gåvan att koncentrera sin uppmärksamhet. Han satt orörlig i sin bänk och insöp girigt alla lärarens förklaringar, och på det viset såg han till att varje uppgift var löst så snart den var honom given. När han kom hem gjorde han hastigt undan läxorna till följande dag. Och medan de båda äldre syskonen under läxläsningen satt vid det stora bordet i matsalen, inledde Volodja redan sitt utåtriktade liv; han larmade, skojade, retade de yngre syskonen.

De äldre protesterade. Moderns auktoritet var ibland otillräcklig. Volodja kunde inte tämjas. Ibland kallade fadern när han var hemma den oroliga anden till sitt arbetsrum för att övertyga sig om att han verkligen kunde sina läxor. Men Volodja svarade alltid utan att några anmärkningar kunde riktas mot hans kunskaper. Fadern tog då de gamla skrivböckerna och förhörde honom på allt som man hade gått igenom under terminen. Volodja visade sig också här osårbar, de latinska glosorna var som fastnitade i hans minne. Fadern visste inte om han skulle glädja sig eller förarga sig. Gossen blev alltför lätt färdig med sina hemuppgifter, hur skulle han då kunna lära sig verklig flit och arbetsamhet ...

När Volodja kom hem från gymnasiet, redogjorde han för föräldrarna för dagens händelser, framför allt berättade han om vilka frågor han hade fått och hur han hade besvarat dem. Eftersom han ständigt hade klarat sig lika bra, gick han snabbt förbi faderns arbetsrum och rapporterade utan att stanna: ”I grekiska fem, i tyska fem.” Och följande dag och därpå följande var det samma visa: ”I latin fem, i algebra fem.” Far och mor smålog i mjugg förnöjda mot varandra. Ilja Nikolajevitj ville inte gärna lovorda barnen i deras närvaro, i synnerhet inte den här slagfärdige pojken, för vilken allt tycktes gå så lätt. Men barnens framgångar bidrog givetvis till den angenäma stämningen i familjekretsen. På kvällarna infann sig alla på bästa humör till det stora tebordet. Ilja Nikolajevitj förlorade aldrig sin smak för glada skämt och skolanekdoter. Man skrattade mycket, och den som därvidlag angav tonen var ofta herr skoldirektören själv. ”I denna harmoniska familj kände man sig varm och angenäm”, berättade hemlärarinnan Kasjkadamova ... ”Och livligast av alla pratade Volodja och hans yngre syster Olga. Deras glada röster och deras smittande skratt kan jag ännu höra för mig.”

Man måste emellertid medge att Volodjas röst ibland klingade alltför högt. Eftersom gossen medan han befann sig inom gymnasiet fyra väggar alltid uppförde sig mycket disciplinerat, förde han, som naturligt är, de uppdämda nervladdningarna med sig hem, vilket inte alltid var till fördel för det husliga lugnet. Hans uppförande i familjekretsen var för övrigt mycket olika vid olika tillfällen, beroende på om fadern var hemma eller inte. Uppenbarligen var Volodja ganska rädd för fadern, som inte alltid lekte som ett barn med barnen utan ibland kunde vara ganska hård. Jelisarova är av den åsikten att den med arbete överbelastade fadern inte i tillräcklig grad tog i betraktande barnens individualitet, framför allt när det gällde Alexander, men att hans pedagogiska system ”trots allt” var fullständigt riktigt vad Volodja beträffar, eftersom denne behövde en motvikt mot sin ”stora självsäkerhet och förmåtenhet”. Vi är

tacksamma för dessa värdefulla antydningar, och kan endast beklaga att de är så knapphändiga.

Hörde det till Ilja Nikolajevitjs system att han inte endast drog sig för att berömma utan också för att straffa? Medan han ännu var folkskoleinspektör, skrev han 1878: ”Lärare som är hängivna sin sak behöver aldrig gå så långt som att ta sin tillflykt till bestraffningsåtgärder mot sina elever av vad slag de vara må ...”. Men hur var det, höll han sig också som familjefar till de egna pedagogiska reglerna? Om detta förfogar vi inte över några direkta vittnesbörd. I familjehågomsterna understryks alltid utan några som helst förbehåll eller förtiganden moderns harmoniska karaktär och tålmod, och så mycket närmare ligger då antagandet att det skulle ha varit annorlunda beställt med fadern. Ilja Nikolajevitjs maktlystnad i förening med hans häftiga lynne kan endast ytterligare stöda detta antagande.

Varje familj har sina skuggsidor. Och hur skulle det kunna vara annorlunda då familjen påbörjas förpliktelse som den av allt att döma inte är vuxen? En god familj – det behöver inte betyda en otadlig familj utan en familj som är bättre än andra familjer under samma betingelser. Familjen Uljanov var en god, konservativ landsortsfamilj med allvarligt inriktade intressen och en sund atmosfär. Föräldrarna hade ett harmoniskt samliv och barnen var alltid förskonade från demoraliserande gräl och meningsskiljaktigheter mellan fadern och modern. Existensen av de äldre syskonen, och det gäller främst Alexander, påskyndade de yngres utveckling. Även om Vladimir under skolåren ibland var sjuk, så var hans hälsotillstånd dock allmänt sett gott, och han utvecklade sig gynnsamt. I betraktande av hans naturliga gåvor kunde man inte tala om att för stora krav skulle ha ställts på honom. Han växte upp som en ung ek, sköt djupa rötter och var rikligt försedd med luft och fuktighet. Hur skall man då kunna låta bli att säga: en lycklig barndom!

Sommaren på Kokusjkino, i moderns föräldrahem, var, som för alla mer eller mindre privilegierade barn här i världen, den skönaste tiden på året. Där träffades efter en lång skilsmässa kusinerna, där lekte man ändlösa lekar, där företogs långa utflykter, där knöt barnen vänskapsband eller förälskade sig i varandra. Volodja var den störste gåpåaren av dem alla, i synnerhet när det gällde tävlingslekar. I Kokusjkino kom han också alltemellanåt i beröring med böndernas värld, ett par gånger lyckades han till och med utverka att nattetid få gå i vall tillsammans med böndernas barn. Den litterate Kubysjkin skulle aldrig ha kommit på den tanken att detta ”samgående med folket” ett halvsekel senare skulle framställas som om det hade varit ursprunget till tanken på förbundet mellan arbetare och bönder. Men utan tvivel magasinerades också dess flyktiga intryck från feriernas samvaro i den rymliga unga hjärnan som ett värdefullt förråd av kunskaper som senare skulle vara honom till nytta.

När Alexander II mördades gick Vladimir i gymnasiets andra klass, han hade ännu inte fyllt elva år. I den åldern läste Alexander redan Nekrasov och bildade sig en uppfattning om de förtrycktas öde. Men fadern uppmuntrade inte de yngre barnen till att läsa radikal litteratur. Reaktionen låg redan i luften, och dess inverkan kunde man inte spåra bara i gymnasiet utan också i familjekretsen. Man kan med säkerhet fastslå att Vladimirs politiska intresse inte väcktes förrän under den allra sista tiden av hans gymnasiegång. Händelserna den 110 mars 1881 och de därpå följande dödsrättarna och talen gjorde av allt att döma samma intryck på honom som en brand eller en tågsammanstötning. Folkskoledirektörens son, som var uppfostrad i en anda av sträng disciplin och i den ortodoxa tron, hade ännu inte ens börjat betvivla att allt stod till som sig bör under de rådande förhållandena. Det kan vara av ett visst intresse att konstatera att den man som senare var hans närmaste vapenbroder men sedan blev mensjvikernas ledare och hans oförsonlige motståndare, den då åttaårige Julij Zederbaum (Martov), som växte upp i en liberal judisk familj i Odessa, tydligen tog långt djupare intryck av händelsen den 11 mars än Vladimir. I köket hemma hos föräldrarna hörde han om adelsmän som hade mördat ”tsaren-befriaren”, narrar som drömde om att erövra friheten med bomber.

Judepogromerna i början av den nye tsarens regering bestämde tidigt den mottagliga och begåvade Julijs politiska väg. Den levnadsglade och aktive Vladimir däremot skakade av allt att döma snabbt av sig det intryck som den ovanliga händelsen hade gjort på honom, men som hade utspelats i ouppnåeliga höjder, som inte hade någonting att göra med honom själv eller hans anhöriga. Enkel övergång till dagordningen: "I aritmetik fem, i latin fem ..."

Faderns farhågor var ogrundade. Volodja blev aldrig förmäten, tvärtom, för var dag som gick hade han lättare att behärska sig. En tid var han lidelsefullt intresserad av skridskoåkning, men när han märkte att han blev sömning efter sporten ute i den kalla vinterluften, upphörde han med det för att bättre kunna sköta sitt skolarbete. Krupskaja, som återger denna episod enligt Lenins egen berättelse, tillfogar: "Sedan sin tidigaste ungdom hade Vladimir Iljitj förmågan att avstå från sådant som han betraktade som hindersamt." Hans mångsidiga uppmärksamhet gav honom, som vi har sett, förmågan att koncentrera sig, och den var i sista hand utilitaristiskt betingad. Han lade hos andra inte bara märke till svagheterna och de löjeväckande sidorna utan också sådana goda egenskaper som inte hos honom själv var tillräckligt starkt utvecklade. Kanske han inte alltid gav uttryck för sin beundran; Volodja hade tidigt lärt sig av fadern att spara på beröm, men i desto högre grad försökte han tillägna sig andras goda egenskaper.

Inom den egna familjen fanns det andra som arbetade mera uthålligt och systematiskt än han själv, framför allt Sasja. Volodja hade ständigt den äldre broderns exempel för ögonen. Alltsedan Ilja Nikolajevitj hade köpt sig ett eget hus, hade de båda bröderna fått två angränsande rum en trappa upp, som var avskilda från de andra rummen. Sasja, som vanligen var försjunken i sina tankar, gick säkert ofta utan att stanna förbi den alltför högljudde och uppsluppne yngre broderns rum. Men Volodja iakttog Sasja uppmärksam, han tog lärdom av honom, försökte efterlikna honom. Sådant var förhållandet dem emellan ända tills den äldre brodern avreste till universitetet medan den yngre flyttades upp till gymnasiet femte klass.

Detta grannskap lämnade utan tvivel värdefulla spår efter sig hos Volodja, han kompletterade nu sina goda egenskaper med uthållighet. Men det var inte det enda. I motsats till Sasja, som vann allas hjärtan med sin milda självbehärskning, hade Volodja liksom fadern alltid ett häftigt lynne, vilket skulle komma att bereda honom inte ringa besvärligheter. När han växte upp, bemödade han sig att också i detta avseende efterlikna Sasja. Men det var inte lätt, hans häftiga temperament tog sig ofta uttryck i raseriutbrott. När den äldre systemen skriver: "I mognare år kunde vi aldrig eller knappast någonsin se några prov på hans häftiga lynne", överdriver hon visserligen något. Men utan tvivel lärde sig Vladimir småningom att lägga band på sig.

I huset fanns det ett schackspel som fadern hade snidat redan i Nisjnij-Novgorod och som sedan småningom hade intagit platsen som ett slags familjerelik. Familjens manliga medlemmar, börjande med fadern, ägnade sig gärna åt detta gamla spels oegennyttiga kasuistik, under vilket överlägsenheten hos vissa, även om inte de absolut högsta, andliga förmågor på ett omedelbart sätt kommer till uttryck och kan tillfredsställas. Sönerna efterkom alltid med glädje faderns uppmaning att spela ett parti schack med honom.

Men styrkeförhållandet ändrades småningom allt mer till den yngre generationens förmån. Alexander köpte en lärobok i schack och fördjupade sig med den för honom egna lugna envisheten i spelets teori. Något senare följde också Vladimir hans exempel. Uppenbarligen nådde bröderna betydande framgångar, ty en dag när Volodja gick uppför trappan, mötte han fadern som hade varit uppe i sönerns rum för att hämta schackboken, av allt att döma med avsikt att rusta sig bättre för de kommande kraftmätningarna.

Men nöjet är kort, vardagen lång. Under sin gymnasietid flyttades Vladimir utan svårighet upp från klass till klass, och alltid med utmärkelse. En enda gång, i sjunde klass, kom det till

en sammanstötning med franskläraren, en obildad och lömsk typ som han hade utsett till måltavla för sina ironiska skämt. Denna oförsiktighet blev inte utan tråkiga följder, fransmannen genomdrev som hämnd att den bäste eleven för den terminen fick en fyra i uppförande. Eja Nikolajevitj brusade upp, och Vladimir lovade dyrt och heligt att inställa det riskfyllda experimentet. Detta intermezzo hade inga följder. Skolans pedagogiska ledning betraktade inte fräckheten mot denne lärare, som inte åtnjöt någon aktning, som ett uttryck för principiellt dåliga karaktärsegenskaper. Och däri hade den också för den ifrågavarande tiden rätt.

Simbirskgymnasiets annaler ställde Vladimir utan tvivel sin äldre broder Alexander i skuggan. På de intellektuella intressenas och inställningarnas område existerade mellan bröderna påfallande och intressanta skillnader. Skoluppsatserna var inte Alexanders starka sida. Tvärtom, han hade en benägenhet att lämna ifrån sig korta och torrt skrivna krior. Samma inre hämningar som gjorde hans karaktär så tilldragande hindrade honom från att krypa ur sitt skal. Han hatade tomma fraser och brist på uppriktighet, och allt onödigt prat som överskred gränserna för det absolut nödvändiga framstod för honom som pinsamt. Hans sätt att tänka, som präglades av en ärlighet som närmade sig blygsamhet, var helt renons på anpassningsförmåga. Och eftersom han trots sin stora och kritiska finkänsla saknade litterär begåvning, reducerade han sina skriftliga arbeten till ett asketiskt minimum.

Vladimir däremot blev snart i klassen bekant under namnet ”skriftställaren”. Inte heller hade han någon sympati för tomma fraser. Tvärtom, det var honom lika främmande att bemöda sig om yttre utsmyckning i litteraturen som när det gällde hans egen klädsel. Hans sunda andliga aptit krävde inga kryddor. Men lika främmande var för honom Alexanders anspråkslöshet när det gällde att välja uttryck. Samma starkt utvecklade och offensiva självförtroende som oroade fadern och i viss mån måste stöta bort den äldre brodern kännetecknade också Vladimir när det gällde att klä sina tankar i ord.

När han satte sig ner för att skriva en uppsats – inte i sista minuten utan i god tid – visste han redan på förhand att han skulle säga allt som var nödvändigt, och att han skulle säga det på det sätt som var nödvändigt. Han tog den hårdaste blyerts han kunde få tag på, spetsade den omsorgsfullt så att bokstäverna radade upp sig tunna och sammanträngda på papperet, och därpå tog han itu med att utarbete en plan för att redan på förhand trygga den följdriktiga utvecklingen av sina tankar. Kring detta uppgjorda schema grupperade sig sedan hänvisningarna och citaten, som han inte tog från skolböckerna utan från andra verk. När förberedelsearbetena var gjorda, källhänvisningarna numrerade, inledningen och avslutningen planerade, gick sedan utskriften av uppsatsen nästan av sig självt. Sedan var det bara att med allra största omsorg utföra renskrivningen. Läraren i litteratur Kerenskij – som också var gymnasietets rektor – var mycket förtjust i denne kraftigt byggde rödblonda skribent, han framhöll hans skriftliga arbeten som exempel för de andra, och belönade honom med det högsta vitsordet, fem plus. När gymnasierektorn sammanträffade med föräldrarna – förbindelserna mellan Kerenskij och familjen Uljanov var vänskapliga – försummade rektorn aldrig tillfället att berömma sin elev.

För naturvetenskaperna visade Volodja under gymnasietiden endast ett ljumt intresse. Han samlade inte fjärilar eller fiskar som den äldre brodern, han lade inte heller ut fågelsnror och han följde inte med Alexander på dennes båtfärder under sommarferierna. Kärleken till naturen utvecklades hos honom uppenbarligen betydligt senare. Hans egen natur med dess ständigt nyupptäckta färdigheter och möjligheter tog under dessa år av andligt uppvaknande och fysisk utveckling hela hans uppmärksamhet i anspråk. Han intresserade sig för litteratur, historia, de latinska klassikerna, det vill säga för alla de områden av vetandet som direkt har att göra med människorna och det mänskliga.

Det skulle emellertid vara felaktigt att betrakta hans intressen, tagna som helhet, som humanistiska. Detta ord bär i alltför hög grad en prägel av diletterantism, banalitet, vackra citat. Tvärtom var Vladimirs tänkande sedan unga år genomsyrat av organisk realism. Han betraktade, iakttog, spionerade ivrigt på livet i alla dess olika uppenbarelseformer, han hade ett skarpt öga för fakta i deras hela materialitet och forskade misstroget efter allt som kunde dölja sig bakom det bedrägliga yttre skenet, på samma sätt som han under barnaåren på sitt primitiva sätt försökte komma underfund med leksakshästarnas innersta väsen. Hans intressen på det vetenskapliga området under gymnasietiden var inte så mycket betecknande för grundinriktningen av hans intelligens utan i långt högre grad för en bestämd etapp av hans utveckling. Varken litteraturen eller historien, för att inte tala om den klassiska filologin, hörde under hans senare levnadsår till hans allra närmaste intressen. Kort efter att han hade avslutat sin gymnasiegång övergick han från dessa vetenskapsgrenar till samhällets anatomi, det vill säga till den politiska ekonomin.

Vi har hittills inte sagt någonting om Vladimirs inställning till religionen. Och det beror inte på någon tillfällighet, frågan om ortodoxin och kyrkan började först under den allra sista tiden i gymnasiet intressera honom och sysselsätta hans kritiska sinne. Denna omständighet är inte alls svår att förstå om man tar i betraktande den miljö som han levde i, tidsandan och hans personliga karaktär, men ändå anser de officiella biografierna, hur otroligt det än kan låta, att detta på något vis skulle vara något att skämmas för. När man i dag vill tränga fram till sanningen måste man också arbeta sig fram genom de hinder som hopar sig på vägen. Därvid kan man genom att iaktta exemplet med den unge Lenins brytning med kristendomens legend framgångsrikt studera hur Leninlegenden uppkommer och hur den växer till sig.

En känd sovjetisk gestalt, ingenjör Krzjizjanovskij, skriver: "Lenin har sagt mig att han redan i gymnasiets femte klass slutgiltigt gjorde upp med alla religiösa frågor. Han avlägsnade korset från sin halskedja och kastade det på dynghögen." Sina minnen av Lenin, som han stod i intim kontakt med under ungdomsårens revolutionära arbete, fängelsevistelsen och landsflykten, skrev Krzjizjanovskij ner omkring tretti år efter det samtal som han här återoppar. Utspelades det revolutionära medvetandets kris hos Vladimir verkligen i gymnasiets femte klass, och är det sant att han då skulle ha kastat det kors som han bar på bröstet "på dynghögen", eller använde Lenin under detta samtal ett av de kraftiga uttryck som han hade en sådan förkärlek för? För att besvara dessa frågor kräver Krzjizjanovskijs sent upptecknade meddelande, som vi kommer att se, en allvarlig granskning. Efter en så lång tid blir inte bara andra människors utan också egna upplevelser lätt förvrängda i människans minne.

Så mycket mera överraskande är då den bearbetning som Krzjizjanovskijs vittnesbörd underkastades av en annan gammal bolsjevik, en av ledarna för partiets officiella historieskrivning: I samma ögonblick som Vladimir korn till den slutsatsen att det "inte finns någon Gud, ryckte han" – enligt Lepesjinskijs ord "korset från halsen, spottade med förakt på den 'heliga relikten' och slängde den på marken". Man kunde anföra också andra varianter, i vilka det beskrivs hur Vladimir inte bara slängde korset ifrån sig utan också "stampade på det".

De pedagogiska motiven för denna fria omarbetning av texten har Lepesjinskij uppriktigtast av alla beskrivit i en tidskrift för ungdomen: Måtte alla komsomoler veta att den unge Lenin befriade sig från de religiösa fördomarna, "på sitt eget sätt, *på Iljitjs sätt*, revolutionärt". Många memoarskribenter och kommentatorer visar oss, inte så mycket Lenin under hans ungdomsår som, tyvärr, sig själva under den sista tiden av sitt levnadslopp.

Krupskaja, som Lenin träffade ungefär vid samma tid som han blev bekant med Krzjizjanovskij och Lepesjinskij, meddelar egentligen ingenting om Lenins förhållande till religionen och kyrkan. Endast i förbigående och betydligt förmildrat redogör hon för Krzjizjanovskijs berättelse: "Religionens skadeverkningar", skriver hon i sina bekanta

Minnen, ”fattade Iljitj redan som femtonåring. Han kastade bort korset och gick inte med i kyrkan. På den tiden var det inte lika enkelt som i dag.” Medan Krupskaja å ena sidan i viss mån försöker rättfärdiga Lenins alltför sena brytning med ortodoxin, gör hon sig å andra sidan skyldig till ett fel vid angivandet av åldern. Om detta skulle ha hänt i femte klassen, var Lenin inte femton utan fjorton år gammal. Alla dessa inte helt överensstämmande versioner har sedan återgivits otaliga gånger. I den fråga som nu sysselsätter oss, finns det emellertid inte bara vittnesbörd som är långt mera övertygande, utan också ett absolut autentiskt dokument.

Anna Jelisarova är det enda av de ännu levande vittnena som kan berätta om Lenins utveckling, inte på grund av en i förbigående uttalad mening eller ett långt senare fört samtal, utan stödande sig på egna, levande iakttagelser, i sammanhang med hela situationen inom familjen och följaktligen med ojämförligt större garantier för den faktiska och psykologiska trovärdigheten. Följden blir att det närmast är henne som man bör skänka gehör.

På vintern 1886 förde faderns död syster och bror närmare samman, och de företog ofta gemensamma promenader, under vilka Anna fäste sig vid att Volodja ”var mycket oppositionellt inställd mot gymnasiets ledning, mot gymnasieundervisningen, och likaså mot religionen ...” Om ett kors som han skulle ha slängt på dynghögen, nämnde däremot brodern ingenting. Vi kommer också att framdeles ha användning för Jelisarovas vittnesbörd när vi bedömer Lenins politiska utveckling. För ögonblicket räcker det att fastställa att systemet först på tröskeln till Vladimirs sjuttonde levnadsår stöter på hans negativa inställning till religionen, vilken hon anför som ett nytt drag hos honom, som i hennes skildring kompletterar hans klagomål över myndigheterna i gymnasiet. Liksom för att på sätt och vis ursäktas denna enligt senare tiders måttstock försenade utveckling, skriver Jelisarova vidare: ”På den tiden tog ungdomen inte, i synnerhet inte i den efterblivna, från det samhällseliga livet isolerade landsorten, så tidigt ställning till politiken.” Förutom denna ovärderliga uppgift av Jelisarova, på vars minnen man i detta fall med så mycket större säkerhet kan lita som förändringarna i broderns inställning och åsikter efter några månaders skilsmässa för henne måste ha framstått som så mycket mera påfallande, förfogar vi över ytterligare ett, och den här gången absolut obestridligt vittnesbörd, nämligen av Lenin själv. I ett av partiet utsänt frågeformulär som han själv egenhändigt och med stor omsorg har fyllt i, svarar han på frågan: ”När upphörde ni att vara religiös?” – ”Vid sexton års ålder.” Lenin visste alltid att vara exakt. Men hans uppgift, som helt och fullt överensstämmer med den äldre systems vittnesbörd, har inte vunnit någon spridning, eftersom den uppenbarligen inte anses lämplig att anföras vid komsomolernas fostran.

Jelisarovas hänvisning till den försenade politiska utvecklingen i den mörka landsorten är endast delvis riktig och hur som helst ger den oss inte hela sanningen. Som hon själv berättar var Sasja ännu yngre när han vände sig från kyrkan. Och det ligger ingenting gåtfullt i denna skillnad. När Alexander besökte gymnasiet behärskade en kämpande ateism oomstridd den progressiva intelligentsian och den banade sig till och med väg till vissa medlemmar av gymnasiets lärarpersonal. Under 1880-talet däremot kom den från högre ort av Pobedonostsev inpräntade ”religiös-moraliska upplysningen” det bildade samhällets ideella reaktion till mötes. Men man får inte heller lämna skillnaderna i den individuella psykiska läggningen obeaktad. Den inåtvände och mot varje form av lögn synnerligen kritiskt inställda Alexander kunde och måste vakna upp tidigare till kritiskt och otillfredsställt tänkande än den levnadsglade Vladimir som av sina egna obändigt anstormande krafter hindrades från att i förtid skänka tvivlets röst gehör.

I Vladimirs religiositet bör man minst av allt söka något mystiskt djup. Hans fasthållande vid kyrkan var för honom helt enkelt en väsentlig beståndsdel av hem- och skolmiljön, i vilka han trivdes som en fisk i vattnet, omgiven av framgångar, lekar och glada skämt. Han hade på sätt och vis inte tid att göra upp räkningen med den religiösa traditionen. Det behövdes en kraftig

yttre påstötning för att den inre kritiken, i vilken en hel mängd av halvt medvetna iakttagelser redan hade hopat sig, plötsligt skulle bryta sig en väg ut. En sådan påstötning måste faderns död ha varit, det var ju då som han för första gången såg en människa dö, och därtill en nära stående och älskad människa.

Familjen träffas av ödets hårda slag

”Alla lyckliga familjer är varandra lika”, säger Tolstoj, ”och varje olycklig familj är olycklig på sitt eget sätt.” Familjen Uljanov hade i närmare tjugotre år fört ett lyckligt liv, och den var följaktligen lik alla andra fast sammanhållna och framgångsrika familjer. 1886 träffades den av det första hårda slaget, faderns död. Men en olycka kommer sällan ensam. Denna första följdes snart av andra: Alexanders avrättning och Annas arrestering. Men nya och ständigt nya olyckor stod i beredskap. Från och med nu började både nära stående och mera flyktiga bekanta betrakta familjen Uljanov som en av olyckan drabbad familj. Och den blev faktiskt olycklig, men den blev det, som ovan sagts, på sitt eget sätt ...

När Ilja Nikolajevitj hade slutfört sitt tjugofemte tjänsteår meddelade honom ministeriet att han hade rätt att kvarstå i tjänst ännu ett år, inte fem som det var brukligt för de flesta högre tjänstemän. Denna undervärdering av hans förtjänster gjorde ett mycket bittert intryck på Ilja Nikolajevitj. När Jelisarova utgår från den teorin att fadern fick lida för sina alltför ivriga bemödanden att förbättra folkbildningen – eller snarare att han så när hade fått lida – går hon utan tvivel händelserna i förväg. Den minister som avtog Uljanovs begäran att få stanna ytterligare fem år i tjänst, var densamme ”liberale” Saburov som år 1880 skulle framställa förslaget om ”hjärtats diktatur” på folkbildningens område. Det kan till och med tänkas att Saburov, som strävade till att föryngra personalen, nu hade gett order om att förtjänta och rutinerade tjänstemän skulle pensioneras, och att Ilja Nikolajevitj genom ett förbiseende av ministeriet hade kommit att räknas till denna kategori. Saburov blev emellertid snart själv avskedad, och likaså hans överordnade Loris-Melikov. Saburovs efterträdare, som var bättre informerad, beviljade Uljanov ytterligare fem år. Men hur som helst led Ilja Nikolajevitj utan tvivel svårt av de oväntade motgångarna i sin karriär. Förtidspensioneringen hotade inte bara att rycka honom från det invanda arbetet, familjens finansiella läge skulle också försämrats.

Regeringens förändrade kurs beträffande undervisningsväsendet genomfördes i själva verket först efter episoden med Uljanovs pensionering. Guvernementets zemstvo hamnade i ett besvärligt läge, och detsamma gällde folkskolan. Samtidigt med utfärdandet av de nya universitetsstatuterna utfärdades också 1884 nya föreskrifter för de kyrkliga prästseminarierna. Ilja Nikolajevitj kunde inte godkänna denna reform, visserligen inte av fientlighet mot kyrkan – tvärtom, han såg alltid omsorgsfullt till att eleverna i folkskolorna på bästa möjliga sätt undervisades i Guds ord – utan av hängivenhet för utbildningsväsendet. Ju kraftigare reaktionens vind blåste, desto mer råkade direktören för folkskolorna i guvernementet Simbirsk redan till följd av sina omsorger om folkbildningen i ofrivillig opposition mot den nya kursen. Det som förr hade räknats till hans förmån, påbörjades honom nu på sätt och vis som skuld. Han måste ge efter och anpassa sig. Hela hans livsverk blev förstört. Följaktligen var Ilja Nikolajevitj inte helt ovillig att för de äldre barnen framhålla de fördärliga följderna av den revolutionära kampen som nu ledde till reaktion i stället för framsteg.

Samma inställning hade de flesta av den tidens fredliga kulturarbetare. Godsägaren i Simbirsk Nazarjev skrev till redaktören för den liberala tidskriften *Vjestnik Jevropij* (Meddelanden från Europa) privat om Uljanov, samtidigt som han skickade honom den dithörande korrespondensen: ”Han åtnjuter inte ministeriets uppmärksamhet och befinner sig i en beklagansvärd situation.” Ilja Nikolajevitj led svårt, om än undergivet, av regeringens angrepp mot folk-

skolorna. Hans livsglädje var försvunnen, hans sista levnadsår förgiftades av osäkerhet och bekymmer. I januari 1886 insjuknade han plötsligt under avfattandet av sin årsrapport. Alexander befann sig i S:t Petersburg och gick helt och hållet upp i sina zoologiska studier. Vladimir, som ett halvt år senare skulle avsluta sina studier vid gymnasiet, måste redan börja tänka på sina kommande universitetsstudier. Anna hade kommit hem till julferierna. Varken de anhöriga eller läkaren tillmätte Ilja Nikolajevitjs insjuknande någon större betydelse. Han fortsatte med sitt arbete på årsberättelsen, och dottern satt just och läste ur några papper för honom när hon märkte att fadern plötsligt började fantisera. Följande morgon – den 12 januari – kom den sjuke inte till matsalen, han gick bara fram till dörren och tittade in. ”Som om han hade kommit för att ta avsked”, erinrade sig senare Maria Alexandrovna. Klockan fem på eftermiddagen kallade modern oroligt på Anna och Vladimir. Ilja Nikolajevitj låg på den divan som han använde som säng, dödskampen hade redan börjat. Barnen såg hur fadern två gånger skakades av häftiga frossbrytningar och sedan för alltid slöt sina ögon. Han hade ännu inte fyllt femtifem år. Som dödsorsak fastställde läkaren – ”förmodligen, även om det kan sägas med allra största sannolikhet” – en hjärnblödning. Så träffades familjen Uljanov av det första svåra slaget.

”Faderns begravning visade vilken popularitet han åtnjöt i Simbirsk”, berättar Jelisarova. I nekrologerna framhölls, som sig bör, hans förtjänster inom skolväsendet. De varmaste minnena av honom bevarade lärarna i Simbirskområdet. Skoldirektören hade ställt stora krav på dem, ibland hade han till och med varit nästan outhärdligt hård, men han hade inte heller sparat någon möda för att förbättra deras materiella ställning. ”En ny Ilja Nikolajevitj kommer vi aldrig att få”, sade lärarna när de gick hem från begravningen.

Anna stannade i Simbirsk för att vara modern till stöd och hjälp. Under denna tid skedde också det tidigare omnämnda närmandet mellan den äldre systemen och Vladimir, de gemensamma vinterpromenaderna och de långa samtalen under vilka brodern avslöjade sig som protestant, som genomsyrad av motsägelselust – men tillsvidare inskränkte han sig till att kritisera ”gymnaseledningen, undervisningen i gymnasiet och även religionen”. Under de senaste sommarferierna hade denna inställning ännu inte kommit till klart uttryck. Faderns död avbröt genast familjelivets dittills så invanda lopp, som alltid hade tyckts så lyckligt. Är det inte då helt naturligt att förutsätta att just detta försynens hårda slag gav Vladimirs tankar en helt ny och kritisk inriktning? Den kyrkliga katekesens svar på frågorna om liv och död måste sedda mot naturens obarmhjärtiga verklighet synas honom erbarmliga och förnedrande. Vare sig han nu verkligen slängde det kors som han bar på bröstet på dynhögen eller om Krzjizjanovskijs minnesbild, vilket förefaller långt sannolikare, är en omvandling av ett symboliskt uttryck till en kroppslig åtbörd, ett står dock utom allt tvivel: med religionen har Vladimir av allt att döma helt plötsligt brutit, utan någon längre tvekan, utan några som helst försök att eklektiskt förlika sanning och lögn med varandra, och detta gjorde han med hela det unga mannamod som först nu fullständigt bredde ut sina vingar.

Alexander hade nätterna igenom suttit sömnlös vid sitt arbete när han nåddes av den överraskande nyheten om faderns död. ”Under några dagar lät han allt ligga utan att kunna förmå sig att ta itu med arbetet”, berättar en av hans studiekamrater vid universitetet, ”och vandrade rastlöst fram och tillbaka i rummet som ett sårat djur.” Men helt i överensstämmelse med traditionen inom denna familj där starka känslor paradades med disciplin, lämnade Alexander inte universitetet, han ilade inte till Simbirsk, utan tog sig samman och återgick till studierna. Modern fick några veckor senare ett brev, kort som alltid: ”För mitt zoologiska arbete om ringmaskarna fick jag guldmedaljen.” Maria Alexandrovna grät av glädje över sonen och av sorg över mannens död.

Från och med nu måste man leva på moderns änkepension, kanske också av de små besparingar som fadern hade lämnat efter sig. Man trängde ihop sig i huset och tog hyresgäster.

Men livet gick för övrigt sin gilla gång som förut. Maria Alexandrovna vårdade de yngre barnen och väntade på att den äldste sonen skulle bli färdig med sina studier. Alla arbetade. Vladimir beredde henne glädje med sina framgångar och bekymmer med sin arrogans. Så förlöpte sorgeåret. Livet hade just börjat finna sig till rätta på det nya, smalare spåret, då familjen träffades av ett nytt och absolut oväntat slag: sonen och dottern var båda invecklade i en process där de anklagades för att ha förberett ett mord på tsaren. Redan att uttala dessa ödesdigra ord var ju någonting förskräckligt!

Anna blev arresterad den i mars i broderns rum, dit hon hade kommit just som husundersökningen pågick. Gripen av en förfärande ovisshet satt den unga flickan i fängelse, dit hon hade kastats för ett brott med vilket hon absolut ingenting hade att göra. Med sådant hade alltså Sasja sysslat! De hade vuxit upp skuldra vid skuldra, i faderns arbetsrum hade de lekt med en lackstång och en magnet, ofta hade de somnat in till moderns musik, de hade samtidigt studerat i S:t Petersburg – och så litet hade hon i själva verket känt honom.

Ju äldre Sasja blev, desto mer fjärmade han sig från systemen. Med bitterhet kom Anna ihåg hur brodern vid hennes besök med synbar ledsnad lade sina böcker ifrån sig. Om sina tankar talade han inte längre med henne. Efter varje nytt meddelande om de tsaristiska myndigheternas gemenheter fördystrades hans min och han drog sig ännu mera inom sig själv. ”En skarpsynt iakttagare skulle redan då ha kunnat förutsäga hans öde ...” Men Anna var ingen skarpsynt iakttagare. Under det senaste året hade Alexander vägrat att bo tillsammans med henne, han förklarade för en av sina kamrater att han absolut inte ville kompromettera systemen, som inte visade någon som helst lust att delta i samhällslig verksamhet. På vintern såg Anna honom en dag med några besynnerliga föremål i handen. Men hur långt från henne låg inte tanken på sprängladdningar! Kort därpå hamnade hon vid ett besök i hans bostad i en församling av sammansvurna. Men hans vänner var inte hennes vänner. De hade inte en tanke på att inviga henne i sina förehavanden.

En av de sista dagarna, den 26 februari, när han var sorgsen intill döden, kom han helt oväntat till henne, satte sig där, funderade och väntade, som om han hade väntat på att de som genom ett under hade kommit närmare varandra. Men hon förstod inte vad som var orsaken till broderns egendomliga beteende och försökte prata med honom om alldagliga ting. Undret skedde inte, Alexander avlägsnade sig, slutet, främmande, dömd. Och hon stannade kvar, lite sårad över att han uppenbarligen hemlighöll något för henne. Först i den enskilda cellen förstod hon att brodern hos henne en sista gång hade sökt medkänsla och att hon inte hade kunnat ge honom vad han så nödvändigt behövde. Redan som barn hade hon vant sig vid att i Alexanders blick söka gillande eller klander. Nu fattade hon klart och tydligt att hon inte hade sett något gillande, och att det var definitivt. Hon skrev till brodern från den ena fängelsecellen till den andra: ”Det finns här i världen inte en bättre, inte en ädlare människa än du.” Men detta försenade erkännandets skri nådde aldrig adressaten.

En släkting till familjen Uljanov i S:t Petersburg skrev och berättade om Alexanders och Annas arrestering till barnens förra hemlärarinna, och bad henne så skonsamt som möjligt förbereda modern. Vladimir rynkade de unga ögonbrynen och teg länge om brevet från S:t Petersburg. Detta hårda slag visade honom Alexanders gestalt i en helt ny belysning. ”Det här är en allvarlig historia”, sade han, ”den kan för Alexanders del sluta illa.” Han betvivlade uppenbarligen inte ett ögonblick att Anna hade blivit helt oskyldigt arresterad. Det blev nu hans uppgift att förbereda modern. Denna fick redan vid de första orden klart för sig att olyckan hade hänt, krävde att få läsa brevet och började genast förbereda sin avresa. Simbirsk hade ännu ingen järnvägsförbindelse, ända till Sysran måste man fara med hästskjuts. Av sparsamhetsskäl och för att bereda modern större trygghet försökte Vladimir få tag på en reskamrat åt henne. Men nyheten om händelserna hade redan spritt sig i staden, alla försökte

ängsligt undvika de inblandades närmaste, ingen var beredd att resa tillsammans med modern till en terrorist.

Det var en lärdom som Vladimir noga inpräntade i sitt minne. De dagar som nu skulle komma var över huvud taget av stor betydelse för formandet av hans karaktär och hans andliga inriktning. Den unge mannen var dyster och tystlåten, för det mesta stängde han in sig i sitt rum, när han inte såg sig tvungen att syssla med de yngre syskonen som var anförtrodda i hans vård. Sådan var han alltså, denne outtröttlige kemist och preparator av maskar, denne tystlåtna broder, så nära och dock så fjärran! När han talade med Kasjkadamova om katastrofen, upprepade han: "Alexander kunde inte handla annorlunda."

Småningom kom modern på ett kort besök till barnen, berättade om sina bemödanden och drömde om livstids straffarbete för Sasja. "Då skulle jag fara med honom, de äldre barnen är redan stora, och de yngre tar jag med mig." Nu var det inte längre en lärostol och vetenskapligt rykte som var föremålet för moderns förhoppningar, utan fjättrar och förvisning.

Sitt första besökstillstånd fick Maria Alexandrovna först den 30 mars, en månad efter arresteringen. Sasja grät, omfamnade hennes knän, bad om förlåtelse och rättfärdigade sig med att han förutom sina plikter mot familjen också hade plikter mot sitt fädernesland, varpå han försökte förbereda modern på det öde som väntade honom. "Man måste finna sig i det, kära mamma!" sade han.

Men hon ville inte finna sig. Från sonen gick hon till dottern, från dottern till myndigheterna och till inflytelserika personer. Hennes lidande var omätligt, men hennes mod stod på höjden av hennes lidande. Hon gav sig inte, hon klappade på alla dörrar, försökte inge sonen förhoppningar, tröstade dottern. Hon fick tillstånd att övervara rättegångsförhandlingarna. Under den tid Alexander hade suttit arresterad, en och en halv månad, hade han blivit man, till och med hans röst hade på något vis blivit oerhört medryckande. "Så bra Sasja talade", sade hon, "så övertygande, så värtaligt." Men ända till slutet av hans försvarstal höll hon inte ut, denna värtalighet slet sönder hennes hjärta.

Dagen före avrättningen hade hon ännu inte gett upp hoppet, och genom två trådgaller upprepade hon gång på gång för sonen: "Förtvivla inte!" Den 5 maj, då hon var på väg för att besöka dottern, fick hon av ett flygblad sola delades ut på gatan veta att Sasja, inte längre var i livet. Ingenstans finns det några anteckningar om de känslor som besjälade den övergivna modern när hon släpade sig till det galler bakom vilket Anna stod. Men Maria Alexandrovna böjde sig inte, hon bröt inte samman, hon röjde inte hemligheten för dottern. När Anna frågade efter brodern, svarade modern: "Be för Sasja!" Men Anna kunde inte uppfatta hennes förtvivlan. Med vilken högaktning gav inte fängelseförvaltningens personal, som redan visste om Alexanders avrättning, vägen fri för denna behärskade kvinna i svart! Men dottern anade inte att sorgen efter fadern redan hade förbytts i sorg efter sonen.

Simbirsk var fylld av doften från trädgårdarnas blommor när nyheten om Alexander Uljanovs avrättning nådde staden. Det verkliga statsrådets familj, som ännu i går hade varit allmänt aktad, hade nu plötsligt förvandlats till en avrättad statsförbrytares familj. Alla bekanta och vänner undvek utan undantag huset vid Moskvagatan. Till och med den gamle läraren, som ofta hade kommit på besök till Ilja Nikolajevitj för att spela ett parti schack visade sig inte längre. Uppmärksamt iakttog Vladimir sin omgivning och förundrade sig över dess feghet och trolöshet. Det var för honom en oersättlig lektion i politisk realism.

Några dagar efter broderns avrättning blev Anna försatt på fri fot. Myndigheterna hade beslutat att i stället för att skicka henne till Sibirien förvisa henne under polisuppsikt till Kokusjkino, moderns hemtrakt. För Maria Alexandrovna började nu ett nytt skede av livet. Hon måste inte bara inrätta sig i nya förhållanden utan också helt och hållet ställa om sig

själv. Den ryska revolutionens långsamma och förlustbringande utveckling, som gick över den unga generationens av intelligentsian döda kroppar hade kommit så många konservativa mödrar att ändra åsikt. Kvinnor från adliga, borgerliga och småborgerliga kretsar rycktes från sin hemvana omgivning för att tillbringa långa och plågsamma timmar i gendarternas väntrum, i statsåklagarnas ämbetsrum och i fängelsernas kanslier. De blev visserligen inte revolutionärer, men för att försvara sin avkomma förde de i revolutionens bakgrund sin egen kamp mot regimen. Redan genom sin klagan över statsmakternas hämndlystnad och grymhet bidrog de till att göra regimen hatad.

Mödrarnas funktion förvandlades med andra ord till en revolutionär funktion. Från deras krets framgick sant heroiska gestalter, kvinnor av större själsstyrka än den bibliska Mater dolorosa som inte kunde annat än att falla till marken inför himlens maktfullkomlighet. För de återstående tretti åren av sitt liv inträdde Maria Alexandrovna i de lidande och kämpande mödrarnas orden.

Under samma veckor som den äldre broderns öde avgjordes i huvudstaden, måste den yngre förbereda sig på sin studentexamen. Liksom Alexander efter faderns död, avbröt Vladimir efter Alexanders bortgång endast för några få dagar det hela hans uppmärksamhet krävande arbetet. Lärarkollegiet utfärdade för eleven i åttonde gymnasieklassen Uljanov det bästa tänkbara betyg: ”Han befattar sig med stort intresse med alla ämnen och framför allt med de klassiska språken.”

I tio ämnen hade Uljanov vitsordet fem, endast i logik fick han nöja sig med en fyra. Var det kanske därför att Hegel, hans blivande läromästare, hade kallat skollogiken ”detta döda skelett” och jämfört leken med syllogismer med sammanställandet av bilder för barn av enskilda tärningar? Eller hade kanske den blivande revolutionärens logik redan i detta skede med en femtedel börjat avvika från den officiella logiken? Trots den alltjämt rätt färska varningen från S:t Petersburg, där man hade gett den blivande statsförbrytaren Uljanov en guldmedalj och de högsta betygen, kunde lärarkollegiet inte undgå att bevilja också hans yngre broder guldmedaljen: vid avslutningsprövningarna fick Vladimir uteslutande femmor. Han avslutade gymnasiet vid en ålder av sjutton år och två månader.

I zemstvoerna och i pressen klagade man på den tiden över att det klassiska systemet gav landet ”nervösa människor med svagt bröst och krumma ryggar, och i allmänhet också med svagt förstånd”. Och det var inte att undra på, hela systemets uppgift var ju att förvräda både andar och ryggar. Vladimir Uljanov lämnade dock gymnasiet oskadd till både kropp och själ. Även om de hade lyckats ”Kubysjkin” att magra betydligt, var hans bröstorg dock väl utvecklad, nerverna var i bästa ordning, både förstånd och ryggrad starka och raka. Men vacker kunde man allra minst kalla denne unge man som utmärkte sig genom en gråaktig ansiktsfärg, den halvmongoliska formen på ögonen, de utstående kindknotorna, och ett rödblont hår på ett stort och kraftigt huvud. Men de små bruna ögonen under de mörkblonda ögonbrynen lyste forskande och övermodiga, och ansiktets minspel förrådde ofelbart de inre krafternas musikaliska samspel. I gruppen av gymnasister som stelt hade ställt upp sig framför kameran kunde Vladimir på intet sätt dra till sig uppmärksamheten. Men under ett livligt samtal, när det gällde att underhålla, och framför allt i arbetet, var han ofrånkomligen den främste, och den följande fick man söka långt bakom honom.

Den officiella karaktäristik som gymnasiets rektor Kerenskij avgav om Vladimir Uljanov förtjänar att återges i sin helhet. ”Utomordentligt begåvad, alltid ivrig och noggrann, var Uljanov under hela sin skoltid den bästa eleven i sin klass och blev vid avslutandet av sina studier till följd av sina framgångar, sin utveckling och sitt uppförande belönad med guldmedaljen.

Varken i gymnasiet eller utanför detsamma har Uljanov någon enda gång gjort sig skyldig till någonting, vare sig i ord eller handling, som kunde ha förmått gymnasiets rektor eller lärare att ändra denna sin uppfattning om honom. Uljanovs föräldrar har ständigt noga följt med hans studier och utveckling, och efter faderns död har denna uppgift fallit på modern allena, som har ägnat alla sina omsorger åt barnens uppfostran. Denna uppfostran har alltid grundat sig på religionens bud och på en förnuftig disciplin.

De goda resultaten av denna hemuppfostran visade sig i Uljanovs klanderfria uppförande. När jag närmare studerade Uljanovs hemliv och hans karaktär, kunde jag inte emellertid inte undgå att lägga märke till hans alltför stora inbundenhet liksom också hans motvilja mot att anförtro sig ens åt goda bekanta eller utanför gymnasiet åt kamrater som var en prydnad för skolan, samt också hans människoskygghet över huvud taget.

Uljanovs mor har för avsikt att under hela den tid som hans universitetsstudier varar stå vid hans sida och inte lämna honom ensam.”

Att döma av Kerenskij's årsberättelse grundade han själv sina uppfostringsprinciper på ”utvecklingen av den religiösa känslan, aktningen för föräldrarna, lydnaden mot överordnade och aktning för främmande egendom”. I betraktande av dessa otadliga principer är det inte lätt att tro att den av honom givna förebildliga karaktäristiken skulle hänföra sig till den blivande störtaren av både religion, statsmakt och privat äganderätt. Visserligen var gymnasierektorn på den tiden en nära bekant till familjen Uljanov och ville, enligt Jelisarovas åsikt, med sitt gynnsamma utlåtande hjälpa Vladimir att övervinna de svårigheter som den äldre broderns öde säkert skulle hoppa på hans väg. Men vilka Kerenskij's motiv än kan ha varit, skulle han aldrig, med tanke på att han hade att ta hänsyn till lärarkollegiets åsikt, ha givit sin skyddsling ett så förträffligt betyg om han inte hade varit övertygad om att det motsvarade det verkliga förhållandet. Den hedervärde rektorn handlade med så mycket större övertygelse som just hans nära bekantskap med familjen Uljanov, som naturligtvis inte hade tillkommit av en slump, tillät honom att komplettera de iakttagelser han hade gjort i skolan om Vladimir i den intima familjekretsen.

Kerenskij's omnämnande att det var ”religionen och en förnuftig disciplin” som bildade grunden för de Uljanovska barnens uppfostran bekräftas av Jelisarova. Hon säger: ”Ilja Nikolajevitj var en varmt troende människa, och han uppfostrade sina barn i samma anda.” Han krävde enligt henne av dem ”punktlighet och följsamhet ända till pedanteri”. Ända till sitt sextonde år var Vladimir troende. I enlighet med utvecklingen av den allmänna synen på samhället i Ryssland och i enlighet med de drag som var utmärkande för hans i alla avseenden enhetliga karaktär, var det otänkbart att han på det politiska området skulle ha haft några omstörtande åsikter så länge han var religiös. Detta faktum måste man, trots alla revolutionens skenheliga, erkänna sådant det faktiskt är: kärnan i Lenins personlighet, som utvecklades i samma mån som han växte upp och blev vuxen, dolde sig länge under traditionens skyddande skal. Vladimir hade, framför allt efter den olustiga historien med ”fransmannen” lärt sig att tygla sin medfödda ironi när det var nödvändigt. Han sökte inte medvetet äventyr och gillade inte mycket väsen för ingenting. Utan att förlora ansiktet förstod han att koordinera sitt uppförande med gymnasiets ordningsregler, varvid han begagnade sin anpassningsförmåga, sin fyndighet och sin livsglädje som motvikt.

Givetvis kan man inte komma ifrån att Lenin redan ett år innan han avslutade gymnasiet hade vänt religionen ryggen och sålunda intagit utgångsställningen för en revision av alla traditionella åsikter. Men denna process fullbordades än så länge i hans undermedvetna. Vladimir började med andra ord nu utvecklas till en ”kritiskt tänkande personlighet”. Men samtidigt lärde honom den levnadsvisdom, som han hade förvärvat under sitt sjuttonåriga liv, att dölja de förändringar som skedde inom honom själv till och med för skolans rektor, som

hade tillfälle att iaktta honom på nära håll. Det finns alltså ingenting som skulle berättiga oss att anklaga den hedervärde rektorn för att han för personlig vänskaps skull skulle ha förändrat sitt intyg ens med en hårsman.

Det är emellertid inte lovorden utan snarare de kritiska anmärkningarna i karaktäristiken som ger oss anledning till vissa tvivel. Den förstämning som ibland kännetecknade Vladimir med anledning av de olyckor som drabbade familjen kunde hur som helst inte ha gett anledning att beteckna den talföre och skämtsamme gossen som tillbakadragen och människoskygg. Man måste följaktligen förutsätta att rektor Kerenskij var en lika dålig psykolog som hans son sedermera visade sig vara, om inte bakom beteckningen ”människoskygg” dolde sig ett annat drag som rektorn lade märke till, men som han inte förstod och inte kunde nämna vid dess rätta namn. Uppgiften var inte heller lätt. Bakom Vladimirs disciplin och självbehärskning kunde han spåra ett annat, svårdefinierat psykiskt element. Detsamma gällde hans förbindelser med sina jämnåriga. Allt tycktes gå bra, men kanske ändå inte precis som man hade väntat sig. Han undervisade med framgång sin äldre syster i latin. Två hela år tog han sig an en tjuvasjisk lärare för att förbereda honom för studentexamen. Han skrev gärna uppsatser åt sina kamrater, och bemödade sig därvid om att förändra sin stil. Men han hade aldrig kamrater med sig hem. Mellan honom och hans jämnåriga, till och med dem som kunde betraktas som ”prydnader för skolan” fanns en osynlig skiljemur som uteslöt all intimitet och all närmare vänskap. Goda förbindelser hade han med många, men någon verklig vänskap kunde man inte tala om.

”Min bror gjorde sig ofta lustig över sina kamrater och ibland till och med över vissa lärare”, skriver Jelisarova. Hans ironi var förmodligen träffande och skonade inte ens de andras egenkärlek, men vad som var av större betydelse var att den skapade en distans mellan skämtaren och hans offer. ”Intima vänner hade han under gymnasietiden inga”, medger Jelisarova. Skryt och viktighetsmakeri var Vladimir främmande såväl under skolåren som under ungdomstiden, redan hans helgjutna personlighet uteslöt sådana egenskaper. Men den blivande människotämjarens oerhörda personliga överlägsenhet förhindrade närmanden som kunde leda, om inte till jämlikhet så dock till en viss kommensurabilitet. Trots sin sällskaplighet förblev Vladimir en ensam människa. Enligt sitt enkla förstånd tog rektorn fasta på detta karaktärsdrag som i framtiden skulle ge anledning till så mycket klander och så många fördömanden, ända tills han äntligen framtvingade ett erkännande. Kanske det vore riktigtast att kalla detta obekväma drag genialitet. Gymnasisten Vladimir Uljanov var Lenin på larvstadiet.

Om moderns avsikt att ”inte lämna Vladimir ensam” skrev Kerenskij inte av en tillfällighet. Vid den tid då Maria Alexandrovna gjorde allt som stod i hennes förmåga för att lindra Alexanders öde, gav henne chefen för polisdepartementet det ”goda rådet” att hålla den yngre sonen så långt borta som möjligt från den infektiösa källa som huvudstaden hade blivit och låta honom studera vid något av de lugnare provinsuniversiteten. Det bestämdes följaktligen att Vladimir skulle studera i Kazan. Maria Alexandrovna beslöt i samband med detta att flytta med hela familjen till denna stad. Hon försökte intala sig att Volodja under hennes vingars skugga inte så lätt skulle hamna på den till fördärvet ledande vägen. Och att stanna i Simbirsk skulle hur som helst ha varit outhärdligt, här påminde allt i alltför hög grad om de senaste dystra händelserna, och vännerna från i går tvingade genom sin fientliga inställning på sätt och vis familjen att lämna den ort där den så länge hade haft sin hemvist. Maria Alexandrovna skyndade sig att sälja huset, och redan efter några veckor följde hon efter Vladimir och flyttade med de andra barnen till Kazan. I den nya staden var familjen återigen isolerad, precis som under den första tiden i Simbirsk, och därtill svävade onådens svarta moln över den.

Kazan, som med sina omkring etthundratusen invånare kallade sig ”Volgaområdets huvudstad”, bevarade trots universitetet sin sant lantliga karaktär och sin efterblivenhet. De

tankar och förhoppningar som två decennier tidigare hade styrt de bildade klasserna var nu visnade och utblommade. ”Den tristess som genomsyrade livet i Kazan”, skrev en av den tidens tidningskommentatorer, ”trängde in i alla vinklar och vrår och slog alla offentliga institutioner i Kazan – duman, zemstvon – med dödlig apati.” Universitetet i Kazan, som var grundat i början av 1800-talet, hade en dramatisk historia. När den Heliga alliansen bredde ut sina svarta vingar över Europa, råkade den ryska universitetsvetenskapen trots sin vilja till anpassning ut för misstänksamheten hos skrymtarna vid Hovet. Revisorn Magnitskij upptäckte till sin förfäran att professorerna i Kazan behandlade naturvetenskaperna med utgångspunkt från förnuftet, inte från evangeliet. Han föreslog att universitetet skulle stängas och jämnas med marken. Alexander I nådde detta mål en annan väg. Han utnämnde revisorn själv till rektor för universitetet. Magnitskij införde för alla vetenskapsgrenar stränga reglementen, skrivna av en korpral och kompletterade av en drucken munk.

Från och med nu krökte sig parablerna i den Heliga treenighetens namn och de kemiska reaktionerna utvecklades endast med den Helige andes tillstånd. Universitetet, som för en lång tid framåt försattes i ett tillstånd av den djupaste förnedring, upplevde emellertid senare, under det rektorat som under tjugo år utövades av den berömde Lobatjevskij, skaparen av den icke-euklidiska eller ”imaginära” geometrin, ett visst uppsving. Ilja Nikolajevitj Uljanov hade varit Lobatjevskijs lärjunge, visserligen redan under en ny nedgångsperiod för de ryska universiteterna, som framkallades av Nikolaj I:s skräck för revolutionen 1848. Under sin verksamhet som lärare i Pensa, ledde Ilja Nikolajevitj på Lobatjevskijs rekommendation under några år den meteorologiska stationen därstädes.

Vladimir inskrevs trettisju år efter fadern vid universitetet i Kazan, men inte vid den fysisk-matematiska utan vid den juridiska fakulteten. Rektorn för gymnasiet i Simbirsk var mycket sårad över detta val, enligt hans önskan borde hans bästa elev ha blivit filolog. Men en pedagogs levnadsbana hade ingen lockelse för Vladimir, han ville bli advokat. Sammansättningen av studentkåren i Kazan var kanske ännu mera demokratisk än vid andra universitetet. Men livet vid högskolorna kännetecknades på den tiden av en nästan fullständig panik, sedan Alexander Uljanovs och hans kamraters avrättning hade knappt tre månader förflutit. Regeringen, som förfogade över en mäktig polis och en miljon soldater, var fortfarande uppfylld av skräck för landets studenter, med ett sammanlagt antal av knappt femtontusen Statuterna av 1884 trädde nu i kraft i hela sin omfattning.

De liberala professorerna avlägsnades, de oskyldiga studentföreningarna upplöstes, misstänkta studenter relegerades, de övriga tvingades att bära den förhatliga uniformen. Ministern för undervisningsväsendet, greve Deljanov, en ondsint nolla, förbjöd i ett cirkulär upptagandet av ”barn till köksor” i gymnasierna. Leonid Krasin, som var jämnårig med Lenin och senare blev hans vapenbroder, berättar i sina minnen: ”På hösten 1887, när jag för första gången kom till S:t Petersburg för att genomgå min inträdesprovning vid Tekniska högskolan, härskade i S:t Petersburg den svartaste reaktion.” Och i Kazan var det åtminstone inte bättre beställt.

Men trots allt detta lyckades studenterna mobilisera kraft till en energisk protest. Dess första toner förklingade inom Petersburguniversitetets murar redan på våren, då rektorn Andrejevskij med anledning av Uljanovs och hans kamraters sammansvärjning höll ett tal med ett för katederns hjältar så kännetecknande patos: ”Varför har ni, olyckliga, trätt över trösklarna till vårt universitet? Ni nästlade er in i vår förträffliga studentfamilj för att skända den ...” och så vidare.

Följande dag förklarade studentföreningarnas centralförbund att blott ett sådant universitet kunde betraktas som skändat som ”underdånigt krälade vid despoternas stövlars bakom sin rektor ...” och så vidare. De fem studenternas avrättning gav upphov till ångest och skräck vid

universitetet. Ferierna ledde emellertid till viss avspänning. Men på hösten kände sig studenterna inspärrade i ett skruvståd. Atmosfären i föreläsningssalarna och i korridorerna blev plötsligt mera spänd. I november utbröt en våg av ”ordningsstörningar”. Denna, som utgick från Moskva, nådde Volga i december.

Studenterna vid universitetet i Kazan sammanträdde den 4 december utan på förhand inhämtat tillstånd till ett möte, de beredde inspektorn tillträde, framlade under högt larm sina krav och vägrade att skingras. Inspektorn lade i ett av de främsta leden märke till en ung student som vid utgången uppvisade ett identitetsbevis med namnet Uljanov. Redan samma kväll blev han arresterad i sin bostad. Det är inte lätt att avgöra om han verkligen hade dragit uppmärksamheten till sig genom sitt protesterande uppträdande eller om han sattes upp på listan över dem som skulle arresteras till följd av sitt odiösa namn. Som nyinskriven kunde han hur som helst inte ha spelat någon ledande roll, organisatörer av dessa ”ordningsstörningar” var alltid erfarnare studenter, som hade kommit överens om förfarandet sinsemellan och som stod i förbindelse med läroanstalter i andra städer.

De officiella dokumenten från denna tid försöker emellertid framställa den unge studentens uppträdande i ett annat ljus. Kuratorn för undervisningsdistriktet rapporterade enligt inspektorns uppgifter till ministeriet att Vladimir Uljanov under den korta tid han hade studerat vid universitetet hade utmärkt sig genom ”inbundenhet, ouppmärksamhet och till och med ohövlighet”. Redan två dagar före det ifrågavarande mötet hade han, så stod det i rapporten, dragit övervakningsorganens uppmärksamhet till sig. I rökrummet sällskapade han med de mest misstänkta studenterna, han gick ut, kom tillbaka och hade någonting med sig. Den 4 december störtade han med den första gruppen till aulan, sprang skrikande längs korridoren och ”fäktade med armarna, som om han därmed hade velat egga upp de andra”.

Av denna målande skiss framgår en sak tydligt och klart: sedan den första timmen av sin närvaro vid universitetet, stod Vladimir under polisens noggranna övervakning, och man upptäckte genast hos honom tre svåra fel, ”inbundenhet, ouppmärksamhet och till och med ohövlighet”. Det finns emellertid ingen anledning att betvivla pressens uppgifter att Lenin, som han senare själv berättade, ”inte spelade någon nämnvärd roll” bland de element som störde ordningen. Men inspektorn kan knappast heller ha misstagit sig när han med sitt redan a priori mot Uljanov riktade förstöringsglas upptäckte honom i den ”främsta gruppen”. Och det är också möjligt att ett erfaret polisöga hos den unge mannen med det obekväma familjenamnet upptäckte det glödande hatet i hans blickar.

”I betraktande av de ovanliga omständigheter i vilka familjen Uljanov befinner sig”, tillfogar kuratorn i sin rapport, ”gav dessa Uljanovs förbindelser med det olagliga mötet inspektionen anledning att betrakta honom som förmögen till de mest olika olagliga och brottsliga demonstrationer.” Arresteringen hade följaktligen preventiv karaktär. Den omständigheten att Uljanov när han lämnade mötet överlämnade sin studentlegitimation åt inspektorn, betraktar Jelisarova och andra som en ytterligare demonstration. I själva verket är meningen med denna gest oklar. Kanske de erfarnare studenterna hade lyckats undvika att visa upp sina legitimationer, medan Uljanov blev överrumplad. Men det är inte heller uteslutet att han i ett tillstånd av den högsta upphetsning stack sitt identitetsbevis under näsan på inspektorn sons ett slags protestantens visitkort.

Den polisbetjänt som förde Uljanov till vaktstugan försökte på vägen varna den unge mannen: ”Varför gör ni myteri, unge man, ni står dock inför en mur.” – ”Ja, inför en mur av lera”, svarade den arresterade utan tvekan, ”man behöver bara stöta till, så störtar den samman.” Det fyndiga svaret kännetecknades av en överdriven optimism, det visade sig snart otillräckligt att stöta till muren. Men myteristen var knappt sjutton år och åtta månader gammal. En realistisk bedömning av den uppgift man har påtagit sig kommer först med åren. Efter några dagar i

arresten blev Uljanov relegerad från universitetet, där han ännu inte hade tillbragt fyra månader, och förvisad från Kazan. Sålunda träffades familjen ett halvår efter Alexanders avrättning av ett nytt slag, som visserligen inte var lika tragiskt, men dock tillräckligt hårt: den andre sonens karriär tycktes förstörd.

Så sent som på våren samma år hade rektorn för gymnasiet i Simbirsk högtidligen förklarat att ”han inte hade iakttagit ett enda fall då han i ord eller handling skulle ha gett upphov till en avvikande mening”. Men redan innan Kazans gator täcktes av vintersnön hade Uljanov visat sig tillhöra dem som undergrävde statens grunder. Han gömde sig i rökrummet, umgicks med misstänkta studenter, fäktade med armarna och eggade upp de andra. Stämmer det verkligen att han hade undergått en så betydande förändring, eller vanställde gymnasiemyndigheternas och universitetsmyndigheterna bilden av honom i rakt motsatta riktningar? Ty att denna bild på någondera hållet var vanställd, kan man inte komma ifrån. Men det är inte avgörande. Under de mellanliggande månaderna hade Vladimir varit med om den största inre omvälvningen: tsaren hade låtit hänga hans bror.

Fadern och de två sönerna

I sovjetlitteraturen har det så småningom nästan blivit regel att man framställer bröderna Uljanovs revolutionära inställning som resultat av ett motsvarande inflytande från faderns sida. Denna legend har följande mekanik: Var och en som i det förgångna hade kommit i beröring med folkskoledirektörens i Simbirsk familj, betraktade det på senare år som sin plikt att retrospektivt i pressen framlägga sin uppfattning om familjens revolutionära karaktär. Liksom inte bara helgonen utan också så vitt möjligt deras förfäder i den kristna litteraturen utrustas med de mest häpnadsväckande goda egenskaper, så betraktar också de nya moskovitisk-bysantinska evangelisterna det som otillbörligt att i Lenins far endast se det han verkligen var, det vill säga en pliktrogen tjänsteman som med all sin kraft ägnade sig åt folkbildningen. Men varför? Av en diktares far kräver man inte poetisk begåvning, och fadern till en revolutionär måste givetvis inte heller vara en sammansvuren. Det är givetvis bra om föräldrarna inte ställer sig hindrande i vägen för sina barns utveckling. Men biografens uppgift är inte att ställa krav på föräldrarna. Han bör framställa dem sådana de var.

Vilka lärdomar skall man dra av en levnadsbeskrivning som inte när det gäller fakta överensstämmer med sanningen? ”Ilja Nikolajevitj hade mycket stora sympatier för den revolutionära rörelsen”, heter det. Huset vid Moskvagatan var alltså uppenbarligen något som kunde betraktas som en politisk klubb; i debatterna om politiska ämnen ”angav Alexander tonen, men också Vladimir” – och vad kunde man annat vänta sig? – ”deltog ofta och med stor framgång i diskussionerna om de brännbara ämnena”. En så ansedd skriftställare som den numera avlidne Lunatjarskij skriver att Ilja Nikolajevitj ”sympatiserade med revolutionärerna och uppfostrade sina barn i revolutionär anda”. Ännu ett steg vidare, och han drar den slutsatsen att Lenin ”genom fadern och brodern på det intimaste var förbunden med den föregående rörelsens, 'Narodnaja Voljas', revolution”.

Med förundran hör vi av den yngsta dottern, Maria Uljanova, att Ilja Nikolajevitj fostrade ”den nya kadern av folkskollärare i samma anda som utmärkte 1860-talets och 1870-talets bästa idéer”. Utan tvivel var hans kurser till stor nytta. Men med 1860-talets och 1870-talets bästa idéer brukar den samhällsvetenskapliga historieskrivningen i Ryssland förstå den revolutionära ”närmare folket”-rörelsens idéer. Och dessa var: brytning med kyrkan, erkännande av materialismens doktriner, oförsonligt krig mot utsugarklassen och tsarismen. Vid de statliga lärarkurserna kunde en sådan fostran inte komma i fråga, inte ens om organisatören själv var en anhängare av ”1870-talets bästa idéer”. Ilja Nikolajevitj var full av entusiasm för folkbildningen, vilket dock inte uteslöt tron på den heliga nattvarden. Det låter

sig inte förklaras blott med återopande av "tidsandan", de progressiva människorna var ateister och utopiska socialister, inte bara på 1860-talet utan redan på 1840-talet.

Men Ilja Nikolajevitj hörde inte till dem, och det berodde inte bara på karaktären av hans verksamhet utan på hela hans inriktning. Det räcker med att framhålla att han redan i början av sin verksamhet som folkskoleinspektör bemödade sig om att fästa de ledande instansernas uppmärksamhet på prästernas vårdslöshet vid religionsundervisningen. De lärare som utbildades vid Uljanovs kurser blev enligt pålitliga skildringar de bästa lärarna i guvernementet, men i revolutionens historia intar de inte i något avseende någon plats. Ilja Nikolajevitjs och hans adepts idéer var inte Tjernysjevskijs, Bakunins och Sjeljabovs revolutionära idéer utan de moderata liberalernas, pedagogernas och upplysningsentusiasternas, Pirogovs, Usjinskijs och baron Korffs idéer.

Också bland dem som ägnade sig åt den pedagogiska banan fanns det under dessa år revolutionärer, och med några av dem kom Ilja Nikolajevitj under de första åren av sin karriär i närmare beröring under arbetet. Men inte en enda av dem fick under en längre tid upprätthålla sin befattning, de blev alla avskedade som lärare. Så skedde till exempel med en lärare vid det adliga institutet i Pensa, som hade tillåtit sig att hålla ett oppositionellt tal vid avslutningsfesten 1860. Ett sådant hjältedåd eller ett "vanvett" av denna art skulle aldrig ha fallit Ilja Nikolajevitj in. Redan 1859 erhöll han för "utmärkt och uppoffrande tjänst" en belöning om 150 rubel. Kort därpå fick han av en senator som utförde en revision de amplaste lovord för "samvetsgrann pliktuppfyllelse".

Tre år senare yttrar sig en annan revisor i hög ställning, som avger negativa omdömen om en hel rad av lärare, berömmade om Uljanov. När generaladjutanten Ogarjev året därpå, 1863, i sammanhang med det polska upproret undersöker om det inte finns några trådar som leder från detta uppror till lärarna vid Volga, kommer han till den slutsatsen att "förnekandets och otrons anda" har sin hemvist vid universitetet i Kazan, men Ilja Nikolajevitj, som dock har utfört sina studier vid detta infekterade Alma Mater, drabbas inte heller den gången av onåden, tvärtom. Ytterligare tre år senare invecklas en av Uljanovs tidigare yrkeskolleger och vänner i fallet Karakosov. Men på Ilja Nikolajevitj själv faller inte ens en tillfällig eller oförtjänt misstanke, hans religiositet utgjorde i myndigheternas ögon en tillförlitlig vattendelare mellan honom och attentatsmännens värld, och detta med full rätt. Sålunda höll sig alltså Ilja Nikolajevitj redan under den första tiden av sin verksamhet, i sina ungdoms- och ungarårs, strängt inom gränserna för sin verksamhet som pedagog. Aldrig och i intet avseende visade han någon som helst benägenhet att intressera sig för något otillåtet.

Inrättandet av ett inspektorat för folkskolorna var redan i och för sig en åtgärd av den byråkratiska reaktionen som riktade sig mot zemstvoernas självständighet på folkbildningens område. En pedagog som på den politiska "moralens" område ens i någon mån hade gjort sig misstänkt, skulle aldrig ha kunnat utnämnas till en sådan förtroendepost.

När Lenin skildrar regeringens kamp mot zemstvoerna, framhåller han 1901 i en artikel framför allt två data: åren 1869 och 1874, då byråkratin undanträngde den lokala självstyrelsen och tog kontrollen av folkbildningen i sina egna händer. Bägge dessa data är inte bara av historiskt utan också av biografiskt intresse. 1869 blev Lenins far utnämnd till folkskoleinspektör, 1874 till direktör för folkskolorna. I ministeriet hade Ilja Nikolajevitj det allra bästa anseende, han flyttades i motsvarande grad upp på den hierarkiska rangskalan och erhöll i sinom tid rang av excellens samt Vladimirorden, utmärkelser som gav honom en ställning som ärflikt adelsman.

Nej, detta curriculum vitae påminner inte i minsta avseende om en revolutionärs levnadsbana, det kännetecknas inte ens av någonting som skulle tyda på den fredlige oppositionelle medborgaren. Vi kan skänka den äldsta dottern full tilltro när hon försäkrar att "fadern aldrig var revolutionär". När samma Jelisarova, därtill nödd och tvungen som alla andra att skänka

den officiella legenden sin tribut, i senare skisser skriver att Ilja Nikolajevitj enligt hennes övertygelse var "narodnik" (folkvänlig), måste man fatta denna beteckning i en synnerligen vid bemärkelse. Narodnikernas åsikter hade nämligen inte bara påverkat liberalernas ideologi utan också de konservativa oavhängiga. Under inflytande av den revolutionära kampen under senare hälften av 1870-talet viker emellertid Ilja Nikolajevitj av från sina trots allt mycket moderata åsikter, liksom de flesta liberaler, inte åt vänster utan åt höger.

En gång skänkte han sina äldsta barn en diktsamling av Nekrasov, och Sasja berusade sig med denna plebejiska poesis strofer, som brände som brännässlor. Men redan tre, fyra år senare, när Vladimir var i uppväxtåren, upphörde han inte bara med att uppmuntra de yngre barnen, han började också tillhålla de äldre att hålla sig inom skrankorna. Snart inneslöt han sig slutgiltigt i ett officiellt skyddspansar. När en niece beklagade sig hos honom över det orättvisa avskedandet av en folkskollärarinna, i vars verksamhet ingenting regeringsfientligt hade kunnat upptäckas, satt Ilja Nikolajevitj där utan ett ord, "koncentrerad, med nedböjt huvud". På de frågor som hans fjortonåriga dotter riktade till honom, svarade han inte.

Denna ur det levande livet tagna episod ger oss en god bild av faderns gestalt och den inom familjen rådande atmosfären. Om revolutionära debatter, vid vilka Alexander "angav tonen" kunde det inte vara tal. "Fadern, som aldrig var revolutionär", fortsätter Jelisarova, "ville på den tiden, belastad som han var med den börda familjen utgjorde, skydda oss, de unga." Dessa enkla ord sticker en gång för alla hål på legenden om faderns revolutionära inflytande. Men det är just den äldsta dotterns oangripliga vittnesbörd som oftast lämnas obeaktade.

Julij Zederbaum, senare känd under namnet Martov, berättar hur en av de unga advokaterna 1887 i hemlighet förde anklagelseskraften i fallet Lopatin hem till hans far och hur han som fjortonåring med återhållen andhämtning och med anspännande av alla sina andliga krafter under natten hörde hur statsåklagarämbetets redogörelser för attentat, flykt och väpnat motstånd lästes upp. Familjen Zederbaum var fredligt liberal och hade inte den ringaste förbindelse med revolutionära kretsar. En sådan uppläsning av ett hemligt dokument och en terroristisk straffrättegång skulle emellertid ha varit fullständigt otänkbar i verkliga statsrådet Uljanovs hem.

Även om Ilja Nikolajevitj under de första åren av sin tjänstgöring i Simbirsk i sin egenskap av främling och "liberal" var isolerad i den lilla kretsen av makthavande inom guvernementet, blev han dock till slut, som alla kan intyga "en synnerligen populär, omtyckt och aktad gestalt i Simbirsk", det vill säga att han hade anpassat sig till den byråkratiska miljön. Det var ingen tillfällighet att gymnasierektorn Kerenskij, en man med markerat konservativa åsikter, som byggde sin pedagogik på "det Heliga evangeliet och den kyrkliga gudstjänsten", hyste stor sympati för familjen Uljanov. Beträffande Ilja Nikolajevitjs sista levnadsår, som inföll under Alexander III:s regeringstid, kommer väl simbirskbon Delarov, en tidigare ledamot av den andra statsduman, sanningen närmast: "I.N. Uljanov var en man med konservativ världsåskådning, men han var inte reaktionär, inte en konservativ av den gamla typen – han hade bestämda mål i livet ... hans strävan var att tjäna folkets bästa."

Vad Ilja Nikolajevitjs omedelbara inflytande på barnens val av levnadsbana beträffar, så visade det sig under loppet av en viss tid endast hos den äldsta dottern. Hennes första medvetna önskan var att bli lärarinna, och ungefär två år, ända till sin avresa till kurserna i S:t Petersburg, arbetade hon i folkskolan. Men just hos den äldre system fann Alexander inga revolutionära intressen. Vad sönerna beträffar hörde varken Alexander eller Vladimir under gymnasieåren, då de fortfarande stod under faderns omedelbara inflytande, till några av de hemliga cirklar där de blivande revolutionärerna utbildade sig genom att läsa tendentiösa böcker. Det är också högst osannolikt att någon skulle ha försökt förleda sönerna till en hög ämbetsman som ständigt var de bästa eleverna i var sin klass att beträda en straffbar väg.

Men det fanns också andra, djupare liggande skäl. I en feodal godsägares, en besticklig tjänstemans eller en affärsbegåvad prästs familj måste sonen eller dottern, om de lät sig påverkas av nya vindar, i ett tidigt skede bryta med familjen och söka sig en ny miljö. Barnen i familjen Uljanov kunde däremot inom fadershusets väggar tillfredsställa sina andliga behov. Då de dessutom av naturen hade en benägenhet att ta allt som de gjorde på allvar, var det ganska naturligt att de ställde sig misstänksamma till de överilade lösningar på stora frågor som föreslogs av vissa jämnåriga, vilka ofta dessutom var mindre framgångsrika i sina studier. Men konflikten mellan generationerna var oundviklig också i denna familj, barnen tänkte ju de tankar till slut inför vilka föräldrarna hade gjort halt, och gav också uttryck för dem. Det var endast Ilja Nikolajevitjs för tidiga död som skyddade honom mot den oundvikliga konflikten med barnen i politiska frågor.

”Vem har väl inte klart för sig”, skrev Lenin elva år efter faderns död, ”hur lätt det här i vårt heliga Ryssland går för en radikal intellektuell, för en socialistisk intellektuell, att förvandla sig till en den kejsrerliga regeringens ämbetsman – en ämbetsman som tröstar sig med att kanslirutinen leder till 'nytta', en ämbetsman som rättfärdigar sin politiska likgiltighet, sitt kryperi för knutpiskans och knölpåkens regering med denna 'nytta'?”

Även om det vore orätt att utan förbehåll tillämpa dessa ord på Ilja Nikolajevitj, så är det bara därför att han inte ens i sin ungdom var någon socialist, någon radikal i ordets egentliga bemärkelse. Man kan emellertid inte bestrida att han i hela sitt liv tjänade absolutismen som underdånig tjänsteman. Alla dessa överdrivna beundrare som för sonens skull försöker färga om faderns politiska fysionomi, bevisar därmed endast ett övermått av beundran för Lenins släktförbindelser och bristande aktning för hans verkliga idéer.

Den synnerligen allmänna uppfattningen att Vladimir fick sina första revolutionära impulser av sin terroristiske bror, verkar passa så förträffligt in i den rådande situationen att den över huvud taget inte kräver några bevis. I själva verket är emellertid också detta antagande falskt. Alexander gav ingen av familjemedlemmarna tillträde till sin inre värld, minst av alla Vladimir. ”De var”, som Jelisarova säger, ”otvivelaktigt var och en på sitt sätt mycket skarpt tecknade men absolut olika personligheter.”

Här frestas man otvivelaktigt till att försöka sig på en jämförande karaktäristik av de båda bröderna, trots att vi därvid riskerar att beträffande den yngre gå händelserna något i förväg. Den radikale litteratören Vodovosov, som blev bekant med Alexander i S:t Petersburg och sedan ofta besökte Uljanovs i Samara, skrev många år senare, då han redan var antisovjetisk emigrant, att den ”sällsynt angenäma” familjen Uljanov kunde uppdelas ”i två klart utpräglade typer”: den ena, vars bästa representant Alexander var, med ovalt, blekt ansikte och eftertänksamma, forskande ögon, vann en med sin ungdomliga friskhet och själfullhet. Den andra, av Vodovosov avskydda typen, hade sitt fullkomligaste uttryck i Vladimir: ”Hela ansiktet överraskade genom ett slags blandning av klokhet och grovhet, jag skulle nästan säga ett slags djuriskhet. En detalj som föll i ögonen var pannan – klok men utskjutande. Den köttiga näsan. Redan som 21-, 22-åring var Vladimir Iljitj fullständigt skallig.”

Denna jämförelse som uppenbarligen är inspirerad av förebilderna Ormuzd och Ahriman är ingenting speciellt utmärkande för Vodovosov. Kerenskij den yngre, som för övrigt inte kände någon av bröderna – han var sex år gammal när Vladimir avslutade gymnasiet – kallar dem ”moraliska antipoder”. Mot den ”förtjusande och glänsande” Alexander ställer han Vladimir som han karaktäriserar som ”oöverträffad cyniker”. Ungefär samma färger använder bland andra också simbirskförfattaren Tjirikov. Den uppriktiga eller förmenta sympatin för den äldre brodern skulle förläna hatet till den yngre större tyngd. Men själva jämförelsen är inte uppkonstruerad, i den kan man utan svårighet igenkänna en av fiendskap förvrängd återspeglning av en verklig konflikt.

”Olikheterna i de båda brödernas natur”, skriver Jelisarova, ”visade sig redan under barna-åren, och nära stod de aldrig varandra.” Volodja hade ”en gränslös högaktning” för Sasja, men Sasjas sympati åtnjöt han uppenbarligen aldrig (Jelisarova uttrycker sig försiktigare: ”Den ojämförligt största sympatin bland de yngre åtnjöt Olga.”) Med ledning av brottstycken av skildringar som Krupskaja hörde av sin man men som endast delvis hade stannat i hennes minne, försöker hon på några rader belysa förhållandet bröderna emellan under ungdomsåren: ”De hade i mångt och mycket en sak gemensam, båda hade ett behov av att långa stunder vara ensamma ... De bodde vanligen tillsammans ... och när någon av de talrika unga människorna kom på besök till dem ... var en av gossarnas favoritfraser: 'Lyckliggör oss med er frånvaro.' ”

Redan denna ”favoritfras” visar ofelbart att Krupskaja inte hade någon klar uppfattning om förhållandet bröderna emellan. ”Lyckliggör oss med er frånvaro” – så kunde givetvis Vladimir uttrycka sig. Men Alexander, som inte kunde fördra ett ovänligt ord, skulle i ett sådant fall ha nöjt sig med att rynka pannan.

Till ansiktsdragen och karaktären var Alexander mera lik modern. I Vladimirs utseende och psykiska struktur övervägde de av fadern ärvda dragen. Så viktig denna jämförelse i grund och botten än är, är den dock alltför elementär för att utgöra ett uttömmande svar på frågan. Mod, manhaftighet – i det ryska språket är detta ord härlett från ”man” – var de viktigaste dragen i Maria Alexandrovnas karaktär. Men det var modet hos en mor som hänger sig helt och fullt och in absurdum åt familjen och barnen. Också Alexanders mod var i främsta rummet ett självuppoffringens mod. Härsklystnad, häftigt uppbrusande vrede, lusten att ironisera, det skorrande talesättet, den tidigt inträdande skalligheten och den tidiga döden – dessa drag hade Vladimir ärvt av Ilja Nikolajevitj. Men lika litet som den äldre sonen var en enkel ny upplaga av modern, lika litet eller snarare ännu mindre var den yngre en reproduktion av fadern. Båda hade de av föräldrarna, och genom dem av avlägsnare förfäder, fått vissa ”kromosomer” som genom sin sammanblandning frambringade dessa långt över medelmåttan stående men varandra så olika personligheter.

Bröderna hade otvivelaktigt också gemensamma drag: den stora, men långt ifrån likadana begåvningen, kärleken till arbetet, förmågan att helt och fullt hänge sig åt en sak, sparsamheten, en egenskap som rent av måste betecknas som häpnadsväckande hos så unga människor. Och slutligen, last but not least, var både revolutionärer. Reaktionens litteratörer tröttnade aldrig på att framställa revolutionärerna som obegåvade och obildade. Inte ens Turgenjev eller Gontjarov var i grund och botten främmande för denna vana. Men det stämmer inte, det var inte de obegåvade som var typiska för revolutionärernas allmänna fysiologi. Bröderna Uljanov – Alexander lika väl som Vladimir – hörde, liksom före dem ledarna för dekabristerna, för upplysningsivrarna, för narodnikerna, för narodovoltserna, till den ryska intelligentsians blomma.

”I hela mitt liv, som i dag redan har varat ganska länge”, skriver Vodovosov, ”skulle jag inte kunna räkna upp många människor som på mig har gjort ett i ordets bokstavliga bemärkelse så intagande intryck som Alexander Iljitj Uljanov.” Alla som kände den äldre brodern talar på samma sätt om hans naturs vinnande fulländning, hans absoluta frihet från ”varje slag av poserande, varje tillstymmelse till tillgjordhet”, om hans medfödda sanningskärlek och hans ovanligt finkänsliga uppmärksamhet mot andra människor, också i de obetydligaste småsaker. Det faller sig inte svårt att tro att Alexander i det personliga umgänget var ojämförligt mycket mera vinnande än den unge Vladimir. Visserligen stod Vladimir på intet sätt Alexander efter när det gällde bristen på poser och förställning, i fråga om alla onödiga utsmyckningar. Det samma gäller hans naturs fulländning, skillnaden var helt enkelt den att hans natur var av helt annat slag, en natur som inte passade för det personliga umgänget. Båda bröderna var så att säga gjutna i ett stycke, men dessa stycken var mycket olika. Och när Lunatjarskij ger uttryck för sin välgrundade övertygelse att Alexander ”i genialitet inte stod Vladimir efter”, så kan

man inte låta bli att säga: dessa människor mäter genialiteten med ett alltför kort mått. När man använder detta tungt vägande epitet om Alexander så är detta i sanning ett retrospektivt återsken från Vladimirs historiska gestalt.

Sasja läste redan under gymnasieåren uppskakad och entusiasmerad Dostojevskij. Det kvalfyllda psykologiserandet vann genklang hos den koncentrerade och synnerligen känslige gossen som redan tog så illa vid sig av den verklighet som omgav honom. Men också när Vladimir redan var en mogen man förblev författaren till Brott och straff honom främmande. Däremot läste han rent av med iver den för Dostojevskij så förhatlige Turgenjev, och senare Tolstoj, denne den störste av ryska realister. Antitesen Tolstoj-Dostojevskij, som inte av en tillfällighet hörde till den gamla ryska litteraturkritikens älsklingstemata, har många olika sidor, men bland de viktigaste är jämförelsen mellan det tragiska försjunkandet i sig själv och den livsbejakande mottagligheten för yttre intryck. Det skulle vara en alltför stor förenkling om man helt och fullt ville överföra denna antites på de båda bröderna, men den är absolut inte betydelslös om man vill förstå deras karaktärer.

Alexander var av naturen melankolisk. Ilja Nikolajevitj var av den åsikten att Vladimir hade ett koleriskt temperament. Anna beskriver den äldre brodern som inbunden, ofta till och med butter i sin icke erkända finkänslighet. ”Jag såg honom aldrig sorglös och glad”, skriver en av deltagarna i sammansvärjningen, ”han var alltid försänkt i tankar och svärmodig.” Raka motsatsen var Vladimir, vars mest iögonenfallande karaktärsdrag var hans översvallande livslust, ett uttryck för hans förtroende för sin egen inneboende kraft. En annan av de sammansvurna talar om Alexander som en eftertänksam organisatör, men påpekar dock: ”Han var kanske en aning tveksam.” Vladimir däremot utmärkte sig – och inte bara i ungdomsåren – framför allt genom sin stormande häftighet och sin förmåga att arbeta snabbt, egenskaper som fick sin näring av rikedomen, av mångfaldigheten och snabbheten i den undermedvetna associationen. Är detta inte en av de viktigaste källorna till genialitet?

”Ett mycket betecknande drag”, skriver Jelisarova om Alexander, ”var att han inte kunde ljuga. När det var någonting som han inte ville säga, teg han. Denna egenskap framträdde också tydligt när han stod inför rätta.” Här skulle man vilja tillägga: tyvärr. I den oförsonliga sociala kampen innebär en sådan psykisk fallenhet politisk värnlöshet. Hur mycket de stränga moralisterna, dessa yrkeslögnare, än försöker filosofera om den saken, så är det ändå så att lögnen är ett uttryck för de sociala motsättningarna – och samtidigt också ett vapen i kampen mot dem. Med hjälp av individuella moraliska bemödanden kan man inte frigöra sig från de sociala lögnernas bojar. Alexander hörde till den typ av människor som snarare påminner om en riddare än om en politiker. Det var också detta som gav upphov till den psykiska skiljeväggen mellan honom och den yngre brodern som var långt mera anpassningsbar, mera opportunistisk i frågor som gällde den personliga moralen, bättre väpnad för kampen, men under inga omständigheter mindre oförsonligt inställd till de sociala orättvisorna.

Turgenjev sade om Leo Tolstojs broder Nikolaj, en fin iakttagare och psykolog, att han endast saknade vissa brister för att bli en framstående författare. Leo Tolstoj själv ansåg att denna paradoxala karaktäristik var ”helt riktig”. Kanske fann han i den indirekt ett rättfärdigande för de karaktärsdrag hos honom själv som försvårade kontakterna med honom till och med för medlemmarna av hans egen familj. Den innersta meningen i dessa Turgenjevs ord är att det för utövandet av en bestämd offentlig funktion behövs vissa kompletterande drag som är allt annat än fördelaktiga för förskönandet av de personliga förbindelserna.

Om detta gäller för författaren, så stämmer det i ännu högre grad för politikern, och i mångdubbel bemärkelse för ledaren. Men av Turgenjevs omdöme framgår givetvis inte att Leo Tolstoj på moralens våg, om det skulle finnas en våg för något som är så omöjligt att väga, skulle vara lättare än hans broder Nikolaj. Alexanders inflytande på dem som stod honom

nära var stort. Men han nådde knappt utom denna lilla krets. Alexander hade inte viljan att behärska, inte förmågan att för sakens skull utnyttja, inte bara andra människors goda egenskaper utan också deras bristfälligheter, och, i fall det blev nödvändigt, gå utom den främmande personligheten. Han var alltför subjektiv, alltför behärskad av de egna upplevelserna, alltför benägen att betrakta en uppgift som löst när han hade löst den för sin egen del. Han besatt inte den offensiva och outröttliga anda som behövs om man vill förskaffa sig proselyter. Och just den omständigheten att man hos den yngre brodern kunde spåra drag som tydde på den blivande politikern, skriftställaren, talaren, agitatorn, folktribunen, gjorde att Alexander fann honom främmande och föga tilldragande.

Vladimir ser man under alla förutsättningar som upprorsledare, som reformator, som ledare av stora människomassor. Alexander kan man under civiliserade omständigheter lätt föreställa sig som fredlig vetenskapsman och familjefader. Indragen i revolutionen till följd av utvecklingens gång, övertog han de terroristiska metodernas heligförklarade tradition, konstruerade bomber enligt Kibaltjits anvisningar, skyddade de andra, gick i döden. Alexanders gestalt är en heroisk stridsmans gestalt. Vladimir däremot är i varje tum en ledare. Den ene fick en plats i revolutionens historia som en av de mest tragiska av dess icke framgångsrika olycksbarn, den andre som den störste av alla verkställare.

L. Kamenev, den ursprungliga redaktören för den samlade upplagan av Lenins verk, skriver försiktigt: "Kanske fick Vladimir Iljitj just av den äldre brodern för första gången höra om den marxistiska läran och om de tankar och strävanden som under dessa år upptog den revolutionära intelligentsians tankar." Långt mera kategoriskt uttrycker sig en annan betydande sovjetisk författare, den förre redaktören för *Izvestija*, Steklov: "Kort före sin arrestering överlämnade den äldre brodern åt sin yngre bror ... första bandet av Marx' *Das Kapital*. Däremot skapade Alexander Uljanov inte bara sin efterträdare utan också Karl Marx' lärjunge och den som fortsatte hans verk." Denna version fick en världsomfattande utbredning, men den står emellertid i ett fullständigt motsatsförhållande till de verkliga och psykologiska fakta. "Aldrig", berättar Anna, "motsade Sasja någon eller betvivlade hans utsago om någon av de yngre var närvarande." Inte heller för den äldre systemen, som dock bodde i hans omedelbara närhet i S:t Petersburg, berättade han någonting av det som för honom var viktigare än allt annat. Mellan bröderna existerade inte på något vis denna hemliga gemenskap beträffande intressen och samtalsämnen – om Gud, om kärleken, om revolutionen – som i andra familjer skapar så intima förbindelser mellan de äldre och de yngre syskonen. Vi har ju redan hört hur Anna uttryckte det: "Den stora skillnaden i brödernas natur blev uppenbar redan under barndomen, och de stod aldrig varandra nära."

På sommaren 1886, den sista som bröderna tillbragte tillsammans, stod de längre från varandra än någonsin. Vladimir, som rätt snart hämtade sig från chocken efter faderns död, kände sig som den äldste mannen i huset. Hans kort tidigare skedda avståndstagande från de religiösa åskådningarna måste i ett slag ha stärkt hans självkänsla. Som det inte så sällan sker med viljestarka människor, erfor han under denna brytningsperiod ett behov av självständighet på bekostnad av andras personlighet, och likaså i rätt betydande grad på bekostnad av moderns auktoritet. "Volodja var alltid benägen för ironi, men det framträdde alldeles speciellt tydligt under denna övergångsålder." Vi kan fästa så mycket större avseende vid dessa ord som den äldre systemen, vilket vi kan konstatera när vi läser hennes skrifter, hade mycket svårt att glömma ett mot henne riktat hån.

Vad Alexander beträffar, kunde han inte fördrå att man gjorde sig lustig över en tredje person, och att håna honom själv skulle över huvud taget aldrig ha fallit någon in. Alexander kom denna sommar för första gången hem till den numera faderlösa familjen. Hans innerliga kärlek till modern, som ytterligare hade fördjupats genom den långa skilsmässan och den gemensamma förlusten, var nu intensivare än någonsin. Till de djupgående karaktärs-

skillnaderna bröderna emellan kom nu ytterligare att deras inställning bragte dem i motsatsförhållande till varandra. Den tidigare barnsliga avgudadyrkan, då Volodja ville göra allt ”som Sasja”, avlöstes nu hos honom av en kamp för självständighet, han inledde nu det oundvikliga lösgörandet från den äldre brodern. Mot hans koncentration, hans uppmärksamhet mot sina medmänniskor, hans motvilja mot att visa den egna överlägsenheten ställde Vladimir en bullersam aggressivitet, en ständig lust att håna, en organisk strävan att hävda sig. Sommaren förlöpte under ständig tvedräkt.

Låt oss höra vad Jelisarova har att säga. Häftigheten och stridslystnaden ”kom speciellt kännbart till synes ... efter faderns död, hans närvaro hade ju alltid haft en hämmande inverkan på gossarna”. Och nu började Vladimir ”ibland svara modern så skarpt som han aldrig skulle ha tillåtit sig om fadern hade varit närvarande”. Det ser nästan ut som om vi i förbigående borde påpeka att man kanske också i Vladimirs demonstrativa fräckhet kan spåra en efterhandsprotest mot faderns stränga disciplin. Med rörd min erinrade sig modern senare hur Sasja denna sista sommar ibland måste ta henne i sitt beskydd. En gång vinkade Vladimir avvärjande mitt under ett schackparti när modern påminde honom om något uppdrag, och när Maria Alexandrovna uppbragt upprepade sin begäran, svarade han med en dum vits. Då blandade sig Sasja i saken: ”Antingen gör du som mor säger eller också spelar jag inte mer med dig.” Detta ultimatum ställdes lugnt men så bestämt att Vladimir genast utförde uppdraget.

Anna själv hamnade, fast hon, som hon säger, tog mycket illa vid sig av Volodjas ”ironi, fräckhet och arrogans”, ändå under hans inflytande. Hur som helst pratade hon gärna med honom och hade roligt åt hans vitsar, hans gliringar och hans glada skratt. Alexander däremot deltog aldrig i dessa pratstunder, tvärtom, han kunde knappast fördra dem, han led under trycket av sin egen dystra stämning, och Anna utsattes mer än en gång för hans ogillande blickar. På hösten, när de redan var tillbaka i S:t Petersburg, tog hon en gång mod till sig och frågade: ”Vad tycker du egentligen om vår Volodja?” Sasja svarade: ”Han är utan tvivel en mycket begåvad människa, men vi kommer inte överens.” Kanske han till och med sade: ”Vi kommer absolut inte överens”, säger Jelisarova kompletterande. Hur som helst yttrade sig brodern ”bestämt och avgörande”.

”Varför?” frågade systemen överraskad. Men det ville Alexander inte svara på, och underströk därmed hur djup klyftan mellan dem var.

Den äldre intog inte en överlägsen attityd och kallade den yngre brodern ”en begåvad pojke”, han sade ”en begåvad människa”, som om han hade talat om en jämbördig, och allt berättigar oss till antagandet att Anna i sina minnen har bevarat ett riktigt intryck av denna nyans. Men samtidigt överraskade han systemen med att hålla en viss moralisk distans till brodern. Bristen på själslig gemenskap var fullkomligt tillräcklig för Alexander för att utesluta möjligheten av samtal om förtroliga ting med Vladimir. Det fanns emellertid också ett annat, inte mindre bindande skäl. På sommaren 1886 hade Alexander ännu inte beslutat någonting beträffande sig själv. Han läste Marx men hade ännu ingen aning vad han skulle få för praktisk användning av denna läsning. Ännu samma höst i S:t Petersburg försökte han fortfarande värja sig mot revolutionära slutledningar. Kunde han under sådana omständigheter inviga den yngre brodern, med vilken han dessutom ”absolut inte hade något gemensamt”, i sitt vacklande och sina tvivel?

Det är sålunda absolut omöjligt att tala om att Alexander i politiska frågor skulle ha utövat något inflytande på Vladimir. Men det moraliska inflytandet måste ju få sitt politiska uttryck, även om det inte skedde genast. Alexander, som redan till följd av sin karaktär eggade brodern till höga krav på sig själv och på de andra, fördes på detta sätt, helt bortsett från sin egen önskan allt närmare den – helt allmänt talat – oundvikliga konflikten med den miljö som omgav honom.

Anna minns hur Alexander, när han kom hem till ferierna, ”vänligt och enkelt” tryckte en av faderns gamla tjänares hand, vilket ”inte var vanligt och följaktligen väckte uppmärksamhet”. Denna intressanta episod, som inte av en tillfällighet fastnade i systems minne, kastar för övrigt ett skarpt ljus över seder och bruk i den tidens borgerliga tjänstemannamiljö, sådana de tog sig uttryck i en av den tidens bästa familjer. Hela atmosfären var kvävande mättad med livegenskapens utdunstningar, och det råder inget tvivel om att Alexanders ärliga ”demokratiska” uppträdande hade större betydelse för formandet av Vladimirs personlighet än några flyktiga samtal om ”Narodnaja Volja” eller om Marx. Men sådana samtal fördes aldrig bröderna emellan.

Vilka idéer och stämningar behärskade Vladimir på sommaren 1886, före den sista gymnasieklassen? Sedan föregående vinter hade han, som Jelisarova uttryckt det, befunnit sig i en period då han ”tog avstånd från auktoriteten, en period av ett allvarligt, i viss mån negativt utvecklande av personligheten”. Men hans kritik sträckte sig, så häftig den än var, över ett mycket begränsat område. Den riktade sig mot gymnasiet, mot lärarna, och understundom också mot religionen. ”Under våra samtal berörde vi inga utpräglade politiska frågor.”

Vladimir frågade inte ut systemen, som ju kom från huvudstaden, om revolutionära organisationer, om illegala böcker, om studentkårens politiska inställning. Anna tillfogar om detta: ”Jag är övertygad om att Volodja under vårt dagliga umgänge inte skulle ha dolt sådana intressen för mig”, om han verkligen hade haft dem. Alla berättelser om politiska debatter i det Uljanovska hemmet redan under faderns livstid, debatter i vilka Alexander spelade den ledande rollen och Vladimir framgångsrikt replikerade, är från början till slut rena konstruktioner. Även om det bland gymnasisterna i Simbirsk till och med under den dystraste perioden av 1880-talet, som de nyaste utgrävningarna i gendarmeriets arkiv visar, fanns vissa hemliga cirklar och tendentiöst sammansatta små bibliotek, var Vladimir ännu ett halvår efter faderns död fullständigt politiskt oberörd och visade inte det ringaste intresse för de nationalekonomiska verk som i brödernas gemensamma rum fyllde bokhyllan. Namnet Marx sade denne unge man, som uteslutande intresserade sig för skönlitteratur, ingenting. Men åt denna ägnade han sig i stället med lidelse. Dagarna igenom slukade han Turgenjeps romaner, sida efter sida, han låg på sin säng och lät sig av sin fantasi föras bort till de ”överflödiga människornas” och de idealiserade unga flickornas kungarrike under de herrskapliga alléernas lindar. När han hade läst ut en bok, började han genast om från början, hans litterära hunger var omätlig.

Så levde, trots det nära grannskapet, båda bröderna denna sommar sitt eget liv. Alexander satt från morgon till kväll böjd över mikroskopet. Krupskaja lägger av den anledningen följande ord i Lenins mun: ”Nej, av min bror blir ingen revolutionär, tänkte jag på den tiden, en revolutionär kan inte ägna ringmaskar så mycken tid.” En uppenbar anakronism. Vladimir, som på den tiden inte kände någon dragning till politiken, kunde inte hänge sig åt sådana tankar om brodern, som av hela familjen betraktades som en blivande vetenskapsman. Däremot tänkte Vladimir säkert efter Alexanders arrestering: Vem skulle väl ha trott att denne broder en vacker dag skulle byta ut mikroskopet mot en bomb?

Efter sin befrielse från fängelset ville Anna skona Vladimir, och lät därför bli att berätta för honom vad den avrättade brodern hade sagt om honom. Men Vladimir var varken döv eller blind. Det är knappast möjligt att han inte hade haft på känn vilken uttrycklig irritation, för att inte säga fientlighet, som präglade Alexanders inställning till honom. Men det är väl inte så farligt, sådant här brukar gå över – så måste han ha tröstat sig. Den forna intimiteten kommer säkert snart att återställas, han, Volodja, skall visa vad han är värd, och Sasja blir tvungen att erkänna honom. Framför honom ligger fortfarande hela livet, eller med andra ord evigheten. Men i dag står Turgenjeps underbara värld på dagordningen. Men snart var läget förändrat, på dagordningen stod Peter-Paulsfästningen och Alexanders död.

Några år senare utfrågade socialdemokraten Lalajants Lenin om händelserna den 1 mars. Denne svarade: ”För oss kom Alexanders deltagande i terroraktionen som en överraskning. Kanske min syster visste någonting – men jag visste absolut ingenting.”

I själva verket visste inte heller systemen någonting. Lalajants vittnesbörd bekräftar helt och fullt Annas skildring, och stämmer också med det som Krupskaja i sina minnen av denna anledning meddelar enligt vad hon hade fått höra av Lenin. För att förklara detta faktum, som helt och hållet kullkastar hennes egen version av de intima förbindelserna bröderna emellan, försöker Krupskaja åberopa åldersskillnaden, men detta åberopande är minst sagt otillräckligt och ändrar ingenting på fakta. Sorgen över broderns öde måste hos Vladimir sälla sig till det bittra medvetandet om att Alexander för honom hade hemlighållit det viktigaste och hemligaste, och missnöjet med att han själv, till följd av sitt utmanande understrykande av sin självständighet inte hade ägnat brodern tillräcklig uppmärksamhet.

Hans barnsliga förgudande av Sasja måste nu ha återuppstått med tiotubblad kraft, ytterligare förstärkt av skuldkänslan gentemot Sasja och medvetandet om att det nu var omöjligt att gottgöra denna ”skuld”. ”Framför mig satt inte längre den förre levnadsglade, bekymmerslöse gossen”, erinrar sig hans förra lärarinna, som kom till honom med det ödesdigra brevet från S:t Petersburg, ”utan en vuxen, i tankar försjunken människa ...” Med sammanbitna tänder genomgick Vladimir sina sista prövningar i gymnasiet. Det finns bevarat ett fotografi av honom, uppenbarligen taget med anledning av hans mogenhetsexamen. Över det ännu inte slutligt utformade men mycket koncentrerade ansiktet med den trotsigt framskjutna överläppen vilar en skugga av smärta och djupt känt hat. Så präglas inledningen av denna nya period i Vladimirs liv av två dödsfall. Faderns i sin fysiologiska naturlighet övertygande död gav impulsen till en kritisk inställning till kyrkan och den religiösa myten. Broderns avrättning väckte ett glödande hat till bödlarna. Den blivande revolutionären var redan så gott som färdigt utbildad i den unga människans karaktär och i de samhälleliga förhållanden som formade honom. Det var bara impulsen som fattades. Och den gavs av broderns oväntade död. Vladimirs första politiska tankar måste ofrånkomligen ha haft sitt upphov i ett tvåfaldigt behov: att hämnas Sasja och att genom sina handlingar vederlägga Sjas misstroende.

Varför beträdde då Vladimir marxismens och inte terrorns väg? frågar de officiella biograferna och besvarar frågan med den universella hänvisningen till hans ”genialitet”. I själva verket har emellertid inte bara frågan utan också svaret en fiktiv karaktär. Marxismens väg beträdde Vladimir, som vi kommer att se, först några år senare, som följd av ett omfattande tankearbete, varvid han ännu länge efter detta förblev en anhängare av terrorn. De grova anakronismerna uppkommer ödesdigert nog till följd av motviljan mot att se den levande människan mot bakgrunden av hennes levande utveckling.

Själva Krupskaja har blivit offer för föreställningen om marxisten Lenin av år 1887. Hon försöker förklara varför Alexanders avrättning hos Vladimir inte väckte ”beslutet och strävandet att vandra samma väg som brodern”, och ger uttryck för det helt ogrundade antagandet att Vladimir ”vid denna tid redan självständigt hade funderat över både det ena och det andra, och att han redan hade klart för sig hur oundvikligt det var att han skulle delta i den revolutionära kampen”. Ännu längre på denna samma väg gick den yngsta i den Uljanovska syskonskaran, Maria, som vid minnesfesten för Lenin den 7 februari 1924 berättade att Vladimir, när han fick underrättelsen om Alexanders avrättning skulle ha utropat: ”Nej, denna väg kommer vi inte att beträda. Denna väg bör vi inte beträda.”

Man skulle kunna bortse från den uppenbara orimligheten i Maria Uljanovas skildring, när detta skedde hade hon ju ännu inte fyllt nio år, om inte det av henne oförsiktigt framkastade yttrandet i ordets bokstavliga bemärkelse hade kanoniserats som bevis på simbirsk-gymnasistens redan då djupa politiska tänkande, denne yngling som först helt nyss hade

krupit ur rättrogenhetens äggskal, som inte kände till namnet Marx, som inte hade läst en enda illegal bok, som inte kände till den ryska revolutionära rörelsens historia och helt enkelt inte kunde känna den, och som ännu inte själv hade upptäckt sitt intresse för politik. Vad kunde under sådana omständigheter de ord som den yngre systemen tillskriver honom betyda? Säkert kan man åtminstone säga att det inte var fråga om att ställa intelligentsians terror mot de stora massornas revolutionära kamp. Om man ett ögonblick utgår från att han verkligen har yttrat en mening av ungefär detta innehåll, så kunde den inte vara ett uttryck för ett program utan endast för hans förtvivlan: Nej, Sasja borde aldrig ha beträtt denna väg! Varför ägnade han sig inte åt vetenskapen? Varför störtade han sig själv i fördärvet?

I motsats till pengar blir uppfinningar som bekant inte utnötta, de växer under omloppet. Den gamle bolsjeviken Sjelgunov berättar: ”När de läste telegrammet om att Alexander var avrättad, strök sig Vladimir Iljitj för pannan och sade: 'Det må vara, i så fall måste vi söka en effektivare väg.' ”

Här trampar man ju alla den mänskliga psykologins lagar på tårna. När Volodja får den ohyggliga nyheten blir han inte förtvivlad, full av smärta över den oersätliga förlusten, han ”stryker sig för pannan” och förklarar att det nu har blivit nödvändigt att söka en ”effektivare väg” och slå in på den. Till vem var dessa ord riktade? Modern var i S:t Petersburg, Anna satt fortfarande i fängelse. Uppenbarligen delade Vladimir sina taktiska överväganden med den trettonårige Dmitrij och den nioåriga Maria.

Dessa hängivna lärjungar handskas endast därför så lättsinnigt med fakta och överträder alla logikens lagar, för att de inte är nöjda med läraren sådan han verkligen var. De vill skapa en bättre Lenin. De utrustar honom redan i hans tidigaste ungdom med den andliga makt som han först förskaffade sig efter ett titaniskt arbete. De tillägger honom av barmhärtighet egenskaper som han aldrig har innehaft. På det viset skapar de en annan, en fullkomlig Lenin. Men för oss räcker Lenin, sådan han verkligen var.

Vi har hört av Krupskaja att den unge Vladimir efter broderns avrättning skulle ha följt i dennes fotspår om han inte redan hade haft sina egna revolutionära åsikter. Och det gjorde han faktiskt när allt kommer omkring. Han gick inte till bönderna på landet, inte till fabriker, utan han följde Alexanders exempel och började studera vid universitetet. Där kom han i beröring med samma miljö av demokratisk ungdom som började med kampen om rätten att inrätta egna bispisningar och läsesalar och slutade med terroristiska sammansvärjningar. När han till följd av en protest som rörde rena studentangelägenheter blev relegerad från universitetet, förstärkte detta hos honom tanken på terror. Och om han inte i praktiken beträdde sammansvärjningens väg, så berodde det inte på principiella överväganden utan på att alla attentat efter katastrofen den 1 mars 1887 för en lång tid hade blivit både psykologiskt och fysiskt omöjliga. De enskilda revolutionärerna saknade erfarenhet och perspektiv, de var så isolerade från den samhällsliga, ja, till och med från den studentikosa miljön och saknade till den grad förbindelser sinsemellan, att ingen lyfte ett finger för att inleda ett praktiskt handlande. Intelligentsians gamla väg var nu slutgiltigt spärrad av de fem studenternas gravar. Och någon ny väg lyckades man inte finna. Ingenstans höjdes några maningar till kamp. Vladimir visste inte hur han skulle bete sig för att utkräva sin hämnd. Reaktionens front där inga luckor stod att upptäcka och intelligentsians politiska modstulenheter gav den unge mannen en respit. Vi kommer att se att han utnyttjade den effektivt.

Förberedelserna inleds

De relegerade studenterna blev av skäl som dikterades av omsorgen om den politiska hygien förvisade från universitetsstäderna till sina ”hemtrakter”. Men i Simbirsk, där Vladimir hade tillbragt över 17 år, mer än en tredjedel av hela sitt liv, fanns ingen av hans

släktingar kvar. Av nåd fick han nu tillåtelse att slå sig ner på sin morfar Blanks förra lantgods, av vilket Maria Alexandrovna hade ärvt en femtedel. I december reste Uljanov till Kokusjkino, ungefär fyrtil kilometer från Kazan, och där levde han under hemlig övervakning ända till hösten året därpå.

Där återsåg han den äldre system, som ursprungligen skulle ha förvisats till Sibirien – helt enkelt därför att hon var Alexanders syster, några andra skäl fanns inte – en dom som dock efter moderns rastlösa bemödanden förvandlades till en förvisning till Kokusjkino under öppen polisbevakning. Något senare kom också Maria Alexandrovna från Kazan med de yngre barnen. Familjen bodde i en kall och dåligt möblerad annexbyggnad som tillhörde en av mostrarna. Grannarna kunde inte ha någon större lust att inleda ett umgänge med familjen Uljanov. Alltemellanåt infann sig Herr chefen för lantpolisen för att övertyga sig om att de brottsliga elementen fanns på plats. De upprörda mostrarna undfägnade polischefen som sig bör med te och sylt, kanske också med körsbärsbrännvin, och därmed var saken ur världen. Ibland kom också någon föga anmärkningsvärd kusin på besök.

På vintern var det tyst och stilla på Kokusjkino. Vinden ven och snöstormar snöade igen huset. Modern suckade förstulet. Alltemellanåt ruskade mostrarna förebrående på huvudet. Varför måste också den här unge Vladimir fördärva sitt liv? Räckte det inte med det ohyggliga som hade hänt Sasja? Men för övrigt undvek de att ens nämna Sasjas namn.

Vladimir mognade till man, han uppförde sig uppmärksammare mot modern, som liksom tidigare slösade sitt outtömliga förråd av kärlek och omsorger på barnen. Anna, som alltid hade utmärkt sig genom sin obalanserade karaktär, var efter sina upplevelser i fängelset nervösare än någonsin. Familjen levde under svåra ekonomiska omständigheter, från en dag till en annan, utan att veta vad den hade att vänta sig av den närmaste framtiden.

Lyckligtvis fanns det i annexbyggnaden ett skåp med böcker som hade tillhört en avliden onkel, vilken på sin tid hade gällt för att vara en beläst människa. Sådana onklar, inte sällan tillhörande typen av Turgenjevs ”överflödiga människor”, fanns det i många godsägarfamiljer. När de överflyttades till kyrkogården överlämnade de åt sina nevöer och nièces ett par hundra osystematiskt samlade böcker och inbundna årgångar av gamla ryska tidskrifter. Vladimir kastade sig över onkelns bokskåp. Den första ansatsen till allvarligt läsande måste av tvång ha varit synnerligen oordnat. Urvalet av böcker var helt slumpartat, det fanns ingen som kunde ge honom ledning, de unga ögonen blickade nyfiket hit och dit.

När Vladimir här stiftade bekantskap med de progressiva tidskrifterna från tidigare år, stötte han för första gången på kampen mellan de olika riktningarna beträffande frågan om Rysslands ekonomiska öde. Kännedomen om 1860- och 1870-talens journalistik, som han också senare oavbrutet kompletterade, var honom senare till stor nytta under debatterna med narodnikerna och när han skrev sina första litterära arbeten. Men det lantliga bokskåpet hade inte på långt när tillräckligt att bjuda, han måste ta sin tillflykt till biblioteket i Kazan. Samtidigt prenumererade man på en tidning, och det rörde sig högst sannolikt om den i Moskva utkommande *Russkije Vjedomosti* (Ryska nyheter), som i 1880-talets skymning glödde som en matt liberal låga.

Uppenbarligen var det just under sin tio månaders vistelse på Kokusjkino som Vladimir lärde sig att läsa en dagstidning – en svår konst som han senare så fulländat behärskade.

För att upprätthålla förbindelserna med yttervärlden måste man förlita sig på lyckliga tillfälligheter. Ankomsten av en flätad korg med böcker, tidningar och brev var alltid en stor händelse. För övrigt förde Vladimir ingen egen korrespondens. En enda gång försökte han inviga en före detta kamrat från gymnasietiden i sin senaste sammanstötning med universitetsmyndigheterna, varvid han i sitt brev risade sina motståndare med tungt vägande

argument. Men den alltid försiktiga äldre systemen påvisade för honom hur oförsiktigt det var att utsätta både sig själv och adressaten för risker, och fastän Vladimir i allmänhet var allt annat än villig att böja sig för utomståendes argument, avstod han dock från att avsända detta brev, vars författande hade berett honom så stor njutning.

Mellan onkelns bokskåp och den flätade korgen med posten från Kazan gick livet sin gilla gång under polisuppsikt. Omärkligt ärrades familjens sår, hos barnen snabbt, hos modern långsamt. Vladimir läste med den yngre brodern Dmitrij, han åkte skidor och jagade med bössan i handen harar och annat vilt – men i allmänhet utan framgång. Om hans misslyckanden som jägare skriver Anna: ”Jägare av liv och själ, som mina båda andra bröder, har han aldrig varit.” Detta är emellertid ett omdöme som man knappast är beredd att underskriva. Lenin var i själva verket en lidelsefull men alltför hetsig jägare. På detta område stod det faktiskt illa till med disciplinen. Denna alltför stora hetsighet hindrade honom också senare från att bli en skicklig jägare, även om han under förvisningstiden kunde inregistrera vissa framgångar.

Det blev småningom vår, den första som Vladimir upplevde på landet. Han var nu arton år gammal, han stod med andra ord i livets vår. Nu kunde han redan bättre förstå varför Sasja hade haft naturen så kär och vilken njutning det var att uppleva den ensam. På sommaren kom kusinerna, både manliga och kvinnliga, och familjen hämtade sig småningom från ödets hårda slag. Det blev livligt igen på Kokusjkino, man sysslade med gemensamma promenader, man spelade schack, man sjöng och gick på jakt. Men bland dessa sommargästande släktingar fanns ingen med vilken man kunde inleda ett meningsutbyte om de uppskakande frågorna, däremot kunde man ostraffat skämta med kusinerna, fast de var äldre ”aktade de sig dock noga för Volodjas skarpa tunga och hans elaka skämt”.

I maj, fem månader efter Vladimirs relegering, gjorde han ett försök att på nytt öppna universitetets portar för sig. Kuratorn för Kazanska undervisningsdistriktet förmedlade till ministeriet en skrivelse av vilken det framgick att den före detta studenten Uljanov ”trots sina framstående egenskaper och sina synnerligen goda kunskaper än så länge inte kan betraktas som en pålitlig person, vare sig i moraliskt eller politiskt avseende”. Uttrycket ”än så länge” tyder emellertid på att kuratorn inte hade uppgett allt hopp. Chefen för departementet skrev redan innan han hade läst skrivelsen till slut, i marginalen: ”Är detta möjligen en bror till en viss Uljanov? Han är ju från Simbirsk.” Och när han sedan av den sista delen av dokumentet hade kommit underfund med att ”supplikanten var den avrättade Uljanovs köttslige bror”, skrev han vidare: ”Får under inga omständigheter antas.”

Undervisningsminister var greve Deljanov. Witte karakteriserade honom som ”en snäll och älskvärd människa” men samtidigt som ett ”slughuvud” som försökte hålla sig väl åt alla håll. Men med Uljanov behövde ministern inte hålla sig väl, han avlog utan vidare hans anhållan.

Två månader senare vände sig Maria Alexandrovna, den här gången i sitt eget namn, till Deljanov. Redan innan denna ”snälla och älskvärda människa” hade hunnit avge sitt redan på förhand säkra nekande svar, skickade Vladimir till inrikesministern en anhållan om att få företa en utrikesresa för att fortsätta sina studier. Meddelandet om chefens för polisdepartementet vägran att utställa ett utrikespass förmedlades nu av polisen i Kazan. Vid det här laget hade nämligen myndigheterna som ett resultat av den outröttliga moderns strävanden givit Vladimir lov att på nytt slå sig ner i Kazan. Familjen flyttade dit på hösten 1888, med undantag för Anna, som först någon tid senare fick tillstånd att lämna Kokusjkino.

Alltsedan Ilja Nikolajevitjs död hade familjen levt på änkepensionen. De 1 200 rubel om året som utbetalades från statskassan åt änkan och barnen var på landsorten en rätt ansenlig summa, men i betraktande av den talrika familjen måste man dock leva ganska enkelt. De pengar som man hade fått vid försäljningen av huset i Simbirsk var allt som fanns i reserv.

Maria Alexandrovna hyrde nu i utkanten av staden ett annexhus med en balkong och en fruktträdgård på en liten kulle. I bottenvåningen fanns det av någon anledning två kök. Det ena, som familjen ju inte behövde, tog Vladimir i beslag. Här njöt han av en relativ ensamhet och satt fördjupad i sina böcker. För honom började nu åren av förberedelse. De varade från relegeringen från universitetet till avresan till S:t Petersburg för att delta i det revolutionära arbetet, närmare sex år. Här, vid Volga, på Kokusjkino, i Kazan, och slutligen i guvernementet Samara, formades den blivande Lenin. För biograferna är de kritiska åren, 1888 till 1893, mycket intressanta, men samtidigt också de svåraste.

Över alla dessa den unge Uljanovs flyttningar från ort till ort finns det polismyndigheternas hemliga rapporter. Dessa meddelanden markerar som vimplar på den biografiska kartan hans yttre väg och underlättar forskarnas arbete. Men för Vladimirs inre väg under denna förberedelseperiod, då han ännu inte var skriftställare, finns det inga sådana vimplar. Det finns rätt intressanta, osammanhängande vittnesbörd, men de är alltför formlösa, och några av dem måste betraktas som direkt apokryfiska. På hans sida fanns ingen med större mognad som ledare, det fanns inte ens någon uppmärksam iakttagare av hans inre väg. Förutom den äldre systemen, som har meddelat oss allt vad hon visste om broderns utveckling, var det endast jämnåriga som kom i beröring med Vladimir, jämnåriga som i grund och botten måste betraktas som lärjungar. Och även av dem har de flesta lämnat scenen utan att efterlämna några minnesanteckningar. Som skriftställare presenterade sig Vladimir för offentligheten först 1893, och om hans utveckling finns det över huvud taget inga dokument bevarade, varken hans så omsorgsfulla koncept eller personliga brev.

Mot de så ofta upprepade klagomålen om det torftiga material som vi förfogar över beträffande Lenins kritiska år, invänder Jelisarova: ”Mycket kan man i själva verket inte heller säga om dem. Han läste, studerade, debatterade.” Den irriterade tonen i dessa ord understryker ännu tydligare att Jelisarova endast mycket ytligt iakttog Vladimirs andliga liv. Hon ställer sig över huvud taget inte frågan vad Vladimir läste, vad han studerade, om vad han debatterade, inte heller frågar hon sig vad han hade för en inställning till ”narodnikerna” och ”Narodnaja Volja”, eller hur denna inställning förändrades under inflytande av hans studium av Marx, av sammanstötningarna med verkligheten, av de personliga sammanträffandena och inflytandena, eller med ett ord, hur den alltjämt politiskt ointresserade gymnasisten från Simbirsk, som knappt hade hunnit bryta med ortodoxin, som sorglöst berusade sig med Turgenjev, i den efterblivna Volgaprovinsen förvandlades till en fulländad marxist, till en oböjlig revolutionär, till morgondagens ledare.

”Namnen på hans bekanta kan jag inte erinra mig”, skriver Anna, som lika litet förmådde tränga in i Vladimirs inre liv som hon tidigare hade kunnat skapa sig en bild av Alexanders intressesfär. Det som detta enda vittne på nära håll har att meddela oss om den kritiska förberedelseperioden är innehållslöst och föga pålitligt, i den mån det rör sig om Vladimirs andliga utveckling.

Den allmänna inriktning som Vladimirs utveckling tog under dessa år var visserligen på intet sätt ovanlig. I början av 1890-talet hade en stor del av den yngre generationen av intelligentsian redan definitivt börjat omfatta de marxistiska läroarna. Inte heller de historiska orsakerna till denna riktningsförändring är någon hemlighet: Rysslands omgestaltning i kapitalistisk riktning, proletariats uppvaknande, den återvändsgränd som intelligentsians självständiga revolutionära väg hade hamnat i. Men man får inte upplösa biografien i historien. Man måste visa hur de allmänna historiska krafterna och tendenserna återspeglar sig i den givna personligheten med alla dess individuella drag och egenheter.

Det var inte få unga ryska män och kvinnor som under dessa år studerade Marx, bland dem också några från Volgas stränder. Men endast en av dem lyckades så fullständigt tillgodogöra

sig marxismen att den förvandlades till kött och blod, samtidigt som han underordnade den hela sitt tänkande och sina känslor, för att kunna höja sig över den och bli herre över den, medan doktrinen endast var och förblev ett verktyg. Och denne ende var Vladimir Uljanov. Men i och med att vi har så få data om hans utveckling under förberedelseåren är biografernas situation fortfarande hopplös. Vissa viktiga hållpunkter för bestämmandet av hans andliga synkrets finns det dock. Men när det gäller luckorna, måste man ställa upp psykologiska hypoteser.

Familjen förblev också i Kazan rätt isolerad, även om situationen av allt att döma inte var lika svår som under de sista månaderna i Simbirsk. Maria Alexandrovna hade ryckts från sin hemvana miljö, och hon hade ännu inte anpassat sig till en ny. Annas tankar var inte längre hos familjen, hon beredde sig att gifta sig med Jelisarov. Vladimir var ingen nykomling i Kazan. Han återfann några av sina gamla bekanta och fick genom dem nya. Av allt att döma umgicks dock ingen av dem i hans hem. Inte heller under gymnasieåren hade han ju bjudit hem sina kamrater, men framför allt nu, efter sin relegering, ville han skydda de sina mot misstänkta besök och eventuella trakasserier. Också den radikala ungdomen måste Alexander Uljanovs familj undvika för att inte i onödan tilldra sig polisens uppmärksamhet.

Bland Vladimirs nya bekanta nämns framför allt den gamle narodovoltsen Tjetvergova för vilken han, som det berättas, ”kände stor sympati”. Jelisarova påminner oss apropå detta om att Lenin över huvud taget aldrig tog avstånd från ”arvet” från de gamla narodovoltserna, men här förfaller hon uppenbarligen till en av sina vanliga anakronismer. Senare, när Lenin underkastade den revolutionära förgångenhetens element en kritisk granskning, övertog han faktiskt en del av narodovoltsernas arv: det oförsonliga i kampen mot tsarismen, centralismen, konspirationerna. Men om han inte 1888 bröt med narodovoltsernas lära, så var det uteslutande därför att han ännu inte hade underkastat den en kritisk och ingående granskning. Idéerna och riktningarna var ännu inte klart avgränsade i hans hjärna. För sig själv, lika väl som för de andra, var han fortfarande en yngre bror till Alexander Uljanov, hjälten och martyren. Till Tjetvergova såg han upp som en ung rekryt till en ärrig veteran.

Hur och när stötte Vladimir för första gången på sin blivande läromästare Marx? Alexander läste *Kapitalet* under sina sista ferier. I sammanhang med broderns öde var det mycket tänkbart att namnet Marx plötsligt trädde fram ur den sfär av likgiltighet i vilken så många mänskliga namn ligger begravda. En av hans kamrater från gymnasiet skriver och berättar att han i gymnasiets sista klass, efter Alexanders död, tillsammans med Vladimir skulle ha försökt översätta *Kapitalet* från tyskan. Även om detta minne, som betvivlas av den äldre system, inte helt enkelt var ett minnesfel, kan försöket endast ha varit av episodisk karaktär, och de kom säkert aldrig längre än till de första sidorna. ”Hur skulle väl dessa oerfarna gymnasister ha kunnat genomföra ett sådant företag?” frågar sig med all rätt Jelisarova.

Ett annat vittnesbörd, som verkar tillförlitligare, trots att det innehåller faktiska fel, daterar den första bekantskapen med Marx till ungefär ett år senare. På basis av samtal med Lenin i landsflykt, under det imperialistiska kriget, berättar Radek: ”Redan som gymnasist(?) hamnade Iljitj i en narodovolts-cirkel. Där hörde han för första gången talas om Marx. Studenten Mandelstam, en blivande kadett, höll ett tal och utvecklade ... de åsikter som hystes av 'Gruppen för arbetets befrielse' ... Som genom ett dis skymtade Iljitj den mäktiga revolutionära teorin. Han förvärvade första bandet av *Kapitalet*, som helt isolerade honom från yttervärlden.”

Detta hände emellertid inte i Simbirsk utan i Kazan. Vladimir var vid detta tillfälle inte gymnasist utan relegerad student. För övrigt ger denna skildring, även om den är något stiliserad, inte anledning till några tvivel. Namnet Mandelstam, den blivande liberala advokaten, som i sin ungdom faktiskt övergående hade drabbats av marxismens smitta, stöter

vi på i detta sammanhang för första gången, och denna intressanta detalj har Radek endast kunnat höra av Lenin själv. Omnämmandet av narodovolts-cirkeln bekräftar att terroristens broder just kände sig dragen till denna miljö.

Man bör emellertid inte föreställa sig denna cirkel i Kazan som en sammanslutning av sammansvurna, för att inte tala om att man där skulle ha planerat någon terroristisk verksamhet. Det var helt enkelt så att några unga människor samlades kring någon som stod under polisuppsikt, möjligen var det den redan nämnda Tjetvergova. Om man tar Radeks ord bokstavligen, att Lenin denna kväll för första gången hörde namnet Marx nämnas, då måste man inte bara förvisa historien om hans försök i Simbirsk att översätta första kapitlet i *Kapitalet* från tyskan till fablernas värld, man måste också förutsätta att Vladimir på sommaren 1886 absolut inte intresserade sig för detta digra verk, över vilket Alexander satt böjd under de långa kvällstimarna. Det är givetvis inte alls omöjligt. Gymnasisten som var fullt upptagen av Turgenjev och sina schackpartier kastade kanske en flyktig blick på det tjocka bandet utan att fästa sig vid författarens namn.

Av den första ryska upplagan av *Kapitalet* fann kanske ett dussin sin väg till universitetsstaden Kazan. De flesta av dessa avlägsnades från de offentliga biblioteken eller konfiskerades vid husundersökningar. Boken hade för länge sedan blivit en raritet. Vi vet inte om det lyckades Vladimir att med hjälp av förvisade narodovoltser eller studenter med hemvist i staden förskaffa sig denna skatt från någon bildad liberals hemliga bokskåp. Det är möjligt att just letandet efter *Kapitalet* genom Mandelstams förmedling eller andra vägar förde honom i kontakt med de första marxistiska cirklarna.

Hur det än var med den saken, studenten som hade relegerats från det kejserliga universitetet, blev nu student vid Marx hemliga universitet. Och vilken student var han inte! Biografen skulle ge mycket för att genom nyckelhålet få iakttä den unge Lenin där han satt böjd över första kapitlet av *Kapitalet* i köket i annexbyggnaden i Kazan. När han på kvällen fick syn på Anna, uppmanade han henne genast att sluta sig till hans auditorium. Vladimir hade inte Alexanders förmåga att hålla sina tankar för sig själv. De behärskade honom, de fick honom i sitt våld, de krävde av honom att han skulle förmedla dem till andra. Sittande på den med gamla tidningar täckta spiselplattan och vilt gestikulerande blottade han för den äldre systemern mervärdets och utsugningens hemligheter.

Om den cirkel i Kazan till vilken Vladimir anslöt sig finns det endast mycket sparsamma uppgifter bevarade. Det kan troligen betecknas som ett antagande när Jelisarova skrev: ”Någon ansedd ledare fanns det inte inom denna cirkel.” Några studenter samlades för att läsa goda böcker och utbyta tankar om det lästa. På våren 1889 blev emellertid dessa studier uppenbarligen mera systematiska. Det hände allt oftare att Vladimir inte var hemma på kvällarna. Under dessa månader hade han kommit längre i studiet av *Kapitalet*, och även i andra avseenden hade han mognat. Man kan med bestämdhet anta att han i denna cirkel blev en ”primus inter pares” och att han tog sina plikter som inofficiell ledare mycket allvarligt och uppfyllde dem samvetsgrant. Men än så länge rörde det sig om sökandet efter en väg.

I universitetsstaden fanns det också några andra cirklar av samma slag. Den allvarligaste av dem var Fedosejevs cirkel, som spelade en central roll. Ledaren för denna cirkel, som var född 1869 och som miste livet på ett tragiskt sätt som tjugonioåring, gar en verkligt anmärkningsvärd gestalt. Till följd av hans försök att påverka sina kamrater i revolutionär riktning hade han blivit relegerad redan från åttonde klassen i gymnasiet. Denna läxa förbättrade honom inte det ringaste, tvärtom, den eggade honom bara till ännu intensivare arbete. I en rapport från en där stationerad gendarmeriofficer heter det: ”Trots sin ungdom hade Fedosejev i revolutionärt hänseende ett mycket stort inflytande på den härvarande ungdomen ...” Fedosejevs cirkel som förfogade över ett litet illegalt bibliotek grundade ett

eget illegalt förlag. Under dessa dystra tider var det ett stort och djärvt företag, som emellertid aldrig nådde någon större omfattning.

Vladimir, som inte tillhörde den centrala cirkeln, fick visserligen reda på dessa planer, men han deltog inte i dem. Han ville inhämta kunskaper. Alexanders öde tvingade inte bara in honom på revolutionens väg, det varnade honom också för farorna. Att hals över huvud kasta sig in i verksamheten, att oöverlagt göra sig till offer – alla sådana tankar låg honom trots hans ungdom fjärran. Medvetandet om den egna betydelsen hade redan vaknat hos honom. Han förberedde sig utan överdriven brådska och utan krampaktigt kryssande hit och dit. Detta berodde naturligtvis inte på att han skulle ha saknat lidelse. Men förmågan att disciplinera lidelsen var en av hans bästa egenskaper, och det var just den som gjorde honom till ledare för andra.

Till vintern 1888 – 1889 förlägger Jelisarova utan några som helst konkreta bevis ”inledningen till utformandet av Vladimir Iljitjs socialdemokratiska övertygelse”. Den försiktiga formuleringen ”inledning till utformandet” säger nästan ingenting. Men vi har hur som helst avlägsnat oss långt från den yngre systemens påstående att han redan 1887 skulle ha valt den socialdemokratiska vägen. Men också den äldre systemen ilar händelserna i förväg. Tillsvidare rörde det sig bara om studiet av Marx ekonomiska teorier, vilka på sätt och vis också erkändes av narodnikerna. Vladimir studerade dem med större allvar än de andra, men han stod ännu långt från de nödvändiga politiska ställningstagandena. För detta talar, om också indirekt, hans förbindelser med Fedosejev. Jelisarova är dock av den åsikten att man ”inte kan tala om den enes inflytande på den andre”, eftersom de kunde betraktas som ”ungefär likvärdiga storheter”.

När det gäller den fråga som sysselsätter oss, finns det ingen anledning att jämföra den specifika vikten hos två unga människors personligheter, av vilka Fedosejev var ett år äldre. Vad som intresserar oss är utvecklingsetapperna på vägen mot socialdemokratin. Av allt som vi vet om Fedosejev, framgår det att han hade kommit betydligt längre än Uljanov. Enligt ett meddelande av Gorkij, som under dessa år vistades vid Volga och umgicks i radikala kretsar, förklarade sig Fedosejev redan 1887 solidarisk med Plechanovs *Våra meningsskiljaktigheter*.

Även om Gorkij i allmänhet inte är så pålitlig när det är fråga om idéer och data, blir hans vittnesbörd dock indirekt bekräftat av andra samtida. ”Fedosejev var redan på den tiden (1888) en socialdemokrat i vardande”, skriver den före detta Kazanstudenten Lalajants. Som svar på en fråga skrev Lenin själv några år före sin död: ”N. J. Fedosejev var en av de första som förkunnade sin anslutning till den marxistiska riktningen.” Under inflytande av den äldre socialdemokraten P. Skvortsov tog Fedosejev dessutom avstånd från narodovoltsernas terror, vilket på den tiden var ovanligt bland socialdemokraterna. Just detta måste för Alexander Uljanovs bror ha varit en stötesten.

Det finns alla möjliga skäl att anta att Vladimir genom en perifer inverkan från Fedosejevs propaganda hamnade i den marxistiska intressegemenskapen. Det är också högst antagligt att det var genom dessa kretsar som han fick tag på det heligförklarade bandet av Kapitalet. Vladimir blev emellertid aldrig bekant med Fedosejev, och före sin avresa från Kazan träffade han inte honom en enda gång, även om han hade intima kontakter med mindre betydande personligheter som tillhörde samma grupp. Denna omständighet, som memoarförfattarna och biograferna har lämnat obeaktad, kräver en förklaring. Lenin själv påpekar i samma besked: ”Under den tid jag vistades i Kazan, hörde jag talas om Fedosejev, men personligen sammanträffade jag aldrig med honom.”

Vi kommer senare att se att Lenin alltid var på språng efter nya bekanta och förbindelser med likasinnade. Det dröjde inte länge förrän han med Fedosejev inledde en brevväxling om teoretiska spörsmål rörande marxismen, och han företog till och med personligen en resa för

att försöka göra hans personliga bekantskap. Varför sökte då inte Lenin upp Fedosejev i Kazan, där det skulle ha varit så lätt att göra hans bekantskap, man skulle nästan kunna säga: varför undvek han honom? Antagandet att Fedosejev, som intog en central ställning i den tidens marxistiska underjordiska rörelse, av fruktan för en konspiration skulle ha dragit sig för en bekantskap med Uljanov, visar sig vara absolut osannolikt. Som kasanbon Grigorjev berättar, nämndes Fedosejevs namn överallt bland ungdomen, och han betraktades som ”inte fullt konspiratorisk”. Å andra sidan var Vladimir relegerad från universitetet och bror till en terrorist som hade mött döden i galgen; det var en rekommendation som måste ha gjort starkt intryck.

Långt sannolikare är det, att det var Vladimir själv som undvek bekantskapen. När han inledde sitt studium av *Kapitalet*, hade han ännu inte en tanke på att frigöra sig från narodovoltsernas tradition. Samtidigt kunde han på intet sätt känna sig tillräckligt välinformerad för att försvara denna tradition mot kritiken från en socialdemokrat som tog avstånd från terrorn.

Om man till detta ytterligare fogar att Vladimir aldrig hade tyckt om att böja sig för argument från en utomstående, i synnerhet inte om det rörde sig om en jämnårig, blir det lättare att förstå, varför han kanske föredrog att inte oförberedd utsätta sig för motståndarens slagfärdighet.

Genom andra medlemmar av cirkeln var han tillräckligt på det klara med Fedosejevs idéer och argument för att ta med dem i räkningen under sina studier. Liknande metoder av försiktig rekognoscering, som framför allt talar om hans oerhörda självbehärskning och om den egenskap som man kan beskriva med uttrycket ”vara på sin vakt”, använde Lenin också under senare år. Dessa psykologiska överväganden är så övertygande att man är berättigad att ställa upp den hypotesen – vi kommer snart att finna ett antal bekräftelser på den – att Vladimirs revolutionära tendenser under en tid av hela fyra år (1887 – 1891) ännu inte hade någon socialdemokratisk anstrykning, och att studiet av marxismen inte för honom innebar någon flykt från den äldre broderns fana.

Utan kännedom om Plechanovs verk hade Vladimir inte heller någon möjlighet att ställa sig frågan om ett val mellan socialdemokratin och narodovoltsernas läror. Visserligen ger Kamenev, den förste redaktören för Lenins samlade arbeten, uttryck för sin övertygelse att den litteratur som gavs ut av ”gruppen för arbetets befrielse”, och som på den tiden cirkulerade i Kazan, ”utan tvivel blev bekant för Vladimir Iljitj”. Men vi är inte absolut övertygade om detta. Denna grupps litteratur gick visserligen från hand till hand, men bara i ett enda exemplar. Och Vladimirs tid togs i full utsträckning i anspråk av *Kapitalet*. Och slutligen, även om han vid denna tid hade kommit över ett exemplar av *Våra meningsskiljaktigheter*, så skulle han, utan några kunskaper om den politiska ekonomins ABC eller den ryska revolutionära rörelsens historia, knappast ha fått ut mycket av denna polemiska bok som under inga omständigheter var skriven för nybörjare.

Beträffande frågan om när Vladimir började befatta sig med den ryska socialdemokratiska litteraturen, har vi, om vi bortser från Kamenevs gissningar, en enda positiv antydning av samme Radek: Lenin berättade för honom under en av deras gemensamma promenader att han inte bara hade studerat *Kapitalet* utan också *Anti-Dühring* av Engels innan han lyckades få tag på de skrifter som var utgivna av ”Gruppen för arbetets befrielse”. Man kan betrakta det som mer än sannolikt att Vladimir inte hade tillfälle att läsa *Anti-Dühring* förrän på hösten 1890 i S:t Petersburg. Bekantskapen med Plechanovs verk, utan vilka man inte kan komma fram till socialdemokratin måste därför dateras till 1891. Om man inte skjuter alla dessa entusiastiska anakronismer åt sidan, kan man inte fastställa utvecklingens verkliga milstolpar och inte ens tillnärmelsevis visa hur denne unge man, som vid nitton års ålder började

sysselsätta sig med de samhällliga vetenskaperna, inom fyra år trädde ut på arenan som en från huvud till fot färdigt rustad ung kämpe. De ovannämnda data kommer vi framdeles att komplettera med ett mera levande innehåll. Men tillsvidare vill vi endast upprepa: Lenin var på intet sätt brådmogen, hans snille var organist, hårdnackat, under vissa etapper utvecklades det till och med långsamt, till följd av att det var så djupt. Just därför skulle man på det allvarligaste vilja råda memoarförfattarna, biograferna, beundrarna och syskonen: driv inte på Lenin med barnpiskor, låt honom bestämma sin egen takt, han klarar sig nog, och, tro mig, han kommer fram i tid!

Den vinter som Vladimir tillbragte i Kazan ägnade han sig med stor iver åt schackspelet. Det var två omständigheter som gynnade detta febrila intresse, hans ungdom som krävde gymnastik av alla tänkbara slag efter ett slösaktigt uttömmande av både de fysiska och andliga krafterna, samt det oklara läget. Vladimir var en relegerad student och visste inte vart han skulle vända sig. Redan i gymnasiet hade han hemfört betydande framgångar som vida överträffade faderns prestationer. När Alexander för sista gången kom hem till ferierna, kämpade bröderna på kvällarna – hårdnackat, tyst, koncentrerat. När han spelade med Dmitrij, den yngre brodern, visade Vladimir aldrig den till efterlåtenhet gränsande storsinnet som tillåter motståndaren att ta tillbaka dåliga drag, ett förfarande som demoraliserar både honom och en själv. Iakttagandet av spelreglerna var för honom något väsentligt för att han skulle kunna njuta av spelet. Brist på skarpblick och slarv var någonting som skulle bestraffas och minst av allt premieras.

Spelet är en efterrapning av en kamp, och i en kamp finns det ingen möjlighet att ta tillbaka några drag. Vladimir besökte regelbundet schackklubben i Kazan och prövade hemma sina krafter i blindpartier. Under denna vinter förmedlade Jelisarov åt honom ett korrespondensparti med advokaten Chardin i Samara, en mycket framstående amatör. Duellen, som fördes på vykort, inträdde i ett kritiskt skede. Vladimir hade det intrycket att han med sitt senaste drag hade försatt sin motståndare i en situation från vilken det inte fanns någon återvändo. Medan han väntade på svaret, ställde han om och om igen upp pjäserna och övertygade sig på nytt om att det inte fanns någon räddning för motståndaren. Chardin svarade med ett så oväntat drag att Vladimir först var fullständigt förbluffad, men efter en omsorgsfull analys måste han utropa: ”Det var i sanning en spelare. Vilken häpnadsväckande styrka!” Styrka hos någon annan än honom själv, även om det var en motståndare, beredde honom alltid ett estetiskt nöje. Tre år senare skulle advokaten Chardin vara det edsvurne advokatbiträdet Vladimir Uljanovs chef.

Under vistelsen i Kazan inträffade en intressant episod som systemen redogör för. Vladimir började röka, antagligen därtill påverkad av sina kamrater i cirkeln, som omgav de dimmiga debatterna om kapitalismen med de oundvikliga rökmolnen. Modern blev orolig som alla mödrar, och eftersom hennes argument om det farliga för hälsan inte hade någon inverkan, drog Maria Alexandrovna på den strängen att man inte fick förorsaka familjen några onödiga utgifter så länge man inte hade några egna inkomster. Vladimir tog uppenbarligen mycket illa vid sig av de förebråelser med anledning av hennes svikna förhoppningar som han tyckte sig spåra i moderns ord. Han upphörde genast med rökningen och återupptog den aldrig.

Fruktan för att Vladimir kunde ”hamna i finkan” föranledde modern, som Anna berättar, att ”förvärva en liten bondgård i guvernementet Samara och att förskaffa sig tillstånd att flytta dit till sommaren”. Annas berättelse är tyvärr ofullständig. Den ”lilla bondgården” bestod, som guvernör Sverbejev genast meddelade polisdepartementet av en sammanlagd areal om nitti hektar och en kvarn. Den var med andra ord för stor för att användas uteslutande som sommarnöje. I själva verket hade Maria Alexandrovna köpt gården för att förbättra sin ekonomi. Man måste ju tänka på att skaffa medel för familjens underhåll. Maria Alexandrovnas far hade, trots att han till sin utbildning var läkare, skött jordbruket på

Kokusjkino, och hennes mor härstammade uppenbarligen från tyska kolonister vid Volga, som alla var exemplariska lantbrukare. Så länge familjen kunde minnas var det Maria Alexandrovna som hade haft ansvaret för frukt- och grönsaksträdgården. Det var alltså inte att undra på att hon kom på den tanken att köpa en jordbit och slå sig ner där för alltid. Vladimirs förvandling till hemmansägare och jordbrukare skulle dessutom ha den fördelen att han slapp undan de politiska lidelserna och farorna.

Anna beredde sig vid denna tid att gifta sig med en av Alexanders universitetskamrater, den förre petersburgstudenten Jelisarov. Det var också han som fick uppdraget att köpa gården i sin hemtrakt, guvernementet Samara. Jelisarov skilde sig med framgång från uppdraget, varvid han fick värdefull hjälp av sin bror, en kulak, och förvärvade genom ett tillfällighetsköp av guldgruveägaren Sibirjakov en bondgård. Sibirjakov, som var en vidsynt rysk natur, en rik upplysningsivrare och vänstersinnad liberal, hade ursprungligen haft för avsikt att grunda mönsterlantbruk, förebildliga bosättningar och skolor i guvernementet Samara. Men av dessa planer blev det ingenting, och hans jättelika jordinnehav måste säljas bitvis. För denna gård om 60 hektar, med en kvarn och en bostadsbyggnad, som låg 60 kilometer från Samara var försäljningspriset 7 500 rubel. Det var för den tidens förhållanden ingen obetydlig summa, och den fick Maria Alexandrovna ihop av det hon hade fått för huset i Simbirsk och kanske också sin andel i godset i Kokusjkino. Så blev Uljanovs innehavare av ett litet gods på stäppen.

Orsaken till att Jelisarova inte nämner någonting om den ekonomiska sidan av transaktionen var uppenbarligen att hon ville bevara Vladimirs gestalt från all beröring med alldagliga ting. Men i själva verket avlägsnar hon därigenom en intressant länk i hans livs kedja. Lyckligtvis förmedlar Krupskaja till oss en flyktig men ytterst värdefull anmärkning av Lenin själv: ”Mor ville att jag skulle flytta till landet och börja ägna mig åt lantbruk. Jag började med det, men jag insåg snart att det inte gick. Relationerna med musjikerna blev onormala.”

Mer vet vi inte om denna episod. Av Vladimirs senare brev till modern kan vi emellertid se att de ekonomiska förhållandena och svårigheterna på Alakajevka inte var honom helt främmande. Vi får följaktligen vara Krupskaja dubbelt tacksamma för de två knappa raderna. Vi erfar av dem att Vladimir faktiskt tog itu med att försöka genomföra moderns ekonomiska planer, men att han av egen erfarenhet kunde övertyga sig om att ”relationerna med musjikerna blev onormala”.

Denna episod är långt viktigare än de på både vers och prosa besjungna tillfällen när han gick i vall med bondpojkar och gymnasistens sammanträffande med musjikerna från Kokusjkino på sina promenader. Vladimirs försök som lantbrukare inskränkte sig av allt att döma till den första sommaren, eftersom han redan på våren 1890 fick tillstånd att avlägga sina examina och de ekonomiska planerna i och med detta naturligtvis måste överges. Men för formandet av Vladimirs personlighet gick denna period inte spårlöst förbi. En tid – även om den var kort – hade han tillfälle att inte bara iaktta bönderna, han kom också i beröring med dem beträffande arbetsförhållandena. Och det är sannerligen inte en och samma sak!

Egna inventarier och bofast arbetskraft fanns det inte på gården, jordförbättringsarbetena kunde endast genomföras med hjälp av överenskommelser med bönderna i det närbelägna Alakajevka, en verklig eländig och fattig liten by. Av de trettifyra bönderna hade nio varken hästar eller kor; fyra hade inte ens en egen hydda, torpen var fattiga, någon skola fanns inte, bara en krog. Av den tvåhundra själar stora befolkningen hade endast fyra pojkar fått någon som helst undervisning, den övriga befolkningen kunde varken läsa eller skriva. Över detta armod höjde sig några kulak-gårdar, som inte heller utmärkte sig genom något större välstånd, men som ändå innehade makten i byn. Ett vinstgivande lantbruk kunde man på den

Uljanovska gården endast bedriva i förbund med kulakerna och genom att obarmhärtigt suga ut fattigbönderna.

När Lenin sedermera vid avslöjandet av alla möjliga former av beroende och förslavande på lantbrukets område visade en helt ovanlig skarpblick, spelade nog därvid, som man kan anta, hans egna praktiska erfarenheter av bönderna i Alakajevka en inte obetydlig roll.

Familjen Uljanov blev tvungen att avstå från att självständigt driva sitt jordbruk, den odlade jorden arrenderades ut, och gården tjänade familjen för fyra eller fem sommarmånader som sommarnöje. Friheten och det stilla lugnet på stäppen, en gammal, förfallen trädgård som sluttade brant mot en bäck, en damm där man kunde bada av hjärtans lust, inte så långt från gården en skog där man plockade hallon – ett bättre sommarställe kunde man inte önska sig! I trädgården hade var och en sitt eget älsklingshorn där han kunde läsa eller studera. Familjen levde inte lika isolerad som på Kokusjokino, grannarna var inte längre så rädda för att ta kontakt med Uljanovs, men trots detta var gästerna rätt fåtaliga under den första tiden. Maria minns hur skygga hennes bröder och systrar, också Vladimir, var för främmande människor, och hur de bukade fly genom fönstret ut i trädgården när ytligt bekanta personer kom på besök. Misstron mot obekanta människor samt förkärleken för manövern genom fönstret hör som bekant till egenheterna hos ungdomen, framför allt på landet, där nya människor är sällsynta och fönstren nära marken. Men kanske denne självsäkre unge man ännu inte hade förlorat skygghetens fjun, hur som helst överskuggades denna skygghet i allt högre grad av strävandet att inte slösa bort sina gåvor på människor som inte var värda det.

I Alakajevkaområdet hade narodnikerna i slutet av 1870-talet försökt bedriva propaganda, men på 1880-talet grundade de jordbrukskommuner på fastigheter som de hade förvärvat av samme Sibirjakov. Från omsorgerna om att rädda bönderna med hjälp av revolutionen hade de övergått till att försöka rädda sig själva genom att arbeta som bönder. Regeringen betraktade detta initiativ med den allra största misstro, men kommunerna och de andra gemenskaperna förde ett så lugnt och så fredligt liv att endast ett litet fåtal av dem gav polisen anledning att ingripa. Några mindre framgångsrika företag förvandlades under tidernas lopp till kapitalistiska rörelser, men de flesta gick omkull redan i början av sin tillvaro.

Så gick det också med kommunerna i grannskapet av Alakajevka, deltagarna skingrades snart i alla riktningar, med undantag för den enwise organisatorn Preobrazjenskij. Vladimir inledde bekantskap med honom, och genom honom också med andra representanter för narodnikrörelsen i provinsen. Med Preobrazjenskij hade han långa samtal som ofta varade till långt in på natten, och som fördes på vägen mellan gården och kommunen, där de vandrade fram och tillbaka. Vladimir lyssnade och tittade. Nej, dessa människor som hade övergått till fredlig verksamhet, som hade föga aning om hur ett jordbruk skulle skötas, vare sig det var i kommunismens namn eller för att rädda sina själar, kunde inte locka honom över på sin sida.

Alakajevka lämnades givetvis inte utan uppsikt av polismyndigheterna. Chefen för gendarmeriförvaltningen i Samara rapporterade till polisdepartementet om familjen Uljanovs ankomst, och nämnde särskilt den under öppen polisuppsikt stående Anna, den under diskret polisuppsikt stående Vladimir, samt sist men icke minst den före detta studenten Jelisarov, ”av tvivelaktig politisk pålitlighet”. Ministeriet för folkbildning erhöi i alla fall då det betraktades som nödvändigt av kuratorn för utbildningsdistriktet Maslennikov utförliga rapporter om familjen Uljanov. I dessa iakttagelser inleddes också gymnasisten Dmitrij, om vilken månatligen rapporter skickades till kuratorn.

Saken komplicerades ytterligare av att Uljanovs bodde på en gård som de hade köpt av Sibirjakov, denne de politiskt förvisades vän och de lantliga kommunernas beskyddare. ”Förhållandena komplicerades därigenom”, rapporterade Maslennikov till S:t Petersburg, ”att

frågan om jordbruken i guvernementet Samara och frågan om familjen Uljanov stod i så nära sammanhang med varandra.”

Med ett ord sagt, någon brist på övervakare var det inte, och övervakningen kunde – för att tala med kuratorn – ”inte döljas för de övervakade”. Resultaten var emellertid anspråkslösa. ”Någonting otillbörligt”, skrev gendarmeriet i Samara i sin besvikelse, ”har inte kunnat iakttagas.” Det föll sig inte heller lätt att iakttaga någonting sådant, eftersom de otillbörliga processerna än så länge endast utvecklades i de mest förborgade hjärnvindlingar. Men inte desto mindre var det fråga om synnerligen farliga processer!

Flyttningen till Alakajevka gjorde inte Vladimir till lantbrukare, men den räddade honom från en för tidig arrestering tillsammans med hans vänner i Kazan, när i juli 1889 inte bara Fedosejevs hemliga cirkel sprängdes utan också medlemmarna av den undercirkel som Vladimir hade tillhört blev tagna i förhör. Han skrev själv några år senare: ”Jag tror att jag också hade löpt stor fara att bli arresterad om jag hade stannat i Kazan den sommaren.”

I detta avseende visade det sig alltså att modern hade haft rätt i sin bedömning. Underrättelsen om arresteringarna i Kazan gjorde ett djupt intryck på Vladimir. De måste hos honom ha gett en bekräftelse på vissa principer som det alltid var klokt att följa: man får inte hals över huvud falla i fiendens händer för några småsaker, man måste planera sitt arbete rätt för att tillfoga fienden största möjliga skada, och därför är det nödvändigt att förbereda sig noga.

I trädgården, i lindarnas skugga, hade Vladimir sin egen lilla vrå som skyddades mot solen av det gröna lövverket. Där fanns ett bord och en bänk, vilkas ben var nerdrivna i marken, och här tillbragte han långa timmar med flitigt arbete. ”Under fem långa år”, skriver Dmitrij Uljanov, ”från 1889 till 1893, var detta Iljitjs egentliga arbetsrum.” I närheten fanns en järnstång, fäst mellan två stolpar, ett såkallat räcket, och där utförde han gymnastiska övningar. Med förundran iakttog de yngre syskonen vilken energi och vilken iver Vladimir använde till att häva sig upp på räcket, inte med bröstet utan med ryggen före. Det dröjde länge innan han lyckades med det. Men slutligen kallade han på Mitja för att bevittna triumfen. ”Äntligen har jag hittat den rätta balansen, titta!” Glädjestrålade satt han redan uppe på räcket.

Att övervinna svårigheter, att disciplinera de egna ansträngningarna, att häva sig upp och sätta sig på räcket – ”att hitta den rätta balansen” – något härligare finns väl inte! Och att visa Mitja den nya gymnastiska färdigheten var för honom ett behov, på samma sätt som han inte gav sig förrän han hade förklarat mervärdets hemligheter för Anna.

Vladimir simmade också ofta och skickligt i dammen på Alakajevka, han gick på jakt i synnerhet när det kunde kombineras med en vacker utflykt – så jagade han till exempel tjäder i den närbelägna skogen – men han stod inte ut med att sitta orörlig bakom ett metspö. På den tiden var sporten inte alls i ropet bland den demokratiska intelligentsian. Men Vladimir behärskades av sina rastlösa bemödanden att hålla sina både andliga och fysiska krafter i aktiv jämvikt. Vid övningarna på räcket, när han simmade, på utflykterna, när han sjöng – överallt visade han sig som en outröttlig och samtidigt disciplinerad gåpåare. Liksom i sin tidigaste barndom uppfattade han livet framför allt som rörelse, bara med den skillnaden att det numera var den andliga rörelsen som kom i främsta rummet.

Vladimir hjälpte den yngre system Maria genom att undervisa henne. Han lärde henne att tråckla ihop en skrivbok med vit tråd, inte med svart, han visade hur man ritar upp ett koordinatnät för en geografisk karta, och därvid utförde han också dessa obetydliga småsaker med samma målmedvetenhet som kännetecknade honom vid allt arbete han gjorde, och som Maria hela sitt liv skulle minnas.

Efter middagen befattade sig Vladimir med lättare lektyr, någon enstaka gång med skönlitteratur. Inte sällan slöt sig Olga, som beredde sig att avresa till sina kurser i S:t

Petersburg, till honom, och tillsammans läste de Gleb Uspenskij, en av narodnikernas författare.

En täckt veranda ersatte terrassen. Där drack man sitt kvällste och läste, för att inte behöva tända ljus inne i rummen och sålunda locka dit myggen. Här intog man också med nästan biblisk enkelhet aftonmåltiden: från källaren hämtades en stor kruka med mjölk, och till den åt barnen grått vetebröd. På kvällarna sjöng man ofta och musicerade. Man sjöng i korus, eller också sjöng Jelisarov, den äldsta systems man, solo, ackompanjerad av Olga. Också Vladimir uppträdde inte så sällan som solist. Ett av de mest omtyckta numren i hans repertoar var romansen: ”Du har förtrollande ögon”, och när han kom till den patetiska strofen: ”... de störtar mig i fördärvet”, sprack sångarens röst varje gång vid en hög ton. Vladimir fäktade förtvivlad med handen och ropade skrattande: ”... i fördärvet, i fördärvet...”

Genast efter flyttningen till Alakajevka hade Vladimir på nytt anhållit om tillstånd att resa utomlands, enligt uppgift för att ”genomgå en kur”, men i själva verket för att studera vid något utländskt universitet. Polisdepartementet fann dock att man lika väl kunde genomgå en kur i Kaukasus, och beviljade honom inte något utrikespass. Avslaget var naturligtvis beklagligt, men olyckan var trots allt inte så stor. De två och ett halvt år som Fedosejev satt fängslad i enskild cell kunde Vladimir tillbringa under moderns vingars skugga, i förhållanden som var lika gynnsamma för hans fysiska som hans psykiska hälsa. Ödet hade tydligen tagit denne unge man i sitt beskydd, som om det på förhand hade utsett honom till vissa bestämda uppgifter. Och den unge I mannen förstod att utnyttja ödets positiva inställning. De hade uppenbarligen avslutat ett hemligt fördrag som grundade sig på ömsesidighet.

Under reaktionens täckmantel

Alexander III:s regim hade nått sin höjdpunkt. Den 1889 utfärdade förordningen om lokala uppsyningsmän (zemskije natjalniki) återställde den lokala adelns administrativa makt och domsrätt över bönderna. Liksom godsherrarna före reformen fick de nya uppsyningsmännen rätt att efter eget gottfinnande inte bara häkta en bonde utan också låta piska honom. Den agrara motreformen 1890 överförde slutgiltigt den lokala självstyrelsen i händerna på adeln. Visserligen hade redan lagarna om den lokala självstyrelsen av 1864 genom deras krav på ett visst jordinnehav i betryggande grad säkrat godsägarnas herravälde över den lokala självstyrelsen. Men när jorden gled adeln ur händerna, måste ägandecensur kompletteras med en ståndscensur.

Byråkratin fick nu en makt som den inte hade haft sedan lillefar Knölpåks-Nikolajs, salig i åminnelse, tider. Den alltmera sällan förekommande revolutionära propagandan bestraffades visserligen lindrigare än under ”tsaren-befriaren”, vanligen med några års fängelse eller förvisning. Tvångsarbetet och galgen förbehölls numera endast terroristerna. Men i gengäld valde man nu som förvisningsorter ut speciellt ogästvänliga trakter. Den bestialiska misshandeln av fångna revolutionärer så snart de på minsta sätt gav uttryck för sina protester fick tsarens personliga godkännande.

I mars 1889 blev trettifem förvisade som hade inneslutit sig i ett hus i Jakutsk beskjutna med gevärssalvor. Sex av dem dödades, nio sårades, tre avrättades och de övriga skickades på tvångsarbete. I november samma år blev den till tvångsarbete dömda Sigida dömd till etthundra påkslag för att hon hade förolämpat fängelsekommendanten. Hon avled av misshandeln följande dag. Trettio tvångsarbetare intog som protest gift, och fem av dem dog på stället. Men de revolutionära kretsarna, som gick under i en ocean av likgiltighet, hade hamnat i en så fullständig isolering att de blodiga sanktionerna inte föranledde några aktiva motåtgärder utan tvärtom länge förblev obekanta. Sålunda trängde underrättelserna om

tragedierna i Jakutsk och vid Kara troligen först ett år efter dessa händelser fram till Vladimir Uljanov, som på den tiden levde i Samara.

Efter nedkämpandet av oppositionen vid universiteten nådde stämningen bland den studerande ungdomen ett bottenläge. Det gjordes inte ett enda försök att besvara regeringens våldsåtgärder med terror. Attentatsförsöket den 1 mars 1887 blev det sista konvulsiviska uttrycket för narodovoltsernas terrorpolitik. ”Det mod som människor som Uljanov och hans kamrater visade”, skrev i utlandet Plechanov, ”erinrade mig om de gamla stoikernas mod . . . Deras för tidiga död var endast ägnad att visa oss det omgivande samhällets kraftlöshet och förruttnelse i dess rätta ljus ... Deras mod var ett förtvivlans mod.”

1888 var denna dystra periods svartaste år. ”Anslaget 1887”, skrev petersburgstudenten Brusnjev, ”släckte också den sista gnistan av studenternas frihetssträvanden . . . De började alla frukta varandra, och över huvud taget alla människor.” ”Den samhälleliga reaktionen nådde sin höjdpunkt”, säger moskvastudenten Mitskevitz i sina minnen, ”varken tidigare eller senare har vi upplevt ett så mörkt år ... I Moskva har jag över huvud taget inte sett något illegalt material.”

Förräderi, trolöshet, avfall avlöste varandra i en allt föraktligare följd. ”Narodnaja Voljas” ledare och teoretiker, Lev Tichomirov, som fem år tidigare hade förkunnat den snart utbrytande socialistiska revolutionens maktövertagande, förklarade sig 1888 som anhängare av tsarens själv, härskarvälde och utgav i landsflykten en pamflett: *Varför jag har upphört att vara revolutionär*. Hopplösheten drev hundratals och tusentals förutvarande kättare att förena sig – men den här gången inte längre med folket utan med de besittande klasserna och byråkratin. Den strof som Nadson skrev strax före sin död. ”Nej, jag tror inte längre på ert ideal”, klingade som hela denna generations bekännelse.

De som inte var lika anpassningsbara hängde sig sköt sig. Tjechov skrev till författaren Grigorovitj om dessa unga människors självmord: ”Å ena sidan . . . den lidelsefulla hungern efter liv och sanning, drömmen om en gärning, vidsträckt som stäppen ... å andra sidan den omätliga slätten, det råa klimatet, det gråa, primitiva folket med dess svåra, kalla historia, tatarväldet, byråkratismen, armodet, obildningen ... Det ryska livet slår ner den ryska människan ... som en sten som väger sina tusen pud.”

Alldeles i början av detta i reaktionens dimmor höljda årtionde inträffade dock en händelse av den mest omfattande politiska betydelse: den ryska socialdemokratin såg dagens ljus. Under de första åren vegeterade den visserligen nästan uteslutande i Genève och Zürich och gjorde intryck av att vara en rotlös sekt vars anhängare kunde räknas på båda händernas fingrar. När vi får stifta bekantskap med dess stamträd, kommer vi dock att märka att socialdemokratin var en organisk utvecklingsprodukt i Ryssland och att det inte var en tillfällighet att Vladimir Uljanov i början av 1890-talet förband sitt liv med detta parti.

Av Hippolyt Mysjkin, den huvudanklagade i ”de 193:s process” har vi hört att intelligentsians revolutionära aktioner var ett uttryck – eller riktigare uttryckt en indirekt återspeglings – av bondeoroligheterna. Och man kan nog säga att det faktiskt förhåller sig så, att om det i det gamla Ryssland inte hade existerat några böndernas revolutionära problem, som vid olika perioder ibland ledde till hungersnöd och epidemier, ibland till spontana myterier, skulle det inte heller ha existerat en revolutionär intelligentsia med dess heroism och dess utopiska program. Tsarernas land var havande med en revolution vars sociala bas var motsättningarna mellan kvarlevorna av feodalismen och den kapitalistiska utvecklingens krav. Intelligentsians sammansvärjningar och attentat var endast den borgerliga revolutionens första födslovåndor. Men även om böndernas befrielse var revolutionens första uppgift, var det dock proletariatet som skulle bli dess avgörande kraft. Och redan i den allra första början av Rysslands

revolutionära historia kan man konstatera intelligentsians revolutionära aktioners omedelbara och uppenbara beroende av industriarbetarnas rörelse.

Den allmänna uppståndelse som bondereformen 1861 gav upphov till i landet tog sig i städerna uttryck i arbetarstrejker som bekräftade "folkets" missnöje och ingav de första revolutionära sammanslutningarna mod. Lenins födelseår kännetecknades av de första stora strejkerna i S:t Petersburg. Vare det oss fjärran att betrakta detta sammanträffande som ett mystiskt förebud. Men vilken egenartad betoning får inte i detta sammanhang Marx ord i uppropet till medlemmarna av den första internationalens ryska sektion samma år, 1870:

"Ert land börjar nu också att delta i denna vårt sekels alltomfattande rörelse!"

Under senare hälften av 1870-talet deltog redan hundratals arbetare i den revolutionära rörelsen. Visserligen försökte de, i enlighet med den förhärskande teorin, betrakta sig själva som endast tillfälligt från jorden borttryckta medlemmar av bygemenskapen. Men de progressiva arbetarna, som reagerade aktivt för den bondevänliga propagandan, samtidigt som de förblev döva för bönderna själva, gav den en tolkning som motsvarade deras egen sociala ställning och som inte sällan förskräckte deras förmyndare inom intelligentsians led.

Narodnikrörelsens förlorade söner grundade i städerna, både i norr och söder, de första proletära organisationerna, höjde kravet på strejk-, församlings- och föreningsfrihet samt inkallandet av en folkrepresentation, och industriarbetarnas spontana oroligheter bar utan minsta tvivel prägeln av deras inflytande.

Strejkerna i S:t Petersburg under åren 1878 och 1879, vilka enligt ett vittnesbörd av Plechanov som var ögonvittne till dessa händelser och själv deltog i dem, hade "blivit dagens händelse – för dem intresserade sig så gott som hela intelligentsian och det tänkande S:t Petersburg". De hetsade i allra högsta grad upp de revolutionära kretsarna och var en omedelbar föregångare till narodnikernas övergång till den terroristiska kampen. Narodovoltserna å sin sida sysslade under tiden med att leta fram reserver för kampen genom att bedriva propaganda bland arbetarna. Även om de revolutionära rörelserna på de båda sociala nivåerna – intelligentsians och proletariatets – utvecklade sig i intimt sammanhang med varandra, hade dock båda för sig sin egen speciella logik. När "Narodnaja Volja" själv redan var fullständigt slagen till marken, fortlevde de av dess medlemmar grundade arbetarcirkulärna, framför allt i landsorten. Men de idéer som framfördes av narodnikerna hindrade, även om de modifierades av arbetarna för att passa deras syften, länge dessa från att beträda den rätta vägen.

Den marxistiska kampen mot dessa egenartade åsikter försvårades framför allt genom att narodnikerna själva långt ifrån hade någon fientlig inställning till Marx. Till följd av ett betydande teoretiskt missförstånd som hade sina historiska rötter, betraktade de honom fullt uppriktigt som en av sina läromästare. Den av Bakunin inledda och av narodniken Danielson fortsatta ryska översättningen av *Kapitalet* utkom 1872, hälsades med entusiasm av de radikala kretsarna och distribuerades genast i 3 000 exemplar. En andra upplaga blev inte tillåten av censuren. Bokens stora framgång berodde dock på en missuppfattning av doktrinen. Den vetenskapliga analysen av det kapitalistiska systemet uppfattades av intelligentsian – både av Bakunins och Lavrevs anhängare – som ett avslöjande av Västeuropas synder och som en varning för en falsk väg. "Narodnaja Voljas" exekutivkommitté skrev 1880 till Marx: "Medborgare! Den intelligenta och progressiva klassen i Ryssland ... har med entusiasm mottagit publicerandet av edra vetenskapliga arbeten. I dem får med vetenskapens hjälp det ryska livets bästa principer sitt erkännande."

Det var inte svårt för Marx att gissa sig till hur denna uppfattning hade uppkommit. De ryska revolutionärerna betraktade inte *Kapitalet* som det boken i själva verket var, nämligen en

vetenskaplig analys av det kapitalistiska systemet utan som ett moraliskt fördömande av exploateringen, och i och med detta som ett vetenskapligt godkännande av ”det ryska livets bästa principer”, bygemenskaperna och de kooperativa sammanslutningarna. Marx själv betraktade inte den gemensamt ägda jorden som en socialistisk ”princip”, utan som ett historiskt system för det feodala förslavandet av bönderna och som den materiella grunden för tsarismen. Han sparade inte på sarkasmer mot Herzen, vars ögon, lika väl som många andras, hade öppnats för den ”ryska kommunismen” av en viss preussisk resande, den konservative friherre von Haxthausen. Dennes bok kom ut på ryska två år före Kapitalet och ”den intelligentia och progressiva klassen i Ryssland” försökte envist placera Marx under samma hatt som Haxthausen. Och det var ju inte att undra på, att förbinda de socialistiska målen med idealiseringen av grundprinciperna för livegenskapen var ju också narodnikrörelsens teoretiska system.

1879 sönderföll ”Semlja i Volja”, som vi minns, i två organisationer: ”Narodnaja Volja”, som var ett uttryck för den demokratisk-politiska åsiktsriktningen och som i sig upptog de kämpande elementen från den föregående rörelsen, samt ”Tjornyj Peredjel”, som strävade till att bevara den av bönderna genomförda socialistiska omstörtningens rent folkliga drag. Då emellertid ”Tjornyj Peredjel” motsatte sig den politiska kamp som trängde sig på hela rörelsens förlopp, förlorade denna riktning snart all sin dragningskraft.

”Redan under de allra första dagarna av organisationens existens, kunde man konstatera att den inte hade lyckan med sig”, beklagade sig Deutsch, en av dess grundare, i sina minnen. De bästa arbetarna, som till exempel Chalturin, övergick till narodovoltserna. I den riktningen drogs också den studerande ungdomen. Ännu sämre stod det till hos bönderna. ”Där hade vi helt enkelt ingenting att hämta.” ”Tjornyj Peredjel” spelade ingen revolutionär roll. Men däremot blev det denna rörelse förunnat att bli en brygga mellan narodnikrörelsen och socialdemokratin.

Organisationens ledare – Plechanov, Zaslutij, Deutsch, Axelrod – var under åren 1880 och 1881 tvungna att den ene efter den andre emigrera till utlandet. Just dessa sammanbitna narodniker, som inte ville ge upp kampen för en liberal författning, måste med speciell intensitet söka upp den del av folket som man kunde vänta sig något av. Deras egna erfarenheter visade dem, trots deras avsikter, med en klarhet som inte gav rum för några tvivel att det endast var industriarbetarna som var mottagliga för den socialistiska propagandan. Samtidigt lyckades det för narodnikernas egen skönlitteratur, men också för deras vetenskapliga skrifter att mot den egna tendensen grundligt skaka de a priori som riktiga uppfattade föreställningarna om en harmonisk ”folkproduktion”, som vid närmare studium visade sig vara helt enkelt ett barbariskt stadium av kapitalismen. ”Det enda som återstod” var att dra de riktiga slutsatserna. Men detta arbete innebar en fullständig ideologisk revolution. Äran för att ha reviderat de traditionella åskådningarna och visat den nya vägen tillkommer ostridigt medlemmen av ”Tjornyj Peredjel”, Georgij Valentinovitj Plechanov. Vi kommer ännu ofta att sammanträffa med honom, först som Lenins läromästare, sedan som hans äldre medarbetare och slutligen som hans oförsonlige motståndare.

Ryssland hade redan beträtt kapitalismens väg, och intelligentsian kunde inte förmå landet att avvika från denna väg. Det borgerliga samhället kommer att hamna i ett allt skarpare motsatsförhållande till självhärskardömet och samtidigt väcka nya krafter som tar upp kampen mot detta. Erövringen av den politiska friheten är den nödvändiga förutsättningen för proletariats fortsatta kamp för socialismen. De ryska arbetarna måste stöda det liberala samhället och intelligentsian i deras bemödanden att få till stånd en författning och bönderna vid deras resningar mot de sista resterna av livegenskapen. Den revolutionära intelligentsian däremot måste, om den vill förskaffa sig en mäktig bundsförvant, teoretiskt ställa sig på marxismens grund och ägna sina krafter åt propagandan bland arbetarna.

Detta var i stora drag den nya revolutionära utgångspunkten. I dag verkar den på oss som en hel serie av självklara banaliteter. 1883 klingade den som en djärv utmaning, riktad mot de heligaste fördomar. Läget för förnyarna var ytterst komplicerat genom att de, fastän de uppträdde som proletariats teoretiska talesmän, under den första tiden såg sig tvungna att vända sig till just det sociala skikt som de själva tillhörde. Mellan marxismens pionjärer och de vaknande arbetarna stod den traditionella skiljeväggen, intelligentsian. De gamla åskådningarna var så fast förankrade hos den att Plechanov och hans meningsfränder beslöt att till och med undvika benämningen "socialdemokrati" och kalla sig "Gruppen för arbetets befrielse".

Sålunda uppstod i det lilla Schweiz fröet till ett blivande stort parti, den ryska socialdemokratin, ur vilket småningom bolsjevismen, rådsrepublikens grundare, framgick. Världen är begåvad med så obetydligt förutseende att inga basuner blåser, himlens ljus inte formar sig till några märkliga tecken när stora historiska händelser bebådar sin ankomst. Den ryska marxismens födelse tycktes inte under de åtta, tio första åren vara någonting att fästa sig vid.

Till följd av att "Gruppen för arbetets befrielse" var rädd för att stöta ifrån sig den numerärt obetydliga vänsterflygeln av intelligentsian ville man inte under de första åren röra vid terror-dogmen. Narodovoltsernas fel visade sig endast i att deras terroristiska verksamhet inte kompletterades med "skapandet av element för Rysslands blivande socialistiska arbetarparti". Plechanov bemödade sig inte utan skäl att ställa terroristerna som politiker mot den klassiska narodnikrörelsen som tog avstånd från den politiska kampen. " 'Narodnaja Volja' ", skrev han 1883, "kan inte för sin existens finna och får inte heller söka något annat rättfärdigande, än den moderna vetenskapliga socialismen." Men eftergifterna för terrorismen fick inget gensvar och de teoretiska maningarna förklingade ohörda.

Den revolutionära rörelsens tillbakagång under 1880-talet invercade på alla tendenser, ledde till andlig stagnation och förhindrade därigenom all i någon mån nämnvärd utbredning av de marxistiska idéerna. I ju högre grad intelligentsian som helhet drog sig undan från slagfältet, desto mera hårdnackat höll sig det lilla fåtal som fortfarande var revolutionen trogna till de av det förgångna helgade traditionerna. Om det europeiska proletariatet hade rest sig till kamp, skulle det ha kunnat underlätta spridandet av de marxistiska idéerna. Men 1880-talet var också i Västeuropa en reaktionens tid. I Frankrike hade såren efter Pariskommunen ännu inte läkts. Bismarck hade tvingat de tyska arbetarna till illegal verksamhet. Den brittiska fackföreningsrörelsen var helt genomträngd av konservativ självbelåtenhet. Under inflytande av periodvis inverkan av orsaker, vilka vi senare kommer att behandla närmare, hade strejkrörelsen i Ryssland ebbat ut av sig själv. Det var inte att undra på att Plechanovs grupp var fullständigt isolerad. Man skyllde detta på det konstlade uppsättandet av missämjan klasserna emellan i stället för det så nödvändiga förbundet mellan alla "levande krafter" mot absolutismen.

Det program för den terroristiska fraktionen som Alexander Uljanov i all hast hade författat mellan tillverkandet av salpetersyra och preparerandet av kulor med stryknin förklarade visserligen att meningsskiljaktigheterna med socialdemokraterna var "mycket oväsentliga" men endast för att genast därpå ge uttryck för sin förhoppning om en "folkshållningens omedelbara övergång till en högre form" med undvikande av det kapitalistiska utvecklingsstadiet samt nödvändigheten att erkänna "intelligentsians stora betydelse" och dess förmåga att "genast ta ledningen av den politiska kampen mot regeringen". I praktiken stod Alexanders grupp längre från arbetarna än den föregående generationens terrorister.

De förbindelser som "Gruppen för arbetets befrielse" lyckades etablera med Ryssland var tillfälliga och opålitliga. "Om Plechanovs grundande av 'Gruppen för arbetets befrielse' år 1883" erinrar sig Mitskjevitz, "trängde endast dunkla rykten till oss." I de fientligt inställda

emigrantkretsarna berättade man med ohöljd tillfredsställelse om hur en grupp av radikaler i Odessa högtidligen brände Plechanovs *Våra meningsskiljaktigheter*, och dessa rykten vann tilltro, eftersom de väl motsvarade stämningen, om också inte helt och hållet det verkliga förhållandet.

De fåtaliga anhängarna av gruppen bland den ryska ungdomen i utlandet hade en betydligt trängre horisont och långt mindre personligt mod än det föregående årtiondets revolutionärer. Många av dem kallade sig marxister därför att de hoppades att det skulle befria dem från deras revolutionära plikter. Plechanov, som aldrig skonade någon från sina bitande anmärkningar, kallade dessa tvivelaktiga åsiktsfränder ”invalider som ännu aldrig har befunnit sig på ett slagfält”. I början av 1890-talet var det så, att ledarna för gruppen slutgiltigt hade skrinlagt sina förhoppningar på att vinna intelligentsian.

Axelrod förklarade dess bristande mottaglighet för de marxistiska idéerna med dess borgerliga urartning. Denna i det stora hela historiskt riktiga förklaring, som fick sin bekräftelse av den fortsatta händelseutvecklingen, gick emellertid i detta fall händelserna långt i förväg. Den ryska intelligentsian skulle ännu genomgå en period av allmän entusiasm för marxismen, och denna tid var redan nära förestående.

Utan att invänta sitt teoretiska erkännande fullföljde under tiden kapitalismen under reaktionens täckmantel sitt revolutionerande arbete. Följderna av regeringens feodalistiska och kapitalistiska åtgärder ville inte på några villkor låta inränga sig i ett harmoniskt system. Trots frikostigt finansiellt understöd från regeringens sida, gick lantadeln snabbt mot ekonomisk undergång. Under de tre decennierna närmast efter bondeemancipationen gjorde sig det härskande ståndet av med över 35 procent av sin jord, och därvid var det just Alexander III:s regeringstid, adelsrestaurationens epok, som också blev adelsruinens viktigaste tidevarv.

Framför allt var det naturligtvis lågadeln och mellanskiktet som förlorade sin jord. Vad beträffar industrin, vars vinster tack vare de höga skyddstullarna kunde stiga ända till 60 procent, så befann sig den i en period av oavbruten stegring, i synnerhet i slutet av seklet.

Så fullbordades, trots de adliga motreformerna, den kapitalistiska omgestaltningen av folkhushållet. Medan regeringen knöt medeltidens knutar allt fastare och fastare, i synnerhet på landsbygden, befrämjade den å andra sidan tillväxten av de krafter i städerna som var utsedda till att hugga av dessa knutar. Alexander III:s reaktionära regering blev den ryska revolutionens drivhus.

Den allmänna bild av 1880-talet som vi har skisserat i ett av de tidigare kapitlen måste vi nu rätta till i ett mycket väsentligt avseende, De olika skikten av det bildade samhället – de liberala zemstvoanhängarna, den radikala intelligentsian, de revolutionära kretsarna – försjönk i apati, men samtidigt fullbordades under reaktionens täckmantel i nationens djupa lager industriarbetarnas uppvaknande, stormiga strejker utbröt, vilka ofta ledde till förstöring av fabriker och verkstäder samt sammanstötningar med polisen, visserligen ännu inte med klara revolutionära intentioner, men redan med revolutionära offer.

Samtidigt med anspråken och kraven flammade solidariteten upp, i massorna vaknade personligheten, här och där framträdde lokala ledargestalter. I det ryska proletariats historia kan 1880-talet betecknas som det skede då vägen uppåt inleddes.

Strejkrörelsen som redan hade tagit sin början under de sista åren av Alexander II:s regering, men som nådde sin höjdpunkt under tiden från 1884 till 1886, nödgade pressorganen av olika schatteringar att bekymrat konstatera att det också i Ryssland hade uppstått en såkallad ”arbetarfråga”. Den tsaristiska förvaltningen – man måste ge den detta erkännande – insåg betydligt tidigare än den vänstersinnade intelligentsian proletariats revolutionära betydelse.

Redan i slutet av 1860-talet började de hemliga dokumenten klassificera industriarbetarna som en högst opålitlig klass, medan narodnikrörelsens tidningar fortfarande envisades att betrakta proletariatet som en del av bondeståndet.

Samtidigt med de brutala repressalierna mot de strejkande inleddes från och med 1882 en rask utveckling av den lagstiftning som hänförde sig till industrin: förbud mot barnarbete, inrättandet av en fabriksinspektion, ansatser till reglering av kvinno- och ungdomsarbetet. Förordningen av den 3 juni 1886, som utfärdades genast efter textilarbetarnas stora strejker, fastslog industriidkarnas skyldighet att betala ut lönerna kontant på utsatta terminer, och slog över huvud taget den första bräschen i det patriarkaliska godtyckets mur. Sålunda var tsar-regeringen, som med största tillfredsställelse registrerade den anda av resignation som nu kännetecknade alla det bildade samhällets oppositionella grupperingar, själv tvungen att underkasta sig de första eftergifterna för den vaknande arbetarklassen. Om man inte bedömer detta faktum riktigt, kan man inte förstå fortsättningen av Rysslands historia, inte heller oktoberrevolutionen.

Trots att den agrara krisen fortsätter, och till och med skärps, ger den industriella depressionen under i 880-talets sista år, alla narodnikernas förutsägelser till trots, vika för ett uppsving. Antalet arbetare ökas snabbt. De nya fabrikslagarna, och framför allt de låga priserna på konsumtionsvaror förbättrar situationen för arbetarna, som är vana vid armodet i byarna. Strejkerna uppvisar en tillfällig nedgång. Under denna tidsperiod nådde den revolutionära rörelsen de senaste tretti årens absoluta bottenläge.

Sålunda blir det konkreta studiet av den ryska intelligentsians politiska sicksackgång till ett högst lärorikt kapitel i sociologin, det fria ”kritiska tänkandet” visar sig vid varje steg vara beroende av materiella orsaker som det inte erkänner. Som om ett dun som kan föras bort av den lättaste pust ägde förmågan att tänka, skulle betrakta sig som det friaste väsendet i världen!

Under strejkrörelsen i början av 1880-talet spelade de arbetare som hade fostrats av det föregående decenniets revolutionära rörelse den ledande rollen. Och strejkerna återigen gav de mest mottagliga arbetarna av den nya generationen en kraftig impuls. Visserligen vann också mystiska grubblerier under dessa dagar insteg i arbetarkretsarna. Men medan anslutningen till de tolstojska lärorna för intelligentsian innebar ett avståndstagande från den aktiva kampen, så var de för arbetarna inte sällan den första, alltjämt oklara formen av protest mot de sociala orättvisorna.

Sålunda uppfyller en och samma idéer inte så sällan helt motsatta funktioner hos de olika sociala skikten. Bakunismens efterklanger, traditionerna från narodovoltserna, och de första marxistiska lösenorden smälter hos de progressiva arbetarna samman med deras egna erfarenheter från strejkerna och antar småningom oundvikligen klasskampens färg. Det var just 1887 som Leo Tolstoj hängav sig åt bekymrade betraktelser över den revolutionära kampens verkningar under de senaste tjugo åren. ”Hur mycket uppriktigt goda strävanden, hur mycken offervilja har inte vår unga intelligentsia förbrukat för att fastställa sanningen ... Och vad har resultatet blivit? Ingenting. Sämre än ingenting.” Men också den här gången gjorde den store konstnären sig skyldig till en felbedömning när det gällde politiken. Den till marken slagna intelligentsians andliga krafter borrhade sig allt djupare ner i marken för att snart växa upp igen som massmedvetandets första groddplantor.

De arbetarkretsar som i detta skede hade lämnats i sticket av sina ledare från i går fortsatte självständigt sitt sökande efter den rätta vägen. De läste mycket, rotade i gamla och nya tidskrifter efter artiklar om de västeuropeiska arbetarnas liv, försökte tillämpa det lästa på sig själva. En av de första marxistiska arbetarna, Sjelgunov, vet berätta att arbetarkretsarna under åren 1887 och 1888, det vill säga under den allra dystraste tiden, ”utvecklade sig mer och mer

... Progressiva arbetare ... letade upp böcker hos lumphandlarna och läste dem." Till lumphandlarna korn dessa böcker säkert från den besvikna intelligentsian. För ett exemplar av *Kapitalet* begärde dessa handlande med begagnade varor mellan fyrty och femti rubel. Men trots dessa höga priser lyckades arbetarna i S:t Petersburg skaffa denna helgade bok. "Jag själv", skriver Sjelgunov, "måste riva sönder *Kapitalet* i kapitel efter kapitel, så att boken samtidigt kunde läsas i fyra eller fem olika cirklar." Arbetaren Moisejenko, organisatören av den största textilarbetarstrejken, studerade som förvisad *Kapitalet* och Lassalles verk tillsammans med sina olyckskamrater. Sädeskorntet hade inte fallit på bara klippan.

I en revolution som överlämnades till den gamle publicisten Sjelgunov (man får naturligtvis inte förväxla honom med den ovannämnde arbetaren med samma namn) kort före hans död 1891, tackade honom en grupp av arbetare i S:t Petersburg speciellt för att han hade anvisat de ryska arbetarna de rätta vägarna genom sina artiklar om proletariats kamp i England och Frankrike. Sjelgunovs artiklar var skrivna för intelligentsian. I arbetarnas händer tjänade de som källa för slutsatser som gick betydligt längre än vad författaren från början hade avsett. Starkt gripen av arbetardelegationens besök, tog den gamle mannen bilden av en uppvaknande kraft med sig i graven.

Narodnikernas mest betydande skriftställare, G. I. Uspenskij, erfor redan innan han blev sinnessjuk att de progressiva arbetarna uppskattade och älskade honom, och han lyckönskade offentligen de ryska författarna till "framtidens nya läsare". Arbetartalarna på den hemliga förstamajfesten i S:t Petersburg 1891 erinrade tacksamt om intelligentsians kamp under de gångna decennierna och gav samtidigt otvetydigt uttryck för tanken att det nu var deras tur att träda i föregångarnas ställe. "Dagens ungdom", sade en av dem, "tänker inte på folket. Denna ungdom är ingenting annat än en parasiterande del av samhället." Folket kommer emellertid att visa större förståelse för arbetarpropagandisterna, "eftersom det står dem närmare än intelligentsian".

I vändpunkten mellan de två decennierna började emellertid nya tendenser bryta sig väg också bland de intellektuella, även om det skedde långsamt. Studenterna kom i beröring med arbetarna och smittades av deras tillförsikt. Unga socialdemokrater uppenbarade sig samtidigt med målbrottet också förlorade aktningen för de gamla auktoriteterna. En av den tidens unga män från Kazan, Grigorjev, berättar i sina minnen: "1888 började intresset för namnet Marx ta sig allt tydligare uttryck i Kazan." I centrum för de första marxistiska cirklarna i Kazan stod den framstående unge revolutionären Fedosejev.

Under vintern 1888 – 1889 tilltog, som Brusnjev berättar, "intresset för böcker som behandlade samhällliga och politiska frågor på ett anmärkningsvärt sätt i S:t Petersburg. Det uppstod en stark efterfrågan på illegal litteratur." Man läste också tidningarna på ett helt nytt sätt. *Russkije Vjedomosti* (Ryska nyheter), zemstvo-liberalismens liv- och husorgan, publicerade under dessa dagar utförliga korrespondentskildringar från Berlin med långa utdrag från Bebels och andra socialdemokratiska ledares tal. Den liberala tidningen ville därmed säga tsaren och hans rådgivare att friheten i själva verket inte var så farlig. Den tyske kejsaren satt lika säkert som förut på sin tron, egendom och ordning var betryggande skyddade. Propagandisterna drömde om att få fram och fostra nya män i Bebels anda från de ryska arbetarnas led.

De polska studenterna återigen kom med nya idéer: arbetarrörelsen utvecklade sig tidigare i Polen än i Ryssland. Enligt en skildring av Brusnjev, som under de närmast följande månaderna skulle träda i spetsen för de socialdemokratiska grupperingarna i S:t Petersburg övervägde i teknologistudenternas kretsar den marxistiska riktningen redan 1889. För de blivande ingenjörerna, som utbildade sig för att träda i kapitalismens tjänst, föll det sig

speciellt svårt att upprätthålla tron på att Ryssland kunde gå sina egna självständiga vägar. Teknologerna bedrev i arbetarkretsar en högst aktiv propaganda.

Återuppvaknandet smittade också av sig till de gamla, numera nästan avsomnade grupperingarna. De från förvisningen återvändande narodovoltserna försökte, till att börja med utan resultat, på nytt ställa ett terroristiskt parti på benen.

Leonid Krasin, som ungefär vid den här tiden tillsammans med sin bror Herman kom från det mörkaste Sibirien till S:t Petersburg, skildrade senare inte utan humor sin marxistiska debut. ”De bristande kunskaperna ersattes med ungdomlig iver och friska och starka röster ... I slutet av 1889 kunde man betrakta vår cirkels kampförmåga som tillfredsställande.” Leonid var på den tiden 19 år gammal!

Mitskjevitz lade märke till en omsvängning av stämningen bland studenterna i Moskva. Den tidigare hopplösheten existerade inte längre, det uppstod ett flertal självbildningscirklar, intresset för studiet av Marx växte påtagligt. På våren 1890 utbröt efter ett uppehåll på tre år stora studentoroligheter. De ledde till att bröderna Krasin, som båda var teknologistuderande, förvisades från S:t Petersburg till Nizjnij-Novgorod. Av dem hörde Mitskjevitz, som också hade hamnat i denna stad, för första gången en levande förkunnelse av marxismen, och han kastade sig över Plechanovs *Våra meningsskiljaktigheter*. ”En ny värld öppnades för mig, jag hade funnit nyckeln till den omgivande verkligheten.” Också det kommunistiska manifestet som Mitskjevitz läste i anslutning till denna väckelse gjorde på honom ett överväldigande intryck. ”Jag förstod nu grunderna för Marx stora historisk-filosofiska teori. Jag blev marxist, och det för hela livet.”

Under tiden hade Krasin ått sig utverkat rätten att återvända till huvudstaden, och där bedrev han propaganda bland väveri arbetarna. Nefrosova, som i början av 1890-talet deltog i kurserna för kvinnliga studenter i huvudstaden, berättar om vilken uppenbarelse på sin tid de första publikationer som gavs ut av ”Gruppen för arbetets befrielse” var för ungdomen. ”Ännu i dag minns jag det skakande intryck som Marx och Engels kommunistiska manifest gjorde på mig.” Krasin, Mitskjevitz, Nefrosova och deras vänner hörde alla till den blivande bolsjevismens uppväxande kadrer.

Den nya stämningen inom den ryska intelligentsian fick också näring av händelserna i väster, där arbetarrörelsen övervann depressionen. De engelska docksarbetarnas berömda strejk under ledning av den senare renegaten John Bums banade väg för en ny och kämpaglad anda inom fackföreningsrörelsen. I Frankrike hämtade sig arbetarna från katastrofen, Guesde och Lafargue bedrev marxistisk propaganda. På hösten 1889 ägde den konferens rum i Paris där den nya internationalen bildades. På denna kongress avgav Plechanov sin profetiska förklaring: ”Den ryska revolutionen kan endast segra som en arbetarrevolution, någon annan utväg finns inte och kan inte heller finnas.”

Dessa ord som i kongressalen förklingade nästan ohörda, fann i Ryssland resonans i hjärtana hos flera generationer av revolutionärer.

Och till slut fick i Tyskland den illegala socialdemokratin vid valen 1890 närmare en och en halv miljon röster. De undantagslagar mot socialisterna som hade varit i kraft i tolv år, bröt snöpligen samman.

Hur naiv är inte tron på att idéer kan uppstå spontant! Det behövdes en hel rad av objektiva, materiella förutsättningar, och dessutom en viss bestämd ordningsföljd i ett visst bestämt sammanhang för att marxismen skulle vinna tillträde till de ryska revolutionärernas hjärnor. Kapitalismen måste nå betydande framgångar, intelligentsian måste trampa alla andra vägar till slut – bakunismen, lavrevismen, propagandan bland bönderna, utflyttningen på landet, terrorn, det fredliga kulturarbetet, den tolstojska filosofin; arbetarna måste genomföra strejker;

den socialdemokratiska rörelsen i Västeuropa måste börja tillämpa aktivare arbetsformer; och slutligen måste den fruktansvärda hungersnöden 1891 blottlägga alla den ryska ekonomins varbölder – då, och först då började marxismens idéer, som hade fått sin teoretiska utformning redan femtio år tidigare, och som Plechanov hade förkunnat i Ryssland sedan 1883, äntligen finna erkännande på rysk mark.

Men det var ännu inte allt. Dessa idéer fick visserligen en mycket vidsträckt utbredning inom intelligentsian, men samtidigt blev de också förvrängda, i enlighet med detta skikts samhällseliga natur. Först i och med uppträdandet av ett medvetet proletärt avantgarde stod marxismen äntligen stadigt förankrad i den ryska jorden.

Betyder detta då att idéerna skulle vara oväsentliga eller maktlösa? Nej, det betyder bara att idéerna är socialt betingade; innan de ger upphov till fakta och händelser, måste de vara följder av andra fakta och händelser. Eller mera konkret uttryckt: idén står inte över faktumet som en högre instans, eftersom idén själv är ett faktum som infogas i en kedja av andra fakta som en outhärlig länk.

Vladimir Uljanovs personliga utveckling fullbordades i intimt sammanhang med den ryska intelligentsians evolution och uppkomsten av ett tunt skikt av progressiva arbetare. Biografin smälter här organiskt samman med historien. Den andliga utvecklingens subjektiva följdriktighet sammanfaller med den objektiva följdriktigheten i det mognande som kännetecknade landets revolutionära kris. Samtidigt med uppkomsten av de första marxistiska kadaverna och de första socialdemokratiska cirklarna växer och mognar under reaktionens täckmantel det revolutionära folkets blivande ledare.

”Samaraperioden”

På hösten flyttade familjen till den stad där de tillsammans med Jelisarovs bebodde den sex eller sju rum stora övre våningen till ett trähus i två våningar. I och med detta blev Samara för de närmast följande fyra och ett halvt åren familjen Uljanovs huvudsakliga vistelseort. I Lenins liv kan man följaktligen tala om en speciell ”Samara-period”. Senare, under mitten av 1890-talet, blev Samara, och härvid var det inte utan att Lenins inflytande gjorde sig gällande, på sätt och vis Volgaområdets marxistiska huvudstad. Det blir följaktligen nödvändigt att vi åtminstone i stora drag bekantar oss med denna stads fysionomi.

Samaras administrativa historia skiljer sig föga från utvecklingen i Simbirsk på samma område: samma kamp mot nomadfolken, samma epok av ”stadens” grundande, det vill säga byggandet av de primitiva befästningsanläggningarna av trä, samma kamp mot Stenka Razin och Pugatjev. Men Samaras sociala fysionomi skiljer sig i betydande grad från Simbirsk. Simbirsk utvecklades till en stad som i det stora hela behärskades av adeln, som där hade fasta rötter. Det längre ut på stäppen liggande Samara började betydligt senare, först efter livegenskapens upphävande, utvecklas till ett centrum för spannmålshandeln. Stadens huvudgata bar visserligen namnet ”Dvorjanskaja” (Adelsgatan), men det var bara för att apa efter andra liknande städer. I själva verket hade livegenskapen på stäpperna kring Samara aldrig blivit fast rotad, staden hade inga anor och inga traditioner. Den hade inte heller något universitet, som Kazan, och följaktligen inte heller vare sig vetenskapsmän eller studenter.

Desto självsäkrare rörde sig här boskapsuppfödarna, lantbrukarna, spannmålshandlarna och kvarnägarna, dessa kraftfulla pionjärer för den agrara kapitalismen. Helt utan intresse för estetiska ting och personlig komfort uppförde de inga herrskapshus med pelare, parker och gipsnymfer. De behövde lastbryggor, magasin, kvarnar, mjölbingar, gjutjärnsgrindar, kraftiga lås. De hade inget intresse för jakthundar, endast för argsinta gårdvarar. Först när de hade blivit tillräckligt rika byggde de sig stora, murade stenhus.

Kring Volgaområdet spannmålsbourgeoisie med sina lastbryggor och varumagasin innästlade sig ett nomadiserande och halvt nomadiserande folk. De ursprungliga invånarna i Samaras förstadsområden försökte sig en gång, enligt exempel av de tyska mennoniterna i Sarepta, på att odla senap, men dessa ryssar hade varken de erforderliga erfarenheterna eller tillräckligt tålamod. Av de misslyckade senapsodlingarna återstod för småborgarna i Samara endast besvikelsens bitterhet och det ironiska öknamnet ”gortjitjniki” (senapsplantor). När invånarna i Samaras förorter greps av vrede, förorsakade de tillsammans med pråmdragarna på Volga överheten betydande bekymmer, i synnerhet när de var berusade. Men deras myterier var både enfaldiga och meningslösa, precis som hela deras misslyckade liv.

Den gamle Sjelgunov, densamme som senare begåvades med en hyllningsadress av arbetarna i S:t Petersburg, gav 1887 en intressant skildring av Samara, pionjärerens stad: ”Vid sidan av palatsen utbreder sig antingen ökenartade områden eller inhägnader, eller också höjer sig skorstenarna i för femton år sedan nerbrunna hus, som ingen mer kommer att bygga upp, på samma sätt som de pionjärer som har övertagit dem och gjort bankrutt aldrig mer kommer att komma sig upp. Ännu längre utåt, bortom inhägnaderna och de öde områdena och de spridda husen i utkanten av staden, ligger förstadsområdena, där eländiga stugor med två eller tre fönster ligger tätt sammanträngda. Där bor byborna som har övergett stäppen och slagit sig ner i staden för att arbeta för pionjärerna ...”

I Samara fanns det nästan inga industrier och följaktligen inte heller några industriarbetare. Och eftersom det inte heller i Samara fanns en sådan infektionshärd som ett universitet, uppfördes staden i förteckningen över de städer av vilka man inte hade något att frukta, och där myndigheterna kunde tillåta revolutionärerna att slå sig ner när deras förvisningstid i Sibirien var slut och dit man ibland också förvisade opålitliga element från huvudstaden och universitetsstäderna, och där de sedan fick vistas under polisuppsikt.

Kring detta nomadiserande anhang, som ända till början av 1890-talet mangrant tillhörde narodnikernas läger, grupperade sig den lokala vänstersinnade ungdomen. Inte bara lantbrukare och köpmän, utan ibland till och med tjänstemän, tillät sig i detta guvernement, där det varken förekom adelsgodtycke eller student- och arbetaroroligheter, att ostraffat uppträda som liberaler. De meningslösa myterier som ibland anordnades av hamnarbetarna hade ingen plats i politikens bok. Bland dem som stod under polisuppsikt kunde man alltid finna förnuftiga och anständiga anställda på godsens, förvaltare, sekreterare och privatlärare, även om många av dessa befattningar enligt lagens bokstav krävde officiell pålitlighet. Enligt uppgifter av polisen i Samara gav också Vladimir Uljanov privatlektioner 1889. Myndigheterna i Samara såg i allmänhet genom fingrarna med sådana obetydliga förmåner som beviljades de opålitliga elementen.

De tidigare förvisade och de under polisuppsikt stående bildade tillsammans med den krets av gymnastiker, seminarister, kvinnliga elever i Zemstvos fälskärsskola och slutligen de studenter som kom till staden för att tillbringa sommarferierna där, så att säga guvernementets avantgarde. Från denna lilla värld löpte trådar till de liberala i kretsen av lantbrukare, advokater, köpmän och tjänstemän. Båda dessa grupper fick sin näring av den narodnik-liberala tidningen *Russkije Vjedomosti* (Ryska nyheter). Den solida flygeln intresserade sig huvudsakligen för de ledande artiklarna, som moderat trugade sig på dem, och för de artiklar som behandlade jordbruksfrågor; den radikala intelligentsian fördjupade sig i utlands-korrespondenserna.

Av månadstidskrifterna slukade vänsterflygeln girigt varje nytt nummer av *Russkoje Bogatstvo* (Rysk rikedom), framför allt artiklarna av den begåvade narodnikpublicisten Michailovskij, en outtröttlig förkunnare av den ”subjektiva sociologin”. Den solidare publiken föredrog *Vjestnik Jevropyj* (Meddelanden från Europa) eller *Russkaja Mysl* (Ryskt tänkande),

organ för den hemliga konstitutionalismen. Utom intelligentsians ram gick propagandan i Samara absolut inte. De fåtaliga arbetarnas kulturella nivå var mycket låg. Några järnvägar kom visserligen till narodnikernas cirklar, men inte för att bedriva propaganda i arbetarkretsarna, utan för att höja sin egen bildningsnivå.

De som stod under polisuppsikt besökte utan betänkande familjen Uljanov, och denna å sin sida hade småningom inga skäl att undvika tsarens och fäderneslandets fienders sällskap. Verkliga statsrådet Uljanovs änka kom i beröring med en värld som hon under mannens livstid knappt hade ägnat en tanke. Hennes umgängeskrets bestod inte längre av guvernementstjänstemän och deras fruar, utan av gamla ryska radikaler, sekterister, människor som i många år hade suttit i fängelse eller varit förvisade och som fortfarande i gott minne bevarade vänner som hade förlorat livet vid terroraktioner, beväpnade sammanstötningar eller i tvångsarbetsläger. Eller med ett ord, människor från den värld dit Sasja hade sökt sig för att aldrig återvända.

Dessa människor hade egendomliga åsikter om mångt och mycket, deras umgängesvanor var inte alltid de bästa, några av dem hade under de långa åren av påtvungen ensamhet utvecklats till enstöringar, men de var inga dåliga människor, tvärtom, Maria Alexandrovna var tvungen att erkänna att de var goda människor, oegennyttiga, trogna sina vänner, tappra. Man kunde inte låta bli att ställa sig positiv till dem, men samtidigt var man också tvungen att frukta dem. Skulle de inte locka in också den andre sonen på den ödesdigra vägen?

Bland de revolutionärer som stod under polisuppsikt i Samara fanns också Dolgov, som hade varit en av deltagarna i det berömda Netjajevskafallet, samt det gifta paret Livanov. Mannen hade stått inför rätta under processen mot "de 193", och hustrun i processen i Odessa mot Kovalskij, som när han arresterades hade försökt göra väpnat motstånd. Samtalen med dessa människor, framför allt med paret Livanov, som av Jelisarova betecknades som "typiska narodvoltser, mycket redliga och rika på tankar", blev för Vladimir en sannskyldig praktisk akademi för revolutionär utbildning. Girigt lyssnade han till deras berättelser, ställde den ena frågan efter den andra, ville ständigt veta nya detaljer, för att förskaffa sig en så levande uppfattning som möjligt om hur kampen en gång hade förts.

En stor revolutionär epok, som ännu på den tiden inte var utforskad, om vilken nästan ingenting var skrivet och som dessutom skildes från den nya generationen av en period av reaktion, steg nu fram för Vladimir i form av levande mänskliga gestalter. Denne unge man hade en sällsynt gåva, han förstod att lyssna. Allt som hade med den revolutionära kampen att göra intresserade honom: idéerna, människorna, de konspiratoriska metoderna, den illegala versamhetens teknik, de förfalskade passen, domstolsförhandlingarna, de förvisades levnadsförhållanden, flyktmetoderna.

Ett av de hem där den lokala radikala intelligentsian i Samara sammanträffade var fredsdomaren Samoilovs hus. Jelisarov brukade ofta infinna sig där, och en gång kom han på den lyckliga tanken att ta med sig sin svåger till Samoilovs. Detta besök gav Samoilovs son möjlighet att många år senare med några mycket målande penseldrag på nytt levandegöra bilden av den unge Uljanov:

"När jag gick ut för att hälsa på gästerna", berättade Samoilov, "drog plötsligt en ny gestalt min uppmärksamhet till sig. Vid bordet satt i en ledig ställning en mycket mager ung man med starkt rödbrusiga kindknotor i ett ansikte med något kalmuckiska drag, med glest, lätt kopparrött skägg, som uppenbarligen ännu inte hade stiftat bekantskap med någon sax, och en skratlysten blick i de livliga mörka ögonen. Han talade inte mycket, men det berodde uppenbarligen absolut inte på att han skulle ha känt sig illa till mods i den främmande omgivningen. Nej, man såg hur tydligt som helst att denna omgivning på intet sätt berörde honom obehagligt. Tvärtom, jag tyckte mig genast ha på känn att M. T. Jelisarov, som

vanligen uppförde sig synnerligen hemvant hos oss, visserligen inte var generad inför den nye gästen, men att han dock var en aning besvärad i hans sällskap.

Samtalet rörde sig om rätt likgiltiga ting, och vi talade, om jag minns rätt, om studentrörelsen i Kazan, som hade haft som följd att Vladimir Iljitj (ty det var han) blev tvungen att lämna universitetet i Kazan ... Han var uppenbarligen inte benägen att ta sitt öde så tragiskt.

Mitt under samtalet, just som han var upptagen av formuleringen av en mening som tydligen förekom honom träffande, brast han ut i ett kort, mycket ryskt skratt. Och det stod klart att ett kraftfullt, skarpsinnigt intellekt hade skymtat det ljus i världen som han dittills hade sökt.

Detta skratt, som var sunt och som inte var renons på en viss illmarighet, vilket ytterligare underströks av de illmariga rynkorna i ögonvråerna, har stannat i mitt minne. Alla skrattade, men han själv satt återigen tyst på sin plats och lyssnade till det allmänna samtalet, varvid han tittade på dem som talade med en uppmärksam och lite ironisk blick.”

När gästen hade gått sade husfadern, som alltid var benägen att högljutt ge uttryck för sina tankar med upprörd röst: ”Vilket klokt huvud!” Och faderns utrop smälte i sonens minne för alltid samman med bilden av den unge Lenin med de ironiskt spelande ögonen, med sitt korta ”ryska” skratt.

”Vilket klokt huvud!” Denna av en skarpögd iakttagare uppfångade bild ger oss ersättning för tusentals sidor av patetisk hjälplöshet som är så betecknande för de flesta memoarer.

Man blir kanske en aning överraskad av formuleringen ”en mycket mager ung människa”. Också en annan samarabo, Semjonov, kallar Vladimir ”spenslig”. Som barn kallades Vladimir ”Kubysjka” (liten tunna). På fotografierna från gymnasietiden ser han frisk och kraftig ut. Samarbon Klement skriver om honom: ”Han var en ung man som inte var högväxt, men kraftigt byggd, och med friskt, rödbrusigt ansikte.” På samma sätt beskrivs Vladimir, visserligen två år senare, av Lalajants, som stod honom nära: ”Han var inte högväxt, men stadigt och kraftigt byggd.” Denna beskrivning är mycket närmare överensstämmande med det som vi vet om Vladimir under dessa år: en ivrig fotvandrare, en intresserad jägare, skicklig simmare och skridskoåkare, räckgymnast, och förutom allt detta en lidelsefull sångare, vars röst emellertid ofta brast när han kom till de högsta tonerna. Men det är ju givetvis möjligt att han som avmagrad halv vuxen kom till Samara, och att han sedan vann nya krafter på stäppen.

Det råder över huvud taget inga tvivel om att det var under vistelsen i Samara som Vladimir blev marxist och socialdemokrat. Men vistelsen i Samara varade närmare fyra och ett halvt år. Hur fullbordades under denna tid den unge mannens utveckling? De officiella biografierna har en gång för alla undkommit denna svårighet genom den räddande teorin att Lenin var revolutionär genom arv och marxist från födelsen. Men trots deras påstående förhåller det sig inte så. Vi förfogar visserligen inte över några dokument som skulle bevisa att Vladimir under de första åren i Samara hyste åsikter som närmade sig narodovoltsernas, men data från senare år gör inga tvivel i det avseendet möjliga. Vi kommer senare att få stifta bekantskap med ovedersägliga vittnesbörd av Lalajants, Krzjizjanovskij och andra, som visar att Vladimir under åren 1893 – 1895, alltså då han redan var fullfjädrad marxist, i fråga om terrorn hyste åsikter som var ovanliga i socialdemokratiska kretsar och framför allt betraktades som kvarlevor från en tidigare period av hans utveckling. Men även om denna entydiga bekräftelse a posteriori inte skulle föreligga, måste vi hur som helst fråga oss: Är det inte möjligt att det har funnits en sådan period?

Alexanders politiska skugga följde i många år Vladimir oavbrutet i hämlarna. ”Är det inte den där Uljanovs bror?” skrev en hög byråkrat i marginalen på ett dokument. Och på samma sätt betraktades han av sin omgivning. ”Brodern till den avrättade Uljanov”, sade den radikala

ungdomen med högaktning om honom. Le mort saisit le vif! Vladimir själv talade aldrig om brodern när han inte såg sig tvungen till det av direkta frågor, och en enda gång nämnde han senare i pressen hans namn, fast han sannerligen skulle ha haft rikligt med tillfällen att göra det. Men just denna reserverade hållning vittnar tillförlitligare än allt annat om vilket djupt sår Alexanders död hade lämnat i hans medvetande. För att kunna bryta med narodovoltsernas tradition behövdes det för Vladimir ojämförligt mera övertygande och mera vägande motiv än för vilken annan som helst.

Det hårdnackade fasthållandet vid de terroristiska sympatierna, som vid en tillbakablick kastar ljus över hans av narodovoltsernas läror påverkade utvecklingsperiod, hade emellertid inte bara personliga rötter. Vladimir utvecklade sig jämsides med hela sin generation, med hela epoken. Inte ens de första uppgifter som utfördes av "Gruppen för arbetets befrielse" ställde honom – om man antar att Vladimir redan hade haft tillfälle att lära känna dem – det må bära eller brista, inför beslutet att inte längre följa den äldre broderns fana. Plechanov utvecklade visserligen perspektiven för Rysslands kapitalistiska utveckling, men han ställde ännu inte den blivande socialdemokratin i motsatsförhållande till "Narodnaja Volja", utan krävde endast av narodovoltserna att de skulle bekänna sig till marxismen.

Kort dessförinnan hade "Gruppen för arbetets befrielse" i praktiken gjort ett försök att slå sig samman med "Narodnaja Voljas" utlandsrepresentation. Och när det – visserligen endast i början av decenniet – stod så till inom emigrantkretsarna, där båda riktningarnas stridbara teoretiker verkade, måste också i själva Ryssland skillnaden mellan narodovoltserna och socialdemokraterna ännu i slutet av 1880-talet ha varit mycket svävande och oklar.

Axelrod framhåller i sina memoarer mycket riktigt att "den väsentliga skiljelinjen mellan narodovoltserna och socialdemokraterna i slutet av 1880-talet inte löpte på linjen marxism-narodnikrörelse utan på linjen omedelbar politisk kamp, vilket på den tiden var liktydigt med terror eller propaganda". I de fall att marxisterna erkände terrorn, försvann skiljelinjen helt och hållet. Sålunda var Alexander, som redan hade läst *Våra meningsskiljaktigheter*, av den åsikten att det praktiskt taget inte fanns några meningsskiljaktigheter mellan narodovoltserna och socialdemokraterna och att Plechanov helt i onödan hade gett sitt arbete mot Tichomirov en polemisk karaktär. I sammansvärjningen av den I mars 1887 handlade företrädare för båda schatteringarna under narodovoltsernas fana.

Närmandet mellan dessa båda tendenser, som senare skildes definitivt och blev oförsonliga motståndare, hade i själva verket en illusorisk karaktär och fann sin förklaring i deras svaghet och i tidens politiska skymning. Men också i detta skymningsljus inledde Vladimir det teoretiska studiet av marxismen. Samtidigt lärde han sig av "de gamlas" skildringar den praxis som hade tillämpats under de senare tidernas kamp, där den avslutande länken i kedjan var Alexanders avrättning.

I Samara, där det inte ens existerade de första ansatserna till en arbetarrörelse, uppstod de olika grupperna bland intelligentsian starkt försenade, och de utvecklade sig också i ett långsammare tempo än annorstädes. Socialdemokrater fanns det över huvud taget än så länge inga. Under sådana omständigheter kunde Vladimir komma mycket långt i sitt studium av de marxistiska klassikerna utan att vara tvungen att träffa det slutgiltiga valet mellan socialdemokrater och narodovoltser.

Strävan till klarhet och fulländning var utan tvivel den viktigaste drivfjädern för hans vilja, liksom också för hans intellekt. Men ett inte mindre viktigt drag var hos honom ansvarsmedvetenheten. Alexanders öde hade med ett slag förflyttat tanken på kampen för friheten från de rosafärgade ungdomsdrömmarnas sfär till den hårda verklighetens domäner. Att träffa sitt val betydde under sådana omständigheter att lära sig, att förstå, att pröva och att övertyga sig. Och det var en process som krävde sin rundliga tid.

En av Vladimirs första vänner i Samara var en jämnårig, Skljarenko. Denne, som 1887 hade relegerats från sjätte klassen i gymnasiet och arresterats, satt ett år på fästning i S:t Petersburg, och inledde genast efter sin återkomst till Samara på nytt propagandan bland ungdomen. Det var framför allt hans ansträngningar som man hade att tacka för grundandet av ett halvt legalt, halvt illegalt självbildningsbibliotek. Från gamla månadstidskrifter klipptes med ledning av en speciell propagandakatalog de mest lärorika artiklarna ut, varvid det inte så sällan hände att den första och den sista sidan måste skrivas av för hand. Dessa artiklar sammanställdes sedan till böcker och bands in, och bildade tillsammans med omkring tvåhundra utvalda böcker det såkallade BSG (Samaragymnasisternas bibliotek), som Vladimir den ena gången efter den andra såg sig tvungen att anlita under sin vistelse i Samara.

Tillsammans med sin vän Semjonov spred Skljarenko ut litteratur med klar narodovoltssisk tendens, det var nämligen denna riktning som i det stora hela kan sägas ha dominerat deras omgivning. Om Uljanov redan under de två första åren i Samara hade betraktat sig som socialdemokrat, skulle det ha lett till bittra diskussioner mellan honom och Skljarenko, Semjonov och deras vänner, och dessa diskussioner skulle till följd av de båda motståndarparternas minst lika stora envishet ovillkorligen mycket snabbt ha lett till en brytning. Men ingenting sådant skedde, de personliga förbindelserna förblev ostörda.

Å andra sidan ledde de vänskapliga förbindelserna med de unga narodovoltserna inte till att Vladimir deltog i deras illegala arbete. Dessa gröna ungdomars revolutionära planer kunde inte imponera på honom efter vad som hade hänt med Alexander. Vad han framför allt ville var att inhämta kunskaper, och han ledde snart in också Skljarenko och Semjonov på denna väg.

Fyra vintrar skulle Vladimir tillbringa i Samara. Han växte till sig och förändrade sig under dessa år, och småningom växlade han in på det socialdemokratiska spåret. Men också de som iakttog honom och stod under hans inflytande, förändrade sig. Gränserna mellan de olika etapperna sammanblandades i deras minne. Resultaten av evolutionen, sådana de visade sig 1892, blir i allmänhet överförda och fördelade på hela vistelsen i Samara. Speciellt tydligt framgår detta av den äldre systems memoarer. Vladimir disputerade, som hon uttrycker sig, ”alltid bittert” med de gamla narodovoltserna om deras grundläggande principer. Otvivelaktigt var det också så. Men i vilket ögonblick inleddes dessa dispyter, och när hade man kommit så långt att de blev bittra? Anna, som på den tiden var föga insatt i de principiella frågorna, gifte sig just vid tiden för flyttningen till Samara med Jelisarov, och även om de båda familjerna bodde i samma hus, isolerade sig det unga paret naturligtvis i görligaste mån från de andra. Om de två första år som Vladimir tillbragte i Samara kan den äldre systemen knappast erinra sig någonting.

Det faller sig inte svårt att förstå att ”de gamlas” arkaiska åsikter inte var ägnade att tillfredsställa det djuplodande unga förståndet. Det är inte alls otroligt, snarare måste man anta att det föll sig helt naturligt, att Vladimir redan under de första åren råkade i dispyt med de gamla, inte för att han skulle ha ansett sig ha funnit sanningen utan för att han sökte den. Men först betydligt senare, mot slutet av vistelsen i Samara, förvandlades dessa diskussioner till en konflikt mellan två åsiktsriktningar. Det är anmärkningsvärt att Jelisarova själv, i sitt letande efter en levande illustration till dessa dispyter, som motståndare nämner den under polisuppsikt stående Vodovosov. Men dessa principiella diskussioner med denne hopplösa eklektiker, som varken betraktade sig som narodnik eller marxist, inträffade i själva verket under vintern 1891 – 1892, alltså i slutet av tredje året av Vladimirs vistelse i Samara.

En samarabo berättar i alla fall hur Uljanov under en av den radikala ungdomens båtutflykter, uppenbarligen på sommaren eller hösten 1890, plockade sönder den av en viss Buchholz utvecklade idealistiska moralteorin och ställde klassbegreppet mot den. Denna episod kommer

rytmen i Vladimirs utveckling att framstå som något snabbare än man med ledning av pålitliga uppgifter skulle vara benägen att anta. Men vad som är anmärkningsvärt är att Buchholz, en i Ryssland född tysk socialdemokrat, själv vederlägger den nyss anförda skildringen just i den punkt som intresserar oss. ”I de sällskap som vi gemensamt besökte”, skriver han, ”visade V. I. Uljanov, så vitt jag kan påminna mig, ingen speciellt iögonfallande aktivitet, och hur som helst torgförde han åtminstone inga marxistiska åsikter.” Värde av detta vittnesbörd är obestridligt. Eller verkar det sannolikt att Uljanov skulle ha ställt sitt ljus under skäppan om ljuset redan hade börjat lysa? Om han inte torgförde några marxistiska åsikter, så berodde det utan tvivel på att han ännu inte hade utarbetat dem .

I oktober 1889, eller med andra ord efter flyttningen till Samara, skickade Vladimir till ”Hans excellens, herr ministern för folkundervisningen” en ny, till sin ton mycket verkingsfull ansökan. Under loppet av de två åren efter genomgången gymnasium hade han, Vladimir Uljanov, ”haft rikligt med tillfällen att övertyga sig om hur oerhört svårt, för att inte säga omöjligt, det var för en människa som inte hade någon specialutbildning, att finna en anställning”. Emellertid var den undertecknade i trängande behov av att finna en anställning, för att ”genom sitt arbete kunna understöda sin familj, bestående av en ålderstigen mor, en minderårig bror och en syster”.

Den här gången bad han inte om att på nytt bli antagen vid universitetet, utan om tillstånd att som extern studerande få avlägga sina slutexamina. Deljanov skrev med blyerts på denna ansökan: ”Fråga beträffande honom kuratorn och polisdepartementet. Han är en ond människa.” Det faller av sig självt att polisdepartementet inte kunde ha en fördelaktigare uppfattning om supplikanten än undervisningsministern. Följaktligen fick denna ”onda människa” ett nytt avslag av den ”snälla och tillmötesgående människan”.

Därmed hade, så tycktes det åtminstone, dörren till den officiella vetenskapen för alltid slutits framför näsan på Vladimir. När allt kommer omkring skulle det väl knappast ha betytt så mycket för hans blivande öde. Men på den tiden framstod för Vladimir själv, och framför allt för hans mor, frågan om universitetsdiplomet som långt mera betydelsefull. Maria Alexandrovna reste i maj 1890 till S:t Petersburg, för att där sätta alla tänkbara krafter i rörelse för att trygga Vladimirs framtid, precis som hon tre år tidigare ha satt alla krafter i rörelse för att rädda Sasjas liv. ”Det smärtar och plågar en”, skrev hon, ”när man ser hur sonens bästa år förflyter till ingen nytta ...” Och för att få den hårdhärtade ministern att vekna, försökte modern skrämma honom med att sonens meningslösa existens ”nästan oundvikligen kommer att leda in hans tankar på självmord”.

Ärligt talat fanns det knappast någonting hos Vladimir som tydde på den presumtive självmordskandidaten. Men i krig, och det var ett krig som modern förde för sin son, klarar man sig inte utan krigslistor. Deljanov var uppenbarligen i viss mån benägen för sentimentalitet. Även om han inte gav den ”onda människan” tillstånd att återvända till universitetet, gav han honom dock denna gång tillstånd att vid ett av de kejsarliga universiteten avlägga slutexamina i de olika ämnena vid den juridiska fakulteten.

Polismyndigheterna i Samara underrättade officiellt verkliga statsrådet Uljanovs änka, Maria Alexandrovna, om den beviljade nåden. På Vladimirs begäran att få avlägga ifrågasvarande examina vid universitetet i S:t Petersburg, följde också ett positivt svar. Förutom moderns outtröttliga bemödanden bidrog utan tvivel till detta också den omständigheten att ingenting misstänkt hade kunnat iakttas hos Vladimir under de två och ett halvt år som hade förflutit sedan hans relegering. Familjen var uppenbarligen inte längre i onåd.

I slutet av augusti gör polismyndigheterna i Samara och Kazan i en hel rad av rapporter anteckningar om Vladimir Uljanovs resa över Kazan till S:t Petersburg för att inhämta upplysningar om förfarandet vid avläggandet av de obligatoriska examina. I Kazan tillbragte

Vladimir sex dagar. Vilka av sina tidigare vänner sökte han upp där? Rapporten från polismästaren i Kazan innehåller inga uppgifter om detta. Närmare två månader tillbragte Vladimir i S:t Petersburg, dessa data finns angivna i rapporten från polischefen i Samara. Men för övrigt vet vi nästan ingenting om denna resa. Vi kan emellertid utgå ifrån att Vladimir inte slösade bort sin tid till ingen nytta. Hans viktigaste uppgift var att i alla avseenden säkerställa sina förberedelser för de kommande examina. Han hade inte för avsikt att på vinst och förlust gå upp i examen, falla igenom och ta tåget hem igen. Han måste på förhand klargöra allt som rörde den förestående uppgiften: omfånget av varje enskilt ämne, läroböckerna, professorernas krav.

En betydande del av den tid som han tillbragte i S:t Petersburg måste han ha ägnat studier i biblioteken. Han måste ha gjort sammandrag och lagt upp tablåer för att inte behöva köpa alltför dyra böcker.

Genom sin syster Olga, som studerade i S:t Petersburg, blev Vladimir bekant med sin blivande antagonist Vodovosov, en av Alexanders studiekamrater vid universitetet, som hade återvänt från förvisningen för att avlägga sin statliga examen, och med hans hjälp fick han tillträde till den byggnad där omkring fyrahundra studenter avlade sina examina. Vladimir blandade sig med mängden och "satt", som Vodovosov berättar, "där några timmar för att lyssna och se hur det gick till". Denna förberedande rekognoscering av skådeplatsen och betingelserna för den förestående examensperioden är mycket betecknande för den unga Lenin. Han ville aldrig överlämna någonting åt ödets godtycke, om det blott fanns några möjligheter att på förhand förutse allt och förbereda sig.

Men ännu en sak som inte saknade betydelse hade Vladimir att utträta i S:t Petersburg. På denna resa förskaffade han sig, tack vare sina förbindelser med läraren Javejn vid Teknologiska institutet, Engels bok *Anti-Dühring*. Och när den lycklige innehavaren, som man ju lätt kan föreställa sig, inte kunde besluta sig för att ta med sig denna förbjudna bok till den avlägsna provinsstaden, var det ingenting annat som återstod för Vladimir än att studera denna betydelsefulla vetenskaplig-filosofiska stridsskrift under sitt korta uppehåll i huvudstaden. Men naturligtvis kan man inte heller utesluta att den unge professorn efter ett samtal med den envise unge mannen kapitulerade, och att *Anti-Dühring* trots allt fann sin väg från Neva till Volga. Hur som helst hade inte Vladimir före hösten 1890 haft tillgång till detta betydelsefulla verk.

Radek, som återopande sig på Lenin själv redogör för denna episod, tillfogar: "Det dröjde länge innan han lyckades förskaffa sig de verk av Plechanov som hade kommit ut i utlandet." Även om ordet "länge" här endast skulle betyda några månader, så visar det i alla fall att Vladimir tidigast i början av 1891 har kunnat stifta bekantskap med de verk som utgavs av "Gruppen för arbetets befrielse". Låt oss lägga dessa data på minnet. Även om Radeks uppgifter inte alltid utmärker sig för någon större exakthet, så finner vi också i detta fall – helt bortsett från skildringens övertygande yttre utformning – ett stöd för vår uppfattning om Vladimirs allmänna utveckling, sådan den avtecknar sig enligt övriga omständigheter.

I början av november inrapporterade polischefen i Samara redan till polismästaren om Vladimir Uljanovs återkomst från resan. Polischefen har av allt att döma också denna gång kunnat anteckna: "Ingenting misstänkt." Men det hindrade inte den från S:t Petersburg återvänande förbrytarkandidaten från att, om inte inne i sina hjärnvindlingar, så dock i sin koffert hemföra den materialistiska dialektikens sprängladdning. Dock fanns det ingen orsak att under den närmaste tiden vänta sig några explosioner. Det var varken marxismen eller revolutionen som för ögonblicket stod i förgrunden. Nu gällde det att tillkämpa sig ett diplom från det kejserliga universitetet. Det gällde att stormläsa.

Ilja Nikolajevitjs farhågor att Vladimir inte skulle visa flit och uthållighet i sitt arbete visade sig vara allt annat än välgrundade. En under polisuppsikt stående ung kvinna, ”jakobinen” Jasneva, som kom till Samara på våren 1891, berättar om detta: ”En sådan uthållighet och envishet som Vladimir redan på den tiden visade, har jag aldrig upplevt hos någon annan.” Vladimir kom endast till teet och till aftonmåltiden, och han yttrade inte många ord. Mycket sällan hände det att någon av husets invånare förirrade sig till hans rum. Beträffande livsföringen påminde han av allt att döma om Alexander. Hans arbetsplats på landet var liksom förr i trädgården, i skuggan av en lindallé. Varje dag gick han vid samma tid på morgonen dit med sina juridiska böcker, och först klockan tre på eftermiddagen kom han in igen. ”Man går och ropar in honom till middagen”, sade en före detta tjänarinna, ”men han sitter vid sina böcker.” Att han inte lät någon tid gå förlorad visade den tilltrampade vägen bredvid hans bänk där han vandrade fram och tillbaka medan han repeterade det som han nyss hade läst igenom eller lärt sig utantill.

Efter middagen läste han som avkoppling Engels verk *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* på tyska, eller annan marxistisk litteratur. Tyska hade han lärt sig så att säga vid sidan om, inte för språkets utan för marxismens skull, och det hade han gjort med den allra största framgång.

Efter en promenad, ett bad och aftonteet följde den sista delen av arbetsdagen, vid lampans sken på den slutna verandan. Vladimir arbetade så intensivt att det inte skulle ha fallit någon av vare sig de äldre eller yngre familjemedlemmarna in att störa honom i hans studier. Och det skulle givetvis inte heller ha generat honom att liksom under gymnasieåren till vem det än vara må säga: ”Lyckliggör oss med er frånvaro.” Däremot var han under de korta stunderna av avkoppling, vid middagsbordet, i badet, högljudd, talträngd, skrattlysten och på smittsamt gott humör. Varje fiber i hans hjärna och hans kropp tog här revansch för de långa timmarna vid den romerska rätten eller den kanoniska rätten. Denne unge man förlustade sig lika intensivt och lidelsefullt som han studerade.

Hur lång tid behövde han för sina förberedelser? Ett och ett halvt år, säger Jelisarova. Genom henne vet vi också att Vladimir började ”stormläsa” först när han hade fått tillstånd att avlägga sin examen som extern studerande. Och det vore väl också orimligt att anta att han uteslutande för sitt nöjes skull eller på vinst och förlust skulle ha börjat studera straff-, kanonisk eller rent av romersk rätt. Men i så fall varade hans förberedelser inte ens ett och ett halvt år. Från den ministeriella ”benådningen” till examensperiodens början förflöt knappt elva månader, till avläggandet av slutexamen ett och ett halvt år. Jelisarova själv talar i en annan artikel om ett år. Studenterna vid universitetet behövde för samma arbete i normala fall fyra år!

Den juridiska examen måste avläggas i två etapper, på våren i april och maj, och på hösten i september och november. Vladimir kom i mars till S:t Petersburg, en vecka för examensperioden, utrustad med ett skriftligt arbete i straffrätt. Högst antagligt var denna extra vecka avsedd för genomgången av de av studenterna inlämnade föreläsningsarbetena. Vid planeringen av sitt arbete var Uljanov taylorist redan före Taylor. Examenskommissionen, vars ordförande var den på den tiden mycket populära professorn i den ryska rättens historia Sergejevitj, tillhörde den juridiska fakultetens klarast lysande ljus. Den externe studenten, som examinatorerna nu såg för första gången, togs speciellt grundligt i förhör. Men snart måste misstroendet ge vika för erkännande. Den externe studenten Vladimir Uljanov visade sig vara synnerligen väl förberedd.

En uppräknings av de teman som förekom i denna examen låter som en ironisk introduktion till hela den senare verksamhet som utövades av de förtrycktas försvarsadvokat, förtryckarnas åklagare. I den ryska rättens historia fick Vladimir frågan om de ”ofria”, de livegna av alla

kategorier, i statsrätt frågan om ståndsinstitutionerna, till vilken också hörde de adliga inrättningarnas historia och organisationen av böndernas självstyrelse. Genom att det kejsarliga universitetet i dessa ämnen gav tentanden det högsta betyget, bekräftade det att Vladimir Uljanov, innan han tog itu med att likvidera de ”ofria” förhållandena, livegenskapen och ståndsbarbariet, noga hade förberett sig för sitt yrke.

I ämnet politisk ekonomi måste han, också under vårens examensperiod, redogöra för arbetslönen och dess olika former; i encyklopedi och rättsfilosofins historia – för Platons åsikter om lagarna. Huruvida Uljanov för sina examinatoreer som motvikt mot utsugarplatonismen av olika slag redogjorde för arbetsvärdeteorin och den materialistiska rättsuppfattningen, vet vi inte. Men även om hans svar gick emot den officiella vetenskapliga uppfattningen, formulerade han dem säkert med all den försiktighet som i detta fall var nödvändig. Kommissionen antecknade ”Ytterst tillfredsställande”, vilket var det höga betyget. Största delen av proven skulle emellertid avläggas först på hösten.

Den första söndagen i maj firade en liten grupp av petersburgska arbetare, sjutti man stark, för första gången den proletära festdagen med ett möte utanför staden och med tal som kort därpå hektograferades och senare publicerades i utlandet. Den socialdemokratiska propagandan, vid vilken den unge teknologen Brusnjev spelade den största rollen, hade redan nått betydande framgångar. Vladimir, som vid tiden för detta förstamajfirande fortfarande var kvar i S:t Petersburg, visste uppenbarligen ingenting om detta anmärkningsvärda tillfälle. Han hade inga revolutionära förbindelser, och han försökte knappast heller skaffa sig sådana. Under de närmast följande två åren hade han ännu att inhämta det försprång som marxisterna i S:t Petersburg hade fått, för att sedan genast ila dem i förväg.

När vårens examensperiod redan var i full gång, drabbades familjen av ett nytt slag. Dess offer blev Olga, den syster som hade vuxit upp tillsammans med Vladimir, som hade utvecklats jämsides med honom och som hade ackompanjerat honom vid flygeln när han sjöng om de ”förtrollande ögonen”.

Sedan hösten föregående år hade Olga med stor framgång bedrivit studier vid högskolekurserna för kvinnor i S:t Petersburg. Alla som har några minnen av henne beskriver denna unga flicka som ovanligt tilldragande. Sedan hon vid femton och ett halvt års ålder hade lämnat gymnasiet – och liksom bröderna belönats med guldmedaljen – hade hon som ämnen valt musik, engelska och svenska och hon läste flitigt. Olgas väninna på dessa kurser, S. Nevsorova, som senare gifte sig med ingenjören Krzjizjanovskij, mannen som elektrifierade Sovjetunionen, skriver i sina minnen: ”Olga Uljanova var inte den vanliga typen för en kursdeltagare på den tiden: en liten mörk sötnos, anspråkslös och vid första anblick oansenlig. Men hon hade ett livligt intellekt, var begåvad, med en viss stillsam, koncentrerad viljekraft och energi när det gällde att genomdriva sina avsikter. Trots sina nitton år djup och allvarlig, en underbar kamrat.”

”Det förhärskande draget i hennes karaktär var liksom hos Sasja plikt känslan”, skrev Jelisarova. Olga hade älskat Sasja mer än de andra bröderna och systrarna. Trots den ringa ålderskillnaden och de likartade utvecklingsbetingelserna stod Vladimir henne inte nära vad karaktären beträffar. Men Olga hörde noga på honom och värderade hans åsikter.

Medan Vladimir vistades i S:t Petersburg på våren, insjuknade Olga i magtyfus. Mellan två tentamina måste Vladimir föra systemen till ett sjukhus, vilket tyvärr, som det senare visade sig, var ett mycket dåligt sådant. Maria Alexandrovna, som sonen hade tillkallat telegrafiskt, ilade utan dröjsmål till S:t Petersburg, men endast för att där för andra gången förlora ett av sina barn. Olga dog den 8 maj, samma dag som Alexander fyra år tidigare hade blivit avrättad. Och liksom Vladimir den gången, i Kazan, hade avlagt sin mogenhetsexamen strax efter den

äldre broderns avrättning, måste han nu avlägga sina examina vid universitetet medan hans syster låg för döden.

Uppenbarligen strax efter hennes begravning besökte han en av Alexanders studiekamrater vid universitetet, Sergej Oldenburg, som senare i sin egenskap av orientalist blev akademi-ledamot. I motsats till alla andra minns denne sin besökare som dyster och tystlåten, en ung man utan ett leende. De första och svåraste dagarna stannade Vladimir hos modern i S:t Petersburg, och tillsammans anträdde de sedan den sorgliga resan till Samara. Och återigen förundrade sig alla över moderns tapperhet, hennes självbehärskning och hennes outtröttliga omsorger om de andra barnen.

Drygt tre sommarmånader vandrade Vladimir på sin tilltrampade väg i lindalléns skugga. I september återvände han väl rustad till huvudstaden. I straffrätt besvarade han utan anmärkningar frågorna om försvaret under en straffrättegång och om stölden av dokument. I romersk rätt förhöordes han om otillåtna handlingar och om tidens inflytande på uppkomsten och upphörandet av rättsförhållanden, två rätt intressanta frågor för en människa som senare i stor utsträckning skulle göra sig skyldig till otillåtna handlingar och som skulle verka för att rättsförhållanden av mycket stor betydelse skulle upphöra att gälla.

Med stor framgång besvarade Uljanov också frågan om "polisvetenskapen" som tjänar "tryggandet av förutsättningarna för folkets moraliska och materiella välbefinnande". Inte mindre avundsvärda kunskaper visade tentanden när det gällde den ortodoxa kyrkans organisation och den kyrkliga lagstiftningens historia. I folkrätt föll på hans lott frågorna om neutralitet och blockad. Frågan om han sedan hade nytta av dessa kunskaper tjuugoått år senare, när Clémenceau och Lloyd George besvarade de sovjetiska försöken att lösgöra sig från kriget med en blockad, kan vi här lämna öppen.

För att få ett diplom av första graden måste man i över hälften av ämnena ha det högsta betyget ("högst tillfredsställande"). Vladimir hade det högsta betyget i alla de tretton ämnena. Han kunde i all tysthet prisa sig själv och brista ut i ett kort "ryskt" skratt.

En månad före tentamensperiodens slut, i oktober 1891, blev en tredje ansökan av Vladimir Uljanov om ett utrikespass avslagen. Vad för ett syfte hade han med denna resa? Vladimir letade upp alla den marxistiska litteraturens grundläggande verk och studerade dem. Men ännu var det mycket som fattades honom, i synnerhet på den periodiska socialdemokratiska pressens område. Tanken på att efter överständna tentamina kunna arbeta i full frihet i de stora offentliga biblioteken i Berlin måste synas honom lockande. Från Berlin kunde man sedan utan svårighet fara vidare till Zürich och Genève, stifta bekantskap med "Gruppen för arbetets befrielse", studera alla dess skrifter och reda ut omstridda frågor. Där hade han motiv mer än tillräckligt. Men polisdepartementet var av annan åsikt.

När Vladimir i tillräckligt kraftfulla ordalag hade yttrat sin åsikt om den höga överheten, väntade han inte i huvudstaden på examenskommissionens utslag. Han hade ju ingen orsak att tvivla på utgången. Och det gick också som han hade väntat, den 15 november, samma dag som polischefen i Samara hemligen rapporterade till polismästaren om den under polisuppsikt stående Vladimir Uljanovs återkomst, tillerkändes samma person av den juridiska examenskommissionen vid det kejserliga universitetet i S:t Petersburg diplom av första graden. På ett eller ett och ett halvt år hade Vladimir i det avsides belägna Samara utan någon som helst hjälp av professorer eller äldre kamrater utfört ett arbete för vilket de andra behövde fyra år av sitt liv, och dessutom bättre än alla de andra. Av 134 studenter och externa studerande var han den bästa. Det var, som hans syster skriver, "många som förundrade sig över detta". Och inte att undra på, i denna glänsande prestation är det framför allt den andliga atletismen som faller i ögonen. Väl "avbalanserat", bättre kunde det inte göras!

Hungeråret – advokatbanan

Sommaren 1891 var het och torr, solen förbrände brodden och ängarna i tretton guvernement med trettio miljoner invånare. När Vladimir återvände från höstens tentamina, vred sig guvernementet Samara, som hade lidit ännu mer än de andra, i hungerns kval. Visserligen är ju det agrara Rysslands historia en berättelse om periodisk missväxt och massepidemier. Men hungersnöden 1891 och 1892 överträffade vida allt som man dittills hade varit med om, och detta gällde inte bara omfattningen utan också dess inflytande på samhällets politiska utveckling. När reaktionärerna senare blickade tillbaka i tiden erinrade de sig rörda hur orubbliga den allmänna ordningens grundvalar hade varit under Alexander III som med sin väldiga hand rätade ut hästskor, och lade skulden för de följande skakande händelserna på den svage Nikolaj II. Men i själva verket var det redan den ”oförglömlige faderns” tre sista regeringsår som hade inlett den nya epok som förberedde revolutionen 1905.

Faran lurade från samma håll där kraftkällorna var tillfinnandes, från bysamhällena. Situationen för den stora massan av bönder hade starkt försämrats under de trettio år som hade förflutit sedan livegenskapens upphävande. I det på odlingsbar jord rika guvernementet Samara brukade mer än fyrtio procent av bönderna hungerlägenheter. Den utsugna och ineffektivt brukade jorden stod öppen för alla verkningar av fientliga element. Den forcerade utvecklingen av industrin samtidigt som en halvt feodal regim återinfördes i byarna, i samverkan med den snabba numerära ökningen av kulakerna, ledde till en skräckinjagande utarmning av bondemassorna. Man byggde fabriker och järnvägar, balansen i budgeten återställdes, i statsbankens källare hopade sig guldreserverna, utåt verkade makten att vara orubblig. Tills musjiken plötsligt, omedelbart efter dessa framgångar, bröt samman och uppstämde sina nödrop, vridande sig i hungerns alla kval.

Regeringen, som på intet sätt hade förberett sig på detta, försökte först förneka hungersnöden och talade om en misslyckad skörd, men sedan tappade den huvudet och gav för första gången sedan 1881 något efter på tyglarna. Den orubblighetens dystra gloria som hade omgivit Alexander III:s regim började nu upplösas. Eländet ruskade liv i det sovande sociala samvetet. Friska vindar började blåsa i landet. En viss del av de besittande klasserna och stora delar av intelligentsian satte sig i rörelse. Nu gällde det att komma till lantbefolkningens hjälp, att skaffa de hungrande bröd, de tyfusmittade medikamenter. Zemstvoerna och den liberala pressen slog larm. Överallt insamlades medel. Leo Tolstoj öppnade bespisningar. Hundratals intellektuella gick återigen ut till folket, den här gången med en anspråkslösare målsättning än på 1870-talet. Myndigheterna var emellertid inte utan skäl av den åsikten att det bakom denna filantropiska rörelse dolde sig en föga eftersträvansvärd tendens. Denna fredliga form av hjälpverksamhet var för de oppositionella stämningar som under den nye tsarens första regeringsår hade hållits tillbaka nu det minsta motståndets väg.

Revolutionärerna kunde emellertid inte slå in på denna väg. För dem bestod uppgiften inte i att endast lindra följderna av det sociala eländet, utan i att avlägsna orsakerna. Tio, femton år tidigare hade intelligentsian bland narodnikerna också insett vad som var pudelns kärna, i motsats till liberalerna och filantroperna. Men narodnikernas revolutionära anda hade slocknat, och när de nu äntligen vaknade ur sin långvariga letargi var de glada över att kunna smälta samman med liberalerna i den gemensamma ”tjänsten för folket”.

Redan innan de häftiga stridigheterna om perspektiven för landets vidareutveckling hade bedarrat inom intelligentsians led, stod de än så länge fåtaliga marxisterna i ett spánt motsatsförhållande till stora delar av de bildade samhällskretsarna i frågan om vad som nu skulle göras. Några och tretti år senare berättade den för oss redan bekante Vodovosov i emigrantpressen: ”Den största och mest djupgående meningsskiljaktigheten hade vi med Vladimir Uljanov i frågan om hur man skulle förhålla sig till hungersnöden 1891 och 1892.”

Medan de samhällstillvända kretsarna i Samara enhälligt reagerade på upproppet om hjälp, ”var det endast Vladimir Uljanov med sin familj och de honom närstående som intog en annan ställning”. Uljanov glädde sig tvärtom, får vi höra, över hungersnöden som han betraktade som en progressiv faktor. ”I och med att hungersnöden störtar bönderna i fördärvet ... ger den upphov till ett proletariat och befrämjar industrialiseringen av denna del av landet.”

Vodovosovs minnen återger i denna del kanske inte så mycket Uljanovs åsikt som snarare deras förvrängda återspeglning i liberalernas och narodnikernas medvetande. Tanken att landets industrialisering skulle befrämjas genom i att bönderna utarmades och kanske rent av dog ut, är i och för sig synnerligen vansinnig. De ruinerade skulle ju bli fattighjon, inte proletärer; hungern befrämjar parasitära, inte 4 progressiva tendenser inom ekonomin. Men just genom denna tendentiösa inställning ger Vodovosovs skildring en målande bild av den hetsiga stämning som inte stod de gamla stridigheterna efter.

Den på den tiden vanliga beskyllningen mot marxisterna, att de betraktade folkets nöd genom doktrinen förvrängande glasögon är endast betecknande för debattens låga teoretiska nivå. I själva verket intog alla krafter och grupperingar politiska positioner: regeringen, som för att bevara sin prestige förnekade hungersnöden eller förringade dess proportioner; liberalerna, som avslöjade hungersnöden och samtidigt bemödade sig om att genom sitt ”positiva” arbete bevisa att de var de bästa tänkbara medarbetarna för tsaren, om han blott gick med på att bevilja dem en liten gnutta makt; narodnikerna som kastade sig över bespisningarna och tyfusbarackerna och hoppades att på detta sätt finna en fredlig väg för att tillförsäkra sig folkets sympatier.

Marxisterna vände sig naturligtvis inte mot hjälpen åt de hungrande, utan mot illusionen att man med filantropins sked kunde torrlägga nödens hav. Om revolutionären intar den plats i de legala kommittéerna och vid bespisningarna som med all rätt tillkommer representanterna för zemstvoerna eller tjänstemännen, vem skall då inta revolutionärens plats i den illegala verksamheten? Av de senare offentliggjorda ministeriella cirkulären och anvisningarna framgår, att regeringen endast av skräck för ett revolutionärt uppvaknande höjde anslagen för de hungrande. Också med hänsyn till den omedelbara hjälpen, visade sig alltså den revolutionära politiken vara långt verksammare än den neutrala filantropin.

I exilen lärde på den tiden inte bara marxisten Axelrod att ”för socialisterna ... är en effektiv kamp mot hungern möjlig endast i form av en kamp mot självhärskarväldet”, också revolutionens gamle moralist Lavrov förkunnade i pressen: ”Ja, den enda 'goda sak' som har något existensberättigande för oss, är inte filantropins sak utan revolutionens sak.”

Men i centrum av ett hungrande guvernement, i en atmosfär av allmän entusiasm för bespisningarna, var det betydligt svårare att i praktiken demonstrera revolutionär oförsonlighet än i exilen som på den tiden var effektivt isolerad från Ryssland. Uljanov måste nu för första gången, och därtill absolut självständigt, ta ställning i en brännande politisk fråga. Han anslöt sig inte till den lokala hjälpkommittén. Men inte nog med detta, ”på möten och sammankomster ... förde han en systematisk och beslutsam kamp mot kommittén”. Här måste man emellertid tillfoga: inte mot dess praktiska verksamhet utan mot dess illusioner. Vodovosov uppträdde som opponent. Bakom Uljanov stod ”en försvinnande liten minoritet, men denna minoritet försvarade beslutsamt sina ställningar”. Vodovosov kunde inte vinna en enda av dem över på sin sida, däremot förekom det att Uljanov lyckades övertyga några av sina motståndare, det vill säga, ”inte så ofta, men ändå ibland”.

Skärmytslingarna med narodnikerna måste just under denna period ha antagit karaktären av en kamp mellan två mot varandra fientliga riktningar. Det är ingen tillfällighet att Vodovosovs gestalt dyker upp i Jelisarovas minnen när hon, utan angivande av data, talar om dispyterna i Sa-mara: ”... de började i slutet av 1891”.

Hungerkatastrofen blev sålunda en viktig milstolpe i Vladimirs politiska utveckling. Vid det här laget hade han utan tvivel redan stiftat bekantskap med Plechanovs arbeten, och i slutet av detta år eller i början av det följande yttrade han sig, som Vodovosov intygar, med den allra största högaktning om *Våra meningsskiljaktigheter*. Om han ännu hyste några tvivel beträffande Rysslands ekonomiska utveckling och den rätta revolutionära vägen, måste de ha skingrats genom denna katastrof. Eller med andra ord, den teoretiske marxisten Vladimir Uljanov förvandlades nu slutgiltigt till en revolutionär socialdemokrat.

Enligt Vodovosov stod hela familjen Uljanov i frågan om hjälpen åt de hungrande på samma ståndpunkt som Vladimir. Detta motsägs emellertid av att den yngre systemen berättar att Anna 1892, då hungersnöden följdes av en koleraepidemi, ”inte sparade på några mödor för hjälpa de sjuka med medikamenter och goda råd”. Och det är föga troligt att Vladimir skulle ha motarbetat henne i denna verksamhet. Inte heller Jasnjevas skildring stämmer helt överens med Vodovosovs uppgifter. ”Av alla de till Samara förvisade”, skriver hon, ”var det bara Vladimir Iljitj och jag som inte deltog i arbetet för dessa bespisningar.”

Detta tyder med andra ord på att Vladimir vid det laget ännu inte hade samlat omkring sig en krets av likasinnade. Och det faller sig inte svårt att tro att det verkligen var på det sättet. Den socialdemokratiska propagandan hade ännu inte börjat för honom. Man kunde inte inleda den förrän man bestämt hade tagit avstånd från företrädarna för den gamla trosriktningen och de vacklande elementen. ”Våra till att börja med fredliga meningsskiljaktigheter”, säger Vodovosov, ”antog småningom en allt skarpare karaktär.”

Den politiska granskningen av dessa meningsskiljaktigheter lät inte vänta på sig. Liberalerna hade ännu inte lyckats tillvinna sig regeringens förtroende, tvärtom denna beskyllde snart, och inte helt utan orsak, zemstvon i Samara för att ha köpt upp mindervärdig spannmål för de hungrande. Narodnikerna lyckades inte heller komma närmare folket. Bönderna hade inget förtroende till övers för stadsborna. Av de bildade hade de dittills endast dåliga erfarenheter. När dessa gav de hungrande att äta, så var det för att tsaren hade så befallt, och av allt att döma stal herrarna en del av livsmedlen.

När sedan en koleraepidemi följde hungersnöden tätt i hämlarna och de sjuka massvis dog i barackerna, där läkare och studenter gav dem en uppoffrande vård, drog bönderna den slutsatsen att herrarna förgiftade folket för att sedan kunna ta hand om ännu mer jord. Detta gav upphov till en hel rad av koleraresningar, under vilka både läkare, studenter och sjukvårdsbiträden dödades. Och då ”beskyddade” myndigheterna intelligentsian med vapen i hand. Hungeråret ledde sålunda till helt felaktiga slutsatser av kulturarbetet i byarna.

I guvernementet Simbirsk, där Ilja Nikolajevitj Uljanov under sexton år hade utfört ett outtröttligt bildningsarbete, förekom ovanligt långt utdragna koleraresningar. I många byar underkastades efter deras kuvande en tiondel av invånarna prygelstraff, och det förekom fall då den drabbade dog under slagen.

Det var först när den ryske bondens broder, arbetaren, kom till byn, som bönder med större förtroende började lyssna till socialisterna. Dessa arbetare, som hade så mycket mera gemensamt med bönderna, kunde nu på ett lättfattligt sätt förklara för dem vilkendera sidan som verkligen förkunnade sanningen. Men dessförinnan måste arbetarna i städerna vinnas för socialismen.

Under hunger- och koleraåret ventilerades ytterligare en principiell konflikt som bidrog till skilsmässan mellan de politiska grupperingarna. Vodovosov föreslog att man skulle skicka en sympatiadress till en före detta guvernör i ett av volgaguvernemen, en viss Kossitj, som hade blivit avskedad för sin ”liberalism”. Vladimir protesterade energiskt mot denna

småborgerliga sentimentalitet, som alltid var beredd att gjuta tårar över varje liten tillstymmelse till ”mänsklighet” hos någon representant för de härskande klasserna.

Denna episod visar för övrigt ännu en gång hur vansinniga alla försök var att från folkskoledirektören Ilja Nikolajevitj Uljanov, som till skillnad från Kossitj själv aldrig blev avskedad för liberalism, dra en politisk arvföljdslinje till hans så deciderat oförsonlige son, som inte ens kunde bli rörd av den orättvisa behandling den allra humanaste guvernör blev utsatt för. Vodovosov led av allt att döma nederlag, och adressen avsändes aldrig.

Vodovosov började nu, som han själv berättar, kalla sin unge antagonist ”Marat” – naturligtvis bakom hans rygg. Detta öknamn måste betraktas som rätt träffande, även om misstanken kvarstår att det är uppfunnet i efterhand. Vännerna från i går och motståndarna av i dag betraktade, som den äldre systemen berättar, Vladimir som en ”duglig men alltför självmedveten ung man”. Han, som ännu i går bara

4 hade varit ”Alexander Uljanovs bror”, hade nu fått en egen profil och började visa klorna. Vladimir försmådde inte bara att anpassa sin inställning till motståndarnas politiska tänkanden, han förlänade den tvärtom en så extrem, oförsonlig, skarp och bitande karaktär som möjligt. Detta beredde honom ett dubbelt nöje, tillfredsställelsen över sin egen inre säkerhet och glädjen över att se förargelsen avspegla sig i motståndarnas minspel.

”Den fasta övertygelsen att han hade rätt var enligt Vodovosov ett genomgående drag i alla hans anföranden.” Och det gjorde honom ännu mera outhärdlig. ”Hela denna stadgade publik var”, enligt Jelisarova, ”inte så litet chockerad över den väldiga arrogans som denne unge man visade i stridens hetta, men ofta såg den sig tvungen att kapitulera för honom.” Speciellt oförlåtlig fann man den nedlåtande ton som han hade börjat använda om narodnikrörelsens högsta auktoriteter. Men detta var bara en början, värre skulle det bli.

”Vem som till slut hemförde segern”, sammanfattar Vodovosov anspråkslöst redogörelsen för sina meningsskiljaktigheter med Uljanov, ”är svårt att säga.” Men i själva verket behövde man faktiskt inte vänta på oktoberrevolutionen för att lösa denna gåta. När hungersnöden upprepades sju år senare, fanns det redan ojämförligt färre illusioner, och intelligentsian som hade funnit en annan väg gick inte längre ut till byarna. Den mycket moderata liberala tidskriften *Russkaja Mysl* skrev på den tiden att alla som återvände från hungerområdena var mycket otillfredsställda med sitt eget arbete, beroende på att de i sitt verk endast såg ”ett torftigt palliativ” i stället för de ”allmänna åtgärder” som hade varit nödvändiga. Det behövdes bara obetydlig politisk erfarenhet, och till och med de fredligt inriktade konstitutionalisterna såg sig tvungna att översätta brottstycken av de tankar, som ännu några år tidigare hade låtit som en hädelse, till ett liberalt språk.

Men Vladimir måste tänka på sitt eget öde, på den såkallade morgondagen. Sitt diplom hade han nu fått. Det måste följaktligen utnyttjas. Vladimir beslöt att slå in på advokatbanan. ”Ty förutom moderns pension och de så när förbrukade inkomsterna från gården i Alakajevka”, som Jelisarova skriver i sina minnen, ”förfogade Vladimir Iljitj inte över några medel.”

Till sin chef valde han den advokat med vilken han under sin vistelse i Kazan hade utkämpat så mångt korrespondensparti i schack. Chardin var en mycket ovanlig företeelse – inte bara som advokat och schackstrateg, om vilken till och den tidens ryske schackkung yttrade sig med högaktning, utan också som provinspolitiker. Sedan han som tjugooåring hade blivit ordförande i guvernementets fredsdomarförsamling, blev han snart, på befallning från allra högsta ort, i sin egenskap av ”otillförlitligt element” avskedad inom tjugofyra timmar.

Det var inte många som hade befunnits värdiga en sådan ära. Samoilov, som vi har att tacka för en så medryckande skildring av hans första sammanträffande med Vladimir, berättar att Chardin ännu sedan han nått mogen ålder sympatiserade med radikalerna, och att han inte

heller hade någon fientlig inställning till den marxistiska ideologin. Vladimir var, som Jelisarova berättar, av den åsikten att Chardin var en mycket förståndig människa. Som schackspelare hade han redan i Kazan betecknat honom som ”fördömt stark” och senare blev han en ständig deltagare i de turneringar som hans chef varje vecka anordnade i sitt hem.

Inregistreringen som advokatbiträde gick för övrigt inte för sig utan svårigheter. Kretsdomstolen i Samara behövde ett politiskt frejdebevis för Uljanov, men universitetet i S:t Petersburg som hade utfärdat hans diplom kunde inte utfärda det begärda intyget, eftersom man där inte kände honom som student. Till slut vände sig domstolen på Vladimirs egen begäran till polisdepartementet som storsint meddelade att det ”inte fanns något att invända”. Sedan saken hade dragit ut på tiden i fem månader, fick Vladimir äntligen i juli 1892 ett intyg över att han hade befogenhet att uppträda inför rätta.

Som försvarsadvokat uppträdde han inalles i tio straffprocesser, varav i sju fall, som ex officio försvarare, i tre fall som av den anklagade vald försvarare. Det var alltid fråga om obetydliga fall med obetydliga personer inblandade, hopplösa fall, och han förlorade alla dessa processer. De som han hade att försvara var bönder, lantarbetare, medellösa småborgare, och vad de anklagades för var framför allt småstöldar som de hade gjort sig skyldiga till i yttersta nöd. Anklagade var: några småbönder, som gemensamt hade stulit trehundra rubel hos en rik bonde i samma by; några lantarbetare som hade försökt transportera bort spannmål från ett magasin men blivit ertappade på bar gärning; ytterligare en anklagad för ett ungefär liknande brott, och ytterligare några lantarbetare som vid ett inbrott hade stulit saker till ett värde av etthundrasexti rubel.

Alla dessa förbrytelser var så okomplicerade att förhandlingarna aldrig varade mer än mellan en och en halv till två timmar och sekreteraren inte ens brydde sig om att sätta upp ett regelrätt protokoll utan nöjde sig med den stereotypa anteckningen: Efter ställföreträdande statsåklagarens plädering talade försvarsadvokaten Uljanov. Endast två trettonåriga pojkar som hade deltagit i de vuxnas stöldar blev frikända, med hänsyn till deras ålder, och inte på grund av försvarets argument. Alla de andra anklagade befanns skyldiga och dömdes.

Förutom dessa hade Uljanov också fallet med småborgaren Gusev från Samara, som hade piskat upp sin hustru. Efter ett kort bevisförfarande inför rätta, under vilket den förorättade avgav sitt vittnesmål, avstod försvarsadvokaten Uljanov från att be om ett mildt straff för den anklagade. I detta fall, liksom i alla liknande fall, kände han sig under hela sitt liv som en obönhörlig åklagare.

I tre likaledes synnerligen alldagliga kriminalmål uppträdde Uljanov som den av svarandepartens utsedde försvararen. En grupp av bönder och småborgare hade deltagit i en stöld av järnvägsskenor och ett hjul av gjutjärn hos en köpmanshustru i Samara. Alla befanns skyldiga. En ung bonde var anklagad för uppstudsighet mot fadern och för att dessutom ha förolämpat honom. Förhandlingarna blev på försvarets begäran uppskjutna, och det kom aldrig till förhandling. Sonen förpliktade sig skriftligen att hädanefter obetingat lyda fadern, och detta ledde till försoning.

För sista gången uppträdde Uljanov slutligen som försvarare i ett mål som gällde en stationsföreståndare som anklagades för att av uraktlåtenhet ha förorsakat en sammanstötning mellan två tomma godsfinckor. Inte heller här hade försvaret någon framgång, den anklagade förklarades skyldig.

Detta var alltså advokatbiträdet Uljanovs uppträdanden inför rätta. Gråa och hopplösa fall, lika gråa och hopplösa som livet inom de klasser som de åtalade tillhörde. Men den unge försvararen – det kan man väl knappast betvivla? – gjorde sitt bästa för att sätta sig in i fallen och i de åtalades situation. Men i detalj var det omöjligt att hjälpa dem. De behövde hjälp en

gros. Men därtill behövdes det ett annat forum, inte det forum som kretsdomstolen i Samara utgjorde.

En enda process vann Uljanov, men – och det måste sannerligen betraktas som en ödets fingervisning! – i detta fall uppträdde han inte som försvarare utan som åklagare. På sommaren 1892 skulle Vladimir tillsammans med Jelisarov bege sig från Sysran på vänstra Volgastranden till byn Bestuzjovka där Jelisarovs bror hade ett jordbruk. Köpmannen Arefjev, som hade arrenderat färjan över Volga, betraktade floden som sin förläning. Varje gång en båtägare tog passagerare, jagades han av Arefjevs ångslup som med våld tvingade alla tillbaka.

Så skedde också den här gången. Hoten om att dra honom inför rätta för egenmäktigt förfarande var resultatlösa. Man såg sig tvungen att ge vika för våldet. Vladimir antecknade de inblandades och vittnenas för- och tillnamn. Fallet förelades för landuppsyningsmannen i Sysran, ett hundratal kilometer väster om Samara. På Arefjevs begäran uppsköt uppsyningsmannen förhandlingarna. Samma förfarande upprepades nästa gång. Köpmannen hade uppenbarligen beslutat att uppehålla kärandeparten så länge som möjligt. Tredje gången målet skulle komma upp hade vintern redan infallit. Vladimir hade att vänta sig en sömlös natt i en järnvägskupé och tröttsamt väntande på stationerna och på uppsyningsmannens kansli. Maria Alexandrovna försökte övertala sonen att inte fara. Men Vladimir var obeveklig. Saken var inledd, och den måste också föras till slut. En tredje gång kunde uppsyningsmannen inte förhålla förhandlingarna, han var tvungen att döma den ansedde köpmannen till en månads fängelse. Man kan lätt föreställa sig hur segraren triumferade när han återvände till Samara!

Några större erfarenheter av advokatycket lyckades Vladimir således inte förskaffa sig – lika litet som av lantbruket. Men det berodde inte alls på att han skulle ha saknat förutsättningar för detta yrke. Han hade både uthållighet, praktisk blick, inga smådetaljer undgick honom, han ägde förmågan att bedöma människor och placera in dem på deras rätta plats, och slutligen också kärlek till naturen – han skulle ha kunnat bli en förträfflig lantbrukare. Hans förmåga att finna sig till rätta i de mest förvirrade omständigheter, att ta reda på de avgörande detaljerna, att bedöma motståndarens både starka och svaga sidor, att föra fram dt bästa argument till försvar för sin tes, hade han redan bevisat i ungdomsåren. Chardin tvivlade inte på att hans hjälpredda hade kunnat bli ”en framstående advokat för civilmål”. Men just under året 1892, samma år som Vladimir inledde sin bana som advokat, blev hans teoretiska och revolutionära intressen, som ytterligare eggades av hungerkatastrofen och den nya livaktigheten i landets politiska liv, från dag till dag intensivare, och de krävde en allt större del av hans uppmärksamhet.

Man kan visserligen säga att förberedelserna för de obetydliga processer som han hade att sköta, hur stor samvetsgrannhet de än krävde, inte hindrade honom i hans studium av marxismen. Men när allt kom omkring kunde han inte tänka sig att hans karriär som försvarsadvokat också i framtiden skulle inskränka sig till försvaret av tre småborgare och två bönder som hade stulit ett gjutjärnshjul. I ödets bok stod det skrivet att Vladimir Uljanov inte samtidigt kunde tjäna två gudar. Det blev alltså nödvändigt att välja. Och valet blev inte svårt för honom. Den korta serien av pläderingar inför rätta som inleddes i mars avbröts redan i december. Visserligen förskaffar han sig också för år 1893 vid domstolen bekräftelse på att han var berättigad att utöva advokatycket, men detta dokument behöver han nu framöver endast som legalt kamouflage för en verksamhet som är riktad mot det ryska kejsardömet grundlagar.

Den unge Lenin

De stora besvärligheter som drabbade Lenins motståndare, och senare hela klasser, föranledde en hel rad av publicister att framställa honom så att han redan i sin ungdom hade varit ett rödhårigt monster, full av grymhet, ärelystnad och hämndlust. Jevgenij Tjirikov, som relegerades från universitetet i Kazan samtidigt som Uljanov, skildrade i sin strax efter oktoberrevolutionen som vitrysk emigrant skrivna roman den unge Vladimir som ”sjukligt egenkär och lätt förolämpad”. Och så här berättar Vodovosov: ”Vladimirs grova pikar och skapa anmärkningar, och så vidare – och de var inte sällsynta hos honom – chockerade Maria Alexandrovna oerhört. Ofta undslapp det henne: 'Volodja, Volodja, hur kan du...!' ”

I själva verket var Vladimir alltför klart medveten om sin betydelse för att förfalla till sjuklig egenkärlek. Och att känna sig förolämpad hade han heller ingen anledning till, till följd av bristen på personer som hade någon möjlighet att förolämpa honom. Men självfallet skonade inte Vladimirs rätt stora obarmhärtighet alltid andra personers egenkärlek. Vissa motståndare var, som Jasneva berättar, ”redan vid det första sammanträffandet fientligt inställda till honom”, och det i så hög grad att deras fientlighet inte svalnade under hela deras återstående liv.

Till dessa som för all framtid kände sig förolämpade hörde också den numera avlidne Vodovosov. När han dök upp i Samara tog Vladimir hjärtligt emot honom, hjälpte honom att etablera sig, men genomskådade också mycket snart denne ofruktbare eklektiker som man varken kunde vinna till anhängare eller ta på allvar som motståndare. Sammanstötningarna med anledning av hjälpen åt de hungrande och frågan om adressen till den avskedade guvernören blev inte utan följder. Vodovosovs förbittring mot den unge Uljanov har vi att tacka för några sidor i hans minnen på vilka författaren, till fromma för läsaren, säger mer än han i själva verket har haft för avsikt att säga.

”Hans hela ansikte”, skriver Vodovosov om Vladimirs utseende, ”överraskade oss genom en viss blandning av förstånd och grovhet, jag skulle säga en viss djuriskhet. Hans panna drog blickarna till sig: klok men utskjutande som ett tak. Den köttiga näsan... Någoting sammanbitet, grymt i dessa drag förenade sig med ett förstånd som man inte kunde betvivla.” I sin pamflettartade roman låter Tjirikov ungdomen i Simbirsk berätta om Vladimir Uljanov: ”Han har alltid fuktiga händer! Och i går sköt han en kattunge med sitt gevär ... Sedan tog han den i svansen och slängde den över staketet ...”

Kuprin, en annan, också rätt bekant rysk författare, upptäckte, visserligen först under senare år, att Lenin hade en apas gröna ögon. Sålunda blir till och med utseendet, som enligt vad man tycker borde vara det minst problematiska elementet hos en människa, med minnets och fantasins hjälp underkastat en tendentiös bearbetning.

Ett fotografi från 1890 visar ett friskt, ungdomligt ansikte, bakom vars lugn man har på känn att någoting ligger förborgat. Den egensinniga pannan fortsätter ännu inte i en skallig hjässa. De utstående kindknotorna har någoting asiatiskt över sig. De fylliga läpparna under den breda näsan och den kraftiga hakan är omgivna av ett glest fjun som ännu inte har stiftat bekantskap med vare sig sax eller rakkniv. Ansiktet är utan tvivel fult. Men ur dessa simpla, oformliga drag lyser en så stark andens disciplin att det är otänkbart att associera detta med begreppet djuriskhet. Vladimirs händer var torra, av plebejisk form, varma, tappra händer. Han älskade kattungar, liksom han över huvud taget älskade alla svaga och skyddslösa med en stark människas nedlåtande kärlek. Herrar författare har baktalat honom!

”I moraliskt hänseende”, fortsätter Vodovosov, ”fäste man sig hos Vladimir Iljitj vid en viss amoralitet, som enligt min åsikt var ett integrerande drag i hans natur.” Denna amoralitet bestod enligt Vodovosov i att han betraktade alla medel som tillåtna, blott de förde till målet. Ja, Uljanov var ingen anhängare av en prästerlig eller Kantsk moral, som enligt vad det sägs

skulle vara ämnad att reglera vårt liv någonstans uppifrån höjderna. Hans mål var så väldiga och stod så högt över det personliga att han helt öppet medgav att hans moraliska kriterier fick ge vika för dem. Med ironisk likgiltighet, för att inte säga med äckel, behandlade han sådana pultroner och hycklare som rättfärdigade sin ynkliga målsättning eller sina beklagansvärda metoder med de högsta normer, som till namnet är absoluta, men som i själva verket är synnerligen anpassningsbara.

”Konkreta fakta som skulle bevisa Lenins amoralitet, känner jag inte till.” Detta förbehåll skjuter Vodovosov helt oväntat in. Men han rotar sedan i sitt minne och lyckas till slut trots allt erinra sig hur det störde hans ömtåliga samvete ”att Lenin var benägen att uppmuntra skvaller och förtal”. Vi skall nedlåta oss till att lyssna till vad denne åklagare har att anföra. Av någon anledning sade Vodovosov en gång i ett litet sällskap att Uljanov inte drog sig för att ty sig till argument som han visste var lögnaktiga, ”om de blott ... när det gällde lyssnare som var dåligt orienterade ledde till framgång”.

Vodovosov själv tillmätte, som det framgår av hans skildringar, sitt eget bakdanteri ”ingen betydelse” och sökte sig kort därpå till Uljanov, som om ingenting hade hänt. Men Vladimir, som av en av sina vänner hade fått höra om det förolämpande yttrandet, avkrävde sin gäst en förklaring. Vodovosov ”försökte ge sitt uttryckssätt en mildare innebörd”. Samtalet ledde formellt till en försoning. Men på vintern 1892 försämrades relationerna till den grad att umgänget dessa två emellan nästan helt och hållet upphörde.

Hur banal denna episod än kan synas, har den dock sin stora betydelse. Moralisten beskyller amoralisten bakom dennes rygg för att han använder sig av argument om vilka han själv vet att de är lögnaktiga. Sedan kommer han, som betecknar sin egen insinuation som ”fullständigt betydelselös”, som vän på besök till den baktalade. Amoralisten, som å sin sida är van vid att tillmäta sina ord betydelse, kräver öppet och ärligt en förklaring. Moralisten som trängts in i ett hörn slingrar sig, viker tillbaka, förnekar sina egna ord. På grund av Vodovosovs berättelse kan man endast komma till den slutsatsen att moralisten starkt påminner om en inte alltför tapper skvallertaska, medan amoralistens uppförande visar att han minst av allt var benägen att ”uppmuntra skvaller”. Till detta kan vi ytterligare foga att Vodovosov själv vederlägger innehållet i sin beskyllning att Uljanov skulle ha använt medvetet lögnaktiga argument, när han i ett annat sammanhang skriver om honom: ”Den fasta övertygelsen att han hade rätt lyste igenom allt vad han sade.” Låt oss lägga hela denna episod på minnet, den kommer om och om igen att vid flera konflikter tjäna oss som vägledning när vi stöter på fall då hycklaren beskyller revolutionären för att inte vara granntyckt i frågor som gäller moralen.

Från tiden i Samara har vi inte bevarade några brev, skrivna vare sig av Vladimir eller om Vladimir, över huvud taget inga mänskliga dokument. Alla utlåtanden, såväl av vänner som motståndare är utan undantag retrospektiva och oundvikligen färgade av sovjetperiodens mäktiga inflytande. Men när man kombinerar dem och jämför dem med varandra, tillåter de oss inte desto mindre att åtminstone delvis återskapa Lenins gestalt, sådan den tedde sig i gryningen av hans revolutionära arbete.

Framför allt måste man göra klart för sig att Vladimir Uljanov absolut inte hade någonting gemensamt med den klassiska typen av den ryske nihilisten, som vi inte påträffar endast i de reaktionära romanerna utan ibland också i det verkliga livet: ett yvigt okammat hår, slarvig klädsel, knölpåk i handen. ”Håret över pannan började redan då betänkligt glesna”, erinrar sig Semjonov. Varken i hans klädsel eller hans sätt fanns det någonting som föll i ögonen eller framstod som utmanande. Sergejevskij, som tillhörde ungefär samma generation av marxister, ger oss en skildring av Lenin i slutet av hans vistelse i Samara som inte saknar intresse: ”... En anspråkslös, ordentligt, och, som man uttrycker sig, oklanderligt men utan pretentioner klädd människa, som på intet sätt skilde sig från den stora massan av borgare. Denna skyddsfärg

tilltalade mig ... Däremot lade jag inte då märke till detta illmariga ansiktsuttryck som senare, under förvisningen, drog min uppmärksamhet till sig ... Försiktig, med forskande blick, iakttagande, lugn, behärskad, trots det livliga temperament som jag redan kände till från hans brev ...”

Semjonov ger i detta sammanhang också en bild av de seder som var rådande bland den radikala ungdomen i Samara. När Uljanov kom på besök till Skljarenko, lade han sig på hans säng, ”sedan han först hade brett ut en tidning under fötterna”, och börjad lyssna till de samtal som utspann sig kring samovaren. Ibland kunde ett omdöme som fälldes förmå honom att göra sig hörd. ”Dumheter . . .”, hörde man från sängen, och sedan inleddes en livlig diskussion. Det föga lovvärda sättet att sätta eller lägga sig på en främmande säng var allmänt vedertaget i dessa ungdomliga kretsar som en helt naturlig följd av det otvungna umgängessättet och bristen på sittplatser. Om Vladimir i detta avseende på något vis skilde sig från de andra, så var det genom att han bredde ut en tidning under fötterna. Skärpan i hans repliker gav uttryck för hans bestämda avståndstagande från motståndarens ståndpunkt och tvingade denne att blotta sitt verkliga ansikte.

Under samtalen kring samovaren eller under båtfärderna på Volga sopade Uljanov, sedan han hade studerat *Anti-Dühring*, denna marxismens polemiska encyklopedi, bort de metafysiska värdena från de unga hjärnorna. Rättvisa? En myt som skyler över den starkares rätt. Absoluta normer? Moral som de materiella intressenas tjänare. Statsmakt? Utsugarnas exekutivkommitté. Revolution? Försumma inte att här tillfoga: borgerlig. I dessa och andra uttalanden som slog idealismens porslin i småbitar måste man uppenbarligen söka ursprunget till att han redan i ett tidigt skede fick rykte om sig att vara amoralisk. Hans åhörare, som alla var uppfostrade i enlighet med skolstadgan, var bestörta och försökte protestera. Men det var bara vad den unge atleten väntade på. ”Sofismer?” ”Paradoxa?” Både åt vänster och åt höger riktades de vänskapliga huggen. Den överrumplade opponenter förstummades och glömde till och med ibland att sluta munnen. Sedan började han leta upp de böcker som Uljanov återopade, och följderna var att många snart själva övergick till marxismen.

Under debatterna med narodovoltserna och jakobinerna använde sig Vladimir, den snabbt växande marxistiska klanens tongivande personlighet, av den sokrateska metoden. – Nå, ni griper alltså makten, och vad händer sen? – frågade han sin motståndare. – Dekret! – Men på vem kommer ni att stöda er? – På folket! – Ja, låt så vara, men vem är ”folket”? – Sedan följde en analys av klassmotsättningarna. I slutet av vistelsen i Samara gick ett manuskript av Uljanov från hand till hand bland ungdomen: *Twist mellan en socialdemokrat och en narodnik*, ett arbete som tyvärr inte finns bevarat, men som förmodligen sammanfattade de i Samara förda dispyterna i form av en dialog.

Vladimir kämpade lidelsefullt – allt som han gjorde, gjorde han lidelsefullt – men han gick aldrig blint på utan att tänka efter. Han kastade sig inte hals över huvud i trångmål, han avbröt inte, han försökte inte överrösta de andra, han lät motståndaren tala till punkt, också när han var nära att storkna av harm, han gav noga akt på de svaga punkterna, och sedan övergick han med det mest otroliga eftertryck till angrepp. Men inte ens i sina mest förintande slag lade den unge polemikern in något personligt. Han angrep idéer eller ett samvetslöst uppförande som härledde sig av dessa, människan fick endast i förbigående en släng av slev. Nu var det motståndarnas tur att tåla. Vladimir avbröt aldrig de andra, men han lät sig inte heller avbrytas av någon. Liksom när han spelade schack, tog han aldrig tillbaka ett drag, men han tillät inte heller de andra att göra det.

För oss låter Maria Uljanovas påstående att Vladimirs blyghet skulle ha varit en för familjen utmärkande egenskap synnerligen egendomligt. Den brist på psykologisk skarpblick som kommer till uttryck i så många av den yngre systems uttalanden, tvingar oss att iaktta en så

mycket större försiktighet beträffande försöken att i detta fall hos Lenin finna så många ”för familjen utmärkande drag” som möjligt. Hur som helst visar faktiskt det foto från 1890 som vi redan har talat om skenbart på en kamp mellan blyghet och ett ännu inte fullt utvecklade självmedvetande. Det verkar som om den unge mannen vore generad för fotografen eller som om han mot sin vilja underkastade sig hans instruktioner, ungefär på samma sätt som Lenin trettio år senare kände sig generad för att diktera sina brev och artiklar för sin kvinnliga sekreterare. Om detta skall betecknas som ”blyghet”, så betyder det dock under inga omständigheter en känsla av svaghet eller alltför stor känslsamhet, denna ”blyghet” är helt enkelt en skyddande skärm för styrkan. Dess uppgift är att skydda mannens inre värld mot alltför intima kontakter, mot icke önskvärd familjaritet.

Hos olika medlemmar av en och samma familj kan en egenskap som betecknas med samma namn inte bara variera i mycket stor utsträckning, den kan också övergå i sin motsats. Alexanders blyghet, som alla som stod honom nära kunde konstatera, passar mycket väl in i bilden av hans tillbakadragna och inbundna natur. Alexander var som bekant generad över sin överlägsenhet när han blev medveten om den. Men just detta drag skilde honom från den yngre brodern som utan betänkande förde sin överlägsenhet över de andra i sällskapet till torgs. Man kan till och med säga att Vladimirs aggressiva läggning, samtidigt som han helhjärtat underordnade sig den idé som han försvarade och helt saknade personlig ärelystnad, i viss mån befriade honom från de hämningar som blygheten gav upphov till. Detta skedde åtminstone, framför allt i yngre år, när han plötsligt överfölls av en pinsam känsla av obehag, inte över sig själv utan över de andra, till följd av det banala i deras intressen, det vulgära i deras skämt – eller helt enkelt till följd av motståndarnas dumhet.

Samoilov har visat oss Vladimir i en för honom ny omgivning: ”Han talade inte mycket, men det berodde uppenbarligen inte på att han skulle ha känt sig illa till mods i den för honom obekanta miljön.” Tvärtom, hans närvaro tvingade de andra att vara på sin vakt, människor som i allmänhet uppträdde mycket otvunget började bli försiktiga, nästan blyga.

Den äldre systemen har å sin sida berättat för oss hur reserverade kamraterna var när Alexander var närvarande, hur de ”drog sig för att i hans närvaro berätta slippriga historier, hur de såg upp till honom och väntade på att han skulle fälla sitt omdöme”. Hur mycket än bröderna till naturen skilde sig från varandra, inverkade Vladimir i detta avseende på sin omgivning precis på samma sätt som brodern, ”som Sasja”; han tvingade sina kamrater att höja sig över sig själva.

Semjonov skriver: ”Vladimir Iljitj var redan i ungdomen främmande för allt som hade med bohemeri att göra ... och när han var närvarande var det som om vi alla som tillhörde Skljarenkos cirkel hade tagit oss samman ... Frivola historier, grova skämt, kom inte på fråga i hans närvaro.”

Vilket oskattbart vittnesbörd! Vladimir kunde använda plebejiska uttryck under hetsiga diskussioner eller när han gjorde sin bedömning av fienden, men han tillät sig inga smutsiga anspelningar, inga triviala skämt, inga pornografiska vitsar, som är så vanliga i ungdomliga manliga kretsar. Men det var inte för att han i detta avseende skulle ha påtvingat sig några asketiska regler, denne ”amoralist” behövde ingen transcendental knutpiska, men det var ingalunda därför att han av naturen skulle ha ställt sig likgiltig till alla andra sidor av livet utom politiken.

Nej, intet mänskligt var honom främmande. Det finns emellertid inga skildringar av den unge Uljanovs förhållande till kvinnorna. Av allt att döma har han både flirtat och varit förälskad, det var väl ingen tillfällighet att han sjöng om de förtrollande ögonen och dolde sina känslor under ironiska anmärkningar. Men även om man inte känner till några detaljer, kan man med övertygelse säga att Vladimirs relationer till kvinnorna redan i ungdomen, och sedan också i

hela hans liv, var rena. Det nästan spartanska draget i hans karaktärsbild berodde inte på ett kallt temperament. Tvärtom, lidelsefullheten var ett av hans mest utmärkande drag. Men den kompletterades – det ställer sig svårt att finna ett annat uttryck – av kyskhet. Den organiska kombinationen av dessa båda element, lidelsefullheten och kyskheten, kommer cynismen att framstå som någonting helt otänkbart. För att stå högt över alla andra, därtill behövde Vladimir inte några moralens fjättrar, det var fullt tillräckligt med hans naturliga avsky för allt trivialt och ordinärt.

Samme Vodovosov bekräftar att Vladimir i de marxistiska kretsarna i Samara ”var en obestridd auktoritet, han avgudades där i nästan lika hög grad som inom familjen”, fastän många av medlemmarna var äldre än han. ”Hans auktoritet inom cirkeln var obestridd”, försäkrar också Semjonov. Lalajants skriver att Uljanov, som han blev bekant med ett år efter historien med Vodovosov, genast betvingade honom. ”Hos denne tjugotreårige unge man förenades på det underbaraste sätt enkelhet, finkänslighet, livsglädje och lidelse å ena sidan med gedigna och grundliga kunskaper och obönhörlig logisk konsekvens ... å den andra.” Redan efter det första sammanträffandet fröjdade sig Lalajants över att han hade valt Samara till den ort där han skulle vistas under polisuppsikt.

Att ge upphov till så motsägande omdömen hör till ett fåtal utvaldas privilegier. Inte ens i sin ungdom torde Uljanov ha varit beredd att tigga sig till andra människors sympati. Ty de känslor för honom som han utlöste hos andra påminde alltför mycket om induktionsströmmar som framkallades genom hans egen sympatiska inställning. Människan var för honom inte ett självändamål utan ett verktyg. ”Vid hans umgänge med människorna”, skriver Semjonov, ”framträdde mycket tydligt betydande skillnader. Med kamrater, som han betraktade som meningsfränder, diskuterade han vänskapligt och strödde omkring sig godmodiga skämt ... Men när han betraktade sina opponenter som företrädare för en annan åsiktsriktning ... var hans polemiska eld obönhörlig. Han träffade motståndaren på dennes ömmaste punkter och var inte så nogräknad när det gällde att välja uttryck.” För att förstå Lenin har denna iakttagelse av en kamrat från ungdomsåren den allra största betydelse.

”Partiskheten”, ty det utilitaristiska närmandet till människorna härrörde sig av de djupaste grunderna i hans natur, som helt och hållet var inriktad på omgestaltningen av omvärlden. Även om det låg beräkning i detta – och det kan man naturligtvis inte förneka, man får till och med konstatera att ju längre han kom i livet, desto mera framsynt och raffinerad blev den – så kunde man ändå inte skilja den från äkta känsla. Lenin ”förälskade” sig lätt i människor när deras sympati var värdefull och nyttig för honom. Men inga personliga egenskaper kunde vinna honom när det var fråga om en motståndare. Hans inställning till en och samma människor förändrades radikalt allteftersom de i ett visst ögonblick var för eller emot honom. I detta ”förälska sig” fanns lika litet som i de perioder av fientlighet som avlöst de varmare känslorna ett spår av impressionism, lynnighet eller inbilskhet. Rättvisans kod var för honom den lag som gällde i kampen. Av detta kommer sig de inte sällan överraskande motsägelser som man finner till och med i hans tryckta omdömen om olika människor, och därav kommer det sig också att Lenin trots alla dessa motsägelser alltid förblev sig själv trogen.

Herrar individualister förklarar att personligheten är ett självändamål, för att sedan i praktiken i sina relationer till människorna låta sig ledas av sina tycken eller också av tillståndet hos sin lever. Den stora historiska uppgift, i vars tjänst vår ”amoralist” ställde sig, adlade hans relationer till människorna; i praktiken mätte han dem med samma mått som han mätte sig själv. Den partiskhet som dikterades av hans omsorg om saken blev följaktligen när allt kom omkring den högsta formen av opartiskhet, och denna sällsynta egenskap – i sanning en gåva för en ledare – förskaffade den unge Lenin hans obestridda auktoritet.

Semjonov, som var ungefär tre år äldre än Vladimir, framhöll en gång under ett allmänt samtal som rörde sig om honom själv och hans vänner, att de hade svårt att komma till rätta med marxismen därför att de hade så bristfälliga kunskaper om historia och den borgerliga ekonomin. Vladimir svarade kort och kärnfullt: ”Om det står illa till med de sakerna, då står det över huvud taget illa till – och då finns det bara en sak att göra – studera ...” När det rörde sig om stora frågor, talade denne enkle och gladlynte unge man som om han hade suttit på maktens tinnar. Och de övriga förstummades och försjönk skakade i tyst eftertanke.

Samme Semjonov berättar om hur övertygande och bestämt Vladimir tillbakavisade icke träffande argument av sin svåger Jelisarov när denne försökte stöda honom under hans dispyt med Vodovosov. Nej, blyg var han inte! Man måste dessutom hålla i minnet att både Jelisarov, som Vladimir högaktade, och Vodovosov som inte kunde tåla honom, var minst sex år äldre än han. När det rörde sig om revolutionens teori hade varken vänskap eller släktskap någon betydelse för Vladimir – ja, han hade inte ens någon aktning för en högre ålder.

Den tjugotvåårige Uljanov gjorde, som Vodovosov säger, ”intryck av en politiskt absolut fulländad och stabiliserad människa”. ”Vladimir Iljitj var redan på den tiden”, skriver Semjonov, ”en människa med absolut stabiliserade åsikter, vars uppträdande under cirkelns sammankomster ... var säkert och absolut självständigt.” Studenten P. P. Maslov, som senare blev en av mensjevikpartiets nationalekonomer, hörde av sina gäster i en by i guvernementet Ufa, där han stod under polisuppsikt, att det i Samara fanns en viss Vladimir Uljanov som ”också intresserade sig” för ekonomiska frågor, och dessutom var en ”både till förståndet och bildningen synnerligen framstående människa”. När han läste ett manuskript som denne Uljanov hade skickat honom – den ryska marxismen hade på den tiden ännu inte tillgång till tryckpressar – överraskades Maslov framför allt när det gällde författaren av ”den skarpa och exakthet med vilka han formulerade sina väsentliga idéer, vilka kom honom att framstå som en människa med absolut stabiliserade åsikter”.

Redan under vistelsen i Samara börjar man märkligt nog om den unge Uljanov använda uttrycket ”Den gamle”, ett öknamn som senare skulle bli allmänt när man talade ont Lenin. Detta var så mycket märkligare som han inte ens i slutet av sitt liv på minsta sätt verkade gubbaktig, det enda skulle då ha varit att han mycket tidigt blev skallig. Hos denne unge man överraskade det mogna tänkandet, de själsliga krafternas balans, träffsäkerheten.

”Naturligtvis”, skriver Vodovosov, ”kunde jag inte förutsäga den roll som han senare skulle spela, men redan då var jag övertygad om, och jag nämnde det också ofta, att Uljanov i sinom tid skulle spela en stor roll.”

Den kätterska läran hade redan då förskaffat sig anhängare bland ungdomen i Samara och tillvunnit sig ett visst erkännande i radikala kretsar. Narodnikernas åsiktsriktning som alltjämt var den förhärskande blev så småningom i någon mån trängd åt sidan. Den socialdemokratiska propagandan bland studenterna drevs framför allt av Skljarenko, en begåvad ung man, som emellertid inte besatt någon större uthållighet. I mars 1893 dök emellertid en ny gestalt upp i Samara, en relegerad student från universitetet i Kazan som numera stod under polisuppsikt. Han hette Lalajants, hade tidigare stått i intim kontakt med Fedosejev, och etablerade nu genast vänskapliga förbindelser med Uljanov och Skljarenko.

Dessa tre bildade nu, visserligen bara för några månader, den marxistiska staben i Samara. Vladimir deltog emellertid inte i det propagandistiska arbetet. Lalajants säger rent ut: ”I Samara deltog han, åtminstone inte så länge jag vistades där, i några cirklar, och han bedrev inte heller någon undervisning i dem.” Inte desto mindre låg obestriddligen den allmänna ledningen i hans händer.

Denna ”trojka” sammanträffade ofta, ibland i Skljarenkos bostad, ibland på någon av Samaras ölkrogar, för vilka Skljarenko visade en alltför stor förkärlek. Uljanov gjorde sina vänner bekanta med sina arbeten och fick av dem redogörelser för de senaste händelserna i Samaras marxistiska cirklar. Ofta flammade en häftig diskussion om teoretiska frågor upp, men redan på den tiden var det så att Uljanov alltid fick sista ordet. På sommaren for Skljarenko allt- emellanåt till Alakajevka, där han var uppskattad av alla för sin sällskaplighet och sitt ständigt glada humör, och där han förmedlade hela mängder av nya idéer till seminaristerna och de kvinnliga eleverna i fältskärsskolan. Både Skljarenko och Lalajants blev senare bolsjeviker och nådde höga ställningar.

Ungefär vid denna tid lyckades Vladimir att också vinna den förre organisatören av lantbrukskommunerna, Preobrazjenskij, med vilken han ofta under hetsiga debatter hade tillryggalagt de knappa två kilometer som skilde de båda gårdarna åt, över på sin sida. Senare blev Preobrazjenskij medlem av den socialdemokratiska organisationen i Samara, och efter flera år under sovjetregimen blev han förvaltare på godset Gorkij, där Sovjetrysslands ledare rekree- rade sig, låg sjuk och slutligen dog. Kamraterna från ungdomsåren intog i allmänhet en rätt betydande plats i Lenins liv, också sedan han kommit till makten.

Vid det här laget hade Vladimir ur Volgaprovinsen tagit ut allt som stod att ta ut ur den. I slutet av vintern 1892 –1893 ”långledes han”, som Jelisarova berättar, ”ibland riktigt ordentligt, och det var tydligt att han längtade till ett livligare centrum ...” Men eftersom det inte hade varit någon idé att lämna Alakajevka på sommaren, uppsköts avresan till hösten. Den yngre brodern skulle just avsluta gymnasiet, och han hade för avsikt att fortsätta sina studier vid universitetet i Moskva. Maria Alexandrovna hade följaktligen planerat att följa med Dmitrij och flytta till Moskva, liksom hon sex år tidigare hade följt Vladimir och flyttat till Kazan. Det var hög tid att skilja sig från familjen. S:t Petersburg, den mest europeiska staden i Ryssland, lockade Vladimir i långt högre grad än den tidens Moskva, denna ”stora by”. Dessutom tog han, om han levde skild från familjen, mindre risker att kasta en skugga på brodern eller systemen genom sin revolutionära verksamhet.

De sista månaderna i Samara och Alakajevka ägnades redan åt de omedelbara förberedelserna för resan. Vladimir författade förteckningar och innehållsuppgifter om böcker och artiklar, ordnade de viktigaste slutledningarna och författade polemiska undersökningar. Han prövade, polerade och skärpte det verktyg som snart skulle träda i aktion. Den kritiska rörelsen i intelligentsians hjärnor, men också en mera djupgående rörelse i industriområdena krävde en doktrin, ett program, en instruktör. Den ryska historiens hjul började röra sig med allt snabbare fart. Det var hög tid att ta avsked av Samara, av Alakajevka och av lindallén. Vladimir Uljanov lämnar en från världshändelserna isolerad tillflyktsort för att – sedan han knappt dykt upp på huvudstadens arena – med ett slag växa hela sin generation över huvudet.

Så hade den blivande Lenin formats under den tid som hade förflutit mellan broderns avrättning och överflyttningen till S:t Petersburg, under denna korta men samtidigt långa period av sex års outtröttligt arbete. Men ännu förestår honom många uppbrott, inte bara yttre utan också inre sådana. I hans vidareutveckling kan man urskilja några skarpt avgränsade etapper. Men alla de grundläggande dragen i hans karaktär, hans världsåskådning och hans sätt att handla färdigutbildades redan under tidrymden mellan hans sjuttonde och tjugotredje levnadsår.

Utvecklingens milstolpar

Låt oss rekonstruera de viktigaste milstolparna i den unge Lenins biografi sedda mot bakgrunden av landets politiska utveckling. Det mörka Volgalandet. Alltjämt lever generationen av slavägare och slavar från i går. ”Narodnaja Voljas” offensiv är tillbakaslagen.

1880-talets politiska återvändsgränd. I en patriarkalisk och harmonisk ämbetsmannafamilj växer Vladimir upp, han studerar, utvecklar sin intelligens utan större bekymmer eller skakande upplevelser. Kritikens röst vaknar hos honom först i slutet av gymnasietiden, efter faderns död, och den riktar sig till att börja med mot skolans ledning och mot kyrkan. Den äldre broderns oväntade bortgång öppnar Vladimirs ögon för de politiska frågorna. Deltagandet i en studentdemonstration är den första reaktionen på Alexanders avrättning. Frestelsen att hämnas brodern med samma metoder som han själv var beredd att använda måste i dessa dagar ha varit speciellt stark. Men sedan följer den dystraste tiden, året 1888, och på någon terror lönar det sig inte ens att tänka. Reaktionen räddar Vladimir, inte bara fysiskt, den leder också in honom på det grundligare teoretiska arbetets väg.

De revolutionära lärlingsåren. Vladimir börjar i Kazan studera *Kapitalet*. Han blir anhängare av mervärdesläran, vilket dock inte för hans del betyder att han skulle bryta med narodovoltsernas tradition: Sasja var också en anhängare av Marx. För första gången i Kazan, och sedan i Samara, kommer Vladimir i beröring med revolutionärer av den äldre generationen, framför allt med narodovoltser, och det i egenskap av uppmärksam lärjunge, som visserligen är fast besluten att kritiskt pröva allt han får höra, men som inte betraktar sig som deras motståndare. Den omständigheten att han trots sin revolutionära inställning, som mycket tydligt kommer till uttryck i valet av bekanta och i inriktningen av hans andliga intressen, under dessa år inte ansluter sig till någon politisk gruppering, visar med absolut säkerhet att han ännu inte har skapat sig något politiskt credo, inte ens ett ungdomligt och mindre väl genomtänkt sådant; han har ännu inte kommit längre än att han i detta avseende trevar sig fram. Men detta trevande utgick inte desto mindre från narodovoltsernas tradition, som också efterlämnade tydliga spår i hans vidareutveckling. Ännu som marxistisk kämpe bevarade Vladimir under några år sina sympatier för den individuella terrorn, vilket skilde honom från de andra unga socialdemokraterna och utan tvivel var en kvarleva från den tid då de marxistiska idéerna i hans medvetande alltså amalgamerades med hans sympatier för "Narodnaja Volja".

Från våren 1890 ända till hösten 1891 tar förberedelserna för den juridiska examen nästan hela Vladimirs tid i anspråk. Det intensiva sysslandet med de juridiska vetenskaperna tränger sig så att säga som en kil utifrån in i den process som syftade till att arbeta fram hans världsåskådning. Självfallet innebär detta inte ett fullständigt avbrott. Under de timmar då Vladimir vilar sig från studierna, läser han de marxistiska klassikerna, sammanträffar med vänner och deltar gärna i ett meningsutbyte. Och även när han fördjupar sig i den juridiska skolastiken prövar och stabiliserar han enligt motsatsernas metod sina materialistiska åsikter. Men detta kritiska arbete utförs i alla fall så att säga vid sidan om. De olösta frågorna och tvivlen måste sparas för de lediga stunderna, Vladimir gör sig ingen brådska med att fastslå dem. En indirekt men intressant bekräftelse på detta: I början av 1891 hade två kvinnliga "jakobiner" i Samara ännu inte gett upp hoppet om att kunna locka Uljanov över till sitt läger. Detta tyder ju på att de inte betraktade honom som en person som slutgiltigt hade fastställt sin politiska hemvist.

I slutet av 1891 fick Vladimir sitt juridiska diplom, en händelse som ställde honom inför avgörandet. Man kan utgå ifrån att advokatens yrke utövade en viss lockelse på honom. Enligt vad systemen berättar tänkte han då på fullaste allvar på en framtid som advokat, vilket "framdeles skulle trygga anskaffandet av de medel som vi behöver för vår existens". Men den omständigheten att det politiska livet i landet uppvisade en ny livaktighet konfronterade honom liksom också utvecklingens gång med nya uppgifter som krävde att han satte in hela sin förmåga. Han tvekade inte länge. Advokaten måste träda tillbaka för politikern och endast tjäna honom som ett kamouflage som han kunde använda vid behov.

De ett och ett halvt år som han hade använt till sina juridiska studier kom den första etappen av hans revolutionära lärlingstid att synas långt avlägsen och gjorde hans tänkande mera

oberoende av gårdagen, som hade förflutit i Sasjas tecken. Sålunda uppstod förutsättningarna för en likvidering av övergångsperioden. Vintern under hungersnödens år måste ha varit den tid då han slutgiltigt gjorde upp räkningen med det förgångna. Det stegvisa framåtskridandet av hans utveckling uteslöt inte ett längre språng då och då, förutsatt att det förbereddes av en föregående ackumulering av medvetandet.

Formandet av Vladimirs revolutionära personlighet speglade dels den nya omsvängningen i den vänstersinnade provinsiella intelligentsians teoretiska sympatier, dels ilade denna process denna omsvängning i förväg. Sedan 1891 hade man i de cirklar som bildades av ungdomen i Samara börjat intressera sig för den marxistiska läran, det vill med andra ord säga, sedan hungersnöden. Det fanns på den tiden inte så få ungdomar som gärna hade satt sig in i första bandet av Kapitalet, men de flesta av dem ”bet tänderna av sig”, som Semjonov uttryckte sig, redan vid det första kapitlet. Det förekom samtal om dialektikens hemligheter. I stadsträdgården vid Volgas strand, på en speciell ”marxistbänk” inledde man häftiga diskussioner om den hegelska tripliciteten.

Den äldre generationen av intelligentsian i Samara började vakna. Dess båda grupper, de moderata och de radikala, som i kretsen av de gamla och invanda idéernas samlades till fredlig samvaro och betygade Marx, som de för övrigt inte hade några kunskaper om, sin vederbörliga högaktning, betraktade de första ryska socialdemokraterna som ett olycksaligt missförstånd. På det uppriktigaste förtörnade var de före detta förvisade, som hade fört med sig de i Sibiriens karga klimat väl konserverade traditionerna till Volgas stränder.

Ett politiskt språng förvandlas lätt till en klyfta som inte längre kan fyllas igen. Vladimir sparade inte längre på sina sarkasmer om narodnikernas klagomål: dessa marxister ”älskar inte musjiken”, ”de gläder sig över bygemenskapernas undergång”, och så vidare. Snart lärde han sig att förakta de moralpredikningar och det pladder som skulle ersätta analysen av verkligheten. De litterära tårar som musjiken inte hade någon som helst nytta av, fördunklade intelligentsians ögon och hindrade den från att se den väg som öppnade sig framför dem. De alltmera oförsonliga sammanstötningarna med narodnikerna och kulturspridarna delade småningom upp intelligentsian i Samara i två läger som bekämpade varandra och inverkade i mycket hög grad också på de personliga relationerna. Det var alltså inte att undra på att de sista ett och ett halvt åren då Vladimir trädde fram ur skuggan och ställde sig i ljuset, inverkade på de samtida så att de uppfattade dem som vistelsen i Samara i sin helhet. De framställer med andra ord den unge Lenin som i maj kom till Alakajevka för att utbilda sig till lantbrukare, och den som lämnade Samara på hösten som samme revolutionäre marxist, och eliminerar därigenom ur hans liv det som var dess avgörande element, nämligen rörligheten.

P. Lepsjinskij, som den här gången kommer nära verkligheten, skriver om Lenins förberedelser i Samara: ”Det finns anledning att anta att han redan 1891 i stora drag hade börjat utbilda sin marxistiska världsåskådning.” ”I frågor som gällde den politiska ekonomin och historien”, bekräftar Vodovosov, ”förvånade hans kunskaper genom sin soliditet och mångsidighet, framför allt hos en människa av hans ålder. Han läste flytande tyska, franska och engelska, och han kände redan på den tiden väl till Kapitalet och den omfattande marxistiska litteraturen (den tyska) ... Han betecknade sig som övertygad marxist ...”

Detta bagage skulle ha varit fullt tillräckligt för ett dussin andra, men denne unge man som var så sträng mot sig själv ansåg sig inte tillräckligt förberedd för det revolutionära arbetet, och detta inte helt utan skäl. I den kedja som förbinder doktrinen med verkligheten, fattades honom ännu viktiga sammanbindande länkar. Också här talar fakta för sig själv, om Vladimir redan 1891 hade betraktat sig som försedd med tillräckliga grundläggande kunskaper, skulle han inte ha kunnat stanna ytterligare två år i Samara.

Den äldre systemen försäkrar visserligen att omsorgen om modern, som efter Olgas död i viss mån på nytt erövrade sina barn med sitt med ömhet parade mod, var orsaken till att Vladimir ännu inte ville lämna hemmet. Men denna förklaring är utan minsta tvivel otillräcklig. Olga dog i maj 1891, och Vladimir skilde sig från familjen först i augusti 1893, över två år senare. Av hänsyn till modern kunde han kanske uppskjuta sina revolutionära plikter några veckor eller några månader, så länge det nya såret ännu gjorde sig alltför starkt påmint, men om flera år kunde det inte vara tal. I hans relationer till människorna, modern inte undantagen, fanns ingenting av passiv sentimentalitet. Hans liv i Samara bidrog praktiskt taget inte alls till familjens underhåll. Om Vladimir kunde mobilisera tillräckligt tålamod för att så länge hålla sig borta från den arena där de stora striderna utkämpades, så var det endast för att hans lärlingsår ännu inte var till ända.

Förutom Marx och Engels grundläggande verk och den tyska socialdemokratins skrifter intog också de statistiska årsböckerna en allt större plats på hans arbetsbord. Nu börjar han också författa de första arbetena för att belysa den ryska verkligheten. Från att ha varit studieobjekt, förvandlas nu den historiska materialismen och arbetsvärdesteorin till verktyg för den politiska orienteringen. Han studerar Ryssland som krigsskådeplats och dislokationen av de viktigaste stridskrafterna på denna krigsskådeplats.

För att bestämma de viktigaste milstolparna i Vladimir Uljanovs utveckling, har vi till vårt förfogande ett oskattbart uttalande, inför vilket dock de officiella biografierna i allmänhet sluter ögonen, beroende på att det inte låter sig inpassas i legenden. I ett frågeformulär från partiet från år 1921 antecknar Lenin själv beträffande inledningen av det revolutionära arbetet: "1892 till 1893. Samara. Illegala socialdemokratiska cirklar." Ur denna uppgift av ett otadligt exakt vittne kan man dra två slutsatser: Vladimir deltog inte i narodovoltskretsarnas politiska arbete, om så hade varit skulle han ha omnämnt denna period i frågeformuläret; Vladimir blev först 1892 slutgiltigt socialdemokrat, annars skulle han redan tidigare ha börjat syssla med den socialdemokratiska propagandan. Alla stridigheter och tvivel är i och med detta slutgiltigt undanröjda.

Vad opartiskheten beträffar, vill vi hänvisa till den omständigheten att en av de sovjetiska forskare som i enlighet med sin ställning står i spetsen för mausoleumshistorieskrivningen – vi menar Adoradskij, den dåvarande direktorn för Marx-Engels-Lenininstitutet – i denna för oss intressanta fråga kommer ungefär till samma slutsats som vi. "De sista åren i Samara, 1892 till 1893", skriver han med all erforderlig försiktighet, "var Lenin redan marxist, även om han fortfarande bevarade vissa reminiscenser av narodovoltsernas åskådningar (deras speciella inställning till terrorn)." Nu kan vi följaktligen äntligen avfärda den närmast humoristiska legenden enligt vilken Vladimir i maj 1887, samma dag som han fick underrettelsen om Alexanders avrättning, "strök sig över pannan" och fördömde terrorn.

De ovan upptecknade etapperna av den unge Lenins politiska utveckling finner en kanske oväntad men inte desto mindre mycket levande bekräftelse i hans schackbiografi. Under vintern 1889 – 1890 ägnade sig Vladimir enligt den yngre broderns berättelse "mer än någonsin tidigare åt schackspelet". I sin egenskap av relegerad student som inte vann tillträde till något universitet, av potentiell revolutionär utan program och utan handledning, sökte han i schackspelet en säkerhetsventil för de inre krafternas rastlösa anstormning. Den period av ett och ett halvt år som nu följde var fylld med förberedelser för hans juridiska examen – schackspelet fick träda i bakgrunden. Det intog på nytt en betydande plats när Vladimir, sedan han hade fått sitt diplom, ännu inte var fullt på det klara med vilket verksamhetsfält han skulle välja, och i rätt obetydlig omfattning sysselsatte sig med rättsfallen, medan han däremot hade en arbetsgivare som var en förstklassig och intresserad schackpartner. Ännu mellan ett och ett och ett halvt år av förberedelser – och den unge marxisten kände sig rustad för kampen. "Sedan 1893 spelar Vladimir schack alltmåra sällan." Dmitrijs uppgifter kan man i detta fall

utan betänkanke sätta tro till. Han var själv en lidelsefull schackspelare som uppmärksamt följde broderns växlande intresse för det ädla spelet.

I Kazan försökte Vladimir, som letade efter ett auditorium, till den äldre system förmedla de första tankar som han hade inhämtat hos Marx. Detta försök utvecklades emellertid inte vidare, och Anna förlorade snart alla möjligheter att följa med broderns vetenskapliga studier. Vi vet inte när han ansåg sig ha kommit så långt att han behärskade första bandet av *Kapitalet*. Under inga omständigheter var det under den korta vistelsen i Kazan. Lenin förvånade senare sin omgivning genom sin förmåga att läsa snabbt och tillgodogöra sig det väsentligaste så att säga ”i flykten”. Men denna egenskap hade han förvärvat genom förmågan att läsa långsamt när han insåg att det var nödvändigt. Han arbetade som en målmedveten murare och började på alla nya områden med att först lägga en solid grund för de fortsatta studierna. Under hela sitt liv var han angelägen om att få tillfälle att läsa en väsentlig bok eller ett viktigt kapitel flera gånger. Och egentligen uppskattade han endast sådana böcker som man måste läsa mer än en gång.

Tyvärr har ingen berättat om hur Lenin gick tillväga när han studerade Marx läror. Endast några ytliga iakttagelser har bevarats, och även de är synnerligen torftiga.

”Hela dagarna”, skriver Jasneva, ”satt han lutad över Marx, gjorde utkast, anteckningar, utdrag.” Då var det svårt att rycka honom från arbetet. Hans anteckningar om *Kapitalet* finns tyvärr inte bevarade. Endast med stöd av hans arbetsböcker från senare år kan man rekonstruera den unge atletens arbeten beträffande Marx. Redan i gymnasiet började Vladimir utan undantag arbetet på sina uppsatser med att göra upp en genomarbetad plan, för att sedan så småningom komplettera med citat och argument. Med ett sådant arbetssätt kom den egenskap till uttryck som Lassalle så träffande har kallat ”den fysiska kraften att tänka”. Också studerandet innebär, om det inte rör sig om ett mekaniskt stormläsande, ett slags skapande, men av omvänd art. Att bena upp en bok som är skriven av en annan är liktydigt med att blottlägga hans logiska skelett, som avkläds argumenten, illustrationerna, utsvävningarna. Vladimir gick fram på sin svåra väg med frejdig intensitet, han analyserade varje läst kapitel, ibland till och med varje sida, och tänkte därvid igenom och granskade noga den logiska strukturen, de dialektiska övergångarna, terminologin. Medan han tillägnade sig resultatet assimilerade han metoden. Allt lagrades sedan tryggt och säkert i detta underbart organiserade huvud med den mäktigt välvda huvudskålen.

Hela sitt återstående liv höll Lenin fast vid den politisk-ekonomiska ryska terminologi som han hade utarbetat under vistelsen i Samara. Och det var inte bara av envishet – även om intellektuell envishet var ett i högsta grad utmärkande drag för honom – utan därför att han redan i ett tidigt skede av sitt liv efter moget övervägande hade träffat sitt val, sedan han hade granskat varje enskild term från alla tänkbara synpunkter och i sitt medvetande förbundet den med en hel uppsättning av andra begrepp.

Första och andra bandet av *Kapitalet* var i Alakajevka och Samara de läroböcker åt vilka han ägnade största delen av sin tid. Tredje bandet hade vid det laget ännu inte kommit ut, den gamle Engels hade först nu börjat ordna Marx efterlämnade manuskript. Vladimir studerade *Kapitalet* så grundligt att han varje gång han tog denna bok i sin hand upptäckte några nya tankar i den. Redan under Samaratiden hade han, som han senare uttryckte sig, lärt sig att ”rådgöra” med Marx.

När det gällde den store läromästarens böcker, glömde denna omättligen ande av sig självt all fräckhet, all lust att ironisera, han var också i stånd att visa en uppskattning som det inte var att ta miste på. Att följa utvecklingen av Marx tankar, att med sin egen tankekraft uppleva deras oemotståndliga anstormning, att i de inflickade satserna eller anmärkningarna upptäcka hela serier av underförstådda slutsatser, att gång efter annan övertyga sig om träffsäkerheten

och djupet i en sarkasm och att tacksamt buga sig i stoftet för detta mot sig själv så hänsynslösa snille, det var för honom inte bara ett oundvikligt behov, det var en njutning. Marx hade aldrig haft en bättre läsare, ingen som med större uppmärksamhet levde med honom, ingen klokare, ingen skarpsinnigare, tacksammare lärjunge.

”Marxismen var för honom inte en övertygelse, det var en religion”, skriver Vodovosov, ”hos honom ... kände man en sådan grad av övertygelse ... som måste betraktas som oförenlig med verkligt vetenskapligt vetande.” Vetenskaplig är endast *den* sociologi som lämnar kälkborgarens rätt att tveka oantastad. Men inte desto mindre medger Vodovosov att Uljanov ”intresserade sig mycket för invändningar mot marxismen, studerade dem och tänkte noga igenom dem”, men att han inte gjorde detta ”för att söka sanningen” utan endast för att i dessa invändningar upptäcka fel, om vilkas existens han redan på förhand var övertygad. I denna karaktäristik finns det en detalj som överensstämmer med sanningen: Uljanov hade tillägnat sig marxismen som ett resultat av den tidigare utvecklingen av det mänskliga tänkandet; han ville inte från den nu uppnådda högsta nivån stiga ner till en lägre; han försvarade med outtröttlig energi det som han hade tänkt igenom och prövat, och han var misstrogen mot alla försök av självgodna träskallar och belästa medelmåttor att ersätta marxismen med en annan, mer lätthanterlig teori.

På teknikens eller den medicinska vetenskapens område föraktas efterblivna åsikter, dilettantism och hokusfokus med all rätt. På samhällsvetenskapens område betraktas de utan undantag som utslag av den vetenskapliga andans frihet. Den som betraktar en teori endast som en förståndets lek, halkar lätt från den ena uppenbarelsen till den andra, och ännu oftare låter han sig nöja med ett sammelsurium av alla dessa uppenbarelser. Ojämförligt mera anspråksfull, strängare och solidare är den för vilken teorin är instruktion för hans handlande. En salongs-skeptiker kan ostraffat göra sig lustig över medicinen. Kirurgen kan inte leva i en atmosfär av vetenskaplig osäkerhet. Ju nödvändigare det är för en revolutionär att ha en teori som han kan stöda sitt handlande på, desto beslutsammare försvarar han den. Vladimir Uljanov föraktade dilettanteri och hokusfokus. Det som han skattade högst hos marxismen var metodens disciplinerande makt.

1893 utkom de sista böckerna av V. V. Vorontsov (V.V.) och N. Danielson (Nikolaj-on). Båda dessa narodniknationalekonomer bevisade med beklagansvärd envishet att en borgerlig utveckling i Ryssland var omöjlig, och detta vid en tid då den ryska kapitalismen beredde sig för ett ytterst kraftigt och snabbt uppsving. Den tidens narodniker, som dåmera hade blivit rätt färglösa, läste knappast sina teoretikers försenade uppenbarelser med större uppmärksamhet än den unge marxisten i Samara. Kännedomen om motståndarna var för Uljanov nödvändig inte bara för att i skrift kunna vederlägga dem. Han strävade framför allt till den inre övertygelse som han behövde för att kunna kasta sig in i kampen. Därmed vill vi inte säga att han inte skulle ha studerat verkligheten med tanke på en kommande polemik, det gjorde han faktiskt, och numera riktade han alla sina bevis mot den sig själv överlevda narodnikrörelsen; men ingen stod så främmande för polemik för polemikens egen skull som den blivande författaren av tjugosju band av polemiska verk. Han drevs av en oövervinnelig strävan att lära känna livet sådant det verkligen var.

Ju djupare Vladimir trängde in i de problem som stod förknippade med en rysk revolution, desto mer lärde han sig av Plechanov och desto större blev hans aktning för det kritiska arbete som denne hade utfört. De senaste förfalskarna av bolsjevismens historia talar om ”marxismens självständiga uppkomst och utveckling på rysk mark, utan direkt inflytande av en utländsk grupp under Plechanov” (Presnjakov) – och därvid borde man ju tillfoga: eller Marx själv, denna emigrant par excellence – och utnämner i stället Lenin till grundare av denna i hemlandet födda, verkligen ”ryska” marxism, ur vilken senare teorin och praktiken om ”socialismen i ett enda land” skulle utveckla sig.

Läran om en marxismens självalstring som en omedelbar ”återspeglings” av Rysslands kapitalistiska utveckling är redan i och för sig den mest häpnadsväckande karikatyr av marxismen. De ekonomiska processerna avspeglar sig inte i det ”rena” medvetandet i hela dess av naturen betingade ovisshet, utan i ett historiskt medvetande som berikas av allt vad människosläktet i det förgångna har lyckats uträtta. Det kapitalistiska samhällets klasskamp kunde i mitten av 1800-talet leda till marxismen endast därför att den dialektiska metoden redan var tillfinnandes för att kröna den klassiska filosofin i Tyskland, Adam Smiths och David Ricardos politiska ekonomi i England, och i Frankrike den revolutionära och socialistiska doktrin som hade skapats under den stora revolutionen. Marxismens internationella karaktär befästes följaktligen redan i dess ursprungskällor.

Utvecklingen av kulakinstitutionen vid Volga och den metallurgiska industrin i Ural var absolut otillräckliga faktorer för att självständigt leda till samma vetenskapliga resultat. Det var ingen tillfällighet att ”Gruppen för arbetets befrielse” grundades i utlandet, den ryska marxismen såg dagens ljus, inte som en automatisk produkt av den ryska kapitalismen, som betsockret och de blekta bomullstygera (för vilkas produktion man ju också måste importera maskinerna), utan efter ett komplicerat samspel av alla dittillsvarande erfarenheter från den ryska revolutionära kampen och den i västerlandet utarbetade vetenskapliga socialismens teori. 1890-talets marxistiska generation stod på den grund som Plechanov hade lagt.

För att rätt kunna bedöma Lenins historiska insats är det sannerligen inte nödvändigt att framställa saken som om han redan i ungdomsåren skulle ha varit nödsakad att plöja upp jungfruligt land med en plog som han själv hade konstruerat. ”Generaliserande arbeten”, skrev efter Kamenev och andra också Jelisarova, ”fanns det över huvud taget nästan inga. Man måste studera de ursprungliga källorna och med stöd av dem bygga upp sina slutsatser. Detta stora arbete som ingen ännu hade tagit itu med, åtog sig Vladimir Iljitsj att genomföra under vistelsen i Samara.”

Ingenting är mera förolämpande för Lenins vetenskapliga samvetsgrannhet än att ignorera hans föregångares och läromästares arbeten. Det är inte sant att den ryska marxismen i början av 1890-talet inte skulle ha haft tillgång till generaliserande arbeten. De publikationer som ”Gruppen för arbetets befrielse” hade gett ut kunde redan betraktas som en den nya riktningens starkt koncentrerade encyklopedi. Efter sex års glänsande och heroisk kamp mot den ryska intelligentsians fördomar förkunnade Plechanov på den internationella socialistkongressen i Paris: ”Den revolutionära rörelsen i Ryssland kan endast triumfera som en arbetarnas revolutionära rörelse. Någon annan möjlighet finns inte och kan inte finnas hos oss.” Dessa ord innefattade hela den föregående epokens viktigaste generalisering, och av denna ”emigrant”-generalisering drog Vladimir Uljanov under sin vistelse vid Volga viktiga slutsatser.

Om detta berättar Vodovosov: ”Lenin talade med stor sympati om Plechanov, framför allt om Våra meningsskiljaktigheter.” Denna sympati måste ha kommit till uttryck på ett mycket tydligt sätt, eftersom Vodovosov har ett så klart minne av den ännu drygt tretti år senare. Den största styrkan i *Våra meningsskiljaktigheter* består i att frågor som rör den revolutionära politiken i denna bok behandlas i oskiljaktigt sammanhang med den materialistiska historieuppfattningen och med analysen av Rysslands ekonomiska utveckling. Uljanovs första ställningstaganden till narodnikerna under vistelsen i Samara står följaktligen i intimt sammanhang med hans entusiastiska uttalanden om den ryska socialdemokratins grundares arbeten. I själva verket var Lenin Plechanov större tack skyldig än någon annan, givetvis med undantag för Marx och Engels.

I slutet av 1922 skrev Lenin i ett helt annat sammanhang om början av 1890-talet: ”Marxismen som riktning började få allt större utbredning i och med att den hade kommit den

av "Gruppen för arbetets befrielse" i Västeuropa betydligt tidigare förkunnade socialdemokratiska riktningen till mötes." Dessa rader, som sammanfattar en hel generations utvecklingshistoria, innehåller samtidigt en bit av Lenins egen självbiografi. Sedan han börjat studera den marxistiska riktningen som ekonomisk och historisk doktrin blev han, under inflytande av de idéer som framfördes av "Gruppen för arbetets befrielse", som i mycket hög grad bestämde den ryska intelligentsians utveckling, socialdemokrat.

Det är med andra ord endast de i anden fattiga som kan inbilla sig att de hedrar Lenin genom att tillskriva hans biologiska far, verkliga statsrådet Uljanov, revolutionära åsikter som han aldrig har hyst, samtidigt som de förtiger den revolutionära roll som spelades av emigranten Plechanov, som Lenin själv betraktade som sin andlige fader.

I Kazan, i Samara, i Alakajevka, betraktade sig Vladimir framför allt som lärjunge. Men liksom stora konstnärers pensel redan i ungdomen uppvisar tydligt urskiljbara personliga drag, också när de kopierar gamla mästares tavlor, utvecklade också Vladimir Uljanov som lärjunge en sådan kraft i sin forskning och en sådan initiativrikedom att det faller sig svårt att dra gränsen mellan hans behärskande av andras forskningsresultat och sådant som han själv hade arbetat fram. Under det sista året av hans förberedelsearbete i Samara försvinner denna gräns slutgiltigt, lärjungen har definitivt förvandlats till forskare.

Meningsskiljaktigheterna med narodnikerna utsträckte sig naturligtvis också till bedömningen av de konkreta processerna: kommer det i Ryssland att ske en vidareutveckling av kapitalismen eller inte? Förteckningarna över fabriksskorstenar och industriarbetare fick en tendens betydelse, liksom också statistiken över klassåtskillnaderna bland bönderna. Sålunda förvandlades den ekonomiska statistiken till vetenskapernas vetenskap. Sifferkolumnerna dolde nyckeln till lösandet av gåtan med Rysslands, den ryska intelligentsians och den ryska revolutionens öde. De av militärmyndigheterna periodiskt genomförda inventeringarna av landets hästbestånd hade sålunda fått till uppgift att besvara frågan vem som var starkast, Marx eller den ryska bygemenskapen.

Det statistiska material som Plechanov hade till sitt förfogande för sina första arbeten kunde inte vara särskilt rikligt. Zemststvoernas statistik, den enda som hade något värde för studiet av bygemenskapernas ekonomi, utvecklades först under loppet av 1880-talet, och dessutom var dessa publikationer svåråtkomliga för en emigrant som under dessa år var nästan fullständigt avskuren från Ryssland. Inte desto mindre visade det sig att den allmänna inriktningen av Plechanovs vetenskapliga bearbetning av det statistiska materialet var fullkomligt riktig. De första statistikerna av den nya skolan beträdde samma väg. Den amerikanske professorn I. A. Gurwitsch, som härstammade från Ryssland, offentliggjorde 1888 och 1892 två undersökningar om den ryska bygemenskapen som Vladimir Uljanov skattade mycket högt och av vilka han fick värdefulla lärdomar. Själv lät han aldrig ett tillfälle gå sig ur händerna att ge uttryck för sin tacksamhet över sina föregångares arbeten.

Under de sista ett eller ett och ett halvt åren av sin vistelse i Samara hade de statistiska årsböckerna en hedersplats på hans arbetsbord. Hans stora arbete om den ryska kapitalismens utveckling kom ut först 1899. Men redan innan detta skedde hade han författat ett betydande antal förberedande teoretiska och statistiska studier, på vilka han hade börjat arbeta redan medan han bodde i Samara. Redan av registreringarna i det offentliga biblioteket i Samara från år 1893, som av en händelse råkar finnas bevarade, kan man konstatera att Vladimir inte lämnade ett enda arbete obeaktat som kunde ha någon betydelse för hans tema, och att detta i lika hög grad gällde de officiella statistiska årsböckerna som narodnikernas nationalekonomiska undersökningar. De flesta artiklarna och böckerna analyserade han, de viktigaste refererande han för sina vänner och meningsfränder.

Det första litterära arbete av Uljanov som finns bevarat åt oss och som han skrev under de sista månaderna av sitt uppehåll i Samara, är en resumé av en kort dessförinnan utkommen bok av den före detta statstjänstemannen Postnikov om de ekonomiska förhållandena bland bönderna i Sydryssland. Denna artikel, som var ägnad de statistiska illustrationerna till klassuppdelningen inom det ryska bondesamhället och proletariseringen av dess svagaste skikt – denna process hade utvecklats speciellt långt just i Sydryssland – visar den unge författarens glänsande förmåga att umgås med statistiska data och att se helhetsbilden bakom detaljerna.

Den legala tidskrift, för vilken detta i försiktig ton hållna och torra arbete var avsett, refuserade det emellertid – förmodligen på grund av dess marxistiska tendens, trots att författaren avhöll sig från varje öppen polemik mot narodnikerna. En kopia av artikeln, som Vladimir hade gett studenten Mitskjevijtj blev beslagtagen vid en husundersökning hos denne och bevarad i gendarmeriets arkiv, där den upptäcktes 1923 och trycktes tretti år efter att den hade blivit nerskriven. Detta arbete står i dag som inledning till Lenins samlade verk.

Var det nu praktiskt genomförbart att lämna advokatverksamheten och att bli skriftställare? Det är väl knappast troligt att han tänkte sig författarbanan som ett självständigt mål i livet. Visserligen var han en övertygad doktrinär, det vill säga att han redan i unga år förstod att man – liksom man inte heller kan studera himlakropparna utan teleskop eller bakterierna utan mikroskop – måste förstå att betrakta samhällslivet genom doktrinen förstoringsglas. Men å andra sidan förstod han också att betrakta doktrinen genom verklighetens kaleidoskop. Han hade förmågan att iaktta, utfråga, lyssna, att följa med livet och de levande människorna. Och detta komplicerade arbete utförde han lika naturligt som han andades. Ännu skedde det kanske inte helt medvetet – men det var inte till teoretiker han utbildade sig, inte till skriftställare, utan till ledare.

Börjande i Kazan gick han i skola hos revolutionärer av den äldre generationen som stod under polisuppsikt eller som hade återvänt från förvisningen. Bland dem fanns det inte så få inskränkta människor som hade stannat i utvecklingen och som filosoferade inte alltför djupsinnigt. Men de hade sett och hört och upplevt saker som den yngre generationen inte hade någon erfarenhet av, och det gjorde att de på sitt sätt var värda att ta i beaktande. Den kvinnliga jakobinen Jasneva, som var nio år äldre än Vladimir, skriver: ”Jag kommer ännu i dag ihåg att jag förundrade mig över med vilken uppmärksamhet och vilket allvar Vladimir Iljijtj lyssnade till V. J. Vittens anspråkslösa och ibland också besynnerliga minnesbilder. (Denna V. J. Vitten var en gammal narodovolts, hustru till Livanov.) Andra, som endast lyssnade ytligt, lade endast märke till besynnerligheterna, men Vladimir trängde genom skalet och upptäckte den innersta kärnan. Han förde på sätt och vis samtidigt två samtal, ett öppet som inte bara berodde på honom utan på den som han talade med, och som av tvång också måste omfatta en hel del överflödigt, och ett andra, hemligt, som hade en långt större betydelse och som han och han allena behärskade. Pupillerna i de sneda ögonen blixtrade och återspeglade såväl det ena som det andra.

Semjonov däremot berättar på sätt och vis raka motsatsen till Jasneva: ”Vladimir Iljijtj var bekant med Livanovs, men han besökte inte deras sammankomster och lyssnade med stor uppmärksamhet till våra berättelser om de gamlas pladder.” Den skenbara motsättningen kommer sig av att Semjonovs berättelse härstammar från en tidpunkt som låg ungefär ett år senare i tiden än Jasnevas. Vladimir besökte ”de gamla” så länge han hade något att lära av dem. Ändlösa diskussioner under vilka man om och om igen upprepade samma argument och förargade sig över sina meningsmotståndare låg inte för honom. När han hade på känn att de personliga relationernas kapitel var avslutat, gjorde han beslutsamt slut på förbindelserna.

Ett sådant förfarande erfordrade självbehärskning, en mycket stor självbehärskning, och det var något som Vladimir inte saknade. Men även om han upphörde att besöka Livanov, så

upphörde han inte i och med detta att intressera sig för vad som försiggick i motståndarlägret. Ett krig kan inte föras utan rekognoscering, och vid det här laget förde Vladimir redan krig mot narodnikerna. Med stort intresse lyssnade han till de berättelser, eller rättare sagt rapporter, som han fick av dem av sina meningsfränder som inte behövde vara så aktsamma om sin dyrbara tid som han själv.

Här visar oss tjugotvåringen redan på de personliga relationernas område prov på denna smidiga manöverförmåga som vi senare kommer att få se många exempel på under hans politiska karriär.

Inte mindre betecknande för den andliga bilden av den unge Lenin är det oerhört vida fält som hans iakttagelser omfattade. Den överväldigande majoriteten av de radikala intellektuella levde största delen av sitt liv inom sina cirklar, och utanför dessa cirklar började en för dem helt främmande värld. Vladimir hade inga skygglappar. Hans intressen var mycket omfattande, men samtidigt bevarade han förmågan till högsta koncentration. Han studerade verkligheten var han än kom i kontakt med den. Nu vände han sin uppmärksamhet från narodnikerna och började i stället rikta den mot folket. I guvernementet Samara var den stora majoriteten av befolkningen bönder. Fem år tillbragte Uljanov sommarsäsongen i Alakajevka. Vladimir skulle inte ha tagit upp propagandan bland bönderna, inte ens då, om inte den ställning i vilken en under polisuppsikt stående person befann sig på den världsfrämmande stäppen hade paralyserat honom. Så mycket uppmärksamare började han nu studera situationen i bysamhällena för att kunna pröva sina teoretiska kunskaper på levande material.

Hans personliga relationer med de fattigaste bönderna var emellertid – trots det korta experimentet som lantbrukare – episodiska och otillräckliga, men han förstod att länka sina vänners uppmärksamhet i den nödvändiga riktningen och att tillgodogöra sig andras iakttagelser. Skljarenko, som stod honom nära, var sekreterare hos fredsdomaren Samoilov, som ända till införandet av uppsyningsmannainstitutionen hade ägnat hela sin tid och sin kraft åt fattigböndernas rättsfall. Jelisarov härstammade från bönder i Samaraområdet, och han upprätthöll fortfarande kontakterna med befolkningen i sin by. Att underkasta Skljarenko en utfrågning, att lyssna till vad fredsdomaren hade att säga, att tillsammans med svågern fara till dennes hemby Bestuzjevka, att i timmar sitta och prata med Jelisarovs äldre bror, en slug och självbelåten kulak – vilken outtömlig lärobok var inte detta i politisk ekonomi och socialpsykologi! Vladimir fångade ett i hastigheten fällt ord i flykten, han hade en sällsynt förmåga att locka sin samtalspartner att berätta vidare, han lyssnade uppmärksam på honom, genomborrade honom med blicken, smålog, skrattade ibland som fadern kort och stötvis, med tillbakakastat huvud. Kulakerna kände sig smickrade över att få prata med en bildad person, en ung advokat, med sonen till en excellens, om sina angelägenheter, även om de kanske inte alltid hade klart för sig vad den här gladlynte samtalspartnern skrattade åt.

Vladimir hade uppenbarligen av fadern ärvt förmågan att utan svårighet kunna umgås med människor av olika sociala kategorier och med olika intelligensnivåer. Utan att det tråkade ut honom och utan att behöva bära våld på sig själv, samt ofta utan på förhand fastställd målsättning, med omätlig vetgirighet och en nästan ofelbar instinkt, kunde han av vilken samtalspartner det än gällde locka fram de uppgifter som han just för ögonblicket behövde. Det var också anledningen till att han så glatt och villigt lyssnade när andra langleddes, och ingen i hans omgivning kunde ana att det bakom det lätt skorrande pratet låg ett stort undermedvetet arbete. Intryck samlades och sorterades, minnets förrådkammare fylldes med oskattbart material, de obetydligaste fakta fick sin betydelse för att kontrollera stora generaliseringar. Så revs skrankorna ner mellan boken och livet och Vladimir började redan då använda marxismens på samma sätt som timmermannen sin såg och sin yxa.

Kronologi

- 1667 Stenka Razins resning
- 1671 Stenka Razin avrättas i Moskva
- 1725-1727 Katarina I, kejsarinna av Ryssland
- 1762-1796 Katarina II, den stora, kejsarinna av Ryssland
- 1773 Kosackuppror under Jemeljan Pugatjev
- 1801-1825 Alexander I, kejsare av Ryssland
- 1812 Föds Ivan Alexandrovitj Gontjarov (författaren till Oblomov)
- 1814 Föds Michail Alexandrovitj Bakunin (rysk revolutionär, kallad ”anarkismens fader”)
- 1825 Dekabristupproret
- 1825-1855 Nikolaj I, kejsare av Ryssland
- 1838 Föds Ernst Mach (”Wienerpositivismen”)
- 1843 Inträder Ilja Nikolajevitj Uljanov, Lenins far, í gymnasiet i Astrakan
- 1844 Föds Nikolaj F. Danielson
- 1847 Föds Sergej Netjajev (anarkist)
- 1850 Ilja Nikolajevitj blir inskriven vid universitetet i Kazan; föds Pavel Axelrod
- 1853-1856 Krimkriget, freden i Paris
- 1855 Ilja Nikolajevitj blir gymnasielärare i Penza 1855-1881 Alexander II, kejsare av Ryssland
- 1857 Föds Georgij V. Plechanov
- 1860 Bondeoroligheter. Organisationen ”Det unga Ryssland” grundas
- 1861 Livegenskapen upphävs
- 1863 Ilja N. Uljanov gifter sig i Penza med Maria Alexandrovna Blank. Ilja blir gymnasielärare i Nizjnij-Novgorod
- 1864 Katastrofartad brand i Simbirsk
- Föds Anna, Lenins syster
- 1864-1873 Första internationalen
- 1866 Karakosovs attentatsförsök mot Alexander II.
- Föds Alexander (Sasja), Lenins bror
- 1869 Ilja Uljanov blir utnämnd till inspektör för folkskolorna i guvernementet Simbirsk; föds Nadezjda Konstantinovna Krupskaja; anarkister mördar studenten Ivanov
- 1870 Den 10 april (enligt nya stilen 22 april) föds Vladimir Iljitj Uljanov, senare Lenin, i Simbirsk
- 1871 Föds Olga, Lenins syster
- 1872 *Kapitalet* av Karl Marx översätts till ryska av Bakunin och Danielson
- 1873 Föds Nikolaj, Lenins bror
- 1874 Föds Dmitrij, Lenins bror; Ilja Uljanov utnämns till direktör för folkskolorna i guvernementet Simbirsk
- 1875 Den första arbetarföreningen i Sydryssland grundas
- 1876 Dör Michail Bakunin
- 1878 Vera I. Zaslutj utför ett misslyckat attentat mot stadskommendanten i S:t Petersburg, general Trepov; föds Maria, Lenins syster; Mirskij gör ett attentatsförsök mot gendarmerichefen Drentlen; Solovjovs attentatsförsök mot Alexander II
- 1878-1879 Strejker i S:t Petersburg
- 1879 Ur ”Semlja i Volja” utvecklas ”Narodnaja Volja” och ”Tjornyj Peredjel”; föds Stalin (Josef Vissarionovitj Dsjugasjvili); föds Trotskij (Lev Davidovitj Bronstein)

- 1881 Alexander II mördas av anarkister
- 1881-1894 Alexander III, kejsare av Ryssland
- 1882 Grundas bondebanken; avlider Sergej Netjajev; föds Alexander Kerenskij
- 1883 Alexander Uljanov skrivs in vid universitetet i S:t Petersburg; föds Grigorij Zinovjev; föds Kamenev; den första ryska emigrantorganisationen, "Gruppen för arbetets befrielse", grundas av Plechanov, Axelrod och Vera Zasulitj; utfärdas den första lag som reglerar fabriksarbetarnas arbetsförhållanden
- 1884 Studentorganisationerna förbjuds
- 1885 Grundas adelsbanken; föds Radek
- 1886 Avlider Ilja Uljanov
- 1887 Alexander Uljanov avrättas för sitt deltagande i förberedelserna för ett attentat mot Alexander III i S:t Petersburg. På hösten relegeras Vladimir Uljanov (Lenin) från universitetet i Kazan och förvisas till sina morföräldrars gods, Kokušjkino
- 1888 Familjen Uljanov får tillstånd att bosätta sig i Kazan och flyttar från Kokušjkino; Vladimir anhåller om tillstånd att återuppta sina studier, vilket förvägras honom
- 1889 Vladimir Uljanov uppehåller sig på vintern i Samara och på sommaren i Alakajevka; Fedosejevs anarkistiska cirkel upplöses av myndigheterna; andra internationalen
- 1890 Lenin får tillstånd att avsluta sina studier
- 1891 Hungerkatastrof i Ryssland; Olga, Lenins syster, dör i magtyfus; avlider Ivan Gontjarov Lenin flyttar till S:t Petersburg i september,
- 1892 Lenin får tillstånd att utöva advokatverksamhet i Samara.
- 1893 Marxistiska arbeten. Han tar upp kontakter med arbetargrupper, blir bekant med Nadezjda Krupskaja
- 1894 Lenins *Vilka är "narodnikerna" och hur kämpar de mot socialdemokraterna?* kommer ut
- 1894-1917 Nikolaj II, kejsare av Ryssland
- 1895 Lenins första utlandsresa till Genève, Paris och Berlin. Han tar kontakter med Plechanovs "Gruppen för arbetets befrielse". På hösten grundar Lenin i S:t Petersburg "Kampförbundet för arbetarklassens befriande". Lenin arresteras
- 1896 Krupskaja arresteras
- 1897 Lenin deporteras till Sjusjenskoje i Sibirien. Arbetar på *Kapitalismens utveckling i Ryssland*
- 1898 Rysslands socialdemokratiska arbetarparti grundas vid en partidag i Minsk; Lenin gifter sig med Krupskaja i Sjusjenskoje
- 1899 Deporterade ryska socialdemokrater samlas under Lenins ledning till ett möte i Jermakovskoje
- 1900 Lenins förvisning upphör i februari; boxarupproret i Kina; Lenin reser till Schweiz i juli; första numret av tidskriften *Iskra* kommer ut i december i München
- 1901 Krupskaja följer Lenin i frivillig landsflykt; Det socialistrevolutionära partiet grundas
- 1902 Lenins *Vad bör göras?* kommer ut i Stuttgart
- 1903 Det ryska socialdemokratiska partiets andra partikongress först i Brüssel, sedan i London; partiet splittras i bolsjeviker och mensjeviker; Lenin utträder ur *Iskras* redaktion
- 1904 Lenin ger ut *Ett steg framåt, två steg tillbaka* i Genève; rysk-japanska kriget bryter ut

- 1905 Den första ryska revolutionen, myteriet på pansarkryssaren *Potemkin*, ryska socialdemokratiska partiets tredje partikongress (utan mensjeviker); Lenin skriver *Socialdemokratins två olika taktiker under den demokratiska revolutionen*; rysk-japanska kriget avslutas med fredsfördraget i Portsmouth; partikonferens i Tammerfors
- 1906 Partikonferens i S:t Petersburg; ryska socialdemokratiska arbetarpartiets fjärde partikongress i Stockholm ("återföreningspartikongressen")
- 1907 Femte partikongressen i London; Lenin blir de ryska socialdemokraternas representant vid den socialistiska internationalens byrå
- 1908 Lenin i Genève. Hans verk *Materialism och empiriokriticism* kommer ut; Lenin besöker Gorkij på Capri
- 1909 Centralkommittén sammanträder i Paris; Lenin slår sig ner i Paris
- 1910 Den socialistiska internationalen avhåller en kongress i Köpenhamn
- 1911 Lenin organiserar partiskolan i Longjumeau utanför Paris
- 1912 Bolsjevikererna konstituerar sig i Prag som eget parti; Lenin flyttar till Krakow, där han redigerar den nya partitidningen *Pravda* (Sanning)
- 1914 Första världskriget bryter ut; Lenin flyttar till det neutrala Schweiz; han ger ut talrika arbeten om kriget och om internationalen
- 1915 *Om Förenade staternas lösgörande från Europa*; konferensen i Zimmerwald mot kriget
- 1916 *Den proletära revolutionens militärprogram*; Lenins mor avlider
- 1917 (data enligt gamla stilen)
- 23.2.: Generalstrejk i Petrograd
 - 26.2.: Tsaren upplöser riksduman
 - 27.2.: Den provisoriska regeringskommittén tillsätts
 - 2.3.: Tsaren abdikerar
 - 3.4.: Lenin återvänder till Ryssland
 - 4.4.: *Lenins Aprilteser*
 - 24.4.: Allrysk partikonferens i Petrograd
 - 4.7.: Bolsjevikererna gör ett misslyckat resningsförsök i Petrograd; Lenin flyr
 - 8.7.: Kerenskij regeringschef
 - 24.8: Kornilov iscensätter sin revolt
 - 7.10.: Lenin återvänder till Petrograd
 - 10.10.: En revolutionskommitté under ledning av Trotskij grundas
 - 24.10.: Inleds oktoberrevolutionen
 - 25.10.: Kerenskij störtas och flyr
 - 26.10.: En ny regering, som får namnet "folkkommissariernas råd", bildas under ordförandeskap av Lenin
 - 2.11.: Självbestämmanderätt för alla Rysslands folk
 - 12.11.: Allmänna val, seger för socialistrevolutionärerna
- 1918 (data enligt nya stilen)
- 6.1.: Folkkommissariernas råd upplöser den konstituerande församlingen
 - 3.3.: Freden i Brest-Litovsk undertecknas
 - 8.3.: Bolsjevikererna antar namnet "det kommunistiska partiet"
 - 10.3.: Sovjetregeringen överflyttar till Moskva
 - 15.3.: Bolsjevikererna övertar ensamma regeringsmakten
 - 6.7.: Den tyske ambassadören i Ryssland, greve Mirbach, mördas av socialistrevolutionärerna
 - 16.7.: Tsarfamiljen mördas i Jekaterinburg
 - 30.8.: Socialrevolutionären Fenja Kaplan utför ett attentat mot Lenin som

- skadas svårt
- 1918-1921 Inbördeskrig i Ryssland
- 1919 Tredje internationalen grundas vid en kongress i Moskva ("Komintern")
- 1920 Lenin sammanträffar med H. G. Wells och Bertrand Russell
- 1921 Mars: strejker i Petrograd; matroserna på Kronstadt gör uppror; Rysslands kommunistiska parti (bolsjevikerna) avhåller sin tionde partikongress; Lenin förkunnar införandet av den nya ekonomiska politiken (NEP); han ger ut en broschyr, *Om naturskatterna*
- 1922 Process mot socialistrevolutionärerna; ny författning; enligt denna konstitueras Ryssland som "De socialistiska rådsrepublikernas union" (USSR); Lenin drabbas av två slaganfall; han tillbringar sin konvalescenstid på Gorkij; han ger ut *En publicists anteckningar* och *Om bestigandet av höga berg*
- 1923 Lenin dikterar sitt politiska testamente; han skriver följande uppsatser: *Om Kooperationen*; *Om vår revolution*; *Hellre mindre men bättre*; han drabbas av ett tredje slaganfall; i oktober avlägger han ett kort besök i Moskva
- 1924 Avlider Lenin den 21 januari
- 1939 Avlider Krupskaja